

LITERAIRE REISVERSLAGEN OVER KOLONIAAL CONGO

DE INTERACTIE TUSSEN JACHT, MENSEN EN NATUUR

Aantal woorden: 66.604

Cyril Ducheyne

Studentennummer: 01800383

Promotoren: Prof. dr. Violette Pouillard, Prof. dr. Jan Vandersmissen

Leescommissaris: Dr. Hanne Cottyn

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master of Arts in de Geschiedenis

Academiejaar: 2023 - 2024

Voorwoord

Het schrijven van een masterthesis is ongetwijfeld een uitdagend proces, maar tegelijkertijd een enorm leerrijke ervaring. Hoewel het veel moeite, zweet en werk heeft gekost, ben ik dankbaar voor de waardevolle kennis en onderzoekvaardigheden die ik tijdens het schrijven van deze thesis heb opgedaan. Ik had de eer om te werken met uiterst interessante bronnen, met name literaire reisverslagen, en ondanks de grote omvang van de werken, heb ik deze met plezier gelezen en er een boeiend onderzoek over kunnen opzetten. Vanaf het schrijven van mijn bachelorproef, een literatuurstudie over de koloniale jacht in Brits Zuid-Afrika, vielen mijn ogen reeds op deze bronnen, en de potentie dat deze hadden om er zelf een analyse over te doen. Het zou dan ook niet zonder de steun van mijn promotoren, prof. dr. Violette Pouillard en prof. dr. Jan Vandersmissen, mogelijk geweest zijn om tot het besef gekomen te zijn dat het genre van literaire reisverslagen een interessant onderzoeksonderwerp vormt voor een onderzoek rond koloniaal Congo, iets dat nog niet uitgebreid belicht is geweest. Het was voor mij dan ook een genoegen om de kans te krijgen om dit hiaat te mogen opvullen aan de hand van mijn eigen onderzoek. Ik wil dan ook mijn promotoren bedanken voor de tijd die ze doorheen twee semesters vrijgemaakt hebben om feedback te geven op verschillende hoofdstukken, en voor de efficiënte manier waarop de feedbackmomenten ingepland werden. De gesprekken hebben mij enorm geholpen om nieuwe literatuur, perspectieven en ideeën toe te passen, maar ook om steeds geïnteresseerd te blijven in het onderwerp. Daarnaast zou deze thesis natuurlijk ook niet mogelijk geweest zijn zonder de constante mentale steun van familie en vrienden, die steeds paraat stonden bij stress en twijfels. Ze hebben me niet alleen doorheen het schrijfproces van deze masterproef geholpen, maar hebben me vanaf het begin ook steeds gesteund in mijn keuzes en moeilijkheden binnen de gehele opleiding Geschiedenis. De masterthesis, die ik u nu trots kan voorleggen, zou zonder hun steun nooit het resultaat zijn geworden dat het nu is. Verder verdient archive.org, een non-profit online bibliotheek, erkenning voor hun bijdrage aan dit onderzoek door de gescande en goed onderhouden versies van de bronnen online beschikbaar te stellen. Aan iedereen die heeft bijgedragen, een oprechte dankjewel!

Cyril Ducheyne
2024

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Gebruikte afkortingen.....	5
Overzicht van afbeeldingen.....	5
Overzicht van kaarten (in bijlage).....	6
Overzicht van tabellen.....	7
Introductie.....	8
1. De koloniale jacht in Congo	10
2. Literaire reisverslagen als genre	11
3. Structuur en opzet van het onderzoek.....	15
4. Methodologie: een ‘framing-analyse’ van retorische en visuele elementen	19
Hoofdstuk 1: Reisverslagen en koloniale jacht – een globale literatuurstudie	22
1.1. Praktijken en ideologieën van koloniale jacht en bescherming	23
1.1.1. De MacKenziaanse transitie	24
1.1.2. De opkomst van beschermingsideologieën	30
1.1.3. Nationale parken en toerisme	32
1.2. Retorische kenmerken van de literaire reisverslagen	33
1.2.1. De reisverslagen als heldenverhalen	34
1.2.2. De reisverslagen als getuigenissen van de exotische wereld en de ‘Ander’	37
1.3. De relatie tussen koloniale jacht en literatuurstudies en implicaties voor de thesis	41
Hoofdstuk 2: Praktijken en ideologieën van de koloniale jacht.....	43
2.1. Kennismaking met de koloniale jagers.....	43
2.1.1. Edward James Glave	43
2.1.2. Henry Bailey.....	44
2.1.3. Marguerite Roby.....	44
2.1.4. Reginald Davy Cooper	45
2.1.5. Carl Akeley.....	45
2.1.6. Martin Johnson	46
2.2. Soorten koloniale jacht	47
2.2.1. Sportjacht.....	48
2.2.2. Vleesvoorziening.....	51
2.2.3. Ivoorwinning	53
2.2.4. Ongediertebestrijding	54
2.2.5. Camerajacht.....	55
2.2.6. Wetenschappelijke jacht	56
2.3. De jachtgids: uitrusting en strategieën.....	58

2.3.1.	Benodigdheden.....	58
2.3.2.	Technieken en strategieën.....	61
2.4.	De evolutie van jachtideologieën.....	62
2.4.1.	Het begin van de Congo-Vrijstaat: een overvloed aan dieren	63
2.4.2.	Belgisch Congo in de vroege 20ste eeuw: een tussenfase.....	64
2.4.3.	Belgisch Congo in het interbellum: stemmen van kritiek	67
2.5.	Een alternatief voor het MacKenziaans model.....	70
Hoofdstuk 3: De koloniale held: strategieën van heldhaftigheid		72
3.1.	Jachtexpedities als heroïsche autobiografieën	72
3.2.	Heroïsme en narratieve structuur – de monomythe	73
3.2.1.	Fase 1 – Vertrek.....	74
3.2.2.	Fase 2 – Inwijding	77
3.2.3.	Fase 3 – Terugkeer.....	82
3.3.	Tekstuele en visuele strategieën van heldhaftigheid.....	83
3.3.1.	De cult van het geweer	83
3.3.2.	<i>‘Charging animals’</i>	85
3.3.3.	De koloniale jager als martelaar	90
3.3.4.	Het maskeren van mislukkingen	93
3.4.	Koloniale jacht en vrouwelijke heldhaftigheid.....	94
Hoofdstuk 4: Getuigenissen van ‘exotische’ natuur en de ‘Ander’		99
4.1.	‘Exotische’ natuur, wetenschap en de <i>‘anti-conquest’</i>	99
4.1.1.	Exotisme en de bewondering van ‘exotische’ natuur	99
4.1.2.	‘Exotische’ natuur als retorische strategie	102
4.1.3.	De <i>‘anti-conquest’</i> en wetenschappelijke vooruitgang	107
4.2.	Representatie van de bevolkingen: strategieën van <i>‘othering’</i>	110
4.2.1.	Exotisme en ongelijktijdigheid: ‘primitiviteit’ tegenover ‘beschaving’	111
4.2.2.	Het dehumaniseren van de ‘Ander’	124
4.2.3.	Marginalisering en onzichtbaarheid van de inheemse jacht	131
4.3.	Koloniale afhankelijkheid: deconstructie van de ‘Ander’	133
Hoofdstuk 5: Conclusie		138
5.1.	Reisverslagen over Congo als literair wapen.....	138
5.2.	Ideologieën en literaire strategieën	140
5.3.	Bijdrage, mogelijke kritieken en verder onderzoek.....	145
Kaarten (bijlage).....		148
Kaart 1. Kaart van de Kongo-rivier in het reisverslag van E.J. Glave (1893).....		148
Kaart 2. Kaart van de Kongo-rivier in het reisverslag van Henry Bailey (1894).....		149

Kaart 3.1. Bovenste helft van de kaart van Marguerite Roby's route (Stanleyville district) in Belgisch Congo (1911).....	150
Kaart 3.2. Onderste helft van de kaart van Marguerite Roby's route (Katanga District) in Belgisch Congo (1911).....	151
Kaart 4. Kaart van het noordoosten van Belgisch Congo en de Lado Enclave in het reisverslag van R.D. Cooper (1914)	152
Kaart 5. De route van Carl Akeley naar Belgisch Congo, weergegeven in Akeley's reisverslag (1923)	153
Kaart 6. Kaart van het Mikeno gebergte (en de Karisimbi, Visoke) in Carl Akeley's reisverslag (1923)	154
Kaart 7. Route van Martin Johnson naar en in het Ituri regenwoud en het Mikeno gebergte (1931)	155
Bibliografie	156
Uitgegeven bronnen	156
Online bronnen	156
Secundaire literatuur.....	157

Gebruikte afkortingen

ANP: Albert Nationaal Park

AMNH: American Museum of Natural History

Overzicht van afbeeldingen

Figuur 1. *Visualisatie van de monomythe*. Joseph Campbell, *De held met de duizend gezichten*, vert. Aris J. van Braam (Utrecht: uitgeverij AnkhHermes, 2020), 23.

Figuur 2. *Filmposter van de documentaire film Congorilla (1932)*. Animal Pictures Archive. Geraadpleegd 20.2.2024. <http://m.animal.memozee.com>.

Figuur 3. *Een schets van een Congolese buffel die op Bailey afstormt in een open veld*. Henry Bailey, *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting* (Londen: Chapman & Hall, 1894), 306.

Figuur 4. *Foto van Marguerite Roby die vlees uitdeelt aan de meereizende dragers*. Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (Londen: Edward Arnold, 1911), 40.

Figuur 5. *Foto van vastgebonden Ingagi en Congo nadat ze gevangen genomen werden door Johnson*. Martin Johnson, *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932), 152.

Figuur 6. *Marguerite Roby poseert naast een bok die ze doodgeschoten heeft in Belgisch Congo*. Foto uit Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (Londen: Edward Arnold, 1911), 174.

Figuur 7. *R.D. Cooper poseert naast een leeuw die hij doodgeschoten heeft nabij Nairobi*. Foto uit Reginald Davey Cooper, *Hunting and hunted in the Belgian Congo* (Londen: Smith, Elder & Co., 1914), 10.

Figuur 8. *Schets van Glave die zijn vuurwapen op een aanvallend dorpshoofd richt en hem beveelt zijn mes te laten vallen*. Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 66.

Figuur 9. *Een schets van Bailey die zijn vuurwapen gebruikt in een ‘heldhaftig’ duel met een aanvallende olifant*. Henry Bailey, *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting* (Londen: Chapman & Hall, 1894), 311.

Figuur 10. *Een schets van de confrontatie tussen Bailey met zijn hond en een aanvallende buffel, waarbij de jager licht op zijn heup geraakt wordt*. Henry Bailey, *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting* (Londen: Chapman & Hall, 1894), 306.

Figuur 11. *Drie schetsen van dezelfde confrontatie tussen Bailey en een aanvallende buffel*. Henry Bailey's schetsboek, *Hunting & other sketches in Central Africa, the Congo, Kwilu, & South West Coast district* (1884), pagina's ongenummerd.

Figuur 12. *Een tekening van Glave en zijn inheemse ‘bemanning’ in een kano op de Kongo-rivier, die een ‘heldhaftige’ confrontatie hebben met een woest nijlpaard*. Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 53.

- Figuur 13. *Een foto van een aanvallende gorilla die richting fotograaf Martin Johnson loopt.* Martin Johnson, *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932), pagina vóór het titelblad.
- Figuur 14. *Foto van het graf van Carl Akeley, genomen door Martin Johnson.* Martin Johnson, *Congorilla: Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1931), in bijlage achteraan.
- Figuur 15. Henry Bailey. *Elephant shooting on the Kwanga River*, 1894. Olieverf op canvas. ArtsDot.com. Geraadpleegd 20.05.2024. <https://en.artsdot.com>.
- Figuur 16. *Foto van een doodgeschoten wild varken, duiker en reiger die Roby nabij Lake George geschoten heeft.* Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (Londen: Edward Arnold, 1911), 178.
- Figuur 17. *Foto van een giraffe die Cooper doodgeschoten heeft in Brits Oost-Afrika.* Reginald Davey Cooper, *Hunting and hunted in the Belgian Congo* (Londen: Smith, Elder & Co., 1914), 254.
- Figuur 18. *Foto met bijschrift die een wetenschappelijk 'ideaaltipe' van een 'Pygmee' zou moeten vertegenwoordigen.* Martin Johnson, *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932), 40.
- Figuur 19. *Schets met benaming 'Ruki girl' die een 'typisch' meisje aan de Ruki-rivier zou moeten afbeelden.* Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 237.
- Figuur 20. *Foto van een beeldhouwwerk van een Congo krijger, gemaakt door Herbert Ward.* Reginald Davey Cooper, *Hunting and hunted in the Belgian Congo* (Londen: Smith, Elder & Co., 1914), 240.
- Figuur 21. *Schets van verschillende 'fetisj' voorwerpen die verkocht zouden worden door 'fetisjmannen'.* Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 77.
- Figuur 22. *Foto van een lokale bewoner van het Ituriwoud die een microfoon 'uitprobeert'.* Martin Johnson, *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932), 32.
- Figuur 23. *Schets van een strijd tussen 'kannibalen' op land en Glave en zijn 'bemanning' op een stoomboot op de Ubangi rivier.* Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 218.
- Figuur 24. *Foto van Marguerite Roby die gedragen wordt in een machila door inheemse bevolkingen met sombere gelaatsuitdrukkingen.* Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (Londen: Edward Arnold, 1911), 154.

Overzicht van kaarten (in bijlage)

- Kaart 1. Kaart van de Kongo-rivier in het reisverslag van E.J. Glave (1893). Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 218.

Kaart 2. Kaart van de Kongo-rivier in het reisverslag van Henry Bailey (1894). *Common crow, used and rare books*. Geraadpleegd 26.2.2024. <https://www.commoncrowbooks.com>.

Kaart 3.1. Bovenste helft van de kaart van Marguerite Roby's route (Stanleyville district) in Belgisch Congo (1911). Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (London: Edward Arnold, 1911), als bijlage.

Kaart 3.2. Onderste helft van de kaart van Marguerite Roby's route (Katanga District) in Belgisch Congo (1911). Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (London: Edward Arnold, 1911), als bijlage.

Kaart 4. Kaart van het noordoosten van Belgisch Congo en de Lado Enclave in het reisverslag van R.D. Cooper (1914). Reginald Davey Cooper, *Hunting and hunted in the Belgian Congo* (Londen: Smith, Elder & Co., 1914), als bijlage.

Kaart 5. De route van Carl Akeley naar Belgisch Congo, weergegeven in Akeley's reisverslag (1923). *Carl Akeley, In brightest Africa* (New York: Garden City Publishing Co., 1923), 199.

Kaart 6. Kaart van de Mikeno, Karisimbi en Visoke gebergten in Carl Akeley's reisverslag (1923). *Carl Akeley, In brightest Africa* (New York: Garden City Publishing Co., 1923), 227.

Kaart 7. Route van Martin Johnson naar het Ituri regenwoud en de Mikeno gebergte (1931). *Congorilla: Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1931), 2.

Overzicht van tabellen

Tabel 1. Lijst van de bestudeerde auteurs, hun respectievelijke verslagen met publicatiedatum en de algemene periode waarin de reizen, beschreven in de werken, plaatsvonden.

Tabel 2. Samenvatting van het driefase-model van John M. MacKenzie.

Tabel 3. Woorden, gebruikt in de reisverslagen van E.J. Glave en Henry Bailey, die een overvloed aan wilde dieren benadrukken in de Congo-Vrijstaat.

Tabel 4. Woorden, gebruikt in de reisverslagen van E.J. Glave en Henry Bailey, die een 'monsterlijke' status toekennen aan de wilde dieren in de Congo-Vrijstaat.

Tabel 5. Woorden, gebruikt in de reisverslagen van Marguerite Roby en R.D. Cooper, die een 'monsterlijke' status toekennen aan de wilde dieren in het begin van Belgisch Congo.

Tabel 6. Overzicht van dieren waarop werd gejaagd door koloniale jagers in de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo (tot 1932), gekoppeld aan de belangrijkste redenen voor de jacht zoals geïdentificeerd in de zes bestudeerde verslagen.

Tabel 7. Lijst van veelvoorkomende racistische stereotyperingen die als strategieën van ontmenselijking en 'othering' in de literaire reisverslagen gebruikt worden, met uitleg en de respectievelijke koloniale auteurs die deze actief inzetten.

Tabel 8. Overzicht van de geanalyseerde koloniale ideologieën in dit onderzoek, gekoppeld aan verschillende literaire strategieën gebruikt in de zes bestudeerde verslagen.

Introductie

“*Dr. Livingstone, I presume?*” Dit zijn de fameuze woorden van Henry Morton Stanley (1841-1904) wanneer zijn zoektocht naar de ‘legendarische’ David Livingstone (1813-1873) in Ujiji (een dorp in het huidige Tanzania) in 1871 succesvol afgerond was.¹ De zoektocht van de Welsch-Amerikaanse ontdekkingsreiziger Stanley zat boordevol ideologische ladingen, deels door de mythische invulling van de figuur rond de Schotse missionaris en ontdekkingsreiziger Dr. Livingstone, een invulling waaraan Stanley zelf heeft bijgedragen door hem te bekronen als een beschermheilige van het Britse imperialisme in Afrika.² Door zijn expedities, die hij neerpande in verschillende literaire reisverslagen, kon Stanley genieten van internationale bekendheid. Maar, zijn naam is tegelijkertijd ook verbonden met de controversiële Belgische koning Leopold II (1835-1909) en de oprichting van de Congo Vrijstaat (1885-1908). Tussen 1874 en 1877 vond Stanley’s tweede expeditie plaats (zijn eerste zijnde de zoektocht naar Dr. Livingstone), waarbij hij de Congo rivier afvoer, en waarvan het resultaat de ‘ontdekking’ van *Lake Edward*, *Stanley Falls* en *Stanley Pool* was. Leopold II zag zijn kans schoon; het gebied dat Stanley geëxploreerd had zag hij als een potentiële kolonie, en om zijn droom te vervullen maakte de koning een afspraak met de ontdekkingsreiziger om het land voor zichzelf te verwerven.³ Ook deze missie werd door Stanley omgevormd tot een avonturenverhaal in een literair reisverslag in 1885 (*The Congo and the founding of its Free State*), dat ‘hoogachtend’ werd opgedragen aan koning Leopold II.⁴ De Congo-Vrijstaat, ontstaan door een politiek machtsspel van de Belgische koning⁵, werd al snel gekoppeld aan het zogenaamde *rood rubber*, verwijzend naar het rubber dat gedrenkt was in het bloed van de Afrikanen die het doormiddel van dwangarbeid en extreem geweld moesten verwerven.⁶ Ook ten tijde van het Belgisch Congo (1908-1960), dat voortkwam uit de overname van Leopolds koloniale project door de Belgische regering nadat het geweld in de Congo-Vrijstaat internationaal protest had veroorzaakt⁷, weerklonk nog de echo van de in 1904 overleden Henry Morton Stanley. Zoals zal blijken in deze thesis waren Stanley’s verslagen, en zijn bijdrage aan de oprichting van de Congo-Vrijstaat, voor vele mede-‘ontdekkingsreizigers’ benoemingswaardig in hun eigen reisverslagen.⁸ De invloed van Stanley’s verslagen zijn dus niet te onderschatten, ook omdat zijn narratieven gelezen werden door een breed internationaal publiek.⁹

Niet alleen de werken van Stanley, maar ook het genre van koloniale literaire reisverslagen in het algemeen kenden een enorme populariteit. Dit heeft veel te maken met het Victoriaans

¹ Henry Morton Stanley, *How I found Livingstone* (New York: Scribner’s sons, 1892), 330-31.

² Felix Driver, “Henry Morton Stanley and his critics: geography, exploration and empire,” *Past & Present*, nr. 133 (1991): 138.

³ Kevin Dunn, *Imagining the Congo: the International relations of identity* (New York, N.Y: Palgrave MacMillan, 2003), 23.

⁴ Zoals dit neergeschreven is op het voorblad in Henry Morton Stanley, *The Congo and the founding of its free state* (New York: Harper & Brothers, 1885).

⁵ Binnen de context van de verdeling van het Afrikaanse continent onder de Europese grootmachten werd de Conferentie van Berlijn (1884-85) gehouden onder leiding van Duitse kanselier Otto von Bismarck. Gezien de Europese koloniale rivaliteit, beloftes ten voordele van de andere landen en de kleinschaligheid van het Belgische grondgebied, kon koning Leopold II de grootmachten overtuigen om Congo onder zijn macht te laten brengen. Zie Adam Hochschild, *King Leopold’s ghost: a story of greed, terror, and heroism in colonial Africa* (Boston: Houghton Mifflin, 1999), 82-6.

⁶ Dunn, *Inventing the Congo*, 22.

⁷ Zie Julia Seibert, “Is de ‘ontwikkeling’ van Belgisch-Congo toe te schrijven aan dwangarbeid?,” in *Koloniaal Congo, een geschiedenis in vragen*, eds. Idesbald Goddeeris, Amandine Lauro en Guy Vanthemsche, 131.

⁸ Gebaseerd op de bestudeerde literaire reisverslagen van reizigers die Stanley in hun narratief benoemen.

⁹ Brian Murray, “Building Congo, writing empire: the literary labours of Henry Morton Stanley,” *English studies in Africa* 59, nr. 1 (2016): 11.

Tijdperk (1834-1901). In de negentiende eeuw werden de rijken van de Europese grootmachten massaal uitgebreid, waarvan het hoogtepunt van deze uitbreiding bereikt werd in het begin van de twintigste eeuw. Het is in dezelfde periode dat de Verenigde Staten de territoriale controle over zijn 48 deelstaten consolideerde (en later werden ook Alaska en Hawaï toegevoegd). De verwerving en het bestuur van de nieuwe Europese en Amerikaanse vestigingen resulteerden in een overvloed aan reisverslagen.¹⁰ Deze verslagen maakten de ‘verwezenlijkingen’ en ‘avonturen’ van de koloniale reizigers toegankelijk voor een breed publiek en in het Victoriaans tijdperk waren ze tot de verste uithoeken van de wereld een gevestigd literair genre geworden.¹¹ Deze tendens werd nog versterkt door de uitbreiding van de spoorwegnetwerken, die vanaf het midden van de negentiende eeuw een nieuwe en snellere manier van reizen mogelijk maakte. Het gebruik van treinen, en later ook auto’s en vliegtuigen, groeide nog verder doorheen de twintigste eeuw en zorgde ervoor dat reizen een massa activiteit kon worden. Ter gelijk had je in deze periode ook modernistische schrijvers en kunstenaars die erg gefascineerd waren door de ‘primitieve’ maatschappijen ver van huis, zoals die beschreven werden door de ontdekkingsreizigers. Deze elementen verklaren waarom ook na de Victoriaanse periode, en zeker doorheen de jaren tussen de twee Wereldoorlogen, het genre van de literaire reisverslagen bloeiden.¹²

Gezien dit Victoriaanse karakter kenden vooral de Britse en Amerikaanse auteurs van reisverslagen een grote populariteit. Er zijn bijgevolg ook veel Britse en Amerikaanse geleerden die een studie gewijd hebben aan deze ‘exotische’ narratieven. Een voorbeeld is Mary Louise Pratt, professor van Spaanse en Portugese talen en literatuur aan de universiteit van New York, die het in haar werk *Imperial Eyes* (1992) heeft over hoe reisboeken, geschreven door Europeanen over niet-Europese delen van de wereld, de imperialistische orde creëerden voor Europeanen ‘thuis’ en hen hun plaats daarin gaven. Ze stelt dat deze reisboeken het Europese lezerspubliek een gevoel van eigendom, aanspraak en vertrouwdsheid gaven met betrekking tot de verre delen van de wereld die werden verkend, binnengevallen en gekoloniseerd.¹³ Echter, een diepgaande studie over reisverslagen met betrekking tot specifiek koloniaal Congo is zo goed als onbestaand. Veel vroege historiografie over Congo in het algemeen legt de focus op de figuur van koning Leopold II en de wandaden die in de kolonie teweeg gebracht werden. In de vroege historiografie hadden Belgische historici zelfs amper interesse in Congo; het werd als te ‘exotisch’ bestempeld waardoor het, vanaf na de Congolese onafhankelijkheid in 1960, niet als interessant werd gezien om dit onderwerp te integreren in de Belgische geschiedschrijving.¹⁴ Hoewel sinds het begin van de eenentwintigste eeuw een ‘revival’ te zien is, werd er in die periode nog, ten gevolge van de ‘achterstand’ van de Belgische koloniale historiografie (in vergelijking met andere voormalige koloniale landen), weinig plaats vrijgemaakt voor studies die zich toespitsen op thema’s die afwijken van Leopold II en het geweld in de Congo-Vrijstaat.¹⁵ De dag van vandaag is er echter een opmars te herkennen van breed bestudeerde thematieken die zich toespitsen op koloniaal Congo (ook binnenin de discipline van de ecologische geschiedenis, waar de thesis vaak beroep op doet, met onderwerpen als hygiëne,

¹⁰ Carl Thompson, *Travel writing* (Routledge, 2011), 52.

¹¹ Harriet Ritvo, *The animal estate: The English and other creatures in the Victorian Age* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1987), 254; William Beinart en Lotte Hughes, *Environment and empire. Oxford history of the British Empire companion series* (New York: Oxford University Press, 2009), 68.

¹² Thompson, *Travel Writing*, 56-8.

¹³ Mary Louise Pratt, *Imperial eyes: travel writing and transculturation* (Londen: New York, 2007), 3.

¹⁴ Guy Vanthemsche, “Historiography of Belgian colonialism in the Congo,” In *Europe and the world in European historiography*, ed. Csaba Levai (Pisa University Press, 2006), 100.

¹⁵ Vanthemsche, *Historiography of Belgian colonialism*, 106. Voorbeelden van twee van de meest populaire (maar populariserende) werken die zich focussen op deze thematieken en de opinie van de brede bevolking bepaald hebben zijn Adam Hochschild, *King Leopold's ghost: a story of greed, terror, and heroism in colonial Africa* (Boston: Houghton Mifflin, 1999) en Daniel Vangroenweghe, *Rood rubber: Leopold II en zijn Kongo* (Brussel: Elsevier, 1985).

klimaat, dierenbescherming,...), maar de studie van koloniale literaire verslagen, en hoe deze ingezet werden als propagandamiddel om koloniaal gedachtengoed te legitimeren, is één van de perspectieven die meer aandacht verdient.

1. De koloniale jacht in Congo

Eén heel belangrijk onderwerp dat onlosmakelijk verbonden is aan het genre van de literaire reisverslagen, is de koloniale jacht. In de geschiedschrijving vanaf de late jaren tachtig werd hier meer en meer aandacht aan besteed. In 1988 riep de Britse historicus John M. MacKenzie in zijn werk *The empire of nature: hunting, conservation and British imperialism* op om meer aandacht te besteden aan de koloniale jacht, die volgens hem in die periode enorm onderschat werd door historici. MacKenzie ziet dit als gevolg van twee factoren: ten eerste bestaat er een overvloed aan primaire bronnen (waaronder literaire reisverslagen) en ten tweede was er een gebrek aan wetenschappelijke secundaire werken. Omdat geleerden hiermee werden geconfronteerd, aldus MacKenzie, werden ze ontmoedigd om over de koloniale jacht te schrijven en was er maar weinig aandacht aan dit onderwerp besteed. Hij ziet een samenwerking tussen de antropologische, economische, sociologische en culturele dimensies als voorwaarde om deze thematiek te benaderen. Daarnaast laat hij ook weten dat de jacht een belangrijk deel uitmaakt van het imperialisme van de negentiende en twintigste eeuw, maar dat dit belang dus op dat moment nooit erkend zou geweest zijn.¹⁶ Na MacKenzie zijn betoog in 1988 zijn er tot op heden weldegelijk meer en meer werken die zich toespitsen op de koloniale jacht, als reactie op enkele stellingen van MacKenzie, maar ook als benadering van geheel nieuwe onderzoeken en invalshoeken (zie hoofdstuk 1). De jacht kan vandaag een belangrijke zijtak genoemd worden van de koloniale geschiedschrijving, maar weliswaar gaat het overgrote deel over de Britse kolonies. Vandaag krijgen ook de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo meer en meer de aandacht in studies over koloniale jacht en dierenbescherming.¹⁷

Deze groeiende aandacht is niet verwonderlijk, gezien de thematiek van de koloniale jacht in Congo van groot belang is. In de periode van de Congo-Vrijstaat alleen al werden er bijvoorbeeld zo'n 10.000 tot 14.000 olifanten afgeslacht. Naast rubber was namelijk ivoor ook een enorm belangrijk exportproduct in het Congo van Leopold II. Belangrijk om te erkennen is dat de ivoorwinning in Congo niet werd 'uitgevonden' door de koloniale mogendheden; het was veeleer een proces van het 'transformeren' en 'toe-eigenen' van reeds bestaande handelsroutes die al sinds de Middeleeuwen in ontwikkeling waren.¹⁸ De jacht op de olifant voor zijn ivoor, dat in de negentiende eeuw enorm van belang was en toegepast werd in de productie van allerlei voorwerpen zoals beeldjes, schaakstukken, handvaten van messen en pianotoetsen, is een mooi voorbeeld van de Congolese casus van de koloniale jacht.¹⁹ Echter, het zou problematisch zijn om te suggereren dat er enerzijds alleen maar op de olifant gejaagd werd en dat, anderzijds, de jacht enkel een commerciële functie had. Daarom is het van belang om in analyses, zoals in deze thesis gedaan wordt, de aandacht te geven aan de verschillende soorten jacht en de functies die daaraan verbonden zijn, alsook aan de verschillende diersoorten waarop er gejaagd werd (zie hoofdstuk 2). De jacht als sport (door MacKenzie 'the Hunt' genoemd), bijvoorbeeld, was ook een belangrijke activiteit in het

¹⁶ John M. MacKenzie, *The empire of nature: hunting, conservation and British imperialism* (Manchester University Press, 2017), 1.

¹⁷ Een overzicht van belangrijke studies over zowel de Britse kolonies als koloniaal Congo wordt in Hoofdstuk 1 gegeven.

¹⁸ Violette Pouillard, "Dieren en milieu in Congo: was natuurbehoud ook natuurbescherming?," in *Koloniaal Congo, een geschiedenis in vragen*, eds. Idesbald Goddeeris, Amandine Lauro en Guy Vanthemsche, 362-63.

¹⁹ Hochschild, *King Leopold's Ghost*, 64. Later in de thesis wordt een verdere focus gelegd op de functie van ivoor in de jacht aan de hand van eigen onderzoek en andere wetenschappelijke bijdrages (hoofdstuk 1 en 2).

koloniale discours. ‘*The Hunt*’ was volgens MacKenzie een activiteit die onderscheidbaar is met commerciële jacht en die gekenmerkt wordt door een vrije, rondtrekkende, avontuurlijke en individualistische manier van leven. Het zou een symbolische lading bevatten van blanke dominantie, mannelijkheid en sportiviteit.²⁰

Daarenboven mag de analyse van deze thesis zich niet beperken tot de Congo-Vrijstaat. Het moet zich loswrikken van een te grote focus op Leopoldiaanse praktijken aangezien Belgisch Congo, in tegenstelling tot de Congo-Vrijstaat, in het algemeen een veel minder bestudeerde periode is, terwijl de koloniale geschiedenis van het gebied uiteraard niet stopt in 1908. Meer nog, er was zelfs een verderzetting van verregaande dwang en geweld.²¹ Dit was ook het geval in context van de koloniale jacht; natuurlijke bronnen bleven toegeëigend worden, ook na de periode van de Vrijstaat. Tegelijk was er in de periode van Belgisch Congo ook een verregaand natuurbeschermingsbeleid, dat naast ecologische bezorgdheid gekenmerkt werd door koloniale ideologieën van privatisering van de jacht en een verdere (‘rationele’) exploitatie van de hulpbronnen.²² Eén van de doelen van deze masterthesis is niet alleen om de koloniale exploitatie bloot te leggen, maar vooral ook om de retorische en visuele strategieën in de reisverslagen van koloniale jagers en reizigers, die deze exploitatie legitimeren, uiteen te zetten en te deconstrueren. Dit wordt gedaan door een comparatieve analyse te maken van zes literaire reisverslagen van auteurs die het grondgebied afreisden, zowel ten tijde van de Vrijstaat als ten tijde van Belgisch Congo. Hierbij is het essentieel om de vraag te stellen wat er precies onder de noemer ‘literaire reisverslagen’ valt en welke historische waarde deze kunnen bieden voor het onderzoek.

2. Literaire reisverslagen als genre

Het gebruik van het woord ‘literaire reisverslagen’, dat steeds in deze masterthesis gebruikt wordt, is een semantische keuze. Verschillende auteurs gebruiken verschillende benamingen zoals reisboeken, reisverhalen, reisliteratuur,... om dezelfde bron mee aan te duiden. De woordkeuze hangt af van auteur tot auteur, maar in wezen verwijzen ze dus min of meer naar hetzelfde. Om deze bron te kunnen definiëren, dient er eerst verwezen te worden naar een debat binnenin de discipline van de literatuurwetenschappen. In zijn werk *Abroad* (1980), waarin Britse reisverslagen en reizen in het interbellum besproken worden, probeert de Amerikaans cultuur- en literatuurhistoricus Paul Fussell in een laatste hoofdstuk te achterhalen wat reisverslagen (hij noemt ze ‘*travel books*’) precies zijn. Hij stelt dat dit iets complex is en dat het beschrijven en definiëren ervan gevaarlijk is. Ondanks dat hij het definiëren van reisverslagen problematiseert, lijkt hij contradictoir genoeg toch een poging te doen om een definitie te geven. Allereerst vergelijkt Fussell de *travel books* met *guide books*. Gidsboeken, stelt hij, is gemaakt voor diegenen die van plan zijn om de reiziger te volgen. Diegene zal dan het pad van de reiziger achterna gaan, maar zal dit selectief doen. Dit contrasteert met een reisboek, want deze zijn volgens de auteur bedoeld voor diegenen die de reiziger juist niet wensen te volgen, maar die wel een behoefte hebben aan de ‘exotische’ of komische anomalieën, wonderen en schandalen van de literaire romantiek die hun eigen plaats of tijd niet volledig kan bieden. Hij voegt toe dat *travel books* een sub-genre zijn van *memoirs*, omdat het een autobiografische narratief bevat die voortkomt uit de auteurs ontmoeting met afstandelijke of overtrouwde data. Maar, die narratieven onderscheidt hij van novellen of romans door te stellen dat

²⁰ John M. MacKenzie, “Chivalry, social Darwinism and ritualised killing: the hunting ethos in Central Africa up to 1914,” in *Conservation in Africa: people, policies and practice*, eds. David Anderson en Richard H. Grove (Cambridge University Press, 1987), 50.

²¹ Seibert, “Is de ‘ontwikkeling’ van Belgisch-Congo toe te schrijven aan dwangarbeid,” 142.

²² Pouillard, “Dieren en milieu in Congo,” 362.

ze claimen een zekere geldigheid te hebben door een constante verwijzing naar de actualiteit.²³ In Henry Morton Stanley zijn beschrijving over zijn fameuze ontmoeting met Dr. Livingstone, is deze tendens erg herkenbaar:

"I would have run to him, only I was a coward in the presence of such a mob — would have embraced him, but that I did not know how he would receive me; so I did what moral cowardice and false pride suggested was the best thing — walked deliberately to him, took off my hat, and said:

"Dr. Livingstone, I presume?"

"Yes," said he, with a kind, cordial smile, lifting his cap slightly.

I replaced my hat on my head, and he replaced his cap, and we both grasped hands. I then said aloud:

"I thank God, Doctor, I have been permitted to see you."

He answered, "I feel thankful that I am here to welcome you.""²⁴

De ontmoeting met Dr. Livingstone is een ware gebeurtenis, er wordt verwezen naar de realiteit, maar het wordt beschreven op een literaire en autobiografische manier. Stanley is duidelijk de hoofdrolspeler in zijn eigen verhaal (er wordt gesproken in de 'ik-vorm') en we krijgen daarenboven niet alleen een idee van de gebeurtenis zelf, maar ook over wat er zijn hoofd omgaat. Het feit dat de auteur een brein moet hebben die het waard is om geëxploreerd te worden, is een punt dat Fussell aanhaalt. Op deze manier, aldus Fussell, zou het brein van de lezer zich instinctief aanpassen zodat het tot op zekere hoogte zou overeenkomen met het patroon van de reizen van de auteur. De lezer volgt de auteur zijn stappen niet op een fysieke manier, zoals dit bij een *guide book* het geval zou zijn, maar hij doet dit mentaal. Of zoals Fussell het stelt: uitgerekend bij het lezen van een *travel book* wordt de lezer op dubbele wijze een reiziger, die van het begin tot het einde van het boek reist terwijl hij met de literaire reiziger mee rondtrekt.²⁵ Dit is erg vergelijkbaar met het concept van de 'armchair traveller' ('leunstoelreiziger'), dat verwijst naar het idee dat de lezer meereist met de verteller, maar dit veilig van thuis uit kan doen.²⁶

Het idee van een literaire autoriteit claimen door te verwijzen naar de actualiteit, is ook iets dat David Spurr, professor Engelse taal en literatuur aan de universiteit van Geneva, beschrijft in zijn werk *The rhetoric of empire: colonial discourse in journalism, travel writing and imperial administration* (1993). Spurr stelt dat de schrijver impliciet een 'subjectieve en onafhankelijke status' claimt die vrij is van grotere interpretatiepatronen en autoriteit ontleent aan de directe ontmoeting met echte gebeurtenissen. Spurr gebruikt de term 'literaire journalistiek' om reisverslagen te benoemen en plaatst dit tegenover een journalistiek die in functie staat van het verschaffen van informatie (zoals in nieuwsberichtgeving). Literaire journalistiek, aldus Spurr, heeft, in tegenstelling tot informatieve journalistiek, vaak een symbolisch karakter dat de neiging heeft om mogelijke betekenisniveaus te vermenigvuldigen (er zijn meerdere interpretaties mogelijk). De auteur suggereert dat, in vergelijking met fictie, de informatieve journalist ondergeschikt is aan de aleatorische aard van een gebeurtenis, terwijl dit niet zo is bij een fictieschrijver, die gezag heeft over de uitvinding en ordening van narratieve gebeurtenissen.²⁷ Samengevat heeft de journalist dus een afhankelijkheid om de gebeurtenis waarheidsgetrouw weer

²³ Paul Fussell, *Abroad: British literary traveling between the wars* (New York: Oxford University Press, 1982), 202-3.

²⁴ Stanley, *How I found Livingstone*, 331.

²⁵ Fussell, *Abroad*, 203, 211.

²⁶ Deze definitie van *armchair traveller* is gebaseerd op de beschrijving in Paul van der Velde, "The world according to Jacob Haafner (1754-1809): travel writer and anti-colonialist" In *The Asian studies parade*, ed. Alex McKay (Leiden University Press, 2023), 153-54.

²⁷ David Spurr, *The rhetoric of empire: colonial discourse in journalism, travel writing, and imperial administration* (Duke University Press, 1993), 9.

te geven, om zijn of haar geloofwaardigheid niet te verliezen. De literaire schrijver, daarentegen, heeft die afhankelijkheid niet, en kan creatief omgaan met bepaalde gebeurtenissen. Om terug te keren naar de literaire reisverslagen; het is dus een kwestie om een weg te vinden tussen feit en fictie, iets dat deze masterthesis tracht te identificeren. Ook Spurr maakt een onderscheid tussen feit en fictie, en zeker in literaire reisverslagen is een combinatie van beide mogelijk, waarbij ware gebeurtenissen een symbolische ondertoon hebben die de ideologische waarden van de koloniale reiziger of jager kunnen onthullen. Deze ideologieën uiteenzetten is net zo interessant als het achterhalen van de historische werkelijkheid.

Carl Thompson, gespecialiseerd in Engelse literatuur aan de universiteit van Surrey, stelt ook dat het niet gemakkelijk is om een zuivere en onproblematische definitie geven van datgene dat onder de noemer reisverslagen valt. In *Travel Writing* (2011) haalt hij de diversiteit en de thematische en tonale reikwijdte van de verslagen aan. Hij suggereert dat de grenzen van het genre niet vastliggen en eerder wazig zijn, en dat wat we benoemen als reisverslagen, en wat we uitsluiten van het genre, steeds een kwestie van debat is. Daarom bekritiseert hij ook de visie van Fussell, en haalt hij aan dat zijn definities van *travel books* te simplistisch zijn om iets te beschrijven dat een zeer gevarieerd genre is geweest. Door de vage grenzen van het genre, ziet Thompson er geen nut in om strikte definities te handhaven. Hij nuanceert wel dat, ondanks de ruime definiëring van reisverslagen, *travel books*, die gezien kunnen worden als eerste-persoons reisverhalen die beweren een waarheidsgetrouwe weergave te zijn van de eigen ervaringen van de auteurs, een centrale tak zijn van het genre. Binnenin de *travel books* herkent hij een tweestrijd van de schrijver: enerzijds de wens om op te treden als een verslaggever (wat Spurr de 'journalist' zou noemen) en anderzijds als een verhalenverteller. Ze proberen de informatie die ze tijdens het reizen hebben opgedaan accuraat weer te geven, maar tegelijkertijd proberen ze de aandacht van de lezer vast te houden door het op een plezierige en licht verteerbare manier te presenteren. Thompson ziet dit resulteren in het feit dat het onderscheid tussen 'fictie' en 'non-fictie' in de reisverslagen niet zo makkelijk te herkennen is. Wat de schrijvers aanbieden, gaat hij verder, is onvermijdelijk een enigszins gefictionaliseerde weergave van hun reizen. Dit kan ook onbewust gebeuren, gezien de schrijver vaak de gebeurtenis achteraf opschrijft, eerder dan op het moment zelf, waardoor er hard vertrouwd wordt op het geheugen. Maar, gaat hij verder, de mate waarin reisschrijvers fictieve elementen in hun verslagen verweven varieert sterk van auteur tot auteur. Er zijn er bijvoorbeeld die hun ervaringen getrouw willen weergeven, maar die deze ervaringen tijdens het vormgeven van het verhaal subtiel moeten vervormen door selectieve bewerkingen en reconstructies uit te voeren. Aan de andere kant zijn er schrijvers die binnenin waargebeurde reizen sommige incidenten en ontmoetingen hebben verzonnen of overdreven om het lezerspubliek te behagen met wonderen, 'exotische' curiositeiten en weetjes. Elke vorm van reisteksten, concludeert hij, mag nooit naïef gelezen worden als slechts een transparant venster op de wereld. Het schijnbare waarheidsgehalte en de feitelijkheid van een reisverslag is altijd tot op zekere hoogte een retorisch effect.²⁸

Wat de masterthesis classificeert als 'literaire reisverslagen' komt in grote mate overeen met wat tot nu toe gezegd is geweest over *travel books*. Hoewel het gevaar voor een vaste definitie erkend wordt, is het toch nodig om kenmerken toe te schrijven om een selectie te kunnen maken binnen dit onderzoek. Het autobiografische karakter, de tweespalt tussen het informatieve en het verhalende, tussen non-fictie en fictie, de symbolische ladingen die ideologieën van de schrijver en het kolonialisme in het algemeen weerspiegelen en de lezer als *armchair traveller* die het 'exotische' van thuis uit kan ervaren, worden in deze thesis aanvaard als elementen die literaire reisverslagen beschrijven. Vormelijk gaat het steeds om boeken, die gemaakt zijn om gepubliceerd en verkocht te worden, en bevatten ze over basisaspecten die ook 'leesboeken' zouden bezitten (titelblad,

²⁸ Thompson, *Travel writing*, 11-2, 22, 26-30.

voorwoord, inhoudsopgave, inleiding, index,...). Daarnaast moeten de werken ook toepasbaar zijn op de specifieke casus die in deze thesis bestudeerd wordt, namelijk, de koloniale jacht in de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo. Daardoor werd de selectie ook gemaakt op basis van thema, tijd en ruimte. Deze laatste twee zijn vanzelfsprekend, de Congo Vrijstaat en Belgisch Congo beschrijven zowel een periode (1885-1960; het onderzoek betreft echter niet deze volledige periode) als een geografische ruimte (het Congolees grondgebied), hoewel de grenzen niet altijd volledig vastliggen of duidelijk zijn. Een reiziger kan zich tijdens het jagen of reizen bijvoorbeeld plots buiten Congo vertoeven, of in een gebied bevinden waarbij een geografische grens moeilijker te definiëren is (bijvoorbeeld veel rivieren en meren worden door meerdere landen gedeeld). Op thematisch vlak moet de jacht een prominente rol spelen in de verslagen. Dit wil niet zeggen dat de verslagen zich voornamelijk dienen te identificeren als ‘jachtverslagen’, maar wel dat de jacht een belangrijke rol speelt in het ‘avontuur’. Op basis van deze criteria, werd een selectie gemaakt van de volgende zes verslagen:

Periode	Naam auteurs	Titel verslag
Congo-Vrijstaat	Edward James Glave (1863-1985)	<i>Six years of adventure in Congo-land</i> (1893)
	Henry Bailey (1848-1933)	<i>Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting</i> (1894)
Belgisch Congo (beginfase)	Marguerite Roby (?-?)	<i>My adventures in the Congo</i> (1911)
	Reginald Davey Cooper (?-?)	<i>Hunting and hunted in the Belgian Congo</i> (1914)
Belgisch Congo (interbellum)	Carl Akeley (1864-1926)	<i>In brightest Africa</i> (1923)
	Martin Johnson (1884-1937)	<i>Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa</i> (1932)

Tabel 1. Lijst van de bestudeerde auteurs (midden) en hun respectievelijke verslagen met publicatiedatum (rechts), alsook de algemene periode waarin de reizen, beschreven in de werken, plaatsvonden (links).

De zes auteurs worden dus opgedeeld in drie periodes: de Congo-Vrijstaat, de beginfase (eerste jaren) van Belgisch Congo en Belgisch Congo tijdens het interbellum. Dat betekent dus dat niet de volledige periode van koloniaal Congo bestudeerd wordt, aangezien dit een heel lange periode bestrijkt, zeker voor een diepgaande literaire analyse zoals in dit onderzoek wordt gedaan. Desalniettemin maakt de keuze om deze drie periodes te bestuderen het mogelijk om evoluties en continuïteiten doorheen de periode te identificeren en te verklaren. De literaire reisverslagen zijn een uitstekende historische bron, aangezien ze ons niet alleen in staat stellen om koloniaal gedachtengoed uit die tijd bloot te leggen, maar ook *hoe* ze dit gedachtengoed proberen over te brengen aan het lezerspubliek. Wie deze auteurs precies zijn, en wat hun reizen inhouden, wordt besproken vanaf het tweede hoofdstuk.

3. Structuur en opzet van het onderzoek

De bedoeling van deze studie van literaire reisverslagen is niet enkel om de vraag te stellen ‘*wat is de historische realiteit?*’, gezien deze bronnen geen ondubbelzinnige weergave zijn van de werkelijkheid, maar vooral: ‘*wat waren de ideologieën en overtuigingen in een bepaalde context, en hoe worden die geloofwaardig gemaakt?*’ Met andere woorden, het primaire doel van deze masterthesis is nagaan hoe de literaire reisverslagen ingezet werden als een propagandamiddel om specifiek koloniaal gedachtengoed te legitimeren en verheerlijken, en nagaan welke retorische en visuele strategieën hiervoor ingezet werden. Op deze manier worden imperiale ideologieën ontleed en gedeconstrueerd. De literaire reisverslagen zijn dus niet enkel historische bronnen die ons in staat stellen antwoorden te bieden op geschiedkundige vragen, ze vormen ook het *onderwerp* zelf van het onderzoek; ze worden bekeken als tactische retorische en visuele instrumenten die, bewust maar ook onbewust (bijvoorbeeld ingebed in algemeen aanvaard koloniaal gedachtengoed), ingezet worden door de koloniale auteurs. Dit wordt gedaan door de werken op een functionele manier te benaderen; er wordt uitgegaan van het idee dat de reisverslagen drie verschillende functies belichamen die allemaal tot doel hebben om bepaalde koloniale ideeën te bekrachtigen. De drie functies zijn de volgende:

Functie 1: Het verheerlijken van de koloniale jacht

Functie 2: Het promoten van een eigen koloniale ‘heldhaftigheid’

Functie 3: Het rapporteren over ‘exotische’ natuur en ‘primitieve’ bevolkingen

Elke van deze functies zijn gebonden aan specifieke literaire strategieën, die op hun beurt het imperialisme begunstigen, maar tegelijkertijd zijn deze functies niet los van elkaar te zien. Zo kan één bepaald stuk tekst, of één afbeelding, in een reisverslag, verschillende functies belichamen die verschillende ideologieën promoten. Een foto van een jager die poseert met een geschoten dier, is bijvoorbeeld ten eerste een vorm van jachtverheerlijking, ten tweede promoot het een ‘moedige’ koloniale ‘held’ (en de afwezigheid van inheemse jagers) en ten derde wordt er op deze manier ook ‘gerapporteerd’ over de aanwezige fauna, die deel uitmaakt van de Afrikaanse natuur. Wat deze functies specifiek inhouden, wordt later in dit deel uitgebreid uiteengezet.

Meer specifiek wordt de methode van het identificeren en deconstrueren van literaire en visuele strategieën dus toegepast op de casus van de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo (tot en met het interbellum). De drie benoemde functies worden dan ook gebruikt op deze specifieke context, waarbij gekeken wordt hoe koloniaal Congo gebruikt (of misbruikt) werd door de reizigers om het koloniaal denksysteem in het algemeen in stand te houden of te versterken. Omdat deze reizigers van Britse of Amerikaanse origine waren, is het interessant om de waarde te bekijken van Congo; hoe wordt deze regio, en de specifieke geografische locatie, natuur en mensen, ingezet door deze reizigers om hun standpunten te bekrachtigen? Zoals later aangetoond wordt in deze thesis, heeft de Congolese regio weldegelijk een zekere waarde die de auteurs in staat stellen om de drie functies intensief te ontplooien. Hoewel de koloniale jacht één van de belangrijkste thema’s is in de reisverslagen, gaat het dus ook veel verder dan dat. Zo komt de jager tijdens zijn reis onvermijdelijk in contact met de natuur en inheemse bevolkingen, waarbij deze laatste een interculturele ontmoeting tot stand brengt, dat veel te maken heeft met wat Mary Louise Pratt de *contact zone* noemt. Het verwijst naar de ruimte van imperiale ontmoetingen, waarin volkeren die geografisch en historisch van elkaar gescheiden zijn met elkaar in contact komen en onderlinge relaties aangaan, gewoonlijk onder omstandigheden van dwang, radicale ongelijkheid en hardnekkige conflicten.²⁹ Dit is een belangrijk concept voor de thesis, waar later dieper op wordt ingegaan.

²⁹ Pratt, *Imperial eyes*, 8.

Ideologieën en retorische strategieën met betrekking tot de jacht, mensen en natuur in koloniaal Congo staat dus centraal in dit onderzoek. Omdat dit nog bijzonder breed en vaag klinkt, worden de verschillende hoofdstukken en specifieke onderzoeksvragen hieronder uitgebreid beschreven. De hoofdstukken worden ingedeeld op basis van de verschillende benoemde functies. Opnieuw is het belangrijk om op te merken dat deze functies niet los van elkaar te zien zijn, niet exhaustief zijn, en dat deze functies niet persé erkend werden door koloniale auteurs zelf. Het is een praktische manier om naar de literaire reisverslagen te kijken en om een thematisch onderscheid te maken tussen de verschillende onderzoeksvragen en de soorten retorische strategieën die gehanteerd werden. Als inleiding op de komende onderzoeksvragen, wordt in het eerste hoofdstuk eerst een globale literatuurstudie gedaan. Hier wordt dus gekeken naar de stand van het historiografisch onderzoek over literaire reisverslagen, en de daaraan gekoppelde thema's zoals de koloniale jacht (en dierenbescherming), koloniale 'heldhaftigheid' en 'mannelijkheid', 'exotische' natuur en het portretteren van de 'Ander' (verwijzend naar een opgelegde status van 'inferioriteit' van lokale bevolkingen). Dit wordt gedaan vanuit een globaal perspectief, met de argumentatie dat er eerst nood is om algemene theoretische kaders in de literatuur te identificeren, die toegepast werden door verschillende auteurs op verschillende casussen, om deze dan op microniveau toe te passen op koloniaal Congo. Anderzijds wordt er ook gekeken naar wat de stand van de literatuur is van werken die zich toespitsen op Congo, waarbij ook de lacunes die de thesis wenst op te vullen worden belicht. In dit deel worden dus de verschillende doorslaggevende debatten in de wetenschappelijke literatuur geanalyseerd, en omdat literaire reisverslagen een subject is dat zowel bestudeerd of gebruikt wordt in de historiografie, als in de literatuurwetenschappen, wordt een raakpunt tussen deze twee disciplines gezocht om deze debatten, en de eigen onderzoeksvragen van de thesis, vorm te geven.

Wat houden de onderzoeksvragen nu precies in? Deze worden toegepast vanaf het tweede hoofdstuk, en hoofdstuk 2 belichaamt ook meteen de eerste functie (de verheerlijking van de koloniale jacht). In het eerste hoofdstuk, de globale literatuurstudie, wordt er ingegaan op een belangrijk debat binnenin de discipline van de geschiedschrijving over de koloniale jacht, die teweeggebracht werd door John M. MacKenzie. Deze discussie bevat het argument of er doorheen de tijd al dan niet een scherpe interne transitie te herkennen is die de aard van de jacht grondig veranderd heeft. Dit heeft te maken met het onderscheid dat MacKenzie gemaakt heeft tussen de jacht als commerciële/economische functie en jacht als sport (*'The Hunt'*), die een ideologische ondertoon kent. In dit tweede hoofdstuk wordt er uiteindelijk plaats genomen in het debat door aan eigen onderzoek te doen, en wordt er binnen de literaire verslagen nagegaan welke soorten koloniale jacht, met de aandacht voor de specifieke diersoorten, er te herkennen zijn in Congo, door wat deze gekenmerkt worden, en of er weldegelijk een scherpe transitie te herkennen is. Zo wordt er niet alleen plaatsgenomen in het wetenschappelijke debat, maar wordt ook, nog belangrijker voor het onderwerp van de thesis, een definitie gevormd over wat er precies onder de categorie van koloniale jacht valt. Het begrip 'koloniale jacht' wordt dus enerzijds gekaderd door verschillende jachtvormen te identificeren in de reisverslagen, maar anderzijds ook door, in een nieuw deelhoofdstuk, te kijken welke jachttechnieken en benodigdheden eigen zijn aan deze vormen van jacht. Wat zijn met andere woorden de materiële en technische voorwaarden en specifieke tactieken om aan koloniale jacht te doen? Door deze twee benaderingen (analyse van jachtsoorten en -voorwaarden/tactieken), wordt uiteindelijk gedefinieerd wat er onder de noemer 'koloniale jacht' valt binnenin de bestudeerde reisverslagen, iets dat essentieel is om de retorische strategieën van jachtverheerlijking te kunnen uiteenzetten. Dit is dan ook wat er in een laatste onderdeel van dit hoofdstuk onderzocht wordt, met als vraag: "hoe worden de verslagen ingezet om het lezerspubliek te doen overtuigen van ideologieën van de koloniale jacht?". Er wordt gekeken naar welke jachtideologieën er bestonden, welke tactieken er gebruikt werden om deze te bekrachtigen, en of er een evolutie van ideologieën en tactieken te herkennen is doorheen de tijd. Dit laatste wordt mogelijk gemaakt door ideologieën

per tijdvak te onderzoeken: de Congo-Vrijstaat, Belgisch Congo in de vroege twintigste eeuw en Belgisch Congo in het interbellum. Zo kan worden nagegaan hoe jacht verheerlijkt werd, en hoe er een evolutie plaatsvond waar ook kritieken op de koloniale jacht hun intrede gemaakt hebben, en zo (ideologisch geladen) gedachtengoed van koloniale dierenbescherming meer en meer in de reisverslagen herkenbaar gemaakt werden. Na deze deelhoofdstukken wordt ook de uiteindelijke vraag gesteld: is het fasemodel van MacKenzie houdbaar, of is er nood aan een nieuw model, en wat houdt deze dan in?

Nadat de soorten, functies, ideologieën en retorische strategieën van de koloniale jacht besproken zijn, worden in een volgende hoofdstuk de verslagen bekeken aan de hand van de tweede functie: het promoten van een koloniale ‘heldhaftigheid’. Hier worden de literaire reisverslagen niet langer benaderd als instrumenten die ideologieën en praktijken van de koloniale jacht naar voorschuiwen, maar als instrumenten die de reiziger instaat stelt om *zichzelf* te verheerlijken, nog steeds ingebed in koloniaal gedachtengoed. De verslagen worden met andere woorden bekeken als autobiografische tools, waarin de reizigers zich als koloniale helden kunnen vooropstellen, en waarbij Congo de ideale geografische locatie vormt om dit mogelijk te maken. De vraag wordt dus gesteld *hoe* ze zichzelf promoten als held, en meer bepaald welke literaire en visuele tactieken hiervoor ingezet worden, alsook *waarom* de auteurs Congo gekozen hebben als locatie om zich te ontplooiën als ‘held’. In een eerste deel van het derde hoofdstuk wordt bekeken hoe de reizigers hun eigen leven en ervaringen verwerken in de reisliteratuur, en hoe dit op deze manier omgezet wordt in koloniale heroïsche autobiografieën. Daarna worden specifieke strategieën onthuld die de auteurs tijdens hun jachtexpedities en reizen inzetten om zichzelf te presenteren als heldhaftig. Deze strategieën worden enerzijds in de narratieve structuur van de werken gevonden (waardoor er in zekere mate een structuralistische invalshoek wordt genomen) en anderzijds in de tekst en afbeeldingen van de verslagen zelf. In het eerste geval, de narratieve structuur, wordt gebruik gemaakt van een concept dat de ‘monomythe’ wordt genoemd, een term die gebruikt werd door de Amerikaanse schrijver Joseph Campbell, die zich specialiseerde in de literatuurwetenschap. In zijn boek *A hero with a thousand faces*³⁰ (1949) legt hij de focus op mythes en religieuze verhalen en stelt hij dat elk verhaal een vast patroon heeft: een held vertrekt vanuit de dagdagelijkse wereld op avontuur naar een wereld vol bovennatuurlijke wonderen, moet daar allerlei beproevingen ondergaan, overwint de lastige taken die op zijn pad komen te staan en keert terug naar huis als een geheel ander persoon die zijn medemens zegeningen kan schenken.³¹ In de thesis wordt beargumenteerd dat deze structuur, die daarnaast nog een veelheid aan deelfases bevat, in elk bestudeerd reisverslag te vinden is, en dat dit deel uitmaakt van een literaire tactiek om zichzelf als koloniale held in een avontuur voor te stellen. Hierbij wordt ook duidelijk hoe Congo, en meer specifiek Centraal-Afrika, het perfecte gebied is om een koloniaal heldennarratief mogelijk te maken. In het tweede geval, de tekst en afbeeldingen, worden er nog andere retorische en visuele strategieën besproken die ook een koloniale heldhaftigheid benadrukken. Hier staan de verheerlijking van het geweer als koloniaal wapen, de status van ‘gevaarlijke’ dieren, het idee van de koloniale martelaar en het verhullen van de eigen mislukkingen op het jachtveld centraal. Tot slot wordt koloniale heldhaftigheid ook gekoppeld aan ‘mannelijkheid’, iets dat een veelbesproken thema is in de wetenschappelijke literatuur en gender studies. Dit wordt geproblematiseerd, en vooral aan de hand van de casus van Marguerite Roby en haar reisverslag wordt er uitgegaan van het bestaan van een koloniale vrouwelijke ‘heldhaftigheid’.

³⁰ Dit is de oorspronkelijke titel van het boek uit 1949, maar voor de thesis werd een vertaalde Nederlandstalige versie gebruikt.

³¹ Joseph Campbell, *De held met de duizend gezichten*, vert. Aris J. van Braam (Utrecht: uitgeverij AnkhHermes, 2020), 23.

Tot slot, in het vierde hoofdstuk, worden de verslagen benaderd volgens de laatste functie: het rapporteren van ‘exotische’ natuur en ‘primitieve’ bevolkingen. In dit deel wordt gekeken hoe de reisverslagen worden gezien als onschuldige ‘getuigenissen’ van de natuur en de bevolkingen, maar hoe deze in realiteit, aan de hand van literaire tactieken, gebruikt worden om de natuur als ‘exotisch’ en de bevolkingen als de inferieure ‘Ander’ te bestempelen. Deze functie wordt dus bekeken vanuit twee invalshoeken: enerzijds als ‘rapportages’ over de natuur, en anderzijds als ‘rapportages’ over de bevolkingen, die beide de lezers in staat moeten stellen om de ‘wonderen’ van Congo van thuis uit te ervaren (*armchair travellers*). In werkelijkheid staan deze ‘rapportages’ boordevol koloniale stereotyperingen, en worden de verslagen op deze manier opnieuw ingezet als propagandistisch instrument. De invalshoek van de natuur wordt benaderd aan de hand van het concept van ‘exotisme’. Deze term wordt gedefinieerd en toegepast aan de hand van geschriften (geschreven in de jaren 1904-1918) van de Franse schrijver Victor Segalen en het wetenschappelijk werk *Inventing exoticism*³² (2015) van Amerikaanse historicus Benjamin Schmidt. Aan de hand van Segalens perspectief wordt gekeken hoe de koloniale auteurs ‘exotisme’ inzetten als een persoonlijke, emotionele ervaring van natuur dat als ‘exotisch’ wordt geportretteerd. Aan de hand van Schmidts perspectief wordt de ‘exotische’ natuur als retorische strategie benaderd, en wordt gekeken hoe exotisme in tekst en beeld koloniale ideologieën van verovering en toe-eigening verderzet. Tot slot wordt ook bekeken hoe de natuur, maar ook de bevolkingen, bijdragen aan het beeld van de ‘*anti-conquest*’, een term, gebruikt door Mary Louise Pratt, dat verwijst naar het idee dat men aan een ‘positief’ wetenschappelijk project bezig is, in tegenstelling tot de ‘echte’ kolonialisten, zoals de Belgen.³³

Na het perspectief van de natuur geanalyseerd te hebben, wordt daarna de invalshoek van de bevolkingen benaderd aan de hand van het concept van ‘*othering*’. Zoals verder besproken wordt in de thesis, is dit een verzamelnaam voor meerdere strategieën die de koloniale auteurs gebruiken om de bevolkingen af te beelden als de ‘Ander’. Deze laatste term is gebaseerd op beschrijvingen in het werk *Orientalism* (1978) van Palestijns-Amerikaanse academicus en literatuurcriticus Edward Saïd (zie hoofdstuk 1).³⁴ Er wordt beargumenteerd in de thesis dat de Congolese bevolkingen gezien worden als een deel van de ‘exotische’ natuur, waardoor ze, aan de hand van tactieken van ongelijktijdigheid, als ‘primitief’ en ‘wild’ worden geportretteerd, iets dat bijdraagt aan een beeld van Afrika als het ‘donkere continent’. Met ongelijktijdigheid wordt bedoeld dat Congo, en de natuur en bevolkingen die erin leven, gezien wordt als ‘ongelijktijdig’ met het Westen, dat als ‘beschaafder’ wordt afgebeeld. Zo stelt Paul Fussell dat de belangrijkste functie van reizen het verleden ervaren is, waardoor het een avontuur wordt in zowel tijd als afstand.³⁵ Deze koloniale perceptie van tijd wordt in dit deel gezien als één van de strategieën van ‘*othering*’, die bevolkingen als temporeel ‘achtergesteld’ weerspiegelt. Een tweede groep van strategieën van ‘*othering*’ waar de aandacht aan besteed wordt, is het dehumaniseren van de lokale inwoners, dat zich vertaalt in algemeen aanvaarde koloniale stereotyperingen, het construeren van interne hiërarchieën van verschillende Congolese (en andere Afrikaanse) bevolkingsgroepen onderling en het legitimeren van koloniaal geweld. De derde en laatste strategie van ‘*othering*’ is het marginaliseren en onzichtbaar maken van de inheemse jacht. Hier wordt de vraag gesteld hoe de stereotyperingen en interne hiërarchieën, die eerder besproken worden, zich vertalen op het jachtveld, en hoe de afwezigheid en marginalisering van inheemse jachtpraktijken in de verslagen verder bijdragen aan

³² In dit werk wordt bestudeerd hoe een nieuwe opvatting van de exotische wereld én van Europa ontstond, en hoe deze twee elkaar vorm gaven tijdens een moment van toenemende Europese expansie in de wereld. Zie Benjamin Schmidt, *Inventing exoticism: geography, globalism, and Europe's early modern world* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015), 5. Dit wordt in dit vierde deel ook verder besproken.

³³ Pratt, *Imperial eyes*, 37-38.

³⁴ Zie Edward W. Saïd, *Orientalism* (New York: Vintage, 1979).

³⁵ Fussell, *Abroad*, 210.

de verheerlijking van koloniale jachtpraktijken en van het kolonialisme in het algemeen. Tot slot wordt er gewezen op het feit dat deze ‘othering’-tactieken vanzelfsprekend gezorgd hebben voor een foutieve beeldvorming, en wordt deze beeldvorming gedeconstrueerd door te wijzen op de afhankelijkheid van koloniale actoren aan inheemse bevolkingen, in tegenstelling tot het omgekeerde beeld (inheemse afhankelijkheid aan kolonialisten) dat in de verslagen opgelegd wordt.

In het algemeen zijn de literaire reisverslagen dus van grote waarde als historische bron (en als studieobject) in dit onderzoek, omdat deze ons niet alleen in staat stellen om koloniale ideologieën te achterhalen, maar omdat het ons ook mogelijk maakt om na te gaan hoe deze ideologieën, aan de hand van bewuste en onbewuste literaire strategieën, geloofwaardig gemaakt werden voor het lezerspubliek. Zeker voor de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo is de ‘hoe’-vraag nog iets dat achterwege gebleven is, en is het genre van literaire reisverslagen, behalve de ‘bekende’ verslagen zoals die van Stanley, nog niet volledig erkend geweest als interessante bron of als onderzoeksonderwerp voor studies over Congo. In een laatste deel, de conclusie, wordt alles samengenomen, en wordt er een uiteindelijk oordeel gemaakt over hoe deze bronnen bijdragen aan koloniale ideologieën over Congo, welke specifieke strategieën hiervoor gebruikt worden en welke ideologieën, zowel over de jacht, natuur, mensen als over de koloniale reizigers zelf, er nu precies geconstrueerd werden. Verder worden er suggesties gemaakt voor verder onderzoek, andere mogelijke pistes en onderzoeksmethodes die benaderd kunnen worden, alsook welke waarde dergelijk onderzoek kan bieden voor zowel de (ecologische en koloniale) geschiedschrijving, als de literatuurwetenschappen.

4. Methodologie: een ‘framing-analyse’ van retorische en visuele elementen

Het zal ondertussen duidelijk zijn dat de literaire reisverslagen, op methodologisch vlak, een dissectie ondergaan waarbij de retorische en visuele strategieën uiteengezet worden. Het is juist door het literair karakter dat een grondige historische kritiek (of deconstructie) dient toegepast te worden, wat gedaan wordt door deze specifieke strategieën en ideologieën te identificeren. De methode waaruit inspiratie gehaald werd, wordt *framing-analyse* genoemd, waarbij zowel tekst als beelden (tekeningen en fotografie) in de reisverslagen geanalyseerd worden. Het is Robert M. Entman, professor media en publieke aangelegenheden aan de George Washington universiteit, die in 1993 een analyse heeft uitgewerkt van deze framing methode aan de hand van verschillende grondleggers van deze benadering.

Entman stelt in zijn tekst dat het concept van framing, hoe het ook gebruikt wordt (dit kan bewust en onbewust zijn), de macht van een communicatieve tekst kan beschrijven. Het kan dus bijvoorbeeld een antwoord bieden op hoeveel macht een literair reisverslag heeft in het overtuigen van koloniaal gedachtegoed. Framing zou dan ook selectie en benadrukking (*salience*) bevatten. Er worden elementen uit de realiteit geselecteerd, en vaak ook extra benadrukt, om zo bepaalde interpretaties, morele evaluaties of aanbevelingen naar voren te schuiven. Daarnaast zouden frames, volgens Entman, ook problemen definiëren, waarna de oorzaken van dit probleem worden vastgesteld en de krachten die het probleem veroorzaken geïdentificeerd worden. In een volgende stap worden er morele oordelen gemaakt, bijvoorbeeld over wat wel en niet mag, en tot slot worden er oplossingen voorgesteld; er worden remedies voor de problemen aangeboden en gerechtvaardigd en de waarschijnlijke effecten ervan worden voorspeld. Het bestuderen van frames stelt dus in staat om de reisverslagen ‘*against the grain*’ te bestuderen, wat betekent dat de grotere ideologische

implicaties ontcijferd en bekritiseerd worden.³⁶ Een laatste belangrijk punt dat Entman aanhaalt is dat deze frames niet enkel en alleen in de tekst te vinden zijn, maar in vier verschillende plaatsen. De eerste locatie waarin frames gevonden kunnen worden is in de communicator, in het geval van deze thesis zijn dat de koloniale jagers of reizigers. Zij maken namelijk bewuste of onbewuste afwegingen bij het bepalen van wat ze zeggen, geleid door frames die hun geloofssystemen organiseren. Ten tweede is er, zoals vermeld, de tekst. Hierin manifesteren frames zich door de aanwezigheid of afwezigheid van bepaalde sleutelwoorden, standaardzinnen, stereotype beelden, informatiebronnen en zinnen die thematisch versterkende clusters van feiten of oordelen bieden. Ten derde kunnen ook de ontvangers, de lezers van de reisverslagen, aan frames bijdragen. Frames sturen enerzijds het denken van deze lezers, maar anderzijds kan het ook zijn dat hun denken niet de oorspronkelijke intentie van de reizigers weerspiegelen. De receptie van verslagen is echter iets dat niet in deze thesis wordt opgenomen, aangezien een tekstuele en visuele analyse reeds een grootschalig onderzoek vergt. Dit kan wel voer zijn voor een verdere studie. Een laatste locatie waar frames kunnen gevonden worden, wordt door Entman ‘de cultuur’ genoemd. Dit is een ‘voorraad’ van veelgebruikte frames; in feite kan de cultuur gedefinieerd worden als de empirisch aantoonbare verzameling van veelgebruikte frames in het discours en denken van de meeste mensen in een sociale groepering. Het is dus als het ware een ingebeeld doos waarin reeds bestaande beelden, percepties en ideeën (zoals koloniale stereotyperingen) zitten die steeds opnieuw door de reizigers gebruikt worden. Daarom is het zo interessant om verschillende verslagen te gaan bestuderen, en ze te vergelijken met elkaar. Op die manier kan je interpretaties vinden die misschien niet tot stand gekomen zijn in het onderzochte verslag, maar al reeds bestonden in andere narratieven vooraf.³⁷ Waar Entman dus spreekt over ‘frames’, iets dat vooral in studies over de massamedia wordt aangehaald, wordt voor de thesis de term ‘retorische strategieën’ gebruikt. Een *framing-analyse*, wat in wezen het identificeren van retorische strategieën (‘frames’) omvat, is erg relevant voor een onderzoek van literaire reisverslagen, juist omdat het een ideologisch geladen medium is, bedoeld voor een publiek.

Entman legt vooral de focus op de literaire aspecten, maar naast de tekst maken ook beelden vaak deel uit van de verslagen. Schetsen, tekeningen en fotografie zijn om deze reden ook interessant om geanalyseerd te worden. Zo staan de verslagen over de Congo-Vrijstaat boordevol tekeningen en schetsen, en wordt er vanaf de verslagen over Belgisch Congo ook gebruik gemaakt fotografie. De fotografie werd namelijk reeds in de jaren 1880 en 1890 gefaciliteerd door nieuwe technische ontwikkelingen zoals het gebruik van nieuwe rolfilm, de toenemende draagbaarheid van camera's, de kortere belichtingstijden en de ontwikkeling van lenzen voor telefotografie.³⁸ Zuid-Afrikaanse historicus William Beinart haalt ook aan dat fotografie sterk verbonden was met reizen en dat fotografisch beeldmateriaal het publiek thuis in staat stelde om symbolisch mee te reizen in de koloniale ruimtes. Beinart stelt dat foto's geen transparante reflectie van de wereld waren, maar dat ze eerder gevormd zijn door conventies van wat als fotogeniek beschouwd werd, door wat de fotograaf als interessant zag en door welke patronen van ‘picturale compositie’ ze volgden.³⁹ Om die reden kunnen beelden dezelfde *frame-analyse* ondergaan zoals bij woorden en tekst (in de thesis wordt hiernaar verwezen met ‘visuele strategieën’). Franse literatuurtheoreticus Roland Barthes (1983) had het daarnaast ook over de ‘fotografische paradox’. Hij stelt dat een foto een denotatief karakter heeft (een foto is een weergave van de realiteit, maar wel een reductie ervan) maar te gelijk ook een connotatief karakter heeft (foto's krijgen betekenis doordat iedereen hier een interpretatie

³⁶ De definitie van deze term werd overgenomen uit Thompson, *Travel writing*, 5.

³⁷ Robert M. Entman, “Framing: toward clarification of a fractured paradigm,” *Journal of Communication* 43, nr. 4 (1993): 51-8.

³⁸ James R. Ryan, “‘Hunting with the camera’: photography, wildlife and colonialism in Africa” In *Animal Spaces, Beastly Places*, eds. Chris Philo en Chris Wilbert (Routledge, 2000), 211.

³⁹ Beinart en Hughes, *Environment and empire*, 217.

aan geeft). Ook de betekenis van de foto, welke boodschap de fotograaf wil meegeven, is geconnoteerd; er worden namelijk ook interpretaties gemaakt over die boodschap, niet enkel over wat er op de foto te zien is.⁴⁰ Op die manier kunnen beeldende frames ook ingedeeld worden in de vier locaties van Entman: de fotograaf, het beeld, het doelpubliek en de al reeds bestaande boodschappen die aan een beeld gekoppeld kunnen worden. Ook op tekeningen kan dit in zekere mate worden toegepast, het enige verschil is dat de tekenaar, net zoals bij tekst, nog meer creatieve vrijheid heeft om de werkelijkheid te vervormen. De uiteindelijke methode is dus een comparatieve analyse van zes gekozen verslagen, waarbij, aan de hand van een *framing-analyse*, de retorische en visuele strategieën en de verbonden ideologieën uiteengezet worden, om op deze manier deze ideologieën te deconstrueren.

⁴⁰ Roland Barthes, "The photographic message," in *A Barthes reader*, ed. Susan Sontag (New York: Hill and Wang, 1983), 196-97.

Hoofdstuk 1: Reisverslagen en koloniale jacht – een globale literatuurstudie

In de inleiding werd reeds besproken dat Britse historicus John M. MacKenzie in zijn werk *Empire of Nature* (1988) historici heeft opgeroepen om het belang van de koloniale jacht te erkennen. Volgens verschillende auteurs kan dit werk worden beschouwd als het begin van een bredere en meer multidisciplinaire studie van het thema. Amerikaanse historica Harriet Ritvo stelde bijvoorbeeld in 1990 dat niemand tot dan toe de uitputtende aandacht heeft besteed aan dit onderwerp zoals MacKenzie dat gedaan heeft, evenzeer dat zijn werk een gezaghebbend en gedetailleerd verslag is van de veranderende gebruiksmogelijkheden van exotische wilde dieren door (Britse) imperialisten.⁴¹ Amerikaanse historicus Robert Harms (1991) zag in die zelfde periode het werk als een belangrijke bijdrage aan de studie van het imperialisme, en stelt vast dat het een nuttig kader heeft aangereikt voor verder onderzoek.⁴² Zeker dit laatste is waar, aangezien veel later onderzoek de visies van MacKenzie heeft toegepast, bekritiseerd en herwerkt. Ook de invloedrijke Zuid-Afrikaanse historicus William Beinart erkent MacKenzies bijdrage en bouwt vaak voort op zijn stellingen, maar levert net zoals andere historici ook uitgebreide kritiek.⁴³ Hoewel MacKenzie de fundamenteën heeft gelegd voor een vergrote aandacht voor het thema, bestaan er desalniettemin kritieken die uitmonden in belangrijke debatten die het onderzoeksveld vorm gegeven hebben. Beinart, bijvoorbeeld, benoemt *Empire of Nature* als een omvangrijk boek, maar herkent toch de aanwezigheid van veel overdrijvingen in de analyses. Hij gaat bijvoorbeeld in debat over het idee van MacKenzie dat er een scherpe transitie plaatsgevonden heeft die de aard van de jacht op de koloniale grondgebieden grondig veranderd heeft (zie later).⁴⁴ Andere kritieken wijzen op een te grote focus op de blanke mannelijke kolonisatoren in een fase die hij herkent als de ideologische sportjacht, waarbij het gebrek aan een analyse vanuit zowel een genderperspectief als het perspectief van de lokale bevolking benadrukt wordt.⁴⁵ Historica Angela Thompsell, gespecialiseerd in onder andere het Brits imperium en Afrikaanse geschiedenis, wijst in haar boek *Hunting Africa* (2015) op het feit dat er weinig geschreven is over de controle die Afrikanen hadden over Britse jachtexpedities, evenals de methoden die hiervoor gebruikt werden. Ze ziet dat in veel studies de Afrikaanse actoren van de koloniale jacht 'duistere achtergrondfiguren' bleven. Daarnaast vestigt ze ook de aandacht op de vrouwelijke koloniale jagers en beargumenteert ze, als kritiek op de notie van de sportjacht als een mannelijk symbool, het bestaan van vrouwelijke heldhaftigheid.⁴⁶ De debatten en kritieken die zijn voortgekomen uit deze visies hebben de literatuur over de koloniale jacht gevormd. In dit hoofdstuk worden in een globale context veel van deze debatten

⁴¹ Harriet Ritvo, recensie van *The empire of nature: hunting, conservation, and British imperialism*, door John M. MacKenzie, *The American Historical Review* 95, nr. 5 (1990): 1544.

⁴² Robert Harms, recensie van *The empire of nature: hunting, conservation, and British imperialism*, door John M. MacKenzie, *The Journal of African History* 32, nr. 1 (1991): 157.

⁴³ Beinart verwijst vaak naar MacKenzie in zijn verschillende werken. Een voorbeeld is zijn reviewpaper William Beinart, "Empire, hunting and ecological change in Southern and Central Africa," *Past & Present*, nr. 128 (1990): 162-86.

⁴⁴ Beinart, "Empire, hunting and ecological change," 163; Beinart en Hughes, *Environment and empire*, 68.

⁴⁵ Hoewel MacKenzie wel het belang inziet dat de koloniale sportjacht een vitaal knooppunt was voor de interactie tussen Afrikanen en Europeanen, en hij een grote aandacht vestigt aan pre-koloniale jacht bij de fases voorafgaand aan de sportjacht, neemt hij toch een te Westers perspectief in om de rol van de Afrikanen te bespreken; iets dat niet verrassend is aangezien het idee van het belang van deze interactie nog een relatief nieuw inzicht was. Zie MacKenzie, "Chivalry, social Darwinism and ritualised killing," 41.

⁴⁶ Angela Thompsell, *Hunting Africa: British sport, African knowledge and the nature of empire* (Springer, 2015), 3-4, 10.

beschreven en geanalyseerd. Omdat het onderzoeksonderwerp van de thesis veel verschillende deelonderwerpen en perspectieven omvat, wordt hier uitgebreid een belangrijke synthese gegeven over de bestaande thema's (en lacunes) in de literatuur, zodat de lezer een soort theoretische voorkennis heeft bij het lezen van het onderzoek van de thesis. Daarom is het belang om de theoretische kaders in een globale context te bespreken, aangezien deze al uitgebreid uitgewerkt zijn in verschillende contexten, om deze dan toe te passen in de andere hoofdstukken op een Congolese context op microniveau. Ook belangrijk om op te merken is dat er ook thematieken besproken worden die niet van toepassing zijn voor deze thesis (vooral met betrekking tot dierenbescherming), maar die toch in dit hoofdstuk besproken worden voor de wetenschappelijke volledigheid.

Anderzijds toont dit hoofdstuk ook het belang aan van de literaire reisverslagen binnen de studie van de koloniale jacht. Niet alleen zijn deze bronnen onmisbaar in de historiografie van dit onderwerp, maar ze vormen ook een breed bestudeerd genre binnen de literatuurwetenschap. Claire Lindsay (2015), hoofddocent Latijns-Amerikaanse literatuur en cultuur, heeft aangetoond dat het genre van reisliteratuur een grote populariteit kent in de discipline van postkoloniale studies. Ze ziet het werk van Edward Said, *Orientalism* (1978), in deze context als een controversieel⁴⁷ maar zeer invloedrijk werk, en als een beginpunt dat voor het eerst expliciet de centrale rol van reisliteratuur in het koloniale project identificeerde en zijn positie als primaire bron binnen de postkoloniale studies verstevigd heeft. Said heeft, aldus Lindsay, een invloed gehad op de studie van de culturele 'Ander', waar reisverslagen steeds een representatie van zijn. In verschillende postkoloniale werken kunnen sporen van het boek teruggevonden worden. Een heel invloedrijk werk dat Lindsay aanhaalt is *Imperial Eyes* (1992) van Mary Louise Pratt. Een belangrijke term die in dit werk geïntroduceerd wordt en die Lindsay ook benoemt is 'contact zone', verwijzend naar een plaats van koloniale ontmoeting; een tijd en ruimte waar actoren die voordien van elkaar gescheiden waren, elkaar aantreffen in vaak asymmetrische relaties van dominantie en ondergeschiktheid.⁴⁸ Het idee van een 'contact zone' fungeert ook indirect als kritiek op de afwezigheid van de actieve rol van de lokale bevolking in de analyse van de koloniale jacht, zoals we bij Thompsell zien.⁴⁹ Omdat de reisverslagen een belangrijk deel uitmaken van de studie van de koloniale jacht, is er een interconnectiviteit te herkennen tussen de bijdrages van de postkoloniale literatuurstudies en de historiografische werken. Deze connectie wordt aan de hand van de besproken thema's aangetoond, en er wordt nagegaan welke implicaties de analyses van de literatuurwetenschappers hebben voor de historici die over het thema schrijven, en vice versa.

1.1. Praktijken en ideologieën van koloniale jacht en bescherming

Eerst worden belangrijke thema's en debatten over de koloniale jacht en bescherming van wilde dieren in koloniaal Afrika beschreven. Er wordt een overzicht gegeven van de debatten en analyses die de lezer in staat stelt de stand van de literatuur en de bestaande discussiepunten over de koloniale jacht te begrijpen. Het eerste deel focust op de John M. Mackenzie's indeling van drie fasen van de jacht, de andere twee delen focussen op ideologieën en praktijken van koloniale dierenbescherming.

⁴⁷ Het werk zou volgens Lindsay controversieel zijn omdat het een risico biedt voor generalisatie, vertekening en onnauwkeurigheden. Andere kritieken op het werk worden later in dit hoofdstuk opgesomd aan de hand van een werk van John M. MacKenzie.

⁴⁸ Claire Lindsay, "Travel writing and postcolonial studies," in *The Routledge companion to travel writing*, ed. Carl Thompson (Routledge, 2015), 25-27, 29.

⁴⁹ Thompsell, *Hunting Africa*, 10.

1.1.1. De MacKenziaanse transitie

De ‘MacKenziaanse transitie’ is een belangrijk discussiepunt dat betrekking heeft op de verschillende soorten koloniale jacht die MacKenzie herkent doorheen de tijd. Hij onderscheidt drie hoofdfasen in de uitbreiding van de Europese jacht in de Britse kolonies van Zuidelijk en Centraal-Afrika. De eerste fase benoemt hij als de commerciële jacht, waarin puur gejaagd werd voor ivoor en huiden om winsten te kunnen genereren. De tweede fase betreft de jacht op subsidies, die in functie stond van een verdere Europese koloniale opmars op het continent. Deze opmars werd gekenmerkt door verwerving, verovering en vestiging. Deze twee fases ziet hij als periodes van massale vernietiging van de Afrikaanse wilde dieren, waarbij de jacht nog uitgevoerd werd in samenwerking met Afrikaanse jagers. Tegelijkertijd verwierven Afrikanen ook grote hoeveelheden vlees van vooral olifanten, buffels en antilopen. In de commerciële fase, aldus MacKenzie, was het vlees echter grotendeels incidenteel, terwijl in de fase van subsidies vlees dan weer de essentie van de jacht was, gezien ze cruciale eiwit-supplementen vormden voor de lage of afwezige lonen die werden aangeboden door de Europeanen. Daarenboven hielpen subsidies uit de jacht ook om de eerste koloniale bestuurders te betalen en de armere Afrikaanse en koloniale bedrijven in leven te houden. In een derde fase, daarentegen, verdween de jacht als een instrument om het Europese imperiale project te financieren en om winsten te realiseren. MacKenzie noemt deze fase ‘*The Hunt*’, en herkent een scherpe transitie die de aard van de jacht getransformeerd heeft van iets economisch naar iets dat gekenmerkt wordt door ideologieën en rituelen. ‘*The Hunt*’ stond onder andere in functie van het verzamelen van jachttrofeeën en het nastreven van mannelijkheid en morele verheffing doormiddel van een idee van ‘sportmanschap’. Ingebed in deze ideologieën, was het volgens MacKenzie ook in deze fase dat de eerste ideeën van natuurbewoud op de voorgrond kwamen.⁵⁰

In dit deel wordt beschreven hoe verschillende auteurs in hun betogen de jacht in verschillende categorieën plaatsen, hoewel deze niet gezien kunnen worden als sterk afgebakende MacKenziaanse fases. Toch is het van belang om de verschillende functies van de jacht te beschrijven, ook in het kader van dit onderzoek, omdat het ons in staat stelt om te definiëren wat er precies onder de koloniale jacht verstaan wordt. Dit wordt ook in het tweede hoofdstuk van het onderzoek gedaan. In het werk *Faune sauvage et colonisation* (2020) van Patricia van Schuylenbergh, gespecialiseerd in koloniale geschiedenis en milieugeschiedenis, zijn er in de analyses over de jacht in de Congo-Vrijstaat ook verschillende jachtsoorten (opnieuw niet in te delen in ‘fases’) te herkennen. In het deel over de Vrijstaat geeft van Schuylenbergh met name de aandacht aan de relaties tussen het beleid van toe-eigening van natuurlijke hulpbronnen door de kolonisatoren en de opkomst van een gevoeligheid voor de bescherming van de wilde dieren. Het Congolese grondgebied wordt hier gezien als een land dat talrijke inkomstenbronnen beloofde, dat een paradijs voor de jager werd.⁵¹ Bij andere auteurs, zoals bijvoorbeeld Angela Thompsell, zijn er ook verschillende jachtsoorten te herkennen in de Zuid-Afrikaanse context. Terwijl verschillende vormen van jacht dus erkend worden, is er tegelijk een verregaande kritiek zichtbaar op MacKenzie’s scherpe afbakening van verschillende koloniale jachtfasen en nog meer op het idee van een scherpe transitie naar een fase van ‘*The Hunt*’.

De commerciële jacht

De jacht, argumenteert MacKenzie, is niet iets dat inherent is aan de Europese kolonialisten. Hij stelt vast dat het jagen een jaarlijkse activiteit was in veel Afrikaanse maatschappijen. Met de komst van de blanke jagers – in Centraal-Afrika was dit vanaf de jaren 1850, met een enorme versnelling

⁵⁰ MacKenzie, “Chivalry, social Darwinism and ritualised killing,” 42.

⁵¹ Patricia Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation: une histoire de destruction et de protection de la nature congolaise (1885-1960)* (Brussel: Peter Lang, 2019), 26.

in de jaren 1870 en 1880 – probeerden veel Afrikaanse leiders ook mee te profiteren van de Europese opmars. Anderzijds waren er ook leiders die weerstand boden tegen deze expansie door bijvoorbeeld restricties en jachtvergunningen op te leggen aan blanke jagers. Deze weerstand heeft echter niet veel opgebracht.⁵² De aanwezigheid van ivoor diende als een belangrijk lokmiddel die de kolonisten naar het continent dreven. Zo betoogt MacKenzie dat de eerste Europese exploitanten van ivoor individuele jager-handelaren waren, van wie sommigen nauwe betrekkingen aanknoopten met Afrikaanse leiders, maar die in wezen voor zichzelf werkten. Hij benoemt de Britse ontdekkingsreiziger en jager Frederick Selous (1851-1917), die schreef dat in het begin van de jaren 1870 het de Afrikanen in Centraal-Afrika waren die de meeste olifanten afslachtten, en niet de Europeanen. MacKenzie reageert dat de Europeanen inderdaad meer aan ivoorhandel deden met Afrikanen dan dat ze zelf participeerden in het afschieten van olifanten, maar merkt op dat de Afrikaanse jacht in functie stond om te voldoen aan de eisen van de Europese jager-handelaren. Ze waren in dit verhaal dus agenten van de Europese markt. Naarmate deze jacht op ivoor, met het oog op winst, vorderde, werd de olifantenpopulatie alsmaar kleiner. Waar de Afrikaanse leiders in de vroegste fase van de expansie nog een zeggenschap hadden in de relatie met de blanke jagers, argumenteert hij dat de dalende ivoorvoorraden ervoor zorgden dat deze leiders minder en minder macht hadden om te bemiddelen. Dit bevorderde volgens MacKenzie deels de koloniale opmars.⁵³

Ook Angela Thompsell erkent het idee dat in deze vroegste fase van Europese expansie de jacht in functie stond om Nederlandse, Portugese en Britse kolonisten te voorzien van essentiële hulpbronnen en waardevolle ruilgoederen, waarvan het, in dit laatste geval, het inderdaad de Afrikanen waren die zorgden voor de levering van de meeste goederen. Ivoorjagers huurden regelmatig Afrikaanse mannen in om voor hen te jagen, waarbij er sprake was van voortdurende ongelijke machtsverhoudingen. Daarnaast suggereert ze dat al reeds in de jaren 1840 en 1850 de meeste jagers en handelaren in Britse kolonies op zoek waren naar ivoor en dierenhuiden. In deze periode zouden hun activiteiten nog weinig aandacht trekken van het Britse publiek. Er was veel meer interesse in ontdekkingsreizigers, expedities of verslagen van de slavenhandel dan in verhalen over sport. Hier zou vanaf de jaren 1880 verandering in komen.⁵⁴ In Zuid-Afrika ziet William Beinart (2007) dat ivoor belangrijk was voor de economie voor de Nederlandse Boeren in Transvaal van 1840 tot 1870, en dat het misschien zelfs het grootste exportproduct was. De Transvaalse autoriteiten probeerden vanaf 1850 de jacht te beperken en gesloten seizoenen te introduceren om de voorraden te behouden. Echter, volgens Beinart was het recht om te jagen zodanig diep ingebed in de sociale ideeën van de Boer settlers dat de regering nooit deze regulaties heeft kunnen bekrachtigen. De commerciële jacht op de olifant in Zuid-Afrika, zowel beoefend werd door de Boer settlers als de Britse kolonialisten, gaat hij verder, had een enorme impact; alleen al de verkoop van ivoor in de havens van de Kaapstad tussen 1861 en 1883 heeft gezorgd voor de afslachting van zo'n 25.000 olifanten.⁵⁵

In de context van de Congo-Vrijstaat betoogt Patricia van Schuylenbergh dat de ivoorhandel toegeëigend werd door de kolonialisten om koning Leopold II zijn koloniale ambities te realiseren. Ivoor zou het instrument worden om eerst de koloniale expedities in het gebied te financieren, en daarna om een belangrijke commerciële bron van winst te worden. Ze herkent drie fases van mechanismen die de staat heeft opgezet om dit te kunnen funderen. De eerste fase bestaat uit het zoeken van een aansluiting met reeds bestaande handelsnetwerken. Hier ruilden Europese bedrijven gelokaliseerd aan de kust geweren, buskruit, stoffen en andere goederen in ruil voor ivooren slagstanden op lokale markten. In de jaren 1880 en 1890, gaat ze verder, kreeg het Leopoldiaanse

⁵² MacKenzie, "Chivalry, social Darwinism and ritualised killing," 43-44.

⁵³ MacKenzie, *Empire of nature*, 121-22, 124-26.

⁵⁴ Thompsell, *Hunting Africa*, 12-15, 21.

⁵⁵ Beinart en Hughes, *Environment and empire*, 66-67.

handelsnetwerk de vorm van een gewapend handelsnetwerk, geënt op de Afrikaanse netwerken aan de Kongo-rivier. Ze geeft daarnaast aan dat hier ook de Afrikaanse hoofden gebruik maakten van de opening van de rivier door de Europeanen, die machtige en gewapende bondgenoten waren, om zo de onderlinge relaties van de verschillende invloedssferen te vergroten en nieuwe bronnen van winst te ontwikkelen. Naast het feit dat er nieuwe soorten lokale bedrijven ontstonden, die hun invloed wouden vergroten en daarom ten voordele van de Vrijstaat functioneerden, geeft van Schuylenbergh aan dat er ook sprake was van verzet. Omdat bepaalde Afrikaanse hoofden hun macht en welvaart in gedrang zagen komen, creëerden ze een passief verzet door een economische blokkade op te zetten. In van Schuylenbergh's tweede fase vond er een uitbreiding van de koloniale expansie langs de rivier plaats en betraden de koloniale agenten van de Vrijstaat uiteindelijk het commerciële gebied dat reeds gemonopoliseerd was door Arabisch-Swahilische netwerken. De 'Arabieren' werden concurrenten van het koloniaal project omdat ze de territoriale expansie vertraagden door de handel in slaven, wapens en ivoor. In de Conferentie van Brussel (1890) werd er daarom beslist dat er wetgevende en strafrechtelijke maatregelen konden genomen worden om de slavenhandel op het hele continent te bestrijden. Hierdoor konden slaven, wapens en ivoor onderschept en toegeëigend worden voor eigen gewin. In deze context werden er nieuwe expedities georganiseerd, in functie van de politieke ambitie van Leopold II, om invloed te krijgen op commercieel interessante gebieden die onder andere in handen waren van de Arabische-Swahili. Hierna, aldus van Schuylenbergh, trachtten de koloniale agenten zoveel mogelijk ivoor te verzamelen met behulp van ruilhandel, belastingen en plunderingen. Tot slot identificeert ze een laatste fase: de consolidatie van een legaal systeem voor de toe-eigening van ivoor. Gebruikmakend van de commerciële vrijheid die gegarandeerd werd in de conferentie van Berlijn (1884-1885), worden de ivoorinkomsten geleidelijk aan gemonopoliseerd aan de hand van een systeem van directe inkomsten; de verworven producten werden toegeëigend en rechtstreeks te koop aangeboden. In 1889 werd daarnaast een systeem van controles, belastingen en premies op het verzamelen van ivoor geïntroduceerd, en daarna werden er nog meer jachtreguleringen en andere maatregelen opgesteld.⁵⁶

Jacht voor subsidies

MacKenzie argumenteert dat in een tweede fase ivoor fungeerde als een belangrijke bron van subsidie. Hier staat de hulpbron niet in functie van persoonlijk gewin, maar wel om andere objectieven, zoals het financieren van missies en koloniale handelsbedrijven.⁵⁷ Hij ziet ook dat, op het moment dat hij *Empire of nature* schreef (1988), de olifant reeds de aandacht had gekregen in de historiografie gezien het belang van ivoor. Dit resulteerde volgens de historicus in het feit dat andere dieren op de achtergrond bleven. Zo suggereert hij dat dieren zoals neushoorns, nijlpaarden, buffels en antilopen directe en indirecte subsidies konden vormen ten voordele van Europese expansie. Neushoorns, bijvoorbeeld, werden gedood voor hun hoorns en huiden. Ook nijlpaarden waren erg kwetsbaar omdat ze makkelijk te vinden waren en ze voor grote hoeveelheden vlees voor Afrikaanse 'dragers' konden zorgen, en ook de tanden en huiden van het dier waren erg waardevol. Andere dieren zoals buffels en giraffen konden ook grote hoeveelheden vlees opleveren. MacKenzie merkt op dat er in de publicaties van koloniale reizigers een onverzadigbare vraag naar Afrikaanse vlees was. De jacht op deze dieren voor hun vlees, huiden en andere hulpbronnen, ging daarom in deze fase, en de commerciële fase, gepaard met een snelle afname van de dierenpopulatie.⁵⁸ Dit laatste gaat hand in hand met het idee over een '*commodity frontier*'. Volgens historicus Jason W. Moore (2000) verwijst dit naar de wijze waarop de plaatsgebonden productie

⁵⁶ Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation*, 54-66.

⁵⁷ MacKenzie, "Chivalry, social Darwinism and ritualised killing," 44-45.

⁵⁸ MacKenzie, *Empire of nature*, 127-30.

van goederen gevormd wordt door een steeds sociaal-ruimtelijke uitbreiding. Het is een zone die steeds een verdere uitbreiding kent door de koloniale opmars, en die gekenmerkt wordt door een productieproces waarin hulpbronnen, zoals ivoor, worden omgezet in goederen.⁵⁹ Een afgeleide hiervan is het concept van de *hunting frontier*, waar de jacht centraal staat. Corey Ross schrijft in zijn belangrijk werk *Ecology and power* (2017) dat de hulpbronnen die de wilde dieren met zich mee brachten, zoals vlees, slagtanden en huiden, belangrijke subsidies waren voor het koloniale expansieproces en dus belangrijk waren voor de uitbreiding van de *frontier*. De *hunting frontier*, aldus Ross, ging daarom gepaard met de vernietiging van wilde dieren. Naarmate de dieren zich meer en meer terugtrokken, schoof de *frontier* ook op.⁶⁰

Patricia van Schuylenbergh toont aan dat tijdens de verkenning-, veroverings- en bezettingsexpedities van het gebied van Congo, evenals in de kampen en handelsposten van de Vrijstaat, het vlees van wilde dieren de Europeanen en hun Afrikaanse 'hulptroepen' op een kosteneffectieve en moeiteloze manier kon voorzien van voeding. Binnen deze expedities worden de koloniale agenten vergezeld door karavanen van 'dragers', 'volgers' van allerlei soorten en 'bedienden'. Deze vertegenwoordigen vele monden die dienden gevoed te worden en vormden daardoor een belangrijke factor van voedselonzeekerheid. Door oorlog en plundering van hulpbronnen, droogtes, aantastingen door insecten, knaagdieren en zoogdieren, werd bevoorradings een moeilijke opdracht. Daarom kon de jacht in dienst staan om het proteïnetekort te compenseren om zo de reis te kunnen voortzetten en overleven. De aanwezigheid van Europeanen heeft geleid tot nieuwe handelsroutes voor wildvlees en creëerde tegelijk nieuwe lokale behoeften; het vlees viel namelijk erg in de smaak bij de inheemse bevolkingen. Net zoals MacKenzie herkent van Schuylenbergh de verschillende soorten van wilde dieren die erg gewild waren. Naast veelvoorkomende dieren zoals antilopen, zebra's en watervogels, zijn ook hier nijlpaarden de belangrijkste vleesbron. Zoals eerder opgemerkt ging dit gepaard met een drastische vermindering van de dierenpopulatie.⁶¹

'The Hunt'

Op basis van de observatie dat er een veranderende toon kenbaar is in de literaire reisverslagen, stelt MacKenzie een interne transitie binnen de jacht vast. In de derde fase heeft de jacht volgens hem minder praktische doeleinden, zoals het geval was bij de jacht voor winst en subsidies. In de reisverslagen vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw zou het jagen symbool staan voor een vrije, avontuurlijke en individualistische manier van leven. Het zou volgens MacKenzie in teken staan van blanke dominantie, mannelijkheid en de morele waarde van 'sportmanschap'. Gepaard hiermee, gaat hij verder, kwamen verregaande beschermingsmaatregelen tot stand, aangezien ze de legitimiteit van de blanke jager moesten garanderen.⁶² In *Animal Estate* (1987) stelt Harriet Ritvo dat literaire reisverslagen in functie stonden om de 'heldendaden' van de koloniale jager toegankelijker en meer inspirerend te maken. Het waren volgens Ritvo verhalen geschreven door 'krachtige protagonisten' die de publieke waardering voor de 'heldhaftige' jagers aan wakkerden.⁶³ Jacht in deze context werd een sport dat gereserveerd was voor een beperkte elite. Waar in het begin van de Britse koloniale veroveringen de Afrikanen nog actief ingehuurd werden om voor Europees gewin te gaan jagen, merkt Thompsell op dat de Afrikanen in de Britse kolonies nu uitgesloten werden om jacht te beoefenen. Ze stelt vast dat er een evolutie plaatsvindt waar ivoorjagers, zoals

⁵⁹ Jason W. Moore, "Sugar and the expansion of the early modern world-economy: commodity frontiers, ecological transformation, and industrialization," *Review (Fernand Braudel Center)* 23, nr. 3 (2000): 410-12

⁶⁰ Corey Ross, *Ecology and power in the Age of Empire: Europe and the transformation of the tropical world* (Oxford University Press, 2017), 248-49.

⁶¹ Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation*, 40-41, 44-45.

⁶² MacKenzie, "Chivalry, social Darwinism and ritualised killing," 50.

⁶³ Ritvo, *The animal estate*, 254-55.

bijvoorbeeld Frederick Selous, plots weigerden om met Afrikanen te gaan jagen. Omdat deze sportjacht nu zodanig ingebed is in tekens van een geïdealiseerde mannelijkheid, koloniale dominantie en wetenschappelijke interesse, was het volgens Thompsell een bezigheid die symbolisch te krachtig was om te delen met de gekoloniseerde bevolking, alsook met de blanke lage klasse.⁶⁴

Ook trofeeën en fotografie waren van groot belang binnen deze ‘heldhaftige’ sportjacht. Beinart benoemt een Schotse elite jager in Zuid-Afrika, Roualeyn George Cumming (1820-1866), die hij zag als een ongeganeerde zelfpublicist die ook besef had van de sociale voordelen die zijn sportavonturen teweeg brachten. Na zijn jachtprestaties, die hij ook neerpande in een reisverslag, toerde hij rond in Groot-Brittannië waar hij zijn trofeeën aan het publiek toonde. Hierdoor kon hij van een aanzienlijke bekendheid genieten.⁶⁵ Thompsell haalt het problematische karakter van deze trofeeën aan. Er werden een groot aantal jachttrofeeën verscheept naar Europa, en de groeiende toerisme industrie hield deze import in stand. Als voorbeeld geeft ze de Uganda spoorweg, die door Uganda, Kenya, en delen van Congo en Duits Oost-Afrika liep. Deze spoorweg vervoerde zo’n honderd ton trofeeën en andere curiosa⁶⁶ per jaar tussen alleen al 1909 en 1912. Hoewel ze niet allemaal uitgestald werden, kenden ze een grote populariteit door de Victoriaanse modetrend van overdadige versiering. Sommige huizen kenden zelfs volledige trofeekamers.⁶⁷ James Ryan (2000), hoofddocent historische en culturele geografie aan de universiteit van Exeter (VK), merkt op hoe jachttrofeeën deel uit maakten van een bloeiende populaire tentoonstellingscultuur vanaf het midden van de negentiende eeuw. Hij argumenteert dat deze tentoonstellingen, die ook levende zoölogische diersoorten en zelfs ‘exotische’ mensen kon bevatten, een centraal element in het imperiale project was en in dienst stond om de wereld in één ruimte onder te brengen. Daarnaast toont hij ook het belang van fotografie aan. Vanaf de jaren 1850 werd fotografie ingezet door koloniale actoren om beelden van dieren, huiden en hoorns vast te leggen als bewijs voor wetenschappelijke documentatie en hun jachtprestaties. Vanaf de laatste decennium van de negentiende eeuw kreeg je echter ook een beroep van ‘camerajagers’. Door de geschiedenis van koloniale overheersing en de oprichting van de Uganda spoorweg in de jaren 1890, werd vooral Brits Oost-Afrika erg toegankelijk voor rijke toeristen, settlers en verzamelaars. Het werd ook de perfecte plek om aan ‘camera hunting’ te doen. Dit zat ook ideologisch ingebed in wat MacKenzie ‘*The Hunt*’ noemt, omdat het gezien werd als iets dat een groot sportmanschap vereiste. Door sommige jagers werd het zelfs als sportiever, mannelijker en gevaarlijker gezien dan de jacht met een geweer, gezien de fotograaf erg dicht moest komen en vaak onbeschermd was. Ook deze jacht met de camera, stelt Ryan, ging gepaard met de uitsluiting van de inheemse bevolkingen.⁶⁸

Van Schuylenbergh merkt op dat ook in de Congo-Vrijstaat fotografie en trofeeën een grote rol speelden. Ook hier werd de jacht een sport en vrijetijdsbesteding die uitsluitend voor een elite bedoeld was. De praktijken van de Congolese bevolkingen werden bekritiseerd en de beoefenaars werden als criminelen beschouwd. De visuele representaties, onder de vorm van onder andere trofeeën en fotografie, getuigden van de heldhaftigheid van de kolonialisten die in staat waren de exotische wilde dieren te beheersen. De auteur haalt aan dat er ook een idee heerste dat jagers een bepaalde gedragscode dienden te volgen tijdens het jagen, waardoor ze onderscheiden konden worden van ‘slachters’. Ze dienden met gevoel te jagen en de schoonheid en kracht van het dier te waarderen en respecteren. Deze gedragscode, argumenteert ze, was in wezen een ‘klassecode’, en

⁶⁴ Thompsell, *Hunting Africa*, 34.

⁶⁵ Beinart en Hughes, *Environment and empire*, 64-65.

⁶⁶ Later in dit hoofdstuk wordt het belang van natuurwetenschappelijke curiositeit besproken.

⁶⁷ Thompsell, *Hunting Africa*, 36-37.

⁶⁸ Ryan, “‘Hunting with the camera’,” 205-206, 208, 213-215, 217.

dus verbonden met de elitejagers. Indien je van deze code afwijkt, kon je bijgevolg ook niet bij de klasse van elitejagers horen.⁶⁹

Kritiek op het fasemodel

Aan de hand van de meerdere belangrijke auteurs wordt het duidelijk dat het onvermijdelijk is om te spreken over verschillende soorten van jacht. Het is echter MacKenzie's idee over een scherpe transitie in de Britse kolonies dat ook op kritiek heeft gebotst. William Beinart spreekt MacKenzie's visie tegen en ontkent het bestaan van een interne transitie naar *'The Hunt'*. Beinart erkent het idee dat de notie van sport duidelijk een specifieke culturele inhoud had, waar vrijetijdsbesteding afgescheiden werd van jagen voor levensonderhoud. Maar, toch stelt hij dat het niet gemakkelijk is om een onderscheid te maken tussen sport, economisch gewin en levensnoodzaak. Er waren volgens Beinart bijvoorbeeld veel Afrikanen die moesten jagen om te overleven, maar die het tegelijkertijd ook een leuke activiteit vonden. Onder de Xhosa, een inheemse bevolkingsgroep aan de noordelijke en oostelijke grenzen van de Kaapkolonie, werd het bijvoorbeeld beschreven als een 'favoriete bezigheid'. Daarnaast, aldus Beinart, zochten zelfs Britse legerofficieren enig inkomen uit wilde dieren in onder andere Zuid-Afrika en Zimbabwe. De kolonisten hielden zich volgens hem tot ver in de twintigste eeuw, een periode die vooral gekenmerkt zou worden door de sportjacht, bezig met activiteiten zoals het uitroeien van roofdieren en het ontginnen van land. Terwijl Beinart de stelling dat exotische trofeeën een belangrijke rol speelden in de Victoriaanse symbolische wereld als emblemen en sportprijzen acceptabel vindt, acht hij het analytisch problematisch om te suggereren dat er een scherpe overgang was in de aard van de jacht.⁷⁰ Dit idee vinden we ook onrechtstreeks bij andere auteurs terug. In de late negentiende eeuw in Kenia, de eerste fase van de blanke jacht in het gebied, herkent Amerikaanse historicus Edward Steinhart (1987) dat de jagers naar het land kwamen om zowel te jagen als sport, als voor gewin. Hij ziet hoe de jacht van cruciaal economisch belang kon zijn, maar dat het tegelijk ook een ideologische ondertoon kende. Veel, vaak 'avontuurlijke', mannen kwamen naar Kenia op jacht naar wilde dieren, trofeeën en de opwinding van de jacht, maar ook voor de hoge winst die olifantenivoor of neushoornhoorns konden opleveren op de internationale trofeeënmarkt. In de begintagen van het imperialisme, stelt Steinhart, zouden deze verschillende vormen van jagen een even grote impact hebben. Bij de opkomst van de (sport)jacht op groot wild (wat MacKenzie als de fase van *'The Hunt'* ziet), en de daaraan verbonden elitaire (en ook wettelijke) gedragscodes, werd het doden van dieren voor puur winst beschouwd als slachting. Dat sport al in de vroegste fase van de koloniale jacht in Kenia een belangrijk factor was, spreekt een scherpe MacKenzieaanse transitie in Afrika tegen.⁷¹ Eveneens Thompsell toont aan dat de jacht een erg dure bezigheid was. Ook binnenin de sportjacht moesten de jagers hun reis zien te financieren en probeerden ze daarom ivoor, hoorns en specimen te verkopen. Daarenboven werden trofeeën, die als een symbool en bewijs konden dienen voor mannelijkheid en heldhaftigheid, ook grootschalig verkocht op Europese markten voor economisch gewin.⁷² Dat er verschillende vormen van koloniale jacht bestaan, valt niet te ontkennen. Maar het MacKenzieaanse idee dat deze jachtsoorten opgedeeld kunnen worden in strak afgebakende en opeenvolgende fases en transities is een gedateerde visie. Hoe ook de noties van mannelijkheid en heldhaftigheid worden becommentarieerd door de auteurs, wordt in een later deel besproken.

⁶⁹ Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation*, 67, 69.

⁷⁰ Beinart en Hughes, *Environment and empire*, 62, 68.

⁷¹ Edward Steinhart, *Black poachers, white hunters: a social history of hunting in colonial Kenya* (Oxford, 2005), 69.

⁷² Thompsell, *Hunting Africa*, 30, 36.

1.1.2. De opkomst van beschermingsideologieën

De *hunting frontier*, zoals hierboven beschreven, ging gepaard met een grootschalige destructie van dieren. Corey Ross merkt op hoe in Zuid-Afrika grote kuddes olifanten, neushoorns, gnoes en antilopen al reeds aan het begin van de negentiende eeuw sterk uitgedund waren. Sommige dieren, zoals de quagga (een steppe-zebrasoort) of de blauwbok, waren al uitgestorven voordat de Britten de macht overnamen in 1806.⁷³ Dat enkel de bekommernis om de dieren geleid zou hebben tot verregaande beschermingspraktijken, is een te simplistische visie. Er werd eerder beschreven hoe auteurs zoals MacKenzie stellen dat ideeën van wildbescherming pas tot stand kwamen bij de sportjagers, en dat deze gepaard zouden gaan met ideologieën van de jacht waar de lokale bevolkingen van uitgesloten werden. Ook William Beinart toont aan dat koloniale regeringen een beleid voerden waarbij mensen actief werden afgeweerd uit beschermde gebieden. Deze inheemse bevolkingen waren eveneens slachtoffer van een breed scala aan andere maatregelen die gericht waren op het beperken van hun rechten en het maximaliseren van de staatsinkomsten. Hij stelt dat ook dat er strenge straffen werden ingevoerd om overtreders van de nieuwe regels te benadelen. Beinart toont daarenboven aan dat de lokale bevolkingen vaak grootschalig protest ondernamen tegen deze maatregelen. Dit kon passief verzet zijn zoals vreedzame demonstraties, geen belastingen betalen en niet werken, maar ook extremere vormen van verzet zoals stroperij, het doden van wilde dieren, het verbranden van bossen of eigendommen van de kolonialisten, rellen en moord waren mogelijk.⁷⁴ Britse historicus Richard Grove toont ook aan dat dergelijk protest geleid heeft tot de formatie van vroege anti-kolonialistische nationalistische bewegingen.⁷⁵ Jane Carruthers, gespecialiseerd in milieugeschiedenis van Zuid-Afrika, duidt op het feit dat ook blanke Afrikaners een drang tot nationalisme hadden en dat de nationalistische protesten zelfs geleid hebben tot de invoering van de *National Parks Act* (1926), die het idee vestigde dat wilde dieren niet langer 'eigendom' waren van de sportmannen en die uiteindelijk geleid heeft tot de creatie van het Zuid-Afrikaanse *Kruger National Park*.⁷⁶

Het feit dat de frontier zorgde voor een grote daling van de dierenpopulatie, betekende ook dat de economische winsten van de kolonialisten in gedrang kwamen. Patricia van Schuylenbergh illustreert dat, als reactie op de bedreiging van de wilde dieren, de Congo-Vrijstaat een evenwicht zocht om zowel de dieren te beschermen, als om nog steeds in staat te zijn de natuurlijke hulpbronnen van Congo te kunnen benutten. Ze suggereert dat er verschillende benaderingen werden onderzocht om de economische rendabiliteit te vergroten en de ecologische obstakels te overwinnen. Eén benadering, gaat ze verder, stelt voor om olifanten en andere lastdieren te domesticeren om hun uitsterving te voorkomen. De andere benadering, geïnspireerd door het Anglo-Duitse model, ontwikkelt een wettelijk kader om de wilde dieren en de ivoorhandel te beschermen en in overeenstemming te brengen met naburige gebieden. Deze ideeën koppelt ze aan een internationale context van dierenbescherming, waarbij ze verwijst naar de eerste Internationale Conferentie voor de Bescherming van Dieren in Afrika in Londen (1900). In deze conferentie werd er een nauw verband gelegd tussen het internationale juridische kader voor natuurbescherming en het domesticeren van dieren. Historica Violette Pouillard (2020) stelt dat deze conferentie voortgekomen is uit de verontrusting van alle Europese landen over de situatie in Zuid-Afrika, waar aan het einde van de negentiende eeuw de olifant bijna uitgeroeid was ten gevolge van koloniale exploitatie. De doelstelling van de conferentie was deze uitroeiing tot stilstand brengen, en het

⁷³ Ross, *Ecology and power*, 248-49.

⁷⁴ Beinart en Hughes, *Environment and empire*, 269-71.

⁷⁵ Richard Grove, *Green Imperialism: colonial expansion, tropical island Edens and the origins of environmentalism, 1600-1860* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 12.

⁷⁶ Jane Carruthers, "Creating a national Park, 1910 to 1926," *Journal of Southern African Studies* 15, nr. 2 (1989): 188; Jane Carruthers, *The Kruger National Park: a social and political history* (Pietermaritzburg: University of Natal Press, 1995), 68.

gevolg was een niet-geratificeerd internationaal verdrag met uitgangspunten, die uitmondde in een enkele wetten in verschillende kolonies. Het is dus vanuit een internationale bezorgdheid dat veel maatregelen werden toegepast in de kolonies, waaronder ook de bekrachtiging van reservaten en jachtvergunningen in Congo (zie later). Ook is het belangrijk om op te merken dat, zoals van Schuylenbergh en Pouillard aantonen, koloniale beschermingsideologieën gepaard gingen met de uitsluiting van lokale bevolkingen. Dit was ook het geval in Congo, waar de lokale jachtgebruiken gereguleerd werden, en de ‘traditionele’ jachttechnieken (gebruik van netten, vallen en gif) geproblematiseerd en verboden werden.⁷⁷ Zoals later besproken wordt in hoofdstuk 2 en 4 van de thesis, is de geconstrueerde ‘wreedheid’ (en onzichtbaarheid) van Afrikaanse jachtmethodes ook een retorische strategie in de reisverslagen om de koloniale toe-eigening van de jacht te legitimeren.

Gekoppeld aan beschermingsideologieën, is het idee dat de Afrikaanse natuur gezien werd als een paradijselijke ‘tuin van Eden’. Britse historici David Anderson en Richard Grove (1987) stellen dat dit een Europees beeld was dat sterk heeft bijgedragen aan het conservatiebeleid dat ze konden opleggen aan de Afrikaanse bevolkingen. Volgens Anderson en Grove had de gehele Afrikaanse natuur een emotionele waarde voor de kolonisatoren, waardoor ze de omgeving wilden beschermen als een soort paradijselijk ‘Eden’. De Europeanen, gaan ze verder, konden hun technologische ‘superioriteit’ (hoewel het idee van ‘superioriteit’ gedeconstrueerd kan worden, zie hoofdstuk 4) gebruiken om de toegang tot het Afrikaanse milieu te controleren en voor zichzelf letterlijk een ‘beloofd land’ te zoeken, waar men de wilde dieren en omgeving kon beleven die men niet in Europa had. De auteurs impliceren dus dat veel van het denken over het natuurbehoud in Afrika gericht is op het in stand houden van een beeld van Afrika dat deel uitmaakt van een Europese mythologie.⁷⁸ Ross voegt hieraan toe dat de bezorgdheid over de vernietiging van eilandparadijzen al eeuwen oud was, maar dat het imperialisme van de negentiende eeuw dit versterkt heeft. De snelle uitbreiding van communicatie en commerciële voorzieningen (massakranten, bioscoop, stedelijke vrijetijdsindustrie) droegen volgens hem bij aan het populariseren van dergelijke stereotypen. Daarnaast heerste er in dezelfde periode een idee van het ‘sociaal evolutionisme’, waarin het vanzelfsprekend werd geacht dat de beheersing van de natuur het verschil uitmaakte tussen de ‘beschaafden’ en de ‘primitieveling’ en waarin een Europese heerschappij gelegitimeerd werd.⁷⁹ Belangrijk is dat deze beschermingsideologie zich onderscheidt van de eerder vernoemde economische gedachtegang. Het idee van het beschermen van een paradijselijke natuur die afwezig is in Europa, heeft te maken met de ‘preservatie’ van de natuur. Beinart stelt dat men bij het idee van preservatie elke vorm van actieve inmenging tracht te voorkomen. Hier komt een ideologie van een ongerepte natuur naar boven. De economische beschermingsideologie past beter bij de term ‘conservatie’. Deze term, aldus Beinart, verwijst naar een verstandig gebruik of beheer om de levensvatbaarheid van een natuurlijke hulpbron op lange termijn te garanderen. Hier zie je een focus op een rationeel gebruik van de natuur, maar tegelijk krijg je een verdere controle over en exploitatie van de wilde dieren.⁸⁰

Tot slot speelt ook wetenschap een rol in de vorming van beschermingsideologieën en -praktijken. Carruthers toont aan hoe wetenschap en de oprichting van nationale parken in Zuid-Afrika (Transvaal) hand in hand konden gaan, gezien ze gericht waren op het voorkomen van het uitsterven van diersoorten.⁸¹ Ook Beinart legt een sterke link tussen beide en ziet dit als een

⁷⁷ Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation*, 95; Pouillard, “Dieren en milieu in Congo,” 363, 365.

⁷⁸ David Anderson en Richard H. Grove, “Introduction: the scramble for Eden: past, present and future in African conservation,” in *Conservation in Africa: people, policies and practice*, eds. David Anderson en Richard H. Grove (Cambridge University Press, 1987), 4.

⁷⁹ Ross, *Ecology and power*, 244.

⁸⁰ Beinart en Hughes, *Environment and empire*, 289-90.

⁸¹ Jane Carruthers, “Game protection in the Transvaal 1846 to 1926” (Thesis, University of Cape Town, 1988): 371.

‘wetenschappelijk prevationisme’, waarbij de focus ligt op het evenwicht tussen diersoorten te herstellen.⁸² De wetenschappelijke drang tot het classificeren en onderzoeken van de natuur is een sterk aanwezig gegeven bij de jagers. Dit wordt in een later deel uitgebreid besproken.

1.1.3. Nationale parken en toerisme

Deze ideeën en ideologieën hebben ook effectief geleid tot beschermingspraktijken. Ross (2015) stelt vast dat er op het einde van de jaren 1890 politieke actoren in Brits Centraal-Afrika en Duits Oost-Afrika waren die aan de alarmbel trokken, ondanks het feit dat het aantal wilde dieren significant gestegen was. Deze actoren noemt hij *‘penitent butchers’*, personen die zelf sportjagers waren en een continue stroom aan wilde dieren wilden verzekeren. Onder druk van deze jagers werden er jachtvergunningen en reservaten ingevoerd door koloniale overheden.⁸³ Carruthers stelt vast dat reservaten in de context van Zuid-Afrika in de jaren 1890 tot stand gekomen zijn door het mislukken van eerdere wetgevingen, die de hulpbronnen al reeds beperkten tot een politieke en economische elite.⁸⁴ In de context van Congo heeft Van Schuylenbergh daarenboven aangetoond dat het internationaal verdrag dat voortkwam uit de genoemde Conferentie van Londen (1900), voortgekomen uit internationale verontrusting, ook geleid heeft tot het opzetten van reservaten (maar dus in een latere periode dan Brits Zuid-Afrika), en het versterken van jachtvergunningen in Congo. Pouillard toont hierbij aan dat jachtvergunningen verkocht werden aan zowel westerse bedrijven als individuele jagers, aangezien het jachtterrein in Centraal-Afrika aan populariteit won door de koloniale uitputting van de olifanten in Zuid-Afrika aan het einde van de negentiende eeuw. Van Schuylenbergh gaat verder dat de reikwijdte van reservaten en vergunningen echter vooral utilitair was, omdat de te beschermen diersoorten gekozen werden op basis van hun nut en hoe gevaarlijk ze zijn. Dieren zoals olifanten, neushoorns en nijlpaarden werden dus ‘beschermd’ om commerciële belangen, omdat in de praktijk deze dieren nog steeds in beperkte aantallen werden afgeslacht. Andere bedreigde diersoorten zoals onder andere giraffen, gorilla’s en chimpansees, werden wel beschermd.⁸⁵

Beinart herkent daarnaast vanaf de jaren 1920 de opkomst van de zogenaamde nationale parken in de kolonies van het Britse gemenebest, die bij wet opgericht werden en dus de bedoeling hadden om permanent te blijven bestaan. Hij gaat verder dat deze ontworpen werden om wilde dieren, landschappen en later specifieke ecologische zones te behouden en tegelijkertijd ze ook toegankelijk te maken voor bezoekers. Deze parken werden volgens de auteur ontworpen voor een tijdperk van toerisme, de auto en de camera.⁸⁶ Belgisch Congo kende één van de vroegste nationale parken op het Afrikaanse continent: het Albert Nationaal Park (ANP). Historicus Raf de Bont (2017) toont aan dat het park, dat in 1925 opgericht werd, beïnvloed werd door erg klein netwerk van naturalisten, diplomaten en royalisten. Het was vooral de Amerikaanse taxidermist en reiziger Carl Akeley (1864-1926), waarvan één van zijn verslagen ook bestudeerd wordt in deze thesis, die een grote invloed had op de oprichting van het park. De Bont beschrijft hoe Akeley’s expeditie naar Congo gericht was op het verzamelen van een aantal berggorilla’s om deze op te zetten in een diorama in het *American Museum of Natural History* (AMNH). Eens Congo bereikt, gaat de auteur verder, was Akeley van gedachten veranderd en werd hij overtuigd van het idee dat de berggorilla’s met uitsterven bedreigd waren. Hij schreef zijn bezorgdheden op in zijn populaire reisverslagen en pleitte voor preservationistische actie. Hij wist de Belgische autoriteiten uiteindelijk te overtuigen om dit tot stand te brengen, wat deels vergemakkelijkt werd door de interesse die Belgische koning

⁸² Beinart en Hughes, *Environment and empire*, 73-74.

⁸³ Corey Ross, “Tropical nature as global patrimoine: imperialism and international nature protection in the early twentieth century,” *Past & Present* 226, nr. 10 (2015): 220-21.

⁸⁴ Carruthers, “Game protection in the Transvaal,” 380.

⁸⁵ Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation*, 107-8; Pouillard, “Dieren en milieu in Congo,” 363.

⁸⁶ Beinart en Hughes, *Environment and empire*, 290.

Albert I (1875-1934) al reeds had voor het populaire Amerikaanse model van de nationale parken.⁸⁷ Net zoals de Bont stelt van Schuylenbergh dat er binnen het ANP vooral een wens bestond om aan wetenschappelijk onderzoek te doen. Het zou het eerste park geweest zijn op het continent dat al vanaf de oprichting werd gebruikt voor wetenschappelijke doeleinden.⁸⁸ Dit vroege internationaal en wetenschappelijk karakter was uniek, stelt de Bont, gezien het idee van nationale parken, dat al in de negentiende eeuw tot stand kwam, eerder gericht was op nationalisme en toerisme.⁸⁹

Het belang van dit toerisme vanaf het begin van de twintigste eeuw wordt onder andere benadrukt door Angela Thompsell. De auteur ziet in deze periode in Brits Oost-Afrika een tweedeling optreden op het moment dat het mogelijk werd voor zogenaamde 'vakantievaarders' om korte safari's te maken in Afrika, waarna ze terugkeerden met impressionante diertrofeeën. Dit stond in contrast met de gerespecteerde frontiersvaarders, die de jacht als een gevaarlijk avontuur en een uiting van heldhaftigheid en mannelijkheid ervaarden. Volgens Thompsell legden deze vaarders het accent op de moeilijkheid van 'echte' jacht en bekritiseerden ze de vakantievaarders omwille van hun gebrek aan kennis en jarenlange ervaring. De auteur ziet dat in Brits Oost-Afrika de opkomst van de beschermingsideologieën het beeld van deze vaarders als koloniale helden in gedrang heeft gebracht. Tegelijkertijd toont de opkomst van safari's aan dat, zelfs tijdens deze fase van beschermingsideeën, de jacht niet als een lachwekkende activiteit gezien werd. Verder geeft ze aan dat de connectie tussen mannelijkheid zelfs groter werd in deze fase, gezien er nu beschermde ecologische ruimtes waren die mannelijke primitieve instincten konden aanwakkeren. Omdat er ook vrouwelijke vaarders waren, gaat ze verder, was het ook meer dan een uiting van mannelijkheid. Deze nieuwe beschermde ruimtes werden als plaatsen gezien die rijke vakantievaarders in staat stelden om zich tijdelijk terug te trekken van de bewoonde westerse beschaving en diens sociale normen.⁹⁰ Zoë Kinsley, gespecialiseerd in Engelse literatuur, ziet in het algemeen ook een soortgelijke tweedeling optreden tussen reiziger en toerist. Waar reizigers, die avontuurlijk en actief zijn, eerder onderzoek waren naar echte, authentieke ervaringen van andere plaatsen en culturen, kreeg de toerist een negatieve connotatie van onavontuurlijk en passief, en deelden zij eerder een wens om plaatsen en culturen te ervaren die voor hen opgevoerd werd in een omgeving die comfortabel en vertrouwd is.⁹¹

1.2. Retorische kenmerken van de literaire reisverslagen

In dit deel wordt de vraag gesteld welke belangrijke kenmerken de literaire verslagen, de historische bron en het onderwerp van dit onderzoek, bevatten. Deze kenmerken zijn 'retorisch' omdat ze betrekking hebben op taal- en stijlconventies in de verslagen die in functie staan om koloniale ideeën en ideologieën overtuigend en legitiem te maken. Een eerste kenmerk is dat deze reisverslagen als heldenverhalen fungeren die de heldhaftigheid en mannelijkheid van de reizigers en vaarders moeten onderlijnen. In dit deelhoofdstuk wordt ook de notie van 'mannelijkheid' bekritiseerd, waarbij gebruik wordt gemaakt van inzichten uit onder andere genderstudies. Een tweede kenmerk is dat de verslagen fungeren als getuigenissen van de onbekende 'exotische' wereld en van de bevolkingen die als de 'Ander' worden beschouwd. Hier worden concepten zoals de exotische interesse vanuit de natuurhistorie, Saïds binaire oppositie tussen de Oriënt en het Westen, en het idee van ongelijkwaardigheid vanuit het perspectief van Johannes Fabian uiteengezet.

⁸⁷ Raf De Bont, "A world laboratory: framing the Albert National Park," *Environmental History* 22, nr. 3 (2017): 407-408.

⁸⁸ Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation*, 268.

⁸⁹ De Bont, "A world laboratory," 405.

⁹⁰ Thompsell, *Hunting Africa*, 134-35, 157.

⁹¹ Zoë Kinsley, "Travellers and tourists," in *The Routledge companion to travel writing*, ed. Carl Thompson (Routledge, 2016), 237.

1.2.1. De reisverslagen als heldenverhalen

Het archetypische mythisch avontuur

Het idee dat een reisverslag een weerspiegeling is van een mythisch avontuur, hangt nauw samen met het debat over het onderscheid tussen de literaire reisverslagen en andere vormen, zoals reisgidsen en journalistieke verslagen. Zoals besproken in de inleiding omvatten reisverslagen een breed genre, en is het bijgevolg problematisch om een afgebakende definitie te hanteren die van toepassing zijn op *alle* reisverslagen. In het algemeen is er echter een consensus tussen academici dat de zogenaamde moderne literaire reisverslagen, een aparte tak van het genre, gekenmerkt worden door retorische conventies die de reiziger, auteur, jager,... weerspiegelen als helden die deelnemen aan een (vaak gevaarlijk) avontuur. Zoals Carl Thompson het stelt worden de verslagen op een makkelijk verteerbare manier voorgeschoteld aan een breed lezerspubliek, waardoor het in wezen ‘verhalen’ worden die een grondige selectie en benadrukking van bepaalde gebeurtenissen hebben ondergaan.⁹² Tim Youngs (2013), gespecialiseerd in de studie van reisliteratuur, toont het belang van de queeste aan in de verslagen. De auteur beargumenteert dat queesten, die de vorm aannemen van zoektochten naar kennis, financiële winst, zelfverbetering,..., de reizigers motiveren om hun ‘avontuur’ te starten. Om hun doel te bereiken, betoogt Youngs, dienen ze obstakels te overwinnen in de gedaante van mensen, dieren, topografie of zelfs de eigen ziel. In een eerdere bijdrage van Youngs over Congo (2002), merkte hij bijvoorbeeld op dat tijdens de ‘ontdekkingsfase’ van het land het moeilijke terrein, ziektes en inheems verzet een beeld creëerden van heldhaftige en soms tragische pogingen om door te dringen in het binnenland van Afrika. De queeste is niet alleen een centraal element in reis narratieven, gaat hij verder, maar het bepaalt ook de structuur ervan. Youngs argumenteert zelfs dat dit het belangrijkste organiserende principe van de reisliteratuur vormt.⁹³ Wat vreemd genoeg afwezig is in zijn hoofdstuk over queesten is het concept van de monomythe. Paul Fussell zag reeds in 1980 hoe literaire reisverslagen geconnecteerd zijn aan de term:

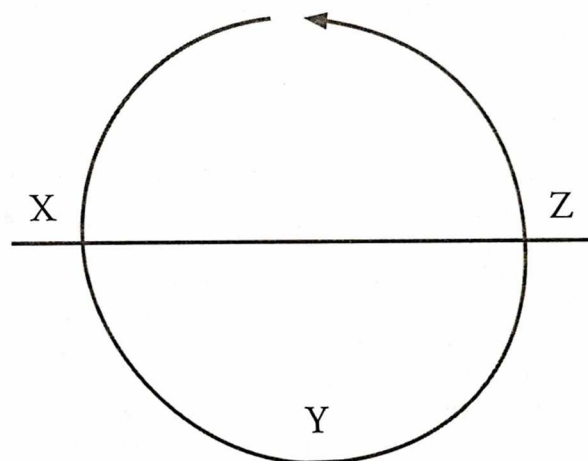
“...the modern travel book is (...) a myth that has been "displaced" — that is, lowered, brought down to earth, rendered credible "scientifically"— and that the myth resembles the archetypal monomyth of heroic adventure defined by Joseph Campbell.”⁹⁴

Zoals het debat in de inleiding heeft aangetoond krijg je een tweespalt waarbij je enerzijds de reisverslag als een ‘verhaal’ kan zien, maar anderzijds proberen de auteurs van de verslagen het verhaal te legitimeren door steeds naar de actuele situatie te verwijzen. Het concept van de monomythe, geïntroduceerd door Amerikaanse schrijver Joseph Campbell in 1949, is daarom erg toepasbaar op het verhalende aspect van reisliteratuur. In het algemeen past Campbell de term voornamelijk toe op religieuze verhalen en oude mythes. Het betreft het pad dat de held aflegt om zijn of haar bestemming te bereiken (met meestal de terugkeer inbegrepen). In de simpelste vorm weergeeft Campbell de monomythe op deze manier:

⁹² Thompson, *Travel writing*, 27.

⁹³ Tim Youngs, *The Cambridge introduction to travel writing* (Cambridge University Press, 2013), 87, 101; Tim Youngs, “Africa / The Congo: the politics of darkness,” In *The Cambridge companion to travel writing*, eds. Peter Hulme en Tim Youngs (Cambridge University Press, 2002), 157.

⁹⁴ Fussell, *Abroad*, 208.

Figuur 1. *Visualisatie van de monomythe*. Overgenomen uit Joseph Campbell, *De held met de duizend gezichten*, vert. Aris J. van Braam (Utrecht: uitgeverij AnkhHermes, 2020), 23..

De auteur herkent drie fases: de *scheiding* (x) waar de held de dagdagelijkse wereld verlaat om een bovennatuurlijke wereld vol wonderen te betreden, de *inwijding* (y) waar de held, net zoals bij Young's queeste, obstakels ondergaat en die uiteindelijk overwint en tot slot de *terugkeer* (z) waarbij de held terugkeert als een nieuw persoon en in staat is om de medemens thuis zegeningen te schenken.⁹⁵ In hoofdstuk 3 wordt dit gedetailleerd uitgewerkt en toegepast op zes reisverslagen. Dit past ook binnen de theorie van Hayden White, Amerikaanse historicus in de literatuurkritiek, neergeschreven in zijn bekend werk *Metahistory* (1973). Hierin stelt hij dat historische 'verhalen' ingedeeld kunnen worden in verschillende *emplotments*⁹⁶, verwijzend naar de soorten verhalen die er bestaan. In de context van de reisliteratuur zou White's *emplotment* van de romance het beste toepasbaar zijn. Dit definieert hij als een drama van zelfidentificatie, gesymboliseerd door het overstijgen van de ervaringswereld door de held, zijn overwinning daarop en zijn uiteindelijke bevrijding ervan. Deze drama wordt volgens White gekenmerkt door de triomf van goed over kwaad, van deugd over ondeugd, van licht over duisternis, en van de uiteindelijke transcendentie van de mens over de wereld waarin hij gevangen zat.⁹⁷ Deze theorie, die toegepast is op geschiedschrijving, is bijna identiek aan de notie van de monomythe; beide weerspiegelen ze de reis en de uiteindelijke overwinning van de held. Ook de tweespalt tussen goed en kwaad is typerend en wordt weergegeven in de ontmoeting met de 'Ander', die in negatieve kenmerken toegeschreven krijgt, in vergelijking met de 'verlichte' Europeanen. Op dit laatste wordt zo meteen dieper ingegaan.

De notie mannelijkheid geïmpliceerd

Zoals eerder benoemd werd deze heldhaftigheid gekoppeld aan een idee van mannelijkheid. Dit laatste wordt echter meer en meer geïmpliceerd; recente studies pleiten voor een grotere aandacht voor vrouwelijke reizigers en schrijvers, omdat ook zij een onderdeel waren van het koloniale discours. Youngs toont aan dat genderstudies, waarin theorieën over feminisme, mannelijkheid en seksualiteit zijn opgenomen, onze interpretatie van reisliteratuur hebben

⁹⁵ Campbell, *De held met de duizend gezichten*, 23.

⁹⁶ Hayden White identificeert vier soorten *emplotments*: romance, tragedie, komedie en satire.

⁹⁷ Hayden V. White, *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2000), 7.

beïnvloed.⁹⁸ Het allereerste werk dat zich hier op toegespitst heeft is *Discourses of difference: an analysis of women's travel writing and colonialism* (1991) van linguïst en feminist Sara Mills. In dit boek stelt ze de vraag hoe de koloniale macht in de periode 1850-1930 werd onderhandeld in teksten door vrouwen die conventioneel gezien geen deel uitmaakten van de koloniale expansie. Ze tracht de mogelijkheden te verkennen om de vrouwelijke reisliteratuur te interpreteren, gezien ze andere theoretische methodes vereisen dan bij de mannelijke reisliteratuur, waardoor ze te zien zijn binnen een context van discursieve beperkingen. Hierbij probeert ze weg te deinzen van een biografische studie van de werken, en tracht ze de uniekheid, en tegelijkertijd de overeenkomsten met 'mannelijke' literatuur, van de werken te belichten aan de hand van de interactie tussen theorieën van Michel Foucault⁹⁹ en feminisme. Mills ziet vooral hoe vrouwen als individuen en schrijvers steeds gemarginaliseerd werden in het proces van kolonialisme en dat, zelfs wanneer het overeenkomstige elementen bevat met de reisliteratuur van mannen, het nog steeds anders beoordeeld en gecategoriseerd werd.¹⁰⁰ Dúnlaith Bird (2015), historica en hoofddocent Engels aan de *Université Sorbonne Paris Nord*, merkt op dat zowel reisliteratuur als avontuurlijke fictie overheerst worden met archetypische figuren van mannelijkheid en exotische elementen. Ze gaat in op het idee van 'uitzonderlijkheid', waarbij reisliteratuur uitsluitend binnen het mannelijke domein gezien wordt, en waar vrouwen slechts uitzonderingen zijn. Net zoals Mills ziet de auteur hoe in vroege feministische kritieken, vrouwen geen deel konden uitmaken van het kolonialisme. Ze stelt echter dat recentere kritieken wel erkennen dat vrouwelijke reizigers pro-imperialisme konden zijn terwijl ze een complexe relatie trachtten te onderhouden met koloniale instanties die hen als minderwaardig behandelden. Hoewel ze niet dezelfde toegang tot koloniale macht hadden als mannen, waren er toch veel vrouwen die hun positie als deel van het imperiale apparaat verdedigden. Bird toont ook aan dat de 'gendering' van het genre ook beperkingen oplegde aan de mannelijke reizigers. Omdat mannelijkheid gekoppeld werd aan specifieke conventies en enge definities, konden mannen die de 'geaccepteerde vormen van mannelijkheid' niet aanvaardden uit de boot vallen.¹⁰¹

Ook in de specifieke context van de historiografie over de sportjacht, door MacKenzie 'The Hunt' genoemd, is er een directe link met mannelijkheid duidelijk. Angela Thompsell (2015) stelt dat er een overweldigende associatie bestaat tussen jagen en blanke mannen, en dat dit historici heeft weggeleid van een analyse van vrouwelijke jagers. Ze argumenteert dat de acties en voorstellingen van zelfs een paar vrouwelijke jagers in de 'mannenwereld' essentieel zijn voor het begrijpen van de cultuur van de sport en de mannelijkheid die daaraan gekoppeld werd. Vooral vanaf de jaren 1900 ziet Thompsell de opkomst van Britse vrouwelijke jagers in verschillende kolonies. Ze erkent dat ze beperkt waren in aantal, maar dat ze wel een relatief breed spectrum van hogere en middenklasse identiteiten vertegenwoordigden. Daarenboven impliceert ze dat vrouwelijke jagers geconfronteerd werden met obstakels die mannen niet kenden. Dit kon

⁹⁸ Youngs, *The Cambridge introduction*, 131.

⁹⁹ In haar werk erkent ze het problematische karakter van de theorieën van Michel Foucault gezien hij geen rechtlijnige theoreticus is. Echter, ze stelt dat Foucault's bijdrages in elk geval relevant zijn bij analyses over discourses en macht, gezien het essentieel is om alle teksten op een kritische en bedenkelijke wijze te lezen. Hoewel zijn notie 'discours' op verschillende manieren gedefinieerd kunnen worden, herkent ze het als een heterogene term die, als een bepaald gebied van taalgebruik, kan worden geïdentificeerd door de instellingen en sociale praktijken waartoe het behoort. Gezien het heterogene karakter van Foucault's theorieën, gebruikt ze zijn bijdrages niet als één overkoepelende theorie, maar als gereedschap om haar analyse vorm te geven. Hoewel Foucault geen aandacht besteedt aan teksten geproduceerd door vrouwen, ziet ze toch nut in zijn idee over de centraliteit van macht en kennis, en de manier waarop discourses de tekstuele productie en receptie structureren, iets dat volgens Mills erg toepasbaar is op haar studiegebied.

¹⁰⁰ Sara Mills, *Discourses of difference: an analysis of women's travel writing and colonialism* (London; New York: Routledge, 1991), 1-3, 5-9, 15.

¹⁰¹ Dúnlaith Bird, "Travel writing and gender," in *The Routledge companion to travel writing*, ed. Carl Thompson (Routledge, 2016), 35-36.

bijvoorbeeld gaan over het vinden van gepaste kleding of het idee dat ze minder vakkundig waren dan mannelijke jagers waardoor het jagen hen vaak afgeraden werd. Toch geeft ze aan dat vrouwen die wel jaagden toch geaccepteerd werden en geliefd waren. Het is zelfs zo dat de meeste vrouwen op het jachtgebied succesvol waren en vaak ook de mannen konden overtreffen. De auteur concludeert dat het, door de deelname en representatie van vrouwen aan de orde te stellen, mogelijk wordt om na te gaan hoe er verschillende beelden en opvattingen van de jacht naast elkaar bestonden in het begin van de twintigste eeuw, wanneer de populariteit van de jacht (bijvoorbeeld door toerisme en safari's) nieuwe hoogten bereikte.¹⁰² Thompsell's analyse over vrouwelijke jagers is een belangrijk nieuw perspectief op de koloniale jacht. Echter, het belang van deze 'deelname en representatie' van vrouwen is nog niet volledig duidelijk in dit hoofdstuk. Ook historicus Dane Kennedy deelt deze mening, en betoogt in een review over het werk (2017) dat het nog steeds moeilijk is om te achterhalen wat de verhalen van deze vrouwen ons vertellen over de relatie tussen vrouwelijkheid en mannelijkheid, tussen de jacht en het imperialisme, of over andere thema's zoals de receptie van Afrikanen op de vrouwen.¹⁰³

1.2.2. De reisverslagen als getuigenissen van de exotische wereld en de 'Ander'

De bewondering van exotische natuur

Dat de Afrikaanse natuur bewonderd werd door de Europeanen, bleek al uit de eerdere beschrijving over de perceptie van deze natuur als iets paradijselijks, zoals een 'tuin van Eden'. Verschillende auteurs tonen aan dat de reisverslagen in functie stonden om deze wonderbaarlijke natuur over te brengen naar het publiek, dat de rol aannam van zogenaamde *armchair travellers*. Mary Louise Pratt (1992) herkent vanaf de achttiende eeuw een nieuwe versie van wat ze Europa's '*planetary consciousness*' noemt, gekenmerkt door een oriëntatie op verkenning van het binnenland en de constructie van betekenis op wereldschaal door middel van de beschrijvende instrumenten van de natuurhistorie. Pratt suggereert dat deze Europese bewustzijn aan de basis lag van het construeren van een modern Eurocentrisme. Vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw is reisliteratuur volgens Pratt niet meer los te zien van natuurhistorie; het verzamelen van specimenen, het aanleggen van collecties, het benoemen van nieuwe soorten en het erkennen van bekende soorten werden sindsdien standaardthema's in de reisverslagen. Het systematiseren van onbekende natuur, toont ze aan, werd deel van een Europees kennisproject. Dit alles is verbonden met wat Pratt de '*anti-conquest*' noemt. Deze term verwijst naar het idee dat het koloniale project van natuurhistorische systematisering afscheidbaar is van het imperiale gedachtengoed van verovering, bekering, territoriale toe-eigening en onderwerping. Pratt stelt vast dat dit systeem een utopische, onschuldige visie op het Europese wereldgezag (een 'anti-verovering') creëerde. Door de relatie met natuurhistorie, kreeg het een betekenisvolle ondertoon. De auteur toont aan dat dit echter ook in functie stond om een Europese hegemonie over de gekoloniseerde bevolking te verzekeren.¹⁰⁴ Deze vroegmoderne exotische interesse van Europa wordt ook uitgebreid uiteengezet in het werk *Inventing exoticism: geography, globalism and Europe's early modern world* (2015) van Benjamin Schmidt. De auteur ziet op het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw een nieuwe visie op de wereld en op de relatie tussen Europa en de wereld ontstaan. Schmidt stelt dat de niet-Europese wereld niet langer wordt voorgesteld als een plaats van conflict en competitie, maar als een plaats van verlangen en genot. Het exotische zorgt voor een Europees vermaak.¹⁰⁵ Laura E. Franey (2016), gespecialiseerd in Victoriaanse literatuur, herkent net zoals Pratt een

¹⁰² Thompsell, *Hunting Africa*, 102-105, 133.

¹⁰³ Dane Kennedy, recensie van *Hunting Africa: British sport, African knowledge and the nature of empire*, door Angela Thompsell, *Victorian Studies* 59, nr. 4 (2017): 704.

¹⁰⁴ Pratt, *Imperial eyes*, 9, 15, 26, 37-38, 52.

¹⁰⁵ Schmidt, *Inventing exoticism*, 3-5.

overgangsfase in de reisverslagen die de exotische interesse aantoon. Volgens Franey waren eerdere reizen gericht op cartografische doeleinden of handelsdoeleinden, terwijl reizen vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw gekenmerkt werden door wetenschappelijke verkenning, geïnspireerd door de natuurhistorie en rudimentaire etnologie en antropologie.¹⁰⁶

Deze interesses gaan gepaard met een aantal ontwikkelingen. James R. Ryan illustreert bijvoorbeeld hoe de opkomst van fotografie en de praktijk van taxidermie hand in hand gaan met de bewondering van het 'exotische'. Hij stelt dat zowel fotografie als taxidermie het vermogen deelden om de natuur in nieuwe ruimten te fabriceren. Op deze manier konden dieren in hun zogenaamd natuurlijke houding vast gelegd worden en getoond worden aan een publiek dat graag een beeld wilde opvangen van zowel 'exotische wildheid' als kennis van de natuurhistorie.¹⁰⁷ Ook dierentuinen hadden de capaciteit om het exotische tentoon te stellen. Harriet Ritvo illustreert dat dierentuinen een uiting waren van de wens om 'exotische' dieren te bezichtigen. Ze suggereert dat de interesse in gekooide dieren aanwezig was bij een breed publiek, maar dat het vaak enkel toegankelijk was voor de rijkere klassen. Naast het tentoonstellen van dieren, stonden de dierentuinen volgens Ritvo ook symbool voor de koloniale expansie binnen 'exotische' gebieden.¹⁰⁸ Historicus Nigel Rothfels (2002) wijst daarnaast op het beroep van de zogenaamde 'dierenvangers', bestaande uit commerciële jagers, naturalisten en ontdekkingsreizigers. Rothfels argumenteert dat vanaf het einde van de negentiende eeuw de praktijk van dieren vangen gedomineerd werd door mensen wiens voornaamste bezigheid het verzamelen van dieren voor dierentuinen en circussen was. Hoewel 'vangen' een meer gesofisticeerde praktijk lijkt te zijn dan 'jagen', toont Rothfels het tegengestelde aan. Omdat het 'exotisch' dier diende gepresenteerd te worden voor een publiek, diende men snel en pragmatisch te werken. Daarom waren de vangers niet bezorgd met het volgen van de culturele regels van "*The Hunt*", maar gingen ze op een gruwelijke wijze te werk om hun doel te bereiken. Omdat volwassen dieren te gevaarlijk waren om te vangen, werd er vooral interesse getoond in de jonge dieren. Deze werden afgezonderd van de kudde, waarna de moeder werd doodgeschoten. De auteur toont aan dat, net zoals binnen de traditie van sportjacht, deze praktijken ook op gruwelijke en gedetailleerde wijze werden neergeschreven in 'heldhaftige' verslagen.¹⁰⁹

Als laatste is het ook belangrijk om op te merken dat de natuur niet alleen verheerlijkt werd, maar dat het ook als gevaarlijk kon worden gezien. Later in deze thesis wordt aangetoond dat de natuur ook actief kon bijdragen aan het beeld van heldhaftigheid, door het te beschouwen als obstakels die overwonnen dienen te worden. Daarnaast hebben historicus Jan Vandersmissen en Lisa van Diem (2021) in een studie, in medisch-historisch perspectief, aangetoond dat tijdens de fase van exploratie van, en vestiging in, Congo de Europeanen juist geconfronteerd werden met een doodsangst bij de eerste ervaringen met het onbekende terrein en met de ondragelijk warmte en het vochtige klimaat. De auteurs tonen aan dat de eerste generatie agenten een beeldvorming creëerden over hun omgeving in Congo, waarbij de natuur geconstrueerd werd als iets 'vijandig' en 'onvoorspelbaar', en als iets dat de agenten steeds persoonlijk op de proef stelden. De doodsangst van deze agenten resulteerde in het aantasting van het vertrouwen dat het goed zou komen, en hebben tegelijk geleid tot initiatieven voor gezondheidsverbetering en de aanpassing van hygiënenormen.¹¹⁰ Uiteindelijk ontstaat er dus een tweespalt tussen de 'exotische' natuur, die

¹⁰⁶ Laura E. Franey, "Sub-Saharan Africa," in *The Routledge companion to travel writing*, ed. Carl Thompson (Routledge, 2016), 417.

¹⁰⁷ Ryan, "Hunting with the camera," 208.

¹⁰⁸ Ritvo, *Animal estate*, 207-9.

¹⁰⁹ Nigel Rothfels, *Savages and beasts: the birth of the modern zoo* (JHU Press, 2002), 52, 61-62.

¹¹⁰ Jan Vandersmissen en Lisa van Diem, "'Les Indes africaines' versus 'Le Congo minotaure': debatten over klimaat, acclimatisatie, hygiëne en de idealisering van het imperiaal project van Leopold II in Congo, 1876-1908," *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, LI, nr. 3 (2021): 10, 13-14.

verheerlijkt en geromantiseerd wordt, en die zich vertaalt in het beeld van een 'ongerepte' natuur dat economische voordelen kan opleveren in het koloniale project, en de 'gevaarlijke' natuur, dat een negatieve impact had op de koloniale actoren, en als hindernissen (ziektes, weeromstandigheden, klimaat,...) werden gezien die overwonnen dienden te worden. In hoofdstuk 3 en 4 wordt de natuur vanuit beide perspectieven bekeken.

'Barbaren', 'kannibalen' en primitievelingen'

Waar de exotische natuur als iets idyllisch werd geconstrueerd, en tegelijk als obstakels werd ervaren, werden de bevolkingen die er leefden ook beschouwd als 'primitief' en 'ongeciviliseerd'. Postkoloniale studies hebben een grote focus gelegd op percepties van de 'Ander'. Zoals eerder vermeld heeft het bekende werk *Orientalism* (1978) van Edward Said een grote indruk achtergelaten op het thema. De term '*Orientalism*' definieert Said als de instelling voor de omgang met de Oriënt (de 'Ander'). Deze omgang omvat het uiten van meningen, het vormen van visies en het schrijven, onderwijzen en uitoefenen van een heerschappij over de Oriënt. Said ziet oriëntalisme als een westerse stijl voor het domineren, herstructureren en het hebben van macht over de 'Ander'. Op deze manier onthult de auteur een Saidiaanse oppositie: de Occident tegenover de Oriënt, de 'geciviliseerde' 'verlichte' wereld tegenover een 'primitieve', 'donkere' wereld.¹¹¹ Hoewel dit een enorm belangrijke bijdrage is, heeft het werk toch voor heel wat debat gezorgd. John MacKenzie betoogt in zijn boek *Orientalism: history, theory and the arts* (1995) dat het werk van Said, gezien het veelzijdige karakter, voor veel respons zorgde vanuit verschillende disciplines in zowel de sociale- als de menswetenschappen. Hij beargumenteert de aanwezigheid van een paradox in het werk: enerzijds identificeert Said het bestaan van een imperialistisch totaliserend project, een '*master narrative*' van westerse dominantie, anderzijds bekritiseert hij zelf alle vormen van globale theorievorming. MacKenzie stelt daarbij vast dat er op deze paradox veel reacties kwamen, vooral van postmodernistische aard, die het generaliserend discours van Said weigerden te accepteren. MacKenzie herkent vier specifieke gebieden waarop Said wordt aangevochten door de postmodernisten: zijn binaire benadering van de 'Ander', zijn opvatting van onbetwiste westerse dominantie en zijn omgang met de aard van de imperiale hegemonie, zijn aarzelingen tussen waarheid en ideologie en zijn gebrek aan theoretische consistentie (wat Said zelf erkent) en tot slot zijn identificatie van een monolithisch en te overwegend mannelijk discours.¹¹² Desalniettemin hebben, zoals in het begin van dit hoofdstuk al besproken werd, veel postkoloniale en andere academici verder gebouwd op de theorieën van Said.

In de literaire reisverslagen ziet Carl Thompson niet alleen deze tweedeling terugkeren, hij herkent ook retorische tactieken die gebruikt worden om deze tweedeling te bekrachtigen. Deze tactieken benoemt hij als '*othering*', wat hij als volgt definieert:

“(...) it has come to refer more specifically to the processes and strategies by which one culture depicts another culture as not only different but also inferior to itself. All travel writing must, arguably, engage in an act of othering in the first sense, since every travel account is premised on the assumption that it brings news of people and places that are to some degree unfamiliar and 'other' to the audience.”¹¹³

Deze retorische strategieën benadrukken volgens Thompson dus de verschillen tussen de ene cultuur, die zichzelf als superieur acht, en een andere cultuur, die als inferieur gezien wordt. Tegelijkertijd wordt '*othering*' ook ingezet om nieuwe informatie te brengen over de onbekende

¹¹¹ Said, *Orientalism*, 3.

¹¹² John M. Mackenzie, *Orientalism: history, theory and the arts* (Manchester: Manchester University Press, 1995), 6-7, 11.

¹¹³ Thompson, *Travel writing*, 132-33.

wereld naar het leespubliek, waardoor de ‘Ander’ ook in een context van de exotische interesse geplaatst dient te worden. Thompson toont aan dat de koloniale reizigers vaak een tactiek gebruiken dat de lokale bevolking als primitief, wild, barbaars en kannibalen afbeeldt. Een voorbeeld dat hij aanhaalt is één van Henry Morton Stanley; hij zou lokale Congolese bevolkingsgroepen (beschreven als ‘stammen’) dehumaniseren en ze afbeelden als onder andere ‘vuile, gierige wezens’ met ‘irrationele angsten’ en ‘bijgeloof’. Thompson benadrukt dat het dehumaniseren van gemeenschappen een specifieke retorische strategie is die de koloniale actoren kunnen inzetten om de ‘Ander’ af te beelden.¹¹⁴

In context van de jacht in Kenia, toont Edward Steinhart aan dat de blanke minachting voor de Afrikaanse jachttechnieken alleen begrepen kan worden als het gevolg van racistische stereotyperingen van de Afrikaanse bevolkingen. Aan de hand van de Britse ivoorjager C.H. Stigand (1877–1919) illustreert Steinhart hoe er een gebrek aan ‘sportief gevoel’ werd toegeschreven aan de Afrikanen, wat hij ziet als een toepassing van racistische stereotiepe vernedering van de Afrikaanse emotionele capaciteiten. De auteur merkt op dat er een idee heerste dat Afrikanen niet van dieren en hun jacht konden houden, juist omdat ze geen echte menselijke genegenheid hebben.¹¹⁵ Angela Thompsell geeft hierbij een belangrijk perspectief op de negatieve relatie tussen de Europeanen en de lokale bevolking. Enerzijds toont ze aan de Afrikanen diep betrokken waren in de jachtexpedities van de koloniale actoren. Dit is volgens Thompsell iets dat tot dan toe vergeten werd in de historiografie, gezien de focus enkel op prekoloniale of imperiale jacht gevestigd werd, maar niet op de intersectie tussen beide. Haar kritiek is tegelijk een kritiek op de te eenduidige Saidiaanse oppositie; ze beargumenteert dat de koloniale sportjacht op groot wild door geleerden beschreven werd als een *tool* om een duidelijk onderscheid te maken tussen kolonisator en gekoloniseerde, maar dat de invloed van Afrikaanse agency hiermee overschaduwde werd. Ze benadrukt dat de jacht complexe interacties bevatte, zowel tussen individuen als tussen culturen en sociale systemen. Daarenboven haalt Thompsell aan dat de Europeaanse jagers juist in grote mate afhankelijk waren van de Afrikanen. Enerzijds hadden de ze hulp en kennis van de Afrikanen, die als gidsen konden optreden en zo de kennis van de jagers konden beïnvloeden, nodig om wilde dieren te vinden. Anderzijds dienden de Europeanen te onderhandelen met Afrikaanse leiders, wat hen in staat stelden om de impact van de koloniale jagers te beheersen en te beperken. De auteur illustreert dat deze vorsten, dorpshoofden en leiders hiervoor gebruik maakten van specifieke strategieën, zoals het onderhandelen over de toegang tot hun jachtgebied (iets dat weken kon duren), het gebruik maken van hun afhankelijkheid van lokale hulp, het vragen van tribuut, het limiteren van de toegankelijkheid van de jachtgebieden, enzovoort.¹¹⁶ Dit toont aan dat het beeld van de ‘Ander’ dat de Europeanen oplegden een veel genuanceerdere realiteit kende.

Terugkeer naar het ‘verleden’

Een belangrijke toevoeging aan het Europees beeld over de Afrikaanse natuur en bevolking, is dat sommige academici opmerken dat dit beeld niet slechts voortgevloeid is uit een idee van geografische verschillen tussen ‘*the west and the rest*’. Wanneer David Anderson en Richard Grove over de ‘tuin van Eden’ spreken, merkten ze op dat Afrika afgeschilderd werd als een land dat de mogelijkheid bood om een wilde en natuurlijke omgeving te ervaren die niet langer beschikbaar was in de gedomesticeerde landschappen van Europa.¹¹⁷ Er was met andere woorden een wens om terug te keren naar een verleden waar de natuur nog ‘onaangetast’ was, in tegenstelling tot het geïndustrialiseerde Europa. Zoals Paul Fussell stelt:

¹¹⁴ Thompson, *Travel writing*, 138, 140.

¹¹⁵ Steinhart, *Black poachers, white hunters*, 76.

¹¹⁶ Thompsell, *Hunting Africa*, 46-49, 74, 75.

¹¹⁷ Anderson and Grove, “Introduction: the scramble for Eden,” 4.

“One travels to experience the past, and travel is thus an adventure in time as well as distance.”¹¹⁸

Fussell stelt vast dat de literaire reizen een impliciete afwijzing vormen van industrialisatie en alles wat het concept van het moderne Noord-Europa impliceert.¹¹⁹ Dit alles past in het kader van het werk *Time and the other* (1983) van Johannes Fabian, dat de notie ongelijktijdigheid, verbonden met een ongelijkwaardigheid, herkent binnen antropologische studies. Het concept van ‘ongelijktijdigheid’ kan toegepast worden als een retorische en visuele strategie in de reisverslagen, iets dat in hoofdstuk 4 gedaan wordt, en verwijst naar het idee dat Afrikaanse bevolkingsgroepen in een andere tijd, een verleden dat stilgestaan heeft en niet ‘geëvolueerd’ is zoals het ‘moderne’ Westen, leven, wat kan leiden tot een beeldvorming van ‘primitiviteit’ en ‘(nobe) wildheid’ (zie later). Fabian beschrijft het idee van dit concept in antropologische context, maar ontkent het bestaan ervan. Hij identificeert een binaire oppositie tussen traditie en moderniteit, maar stelt dat deze geen tegengestelden zijn (behalve op semiotisch vlak) en dat ze niet in conflict zijn met elkaar. Wat wel in conflict staat volgens Fabian zijn verschillende samenlevingen die tegenover elkaar staan in eenzelfde tijd, en dus niet twee samenlevingen die zich in verschillende stadia van ontwikkeling bevinden. Hij beargumenteert dat zowel politieke ruimte (het recht om zagezegd lege, onontwikkelde ruimtes te bezetten) als politieke tijd ideologisch geconstrueerde instrumenten van macht zijn.¹²⁰ Het benoemen van de lokale bevolking als ‘primitief’, ‘barbaars’ en ‘kannibalen’ zoals Thompson bijvoorbeeld heeft geïllustreerd, past dus ook binnen een retorische strategie die de bevolking toewijst aan een andere tijdperk, één die zich in een vroeger tijdsstadium bevindt dan het Westen.

1.3. De relatie tussen koloniale jacht en literatuurstudies en implicaties voor de thesis

De besproken thema's tonen aan dat de literaire reisverslagen enerzijds fungeren als een zelfverheerlijking van de reiziger door zich voor te stellen als een koloniale held, en anderzijds als een legitimatie van het imperialistisch project zelf. De koloniale jacht is in deze context een cruciaal element van de reisliteratuur: ze verheerlijken de jacht als activiteit, die als iets heldhaftig ervaren wordt, en problematiseren de technieken van Afrikaanse ‘primitievelingen’. Zoals later wordt aangetoond in de thesis, vertaalt dit zich niet alleen in marginalisering van de inheemse jacht, maar ook in de onzichtbaarheid van Afrikaanse jagers in de verslagen. Deze strategieën staan in functie om koloniale jachtpraktijken en bescherming, en hieraan gekoppeld de uitsluiting van de Afrikaanse bevolkingen, te legitimeren en dus ook het imperiale project zelf te rechtvaardigen. Aan de hand van dit hoofdstuk, dat een synthese van belangrijke thema's in de literatuur heeft gepresenteerd, kunnen er een aantal raakpunten tussen (koloniale) geschiedschrijving en de (postkoloniale) literatuurwetenschappen geïdentificeerd worden. Enigszins blijkt dat de koloniale jacht een integraal onderdeel is van het koloniale discours, wat duidelijk werd uit de MacKenzieaanse lezing van de verschillende jachtfases die voorgekomen is uit een analyse van reisverslagen. MacKenzie stelt dat de toon van deze verslagen zouden veranderd zijn op het moment dat de jacht een rituele en ideologische ondertoon verkreeg. De jacht is dus een belangrijk deel van de reisliteratuur, en niet slechts een klein of verwerpelijk onderdeel. Terwijl historici in veel gevallen de reisliteratuur beschouwen als een historische bron bij het definiëren van de koloniale jacht, zien literatuurwetenschappers dit medium als een onderzoeksobject. In het laatste geval zijn de reisverslagen niet slechts bronnen die hun onderzoek dienen te ondersteunen, maar vormen ze het

¹¹⁸ Fussell, *Abroad*, 210.

¹¹⁹ Fussell, *Abroad*, 210.

¹²⁰ Johannes Fabian, *Time and the Other: how anthropology makes its object* (New York: Columbia Univ. Press, 1983), 144, 155.

eigenlijke object van het onderzoek zelf. Aangezien de koloniale jacht een essentieel deel uitmaakt van de reisliteratuur, is het voor dit onderwerp interessant om beide aanpakken te combineren. Historici kunnen gebruik maken van de thema's die bediscussieerd worden door literatuurwetenschappers zoals *otherness*, exoticism, ongelijktijdigheid, gender en idealen van heldhaftigheid en mannelijkheid, wat ze vaak ook doen, juist omdat deze thema's diep verweven zitten in het onderzoeksveld van de koloniale jacht. Daarnaast kunnen academici van de literatuur studies op hun beurt ook de bevindingen van deze historici benutten, gezien de koloniale jacht een groot (onderbelicht) onderdeel is van het literaire koloniale discours dat ze bestuderen. Historici lijken de verwevenheid tussen de twee disciplines te erkennen; er wordt steeds verwezen naar literaire reisverslagen, maar toch lijkt een literatuurstudie in de specifieke context van de koloniale jacht, waarbij de focus gelegd wordt op literaire strategieën, niet altijd evident bij zowel historici als literatuurwetenschappers. De thesis benadert in de volgende hoofdstukken de reisverslagen dus niet alleen als een historische bron, maar ook als een instrument die, doormiddel van retorische conventies en strategieën (of in Entman's woorden: '*frames*'), de ideologieën en praktijken van de koloniale jacht, maar ook de beeldvorming van mensen, natuur en zichzelf, hebben vormgegeven. Congo vormt hiervoor een interessant beginpunt aangezien, zoals Youngs heeft aangetoond, het ervaren werd als een gevaarlijke topografische ruimte met een moeilijk bereikbare ligging die overwonnen dient te worden om het binnenland van Afrika te kunnen betreden.¹²¹ Bijgevolg is dit een casus waar de besproken thematieken uitgebreid naar boven komen.

¹²¹ Youngs, "Africa / The Congo: the politics of darkness," 157.

Hoofdstuk 2: Praktijken en ideologieën van de koloniale jacht

Dit hoofdstuk markeert het begin van een diepgaande analyse van de literaire reisverslagen, waarbij eerst de zes auteurs van de gekozen verslagen worden geïntroduceerd. Om te begrijpen wat er precies onder de categorie van ‘koloniale jacht’ valt, en als reactie op het fasemodel van John M. MacKenzie, worden daarna verschillende vormen van koloniale jacht en jachttechnieken geïdentificeerd in de werken. Het gaat dus om een benadering die nagaat hoe de koloniale jacht functioneel wordt ingedeeld in de reisverslagen, ook al wordt dit niet altijd bewust gedaan door de auteurs. Deze functionele indeling dient dus niet alleen de koloniale jacht te categoriseren, maar het kan ook als een literaire strategie bekeken worden die de jacht ‘nuttig’ maakt, en op deze manier de koloniale aanwezigheid en de jachtpraktijken legitimeert. Bovendien wordt de evolutie van jachtideologieën doorheen de koloniale periode (tot en met het interbellum) belicht, waarbij specifieke retorische strategieën in de verslagen worden geïdentificeerd. Dit is onderdeel van de bredere vraag ‘hoe worden de literaire reisverslagen ingezet als wapen?’ Deze laatste vraag wordt verder uitgewerkt in de daaropvolgende hoofdstukken. Op het einde van dit hoofdstuk wordt aan de hand van de bevindingen ook een alternatief aangereikt op het MacKenzieaanse fasemodel. In dit deel ligt de focus nog louter op de koloniale jacht, de afwezigheid en problematisering van de inheemse jacht wordt besproken in het vierde hoofdstuk.

2.1. Kennismaking met de koloniale jagers

In totaal werden zes literaire reisverslagen uit de periode van de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo (tot en met het interbellum) geselecteerd. De jacht heeft een prominente rol in elk van deze verslagen, maar de profielen van de betrokken actoren variëren sterk. Hieronder wordt daarom achtergrondinformatie gegeven over elke koloniale reiziger.

2.1.1. Edward James Glave

Eén van de actoren die in de context van de Congo-Vrijstaat besproken wordt is Edward James Glave (1863-1885). Glave was een Engelsman, geboren in Yorkshire, en een agent van de Congo-Vrijstaat. Vanaf 1883 stond hij reeds op jonge leeftijd in dienst van Henry M. Stanley en diens missies in de Vrijstaat.¹²² Stanley was, zoals hij zelf betoogt, erg onder de indruk van de kwaliteiten van Glave, die hij zou bewezen hebben in het grondgebied van Congo. Hij prees hem als een kunstenaar en literaire aspirant met een veelbelovende toekomst.¹²³ Toen zijn termijn in Afrika op een einde liep, keerde hij in 1886 terug naar Liverpool. Reeds in 1887 nam hij deel aan een nieuwe expeditie: de *Sanford Exploring Expedition*.¹²⁴ Deze expeditie werd opgestart door Henry Shelton Sanford (1823-1891), die in 1861 benoemd werd tot ‘minister van de Verenigde Staten in België’. Op deze manier kon hij een vertrouwensband creëren met koning Leopold II. De expeditie, in naam van Sanford’s concessiebedrijf, had vooral tot doel om te kunnen floreren in de handel in ivoor.¹²⁵ De daaropvolgende reizen van Glave vonden plaats in Amerika en Alaska tot 1889. Volgens

¹²² M. Coosemans, "Edward James Glave," in *Biographie Coloniale Belge*, (Brussel, 1951), II: columns 415-16.

¹²³ Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 12.

¹²⁴ M. Coosemans, "Edward James Glave," column 416.

¹²⁵ James P. White, "The Sanford Exploring Expedition," *The Journal of African History* 8, nr. 2 (1967): 291, 293.

verschillende Amerikaanse kranten was hij ook de eerste persoon die op het idee kwam om paarden te introduceren in Alaska, die hij leerde lopen met sneeuwschoenen.¹²⁶ In 1893 vertrok hij vanuit Engeland opnieuw naar Congo, maar deze keer op eigen houtje, en niet in dienst van het Leopoldiaanse koloniale project. Eén van de belangrijkste doelstellingen van deze laatste reis betrof het rapporteren over de slavenhandel die er plaatsvond. Hij overleed op vroege leeftijd op 12 mei 1895 aan een ernstige ziekte in Matadi, Congo.¹²⁷ Voor deze thesis wordt zijn werk *Six years of adventure in Congoland* (1893), met als ondertitel *In savage Africa*, geanalyseerd. Dit werk presenteert zijn twee eerste reizen in dienst van Stanley en de Sanford expeditie. Het werk is ook voorzien van een zelfgetekende kaart van de Kongo-rivier, dat in de bijlage van de thesis (kaart 1) kan bekeken worden.

2.1.2. Henry Bailey

Het tweede bestudeerde reisverslag ten tijde van de Congo-Vrijstaat werd geschreven door de Britse Henry Bailey (1848-1933). Over Henry Bailey zelf is niet veel geweten, behalve dat hij ook naar Afrika reisde in dienst van de Vrijstaat. Zijn reisverslag, *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting* (1894), heeft hij gepubliceerd onder het pseudoniem Bula N'Zau, wat vertaald 'de olifantenpletter' betekent. Deze naam werd hem naar eigen zeggen toegekend door de inheemse bevolkingen. Bailey benadrukt dat zijn verslag zich uitsluitend richt op sportjacht en mogelijk van belang kan zijn voor andere jagers die groot wild zoeken in de Congo-Vrijstaat. Deze nadruk wordt verklaard door zijn wens om discussies over de Vrijstaat te vermijden, omdat hij van mening is dat er reeds voldoende andere werken bestaan die zich uitvoerig hebben beziggehouden met de gebruiken en tradities van de Congolese bevolkingen.¹²⁸ Hoewel het verslag inderdaad vooral getypeerd wordt door de koloniale jacht, spelen de ontmoetingen met, en beschrijvingen van, de bevolkingsgroepen ook een belangrijke rol, wat zijn inleiding tegenspreekt. Naast reiziger en schrijver was Bailey ook een amateurkunstenaar. Enkele van zijn schilderijen, geïnspireerd door zijn reiservaringen, zijn gereproduceerd als gravures in het genoemde reisverslag.¹²⁹ Een foto van zijn uitklapbare kaart van de Kongo-rivier, is eveneens in de bijlage te vinden (kaart 2).

2.1.3. Marguerite Roby

Marguerite Roby (geboorte- en sterftedatum onbekend), ook een Brit, is een vrouwelijke auteur en jager, en vormt daarom een bijzondere casus, aangezien vrouwelijke actoren minder aandacht hebben gekregen in de wetenschappelijke literatuur, hoewel dit onderwerp de dag van vandaag wel aan belang wint binnen de literaire genderstudies (zie hoofdstuk 1). Haar werk stelt ons dus in staat om het dominante beeld van 'mannelijkheid' in de reisverslagen in vraag te stellen, iets dat vooral in hoofdstuk 3 gedaan wordt. Roby maakte haar reis naar het land in 1910, op een moment dat de Vrijstaat, toen ondertussen Belgisch Congo, nog niet zolang overgenomen werd door de Belgische regering. Haar voornaamste doel was, naar eigen zeggen, de gruwelen in Congo, waarover ze veel gehoord had, van dichtbij te gaan observeren.¹³⁰ Zoals later in de thesis (voornamelijk in hoofdstuk

¹²⁶ "Another African explorer," *The Wadsworth dispatch*, 30.8.1893, geraadpleegd 13.2.2024, Chronicling America: Historic American Newspapers. Lib. of Congress, <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn86076126/1893-08-30/ed-1/seq-1/> en "The road to be passed," *El Paso Daily Herald*, 3.8.1897, geraadpleegd 13.2.2024, Chronicling America: Historic American Newspapers. Lib. of Congress, <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn86064199/1897-08-03/ed-1/seq-3/>.

¹²⁷ Coosemans: "Edward James Glave," column 416.

¹²⁸ Henry Bailey, *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting* (Londen: Chapman & Hall, 1894), vii-viii, 1.

¹²⁹ "Explore: Henry Bailey," Government Art Collection, geraadpleegd 13.2.2024, <https://artcollection.culture.gov.uk/person/bailey-henry/>.

¹³⁰ "Le voyage d'une femme blanche au Congo," *Journal de Bruxelles*, 29.10.1911, geraadpleegd 13.2.2024, KBR Belgicapress, <https://uurl.kbr.be/1357395>.

4) besproken wordt, ontkent ze echter de wandaden van de Belgen, en gebruikt ze haar reisverslag als instrument om koloniaal geweld op het jachtveld te legitimeren. In het verslag is er dan ook een evolutie te herkennen van het contesteren van geweld, naar een verregaand gebruik ervan. Naast getuigenissen van de ‘onzichtbare’ dwangarbeid en mishandelingen, staan ook haar algemene ‘avonturen’ en jachtverwezenlijkingen in Congo neergepend in haar verslag *My adventures in the Congo* (1911). Het is meer specifiek het Katanga en Stanleyville district, in het oosten van Congo, waarop ze haar reis gebaseerd heeft in het verslag (zie hiervoor kaart 3.1. en 3.2. in bijlage).

2.1.4. Reginald Davy Cooper

Reginald Davey Cooper (geboorte- en sterftedatum niet gekend) is eveneens een Britse figuur die zijn reis heeft gemaakt in de vroege periode van Belgisch Congo. Hij staat vooral gekend voor zijn reisverslag *Hunting and hunted in the Belgian Congo*, dat gepubliceerd werd in 1914. Cooper plaatst zichzelf binnen de traditie van de 'olifantenjagers' en benadrukt dat zijn reis naar Congo niet louter voor zijn plezier was. Hij beweert bovendien dat slechts weinig olifantenjagers tot dan toe zo diep het land zijn binnengedrongen zoals hij dat heeft kunnen doen. Dit is een interessante casus, aangezien, ten eerste, zijn reisavonturen dienst doen als een soort handleiding voor de praktijken en knowhow van de olifantenjacht en ten tweede omdat er, in het verslag zelf, weinig échte voorbeelden te vinden zijn van zijn eigen jachtverwezenlijkingen. Zoals later besproken wordt in hoofdstuk 3, tracht hij zijn mislukkingen op het jachtveld als olifantenjager te maskeren aan de hand van allerlei literaire tactieken. Ook over de bevolkingen, die hij contradictoir genoeg zowel ‘verdedigd’ als racistisch stereotypeert, wordt veel geschreven. Hij begeeft zich voornamelijk in het noordoosten van Congo (kaart 4), met als voornaamste doel een beeld te schetsen van de immense ‘obstakels’, ‘teleurstellingen’ en ‘gevaaren’ die men daar kan tegenkomen tijdens de olifantenjacht.¹³¹

2.1.5. Carl Akeley

De meest gekende figuur die bestudeerd wordt, is de Amerikaan Carl Akeley (1864 – 1926), een zeer invloedrijke taxidermist. Hij trad al op jonge leeftijd in dienst bij Henry A. Ward, de eigenaar van *Ward's Natural Science Establishment* (ontstaan in 1852), een leverancier van taxidermiebenodigdheden in Rochester. Akeley beschouwde Ward als een professor met de grootste autoriteit op het gebied van taxidermie van zijn tijd. Akeley was daarnaast het meest invloedrijke lid van een groep taxidermisten die nieuwe methoden ontwikkelden en zo een revolutie teweegbrachten in de wereld van museumtentoonstellingen. Schrijfster en fotografe Mary Anne Andrei betoogt dat deze innovaties het begrip van het publiek over de natuur veranderd heeft, en dat hun werk gezorgd heeft voor de oprichting van Amerika's grootste dierentuinen, alsook de basis heeft gelegd voor de moderne natuurbeschermingsbeweging. Daarnaast stelt de auteur dat ze het vak van de taxidermie volledig getransformeerd hebben tot een discipline die zowel artistiek als wetenschappelijk gerespecteerd werd.¹³² De argumenten die Andrei in haar werk *Nature's Mirror* (2020) beschrijft bevatten een zekere waarheid, maar ze zijn tegelijkertijd te rooskleurig bekeken en erg eenzijdig en wetenschappelijk determinerend. Hoewel Akeley een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de ideologieën en praktijken van de taxidermie en conservatie van de natuur in Congo, wordt verder in de thesis aangetoond dat deze tegelijk ook diep ingebed zitten in praktijken van de koloniale jacht (het doden van gorilla's voor wetenschappelijke doeleinden, zie later in dit hoofdstuk) en van sociale uitsluiting. Toch is Akeley's reis naar Belgisch Congo, zo schrijft hij zelf, voornamelijk gedreven door zijn ideeën over de natuur en zijn passie voor taxidermie. Het is dan

¹³¹ Reginald Davey Cooper, *Hunting and hunted in the Belgian Congo* (Londen: Smith, Elder & Co., 1914), v.

¹³² Mary Anne Andrei, *Nature's mirror: How taxidermists shaped America's natural history museums and saved endangered species* (University of Chicago Press, 2020), 2-3.

ook interessant om zijn ‘liefde voor de natuur’ te deconstrueren door het in een context van het imperialisme te plaatsen. Zijn reis werd beschreven in het werk *In brightest Africa* (1923), waarin hij zijn eigen passie voor de taxidermie en natuurbehoud tracht te bekrachtigen. In het eerste deel van dit werk beschrijft hij in verschillende hoofdstukken zijn ervaringen en confrontaties met dieren, de jacht en de bevolkingen in verschillende delen van Afrika. In het tweede deel van het werk beschrijft hij zijn persoonlijke ‘missie’ in Belgisch Congo (zie ook kaart 5 en 6) in het begin van de jaren 1920, waar hij een groep gorilla’s trachtte te verzamelen om tentoon te stellen in het AMNH. In 1921 verkreeg Akeley namelijk een vergunning om tien gorilla’s te verzamelen en mee te nemen uit het gebied. Uiteindelijk slaagde hij erin om vijf gorilla’s mee te nemen.¹³³ De ideeën en ideologieën die Akeley beschrijft in zijn reisverslag zijn van groot belang voor deze thesis, aangezien hij enerzijds een belangrijke invloed heeft gehad bij de oprichting van het ANP, zoals al werd aangetoond in hoofdstuk 1, maar ook omdat zijn ideeën en ideologieën vaak ook gepaard gaan met koloniale literaire strategieën.

2.1.6. Martin Johnson

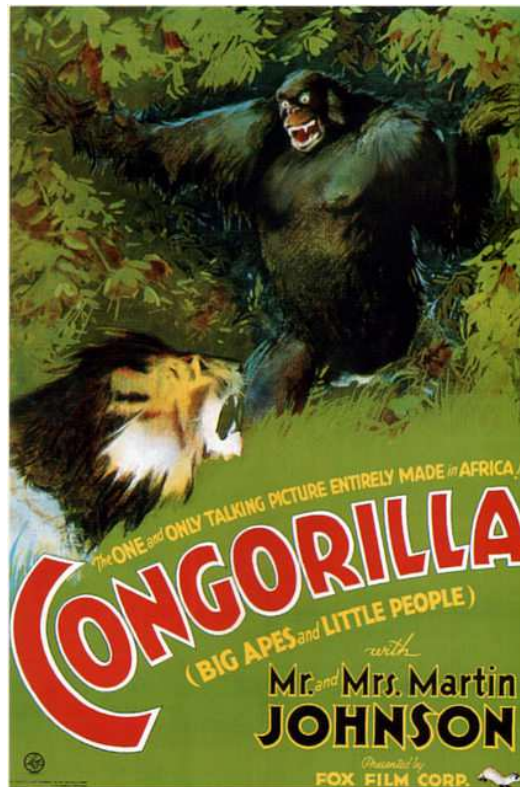
Martin Johnson (1884-1937), eveneens een Amerikaan, toonde belangstelling voor hetzelfde dier als Akeley: de Congolese gorilla. Samen met zijn vrouw, Osa Johnson (1894 – 1953), ging hij meerdere malen op avontuur doorheen Afrika en de Zuidzeeën (eilanden in de Stille Oceaan), waarbij ze filmopnames maakten van hun avonturen die bedoeld waren voor het groot scherm. Het waren dus niet enkel reizigers, maar ook filmmakers. Hun ‘avontuurlijke’ safari doorheen Belgisch Congo (zie ook kaart 7), waar ze twee jaar lang ‘pigmies’ [sic]¹³⁴ en gorilla’s bestudeerden, fotografeerden en verfilmden, werd uitgebreid beschreven in het literair reisverslag *Congorilla* (1932).¹³⁵ Opmerkelijk is dat dit literaire werk gepaard ging met een gelijknamige documentaire, die aanzienlijke waardering genoot onder het Amerikaanse publiek (fig. 2). Martin en Osa Johnson waren dan ook grote bekendheden; van 1917 tot 1937 brachten ze tien commerciële films uit en tientallen korte lezingfilms over wilde dieren, landschappen en inheemse bevolkingen. Ze kenden een wereldwijd publiek, en dit niet alleen omwille van hun films maar ook door hun tijdschriftartikelen, reisverhalen, kinderboeken, stripverhaal en kledinglijn.¹³⁶ Martin Johnson’s reisverslag ondersteunt echter niet alleen hun film, maar bevat ook veel retorische en visuele strategieën over de koloniale jacht, heldhaftigheid, natuur en bevolkingen, die minder of niet overtuigend zouden zijn met het filmmateriaal van die tijd. Om die reden is dit verslag interessant, mede door de invloed die het uitoefent door hun bekendheid bij het lezerspubliek.

¹³³ Carl Akeley, *In brightest Africa* (New York: Garden City Publishing Co., 1923); Andrei, *Nature’s mirror*, 182, 187.

¹³⁴ Dit is een geproblematiseerde term om de bevolkingen van het Ituri bos in Congo mee aan te duiden.

¹³⁵ Zoals beschreven in de titel van het werk Martin Johnson, *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932).

¹³⁶ Kelly Enright, “On the jungle,” *Environmental History* 13, nr. 3 (2008): 557-58, 560.

Figuur 2. Filmposter van de documentaire film Congorilla (1932). Geraadpleegd 20.2.2024.
http://animal.memozee.com/animal_films/3-424063.php

2.2. Soorten koloniale jacht

In het eerste hoofdstuk werden de drie functionele fases (commerciële jacht – substantiële jacht – sportjacht) van John M. MacKenzie uiteengezet. Deze indeling werd echter ook geproblematiseerd aan de hand van kritieken vanuit de bestaande literatuur. In dit deel wordt een verdere kritiek gegeven door eigen analyses vanuit de verslagen van de hierboven besproken actoren. In de volgende drie deelhoofdstukken worden specifieke jachtsoorten, -technieken en -ideologieën uiteengezet op basis van de zes reisverslagen. Op deze manier wordt een alternatief aangeboden op het MacKenzieaanse model, maar wordt er ook een betekenis gegeven aan ‘koloniale jacht’. Volgens MacKenzie zouden de bestudeerde verslagen van deze thesis, vanwege een overheersende 'sportieve' toon, zich volledig in de derde fase bevinden, waarbij de eerste twee fases niet langer van toepassing zouden zijn (cf. tabel 1).¹³⁷ De thesis betoogt echter dat deze verschillende 'fasen' niet strikt te onderscheiden zijn en naast elkaar blijven bestaan, waarbij ze onderling met elkaar interageren. Bovendien worden bepaalde vormen van koloniale jacht buiten beschouwing gelaten in dit model. Hieronder worden deze verschillende vormen van koloniale jacht binnen het Congolese grondgebied besproken.

¹³⁷ MacKenzie, “Chivalry, social Darwinism and ritualised killing,” 49-50.

JACHTFASE:	OMSCHRIJVING:
FASE 1: Commerciële fase	Jacht (ivoor, huiden,...) om winsten te kunnen genereren
FASE 2: Subsidies	Verdere Europese opmars financieren (koloniale handelsbedrijven, missies,...)
FASE 3: 'The Hunt'	Louter ideologisch: blanke dominantie, mannelijkheid en sportiviteit

Tabel 2. Samenvatting van het driefase-model van John M. MacKenzie zoals beschreven in John M. MacKenzie, "Chivalry, social Darwinism and ritualised killing: the hunting ethos in Central Africa up to 1914," in *Conservation in Africa: people, policies and practice*, eds. David Anderson en Richard H. Grove (Cambridge University Press, 1987).

2.2.1. Sportjacht

In de reisverslagen wordt er gejaagd om verschillende redenen. Hoewel het gemakkelijk is om aan te nemen dat sport het enige hoofddoel van de jacht is, en dat verworvenheden zoals vlees en ivoor slechts (on)bedoelde bijproducten zijn, is deze veronderstelling onjuist. De verslagen zijn zo opgebouwd dat ze spannende leesbare verhalen vormen, wat betekent dat de auteurs elke vorm van jacht zo boeiend en opwindend mogelijk proberen te beschrijven. De conclusie dat de sportjacht overheerst ten opzichte van andere vormen van jagen, zoals MacKenzie ook stelt, is een gevolg van het feit dat de literaire aard van de verslagen niet volledig in overweging werd genomen. Toch valt niet te ontkennen dat sport een integraal onderdeel vormde van de koloniale jacht. In zijn reisverslag, waarin hij een tocht langs verschillende Europese stations aan de Kongo-rivier beschrijft (zie kaart 1), zet E.J. Glave meteen de toon door aan te geven dat pioniers, pelsjagers en jagers op groot wild¹³⁸ al van jongs af aan zijn helden waren, wat de lezer kan verwachten aan tal van sportieve avonturen in zijn 'verhaal'. Het is dan ook een feit dat Glave, net zoals Stanley, zich zowel opstelde als een pionier in functie van de 'ontdekking' en 'civilisatie' van de Congo-Vrijstaat als een 'avontuurlijke' jager. In het begin van zijn reis had Glave niet veel interesse in de sportjacht. Hoewel twee ervaren jagers deel uitmaakten van zijn reisgroep, stelt Glave dat hij, in tegenstelling tot zijn metgezellen, vooral geïnteresseerd was in het bestuderen van de 'merkwaardig diverse typen bevolkingen' die ze tegenkwamen in de verschillende havens. Na een heftige confrontatie met een nijlpaard op weg naar zijn station, kreeg zijn reis echter een geheel nieuwe ondertoon. Volgend op het 'heldhaftig' gevecht met het dier slaagde Glave er uiteindelijk in het nijlpaard dood te schieten en verwierf hij de naam 'Mankula', die volgens de reiziger 'pijlen' betekent en alleen aan gerespecteerde jagers werd gegeven.¹³⁹ Sinds deze gebeurtenis zou de sportjacht een belangrijke rol spelen in het verslag, zoals dit citaat ook aantoont:

"After this whenever I could snatch an opportunity, I would scour the country round in search of big game. My villagers were equally eager for the chase, and were anxious to bring me the first news of a wandering herd of buffaloes or of elephants."¹⁴⁰

Henry Bailey had, vergelijkbaar met Glave, de missie om delen van Congo, die eerder verkend waren door Stanley, 'open te stellen' en te 'beschaven' namens de Vrijstaat. Echter, de titel van zijn verslag, *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting*, geeft meteen ook de belangrijke rol van de sportjacht ('big game shooting') aan. Nog meer dan bij Glave was zijn

¹³⁸ Dit wordt benoemd als 'hunters of big-game'. Het Engelse woord 'game' geeft, in tegenstelling tot het Nederlandse woord 'wild', toont aan dat er gejaagd wordt als sport.

¹³⁹ Glave, *Six years of adventure*, 15, 22-23, 52-57.

¹⁴⁰ Glave, *Six years of adventure*, 56.

voornaamste bezigheid dan ook de jacht en het zoeken naar wilde dieren. Zoals vermeld droeg de auteur dan ook trots de inheemse naam ‘*Bula N’Zau*’ (‘olifantenpletter’).¹⁴¹ Deze naam, die hij in stand trachtte te houden door steeds opnieuw aan sportjacht te doen¹⁴², bewijst ook het belang van de Congolese olifant binnen de praktijk van deze sportjacht. Ook R.D. Cooper, die zijn reis in het prille begin van Belgisch Congo maakte (1910), plaatste zichzelf onder de noemer van ‘*Elephant hunters*’. Cooper beschouwde de olifant als één van de moeilijkste dieren om te doden, waardoor het een grote uitdaging vormde.¹⁴³ Dit idee van ‘uitdaging’ classificeert dan ook welke dieren onder de noemer ‘sport’ vallen en welke niet. Zo werd de olifant beschouwd als één van de meest uitdagende dieren om op te jagen, waardoor het een uitstekend doelwit vormde voor sportjacht. Ook Marguerite Roby geeft toe dat het zien of horen van een olifant voor grote opwinding zorgde. Na haar reis in Belgisch Congo nam ze, naast het hoofd van een buffel, de slagstanden van een olifant mee naar Engeland als voornaamste trofee ter herdenking van haar meest succesvolle jachtexpeditie.¹⁴⁴ Hoewel bij Glave de olifant ook één van zijn favoriete doelwitten was als het om sportjacht ging, leefde er voor hem in Congo een dier dat nog uitdagender was: de buffel.¹⁴⁵ De buffeljacht werd onmiskenbaar geassocieerd met gevaar en heldhaftigheid, waardoor het de ultieme sport vormde. Dit dier bevond zich voornamelijk in open velden, waardoor de jager belemmerd werd in zijn vermogen om zich te verbergen. Dit werd dus vaak als uitdagender ervaren dan de jacht op de olifant, die doorgaans de dichtbegroeide jungle opzocht bij confrontatie met de jager.¹⁴⁶ Bovendien vertoonden buffels vaak aanvalsgedrag¹⁴⁷ in plaats van te vluchten, wat een opmerkelijk contrast vormt met het gedrag van veel andere diersoorten. Dit maakte de buffeljacht aanzienlijk uitdagender.¹⁴⁸ Een schets uit het verslag van Henry Bailey geeft deze elementen duidelijk weer:

¹⁴¹ Bailey, *Travel and adventure*, 1, 123.

¹⁴² Doorheen het hele verslag van Bailey komt de auteur in confrontatie met olifanten, die hij op een ‘heldhaftige’ manier doodt.

¹⁴³ Cooper, *Hunting and hunted*, V, 111.

¹⁴⁴ Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (London: Edward Arnold, 1911), 202, 205-206.

¹⁴⁵ Glave, *Six years of adventure*, 63.

¹⁴⁶ Glave, *Six years of adventure*, 64-65, 175; Bailey, *Travel and adventure*, 248.

¹⁴⁷ Een buffelaanval wordt aangeduid met het werkwoord ‘*to charge*’; dit verwijst naar het feit dat de buffel in volle snelheid naar de jager rent.

¹⁴⁸ Glave, *Six years of adventure*, 64-65.

Figuur 3. Een schets van een Congolese buffel die op Bailey afstormt in een open veld. Tekening overgenomen uit Henry Bailey, *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting* (Londen: Chapman & Hall, 1894), 306.

Bailey vermeldt dat hij de buffel tien keer zo gevaarlijker acht dan de olifant, en dat deze negen op de tien keer de jager aanvalt indien deze in de buurt van het dier komt. Vooral de ‘eenzame’ stier wordt in zijn verslag als gevaarlijk beschouwd, aangezien buffels in kuddes steeds zouden wegvluchten.¹⁴⁹ Toen Marguerite Roby bijvoorbeeld oog in oog kwam te staan met een alleenstaande buffel, merkte ze dat ze begon te trillen en dat haar hart hevig begon te bonzen. Ze werd herinnerd aan de talloze ‘vreselijke’ verhalen over aanvallende buffels die ze had gehoord, en bevroor uit angst om door de woeste buffel gespietst te worden. Uiteindelijk slaagde ze erin de buffel te doden, en deze overwinning, samen met het doden van een olifant, werd een integraal onderdeel van haar meest succesvolle Afrikaanse jachtverwezenlijking ooit.¹⁵⁰ Samen met de buffel en olifant vormde ook het nijlpaard één van de gevaarlijkste ‘*big-game*’ dieren dat kon zorgen voor een opwindende sportervaring. Glave, die zijn inheemse bijnaam te danken had aan het nijlpaard, beschouwde het organisme als het derde dier dat hij het meest de moeite waard vond om op te jagen.¹⁵¹ Volgens Bailey zou het jagen op nijlpaarden de minst gevaarlijke sport vormen van de drie dieren, maar zou het toch uitdagend zijn, aangezien deze jacht meestal op het water plaatsvindt en een gewond nijlpaard nog steeds voor problemen kan zorgen.¹⁵² Cooper acht het nijlpaard gevaarlijker dan Bailey, en stelt dat dit dier wrede beesten zijn en zelfs ongestoord kano's in het water aanvallen.¹⁵³

De olifant, buffel en nijlpaard vormen de ‘grote drie’ in Congo als het gaat om sportjacht. Uit de verslagen blijkt duidelijk dat sportjacht draait om uitdaging, opwindend en gevaar, wat betekent dat alleen moedige en heldhaftige jagers zich aan deze activiteit kunnen wagen. Echter, er bestaat geen consensus over welke dieren de beste doelwitten zijn voor sport. De buffel, die vaak gezien wordt als het gevaarlijkste dier van de Congolese ‘grote drie’, is bijvoorbeeld volledig

¹⁴⁹ Bailey, *Travel and adventure*, 147.

¹⁵⁰ Roby, *My adventures in the Congo*, 204-205.

¹⁵¹ Glave, *Six years of adventure*, 63.

¹⁵² Bailey, *Travel and adventure*, 151.

¹⁵³ Cooper, *Hunting and hunted*, 83.

afwezig in het werk van Cooper, die zich voornamelijk op de olifant focust. Sport wordt vooral geassocieerd met groot wild, maar daarnaast kan er ook nog gesproken worden over de minder uitdagende ‘*small game*’, zoals vogels¹⁵⁴ (bijvoorbeeld parelhoenders, ganzen, eenden, watersnip, kwartel,...), anteloopsoorten, krokodillen, enzovoort.¹⁵⁵ Wat sport is en wat niet, hangt dus sterk af van individu tot individu. Het bevat niet enkel de fysieke activiteit zelf, maar ook de emotionele beleving van de jager, die sterk kan variëren.

De definitie die MacKenzie geeft aan de sportjacht, waarbij deze vorm van jagen gekoppeld wordt aan heldhaftigheid (hoewel een te ‘mannelijk’ perspectief), morele waarden en blanke dominantie, lijkt dus in grote mate te kloppen. Heldhaftigheid is een belangrijk element als het om sport gaat, en alleen de dapperste jagers kunnen hieraan participeren. Deze jagers zijn overigens enkel blank, aangezien de inheemse jacht enerzijds afwezig lijkt te zijn, of anderzijds als louter ‘praktisch’ (voeding, huiden,...) maar ook ‘wreed’ worden geschetst (cf. hoofdstuk 4). Dit idee van ‘wreedheid’ is ook belangrijk, omdat de sportjacht op deze manier wordt gelegitimeerd als iets ‘ethisch’, en niet als iets ‘gruwelijks’. Er zijn met andere woorden, in tegenstelling tot de inheemse jacht, regels waaraan de jagers zich moeten houden. Hoewel deze regels zich niet expliciet als vastgelegde ‘codes’ vertalen in de verslagen (ondanks dat deze wel bestonden, zie hoofdstuk 1), kan er aan de hand van de bovenstaande bevindingen toch gesteld worden dat sport en de daaraan gekoppelde heldhaftigheid geacht worden als iets dat een zekere emotionele band met de dieren teweegbrengt, vooral door een één op één gevecht tussen mens en dier, en dat de sportjacht dus afgescheiden wordt van een ‘afslachting’ van kuddes dieren. Later in dit hoofdstuk wordt ook beschreven hoe dit idee gepaard gaat met ideologieën van een ‘overvloed’ aan dieren, en dat deze zogezegde ‘ethische’ vorm van de jacht geen effect heeft op de dierenpopulatie. In het algemeen wordt de koloniale sportjacht dus ervaren als iets ‘zuivers’, en is het een perfect instrument om enerzijds te stellen dat met deze vorm van de jacht de dieren geen lijdensweg dienen af te leggen (in tegenstelling tot zogezegde ‘wrede’ lokale praktijken), en anderzijds om zichzelf op te stellen als held die in staat is om de meest ‘gevaarlijke’ dieren te doden (cf. hoofdstuk 3). Dat de dieren niet lijden, en dat de sportjacht een vertaling is van koloniale heldhaftigheid, is echter iets dat gedeconstrueerd kan worden, wat ook later in dit onderzoek gedaan wordt. MacKenzie’s definiëring van de ‘*The Hunt*’ lijkt dus zeker niet problematisch te zijn, maar toch kan het niet gezien worden als een laatste, ultieme fase van de koloniale jacht. Hieronder worden nog andere functionele vormen van de jacht, die afscheidbaar zijn van de definitie van ‘sportjacht’, beschreven. Omdat in de reisverslagen verschillende vormen van de jacht, in eenzelfde tijdsperiode, geïdentificeerd kunnen worden, is het dus betwistbaar om ‘*The Hunt*’ als een laatste fase te zien, of om überhaupt de jachtvormen in fases in te delen.

2.2.2. Vleesvoorziening

Wanneer er op een morgen, net voordat ze verder zouden varen op de Kongo-rivier, een grote kudde buffels zich kenbaar maakte in de buurt van Henry Bailey, liet hij de kans bewust liggen. De reden? Hij had reeds een overvloed aan vlees op voorraad.¹⁵⁶ Hoewel vaak gepromoot als ‘*big-game hunting*’, dat geassocieerd wordt met sport, is ook vleesverwerving één van de belangrijkste redenen om aan jacht te doen, en is het niet altijd louter een bijproduct van de sportjacht. De gebeurtenis van Bailey toont aan dat vleesverwerving kan primeren op sportbeoefening. Bailey geeft toe dat hij een alleenstaande buffel, die hij zo gevaarlijk acht, vaak met rust laat wanneer er geen nood is aan

¹⁵⁴ Met name Roby toonde bijvoorbeeld een grote interesse in Afrikaanse vogels, gezien ze reeds ervaring had als vogeljager in Engeland. Dit ging echter minder gepaard met spanning, zoals bij de buffel- en olifantenjacht. Roby, *My adventures in the Congo*, 32-33.

¹⁵⁵ Glave, *Six years of adventure*, 97; Bailey, *Travel and adventure*, 165-66.

¹⁵⁶ Bailey, *Travel and adventure*, 115.

vlees.¹⁵⁷ Dit betekent dus dat naast de sportjacht, dat als ‘iets ‘emotioneel’ en ‘zuiver’ werd gezien, er ook vleesjacht bestond. Vlees was namelijk enorm belangrijk voor de koloniale reizigers, en het werd dan ook voor verschillende doeleinden gebruikt. In de meeste gevallen wordt het ingezet om de ‘ingehuurde’ inheemse ‘bemanning’, zoals gidsen en dragers, te voeden. Glave meldt dat, na het schieten van drie buffels en een slang, die overigens een onverteerde gans in zijn buik zitten had, hij zijn eigen reisgenoten en de ‘bemanning’ van de boten op de rivier erg tevreden kon houden door een overvloed aan vlees.¹⁵⁸ Roby schrijft ook dat het snijden en uitdelen van het vlees aan de dragers een ceremonie op zich was. Nadat een Europese handelaar, één van haar reisgenoten, een duiker en elandantilope had geschoten voor het vlees, werd het in gelijke stukken gesneden en op een rij geplaatst. Vervolgens kwam elke drager zijn respectievelijke stuk vlees ophalen (fig. 4). De vleesbevoorrading zou volgens Roby daarnaast ook van enorm belang geweest zijn aangezien dit de stemming en vrolijkheid van het kamp en de dragers kon beïnvloeden. Ze stelt dat het missen van een gewenste prooi, zoals een bok, kon leiden tot een stilte in het kamp, wat een teken van ontevredenheid is.¹⁵⁹ Ten tweede gebeurde het ook vaak dat het vlees werd uitgedeeld aan lokale dorpen of Europese stations die bezocht werden door de koloniale jager. Soms werd dit, naar eigen zeggen van de auteurs, uit ‘liefdadigheid’¹⁶⁰ gedaan. Glave beweert dat, omdat hij zelf weinig van het gejaagde wild consumeerde, het meeste vlees werd uitgedeeld aan de inheemse bevolkingen. Desalniettemin laat hij ook zien dat het vlees soms van levensbelang was. In Stanley Pool (de grote poel dat zichtbaar is op kaart 1 en 2) zouden de inheemse bevolkingen geleden hebben aan een grote hongersnood door het mislukken van de oogst en een schaarste aan vis in de rivier. Hierdoor besloot Glave om een grote hoeveelheid nijlpaarden dood te schieten om uit te delen aan ‘zijn’ bevolkingen in het district.¹⁶¹

Tot slot werd wildvlees vaak ook geapprecieerd door de koloniale jagers zelf. Glave stelt dat gevogelte het belangrijkste inheemse vlees is dat in Congo te verkrijgen was, maar dat dit voer was voor een enorm smaakloos gerecht. De jager ervaaarde deze maaltijden als zodanig onaangenaam en eentonig dat hij, uit wanhoop, besloot om op een buffel te jagen met als doel buffelsteak te kunnen eten.¹⁶² Op kerstmis voelde Bailey daarnaast spijt bij het idee een buffel te moeten neerschieten, maar ook zijn verlangen naar buffelvlees op de speciale feestdag was te groot om het dier in leven te houden.¹⁶³ Naast de buffel hadden de koloniale jagers ook een grote voorkeur voor de antilope. Roby vond bijvoorbeeld dat de antilope een te eenvoudig doelwit was, waardoor het niet meer aanvoelde als sport, maar toch beschouwde ze de nieren en lever van het dier als een grote delicatessen. Omdat de rest van het vlees ook gewaardeerd werd door ‘haar’ dragers, bleef het dier toch een waardig doelwit.¹⁶⁴ Ook de olifant werd vaak doodgeschoten omwille van het wildvlees. Echter, zowel Glave als Bailey melden dat het vlees een te sterke smaak heeft en dat het erg taai is om op te eten. Desondanks werd het volgens de auteurs beschouwd als een delicatessen bij de inheemse bevolkingen, en werd het dier dus ook gebruikt voor vleesbevoorrading.¹⁶⁵ Hoewel vlees vaak een bijproduct kon zijn van de jacht, kon het ook het hoofddoel van de jacht vormen, waarbij de jacht niet zozeer als sport werd beschouwd, maar eerder als een middel om van vlees te voorzien. Het was dus een erg functionele, praktische vorm van de jacht, in tegenstelling tot sport

¹⁵⁷ Bailey, *Travel and adventure*, 147.

¹⁵⁸ Glave, *Six years of adventure*, 112.

¹⁵⁹ Roby, *My adventures in the Congo*, 40, 91-92.

¹⁶⁰ Uiteraard gaat dit eerder gepaard met een idee van een blanke koloniale dominantie die vlees komt brengen aan inheemse bevolkingen ‘in nood’. Dit wordt echter meer in detail besproken in hoofdstuk 4, waar er gefocust wordt op representatie van de Congolese bevolkingen.

¹⁶¹ Glave, *Six years of adventure*, 203, 207-208.

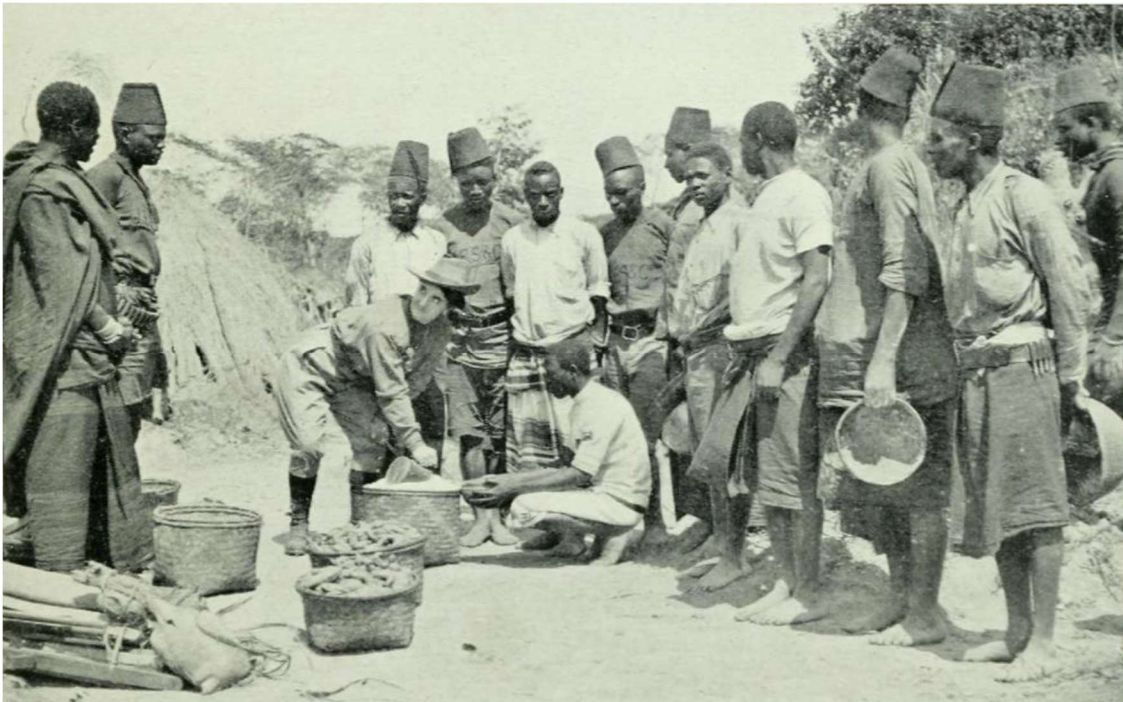
¹⁶² Glave, *Six years of adventure*, 64.

¹⁶³ Bailey, *Travel and adventure*, 313.

¹⁶⁴ Roby, *My adventures in the Congo*, 174.

¹⁶⁵ Glave, *Six years of adventure*, 178; Bailey, *Travel and adventure*, 131.

(hoewel dit ook als functioneel kan gezien worden, omdat het de koloniale heldhaftigheid bevordert), en het wordt vaak gepromoot als een 'jammere noodzaak' door de koloniale jagers (bijvoorbeeld door Bailey op Kerstmis), om op deze manier nog steeds 'kwade bedoelingen' van de koloniale jacht te ontkennen. Het idee van heldhaftigheid wordt hier dikwijls ook nog voortgezet, omdat de jagers in staat zouden zijn om het vlees als ware 'koloniale helden' uit te delen aan bevolkingen 'in nood'. Opnieuw is er hier dus sprake van een onzichtbaarheid van de inheemse jacht, aangezien lokale bevolkingen zeggend niet in staat zouden zijn om zichzelf van vlees te voorzien.

Figuur 4. Marguerite Roby deelt vlees uit aan de meereizende dragers. Foto uit Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (London: Edward Arnold, 1911), 40.

2.2.3. Ivoorwinning

Patricia van Schuylenbergh betoogt dat de ivoorhandel ten tijde van de Congo-Vrijstaat toegeëigend werd door de kolonialisten om koning Leopold II zijn koloniale ambities te realiseren. Ivoor zou het instrument worden om eerst de koloniale expedities in het gebied te financieren, en daarna om een belangrijke commerciële bron van winst te worden.¹⁶⁶ Wat uit de verslagen blijkt, is dat ivoor niet alleen interessant was voor de financiering van het koloniale project, maar ook voor individuele jagers, die allemaal ivoor konden waarderen. Net zoals bij vleesvoorziening kon het verkrijgen van ivoor ook een doel op zich vormen. Olifantenjager R.D. Cooper, bijvoorbeeld, merkt op dat wanneer hij hoorde dat er olifanten in de buurt waren, hij een uitstekende kans zag voor zowel sport als ivoorverwerving. Dit toont aan dat voor Cooper ivoor, net zoals vlees, niet alleen een bijproduct was, maar ook een (deel van het) hoofddoel van de jacht kon vormen.¹⁶⁷ Ook de andere jagers hechten een belang aan deze hulpbron. Bij de olifantenjacht wordt namelijk steeds een onderscheid gemaakt tussen hoe groot de slagtanden zijn. Indien deze te klein zijn, of volledig afwezig, zien de jagers er vaak geen nut in om op het dier te jagen. Nadat Bailey een olifant de hele dag achtervolgd had en uiteindelijk in staat was deze te doden, was hij diep teleurgesteld met het resultaat:

¹⁶⁶ Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation*, 54.

¹⁶⁷ Cooper, *Hunting and hunted*, 215-16.

“She was there all right, but when I looked for her tusks for it was a female - she had none. I was so disgusted, after all the trouble we had taken in tracking them all day, that I [...] made my way back to camp.”¹⁶⁸

Door de afwezigheid van slag tanden zag Bailey zijn jachtexpeditie als een verloren moeite; de opwinding van de sport alleen was dus niet voldoende om het als een succesvolle jachttrip te beschouwen. Vaak kan de olifantenjacht pas ook werkelijk geslaagd genoemd worden, als er ivoor verwezenlijkt is, bij voorkeur van goede kwaliteit en substantieel in gewicht.¹⁶⁹ Ivoor kon ook gemakkelijk worden aangekocht op het Congolees grondgebied. In het begin van de Vrijstaat kon Glave erg goedkoop aan slag tanden geraken door dit te kopen in lokale dorpen, zonder hiervoor een olifant te moeten neerschieten. Volgens Glave hadden de inheemse bevolkingen, die het ivoor volgens hem gebruikten om oorringen, armbanden en stampers (om maïs mee te pletten) van te maken, geen enkel idee hoe waardevol deze hulpbron werkelijk was.¹⁷⁰ Echter, Glave stond in dienst van de Vrijstaat en later ook de *Sanford Exploring Expedition*, wat het makkelijker maakte om ivoor aan te kopen. Voor individuele jagers bleek het interessanter om zelf ivoor te ontginnen door middel van jacht. Cooper stelt vast dat het niet simpel was om handel te drijven in het latere Belgisch Congo, aangezien de koper die ivoor gekocht heeft van inheemse bevolkingen de helft van zijn aankoop diende te overhandigen aan de koloniale administratie. De andere helft werd gestempeld en mocht het land, samen met de koper, verlaten.¹⁷¹ Slagtanden bleken de grootste bron van ivoor te zijn, gezien de grootte, maar ook nijlpaardtanden konden een minieme bron van ivoor vormen. Als een nijlpaard werd gedood, werden namelijk vaak de tanden uitgesneden.¹⁷² Hoorns van andere dieren, zoals de waterbok en andere antilopesoorten, werden ook vaak als interessant gezien.¹⁷³ Niets kon echter tippen aan de imposante slag tanden van de Congolese olifant, en vaak waren deze alleen al reden genoeg om aan jacht te doen. Behalve het idee dat deze slag tanden als trofeeën konden dienen, zoals bij Roby, wordt er echter niet beschreven in de reisverslagen wat er precies met het ivoor gebeurde wanneer het, het thuisland bereikt had. Hoewel ivoor dus gezien kan worden als een ‘prijs’ van de sportjacht, was het ook iets functioneel; de auteurs hebben veel waarde aan deze hulpbron gehecht, en de jacht stond soms volledig in dienst om deze efficiënter te vergaren.

2.2.4. Ongediertebestrijding

De jacht neemt een geheel andere vorm aan als het gaat om ongediertebestrijding. De term ‘ongedierte’ wordt in de encyclopedie *Britannica* gedefinieerd als een organisme dat wordt beschouwd als een bedreiging voor mensen of hun belangen.¹⁷⁴ Elk dier dat een onwenselijk obstakel vormt voor zowel de jager als de lokale bevolkingen, op welke manier dan ook, zou in principe onder ongedierte geclassificeerd kunnen worden. De relatie tussen kolonialisme en ongedierte is geen nieuw studieobject. Historici William Beinart en Lance van Sittert hebben bijvoorbeeld de aandacht gevestigd op wilde carnivoren die een negatieve invloed hadden op veehouders in Brits koloniaal Zuid-Afrika.¹⁷⁵ Tijdens hun jachtexpedities in Congo kwamen de

¹⁶⁸ Bailey, *Travel and adventure*, 292.

¹⁶⁹ Doorheen de volledige verslagen wordt er steeds de exacte gewichten benoemd van het geïnde ivoor.

¹⁷⁰ Glave, *Six years of adventure*, 221.

¹⁷¹ Cooper citeert E.D. Morel om zijn punt te maken. Zie Cooper, *Hunting and hunted*, 86.

¹⁷² Bijvoorbeeld, Roby liet de tanden van een nijlpaard uitsnijden nadat ze het dier had gedood, maar gaf toe dat ze de tanden snel uit het oog verloren had vanwege koorts. Zie Roby, *My adventures in the Congo*, 179.

¹⁷³ Zie Bailey, *Travel and adventure*, 114, 280, waar hij hoorns van de waterbok en de antilope prijst.

¹⁷⁴ *Encyclopedia Britannica*, lemma “pest,” geraadpleegd 5.4.2024, <https://www.britannica.com/science/pest-vermin>.

¹⁷⁵ Zie William Beinart, “The night of the jackal: sheep, pastures and predators in the Cape,” *Past & Present* 158, nr. 1 (1998): 172–206 en Lance van Sittert, “Routinising genocide: the politics and practice of vermin extermination in the Cape Province c.1889–1994,” *Journal of Contemporary African Studies* 34, nr. 1 (2016): 111–28.

koloniale jagers ook vaak onverwacht in contact met ongedierte. Vooral Marguerite Roby kreeg regelmatig te maken met roofdieren die 's nachts het kamp binnendrongen. Het eerste dier waarmee ze te maken kreeg was een hongerige luipaard, die 's nachts het kamp was binnengeslopen. Om die reden voelde ze zich verplicht om het kamp te beschermen en slaagde ze erin het ongewenste dier neer te schieten. Bovendien kreeg ze regelmatig te maken met andere roofdieren, zoals leeuwen en hyena's, die het kamp 'infesteerden', een term die ze zelf gebruikt heeft.¹⁷⁶ In het Lukolela station aan de Kongo-rivier (zie de blauwe cirkel op kaart 1 en 2 in bijlage), waar Glave tot hoofd werd benoemd door Stanley en het dus zijn taak was om hier de orde te handhaven, richtten wilde parelhoenders vaak ravage aan op de plantages van zoete aardappelen en aardnoten. Volgens Glave zouden de lokale vrouwen van het station hem dan ook 'continue smeken' om deze vogels neer te schieten. Sommige districten in Congo zouden volgens de jager ook onbewoonbaar geworden zijn voor de lokale bewoners door de gevaarlijke plunderingen van olifanten op de plantages. In de woorden van Glave beschouwden de inheemse bevolkingen het als de verantwoordelijkheid van de blanke man om deze dieren neer te schieten. Naast olifanten zouden ook buffels een groot gevaar gevormd hebben voor de plantages, wat de lokale bevolkingen ertoe brachten om de plantages eerder op kleine eilanden op waterstromen te houden, waar de wilde dieren ze niet konden bereiken.¹⁷⁷ Bailey kwam eveneens regelmatig in aanraking met olifanten die lokale plantages verpletterden, waarbij hij ook (naar eigen zeggen) 'gesmeekt' werd om deze te doden. In één speciaal geval hadden ongewenste apen de bomen in een plaatselijk dorp in bezit genomen, en werden ze door het dorps hoofd ervaren als '*unwelcome guests*'. Bailey zag het als zijn taak om de apen weg te jagen met zijn geweer.¹⁷⁸ Ongediertebestrijding kan dus zeker gezien worden als een andere belangrijke vorm van de jacht, en het stelt tegelijk de auteurs in staat om de koloniale jacht te legitimeren door het als 'nuttig' voor de lokale bevolkingen te portretteren, waarbij de koloniale jagers door 'heldhaftigheid' in staat zijn om de lokale bevolkingen te 'redden' van ongewenste diersoorten.

2.2.5. Camerajacht

Vanaf de jaren 1880 en 1890 leidden technologische vooruitgangen tot aanzienlijke verbeteringen in de mogelijkheden om dieren in het wild te fotograferen. De evolutie van draagbare camera's, verkorte belichtingstijden en de ontwikkeling van telefotografische lenzen maakten deze vorm van fotografie significant toegankelijker. De camera werd uitgebreid geadverteerd en werd gebruikt voor activiteiten op het gebied van natuurhistorie, bergbeklimmen en de jacht.¹⁷⁹ Terwijl Bailey en Glave nog vertrouwden op schetsen, tekeningen en schilderijen om hun jachtavonturen visueel vast te leggen, markeert het begin van de twintigste eeuw een evolutie, gekenmerkt door het gebruik van fotografie. Deze evolutie is kenbaar bij Roby en Cooper, die de fotografie waarschijnlijk inzetten om een zogezegd 'authentieker' beeld te krijgen van mensen, natuur en jachtverwezenlijkingen. Echter, in dit geval staat fotografie nog vooral in functie van de (sport)jacht met het geweer. Verder in de twintigste eeuw ontstaat een nieuwe vorm van jagen waarin fotografie volledig centraal staat: de camerajacht. In 1923 schrijft Carl Akeley dat hij een aanzienlijke toename van de populariteit van de camerajacht had waargenomen. Volgens hem was dit een positieve ontwikkeling omdat fotografie enerzijds kan bijdragen aan wetenschappelijke vooruitgang, terwijl bij de camerajacht anderzijds het dier ook in leven zou blijven, in tegenstelling tot de 'ivoorjagers' die hij actief bekritiseert. Daarenboven stelt Akeley dat de camerajacht, dat ook gezien werd als een sport, een dubbele dosis moed vereiste ten opzichte van de geweerjacht, aangezien het meer vaardigheid, durf

¹⁷⁶ Roby, *My adventures in the Congo*, 76-77, 80, 90.

¹⁷⁷ Glave, *Six years of adventure*, 63, 170, 219.

¹⁷⁸ Bailey, *Travel and adventure*, 183-84, 189, 210.

¹⁷⁹ Ryan, "Hunting with the camera," 211.

en uithoudingsvermogen zou vergen. Bovendien onderscheidt Akeley een andere variant van de camerajacht, namelijk: de filmjacht. Deze films, aldus Akeley, zouden steeds gearrangeerd worden voor publieke vertoning door delen die op verschillende gelegenheden waren genomen aan elkaar te monteren, zodat het publiek in één bewogen uur de vruchten zou plukken van weken en maanden van nauwgezette inspanning.¹⁸⁰

Een voorbeeld van dergelijke filmjagers is het Amerikaanse koppel Martin en Osa Jonhson, die in hun film *'Congorilla'* (1932) enerzijds bevolkingen (vooral de bewoners van het Ituri bos) en anderzijds gorilla's in Belgisch Congo trachten te fotograferen en verfilmen. In zijn verslag stelt Martin Johnson dan ook dat iedereen van zijn reisgenoten het erover eens waren dat *'gorilla camera hunting'* de spannendste sport van ze allemaal was. In één jachtexpeditie werd Johnson geconfronteerd met de gorilla zonder enig wapen ter bescherming. Volgens de Amerikaan was dit een dramatische ervaring die een blijvende indruk heeft achtergelaten, aangezien allerlei angstaanjagende gorillaverhalen die hij eerder had gehoord door zijn hoofd spookten.¹⁸¹ Net zoals bij de sportjacht met het geweer wordt de camera- en filmjacht geassocieerd met uitdaging en gevaar, en wordt deze laatste als nog 'sportiever' beschouwd aangezien het geweer vaak plaats moet maken voor de camera. Echter, zoals blijkt uit de jachtervaringen van Martin Johnson, werden vaak geweren meegenomen als back-up, indien er toch iets zou mislopen. Zo hadden Osa, andere reisgenoten en de inheemse geweerdraagers altijd wapens bij zich die Johnson in staat zouden stellen zich te beschermen in het geval dat een confrontatie met de gorilla toch te gevaarlijk zou worden. Toch bleek het geweer nooit nodig te zijn geweest bij de gorillajacht, aangezien de gorilla volgens Johnson slechts 'valse aanvallen' uitvoert en nooit de intentie heeft om de mens daadwerkelijk toe te takelen.¹⁸² Vergelijkbaar met de sportjacht in de eerdere verslagen, wordt de camerajacht in deze periode nu gepromoot als iets 'ethischer' en 'zuiverder' dan de andere vormen van jacht. Dit is echter contradictoir, want, zoals later besproken wordt, hebben jagers zoals Carl Akeley zich ook schuldig gemaakt aan de jacht met het geweer, en wordt het gelegitimeerd door het onder de noemer van 'wetenschappelijke vooruitgang' te plaatsen. Hetzelfde geldt voor Johnson; waar hij de camerajacht als 'sportiever' beschouwt, heeft hij zich toch zelf schuldig gemaakt aan het vangen van gorilla's op gruwelijke wijze (zie hieronder). Er is dus zeker een evolutie te zien in het 'ethische' discours dat de auteurs trachten te creëren, en de realiteit van de gewelddadige praktijken die ze proberen goed te praten.

2.2.6. Wetenschappelijke jacht

Een laatste vorm van jacht die te herkennen is in de verslagen heeft dus veel te maken met wetenschappelijke interesse. Vooral taxidermist Carl Akeley heeft met zijn 'gorilla expeditie' in Belgisch Congo gepoogd nieuwe kennis over het dier mee te brengen naar het Westen. Volgens Akeley zou er in der tijd erg weinig geweten zijn over het dier, en had zijn reis daarom dus een hoger doel. De Amerikaan schrijft dan ook dat hij een veel grotere interesse had voor de gorilla dan voor leeuwen, olifanten of welk Afrikaans wild dan ook. Voor Akeley was het feit dat dit dier nog nauwelijks bestudeerd was en daardoor het minst bekende dier van de grote dierengroepen was, reden genoeg om naar Belgisch Congo te trekken en een studie van deze dieren op te zetten. Deze jager promootte de wetenschap dus als de belangrijkste, en misschien zelfs de enigste acceptabele, reden om aan jacht te doen. Zo bekritiseert hij olifantenjagers, zoals Bailey en Cooper, omdat hun enige doel het zo snel mogelijk doden van het dier en het winnen van ivoor was, zonder enige intentie om het dier te bestuderen. De enigste kennis waar deze olifantenjagers in geïnteresseerd zouden geweest zijn volgens Akeley, waren simpele feiten over hoe de olifant gevolgd en gevonden

¹⁸⁰ Akeley, *In brightest Africa*, 155-56.

¹⁸¹ Johnson, *Congorilla*, 120-21.

¹⁸² Johnson, *Congorilla*, 122, 127, 207.

kon worden. Voor hem viel zijn eigen missie dus te rechtvaardigen juist omwille van het feit dat het zou bijdragen aan de wetenschappelijke kennis. Het hoofddoel van de missie was het verzamelen (en dus doden) van gorilla's om deze op te zetten in het AMNH als diorama. Een ander doel van Akeley was om voor de eerste keer in de geschiedenis filmmateriaal te maken van wilde levende gorilla's. Zijn eerste ontmoeting met een gorilla wordt door de taxidermist beschreven als opwindend, dramatisch en iets dat een eeuwigdurende impact achtergelaten heeft. Uiteindelijk was de missie succesvol en resulteerde het in de verwerving van de skeletten, huiden en afmetingen van vier volwassen gorilla's, evenals het gemummificeerde karkas en de huid van een babygorilla. Daarnaast werd er ook ongeveer 91,5 tot 122 meter film verkregen, waarop wilde gorilla's in actie te zien waren, samen met algemene observaties van de gewoonten van de gorilla in de bergen aan de oostelijke grens van Belgisch Congo. Dit materiaal volstond om een wetenschappelijk correcte groep gorilla's samen te stellen voor het AMNH, met name in de *Roosevelt African Hall* van het museum. Voor Akeley was de missie ook geslaagd omdat hij een visie gekregen heeft over hoe het dier diende bestudeerd te worden.¹⁸³ Het doden van gorilla's werd op deze manier gerechtvaardigd.

Ongeveer tien jaar later kreeg Martin Johnson, die vooral interesse toonde om het dier te fotograferen en te filmen, plots de gelijkaardige kans voorgeschoteld om gorilla's mee te nemen naar zijn Amerikaanse thuis. Het verschil met Akeley was dat er geen intentie was om de dieren te doden en in een museum tentoon te stellen, maar eerder om ze levend te vangen en aan een dierentuin te schenken. Hoewel deze jacht niet op voorhand gepland was, zag Johnson toch zijn kans schoon om bij te dragen aan de wetenschap toen enkele inheemse jagers hem vroegen mee te participeren aan een gorillavangst. Johnson was bekend met het beroep van 'dierenvangsters', zoals beschreven door historicus Nigel Rothfels (hoofdstuk 1), maar weigerde het gangbare systeem toe te passen waarbij de moeder werd gedood om het jong mee te nemen, hoewel het ontnemen van de vrijheid van de dieren, en de lange ritten en vaartochten naar het thuisland, evenmin wrede praktijken waren. Uiteindelijk slaagde hij erin om twee gorilla's, een mannetje (Ingagi genoemd) en een vrouwtje (Congo genoemd), levend te vangen door de boom waarin ze verscholen zaten om te hakken, en ze vervolgens te grijpen en vast te binden. Voor Johnson was deze onverwachte missie ook een groot succes, gezien een gorillakoppel van het mannelijke en vrouwelijke geslacht nooit eerder levend werd binnengebracht. Hierdoor werd dit gezien als een belangrijke oppurtuniteit voor wetenschappelijke observatie. Ingagi en Congo werden na de reis naar een Amerikaanse dierentuin gestuurd, waar ze toegankelijk zouden zijn voor wetenschappers die ze wensten te bestuderen. Johnson betoogde later spijt van deze vangst (zie later).¹⁸⁴

¹⁸³ Akeley, *In brightest Africa*, 21-22, 190, 202, 206, 209, 236.

¹⁸⁴ Johnson, *Congorilla*, 164, 173-75, 177, 233.

Figuur 5. Foto van vastgebonden Ingagi en Congo nadat ze gevangen genomen werden door Johnson. Foto overgenomen uit Martin Johnson, *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932), 152.

2.3. De jachtgids: uitrusting en strategieën

Hoewel Paul Fussell (1980) een strikte onderscheid gemaakt heeft tussen reisgidsen en reisboeken, valt er toch niet altijd een scherpe lijn tussen beide genres te trekken.¹⁸⁵ Ondanks dat de bestudeerde reisverslagen vooral optreden als avontuurlijke verhalen, geven ze toch vaak informatie mee over zaken zoals de geschikte uitrusting, jachtstrategieën, algemene tips,... waar (toekomstige) jagers op dienen te letten. Deze informatie stelt ons in staat om te kijken welke technieken en strategieën van de jacht gebruikt werden tijdens het jagen in Congo. Naast het identificeren van functionele jachtsoorten, is het dus belangrijk om ook de voorwaarden en technieken van de jacht te bekijken, omdat het een breder idee geeft over wat er allemaal bij ‘koloniale jacht’ kwam kijken voor de reizigers.

2.3.1. Benodigdheden

Een jager die in ‘het hart van Afrika’ wenst te gaan jagen, dient te beschikken over een aantal basisbenodigdheden. Dit is iets dat stevast benadrukt wordt in de verslagen. Eén van de voornaamste onderdelen van de uitrusting is uiteraard het geweer, waaraan een groot belang wordt gehecht in de werken. Zowel Glave als Bailey hebben aangetoond dat een slecht geweer aanzienlijke gevolgen kan hebben voor de jachtresultaten. Glave gebruikte bijvoorbeeld een Brits Snider-geweer waarvan hij vond dat het niet ideaal was vanwege de beperkte penetratiekracht bij groot wild. Dit dwong hem om vaker een ander geweer te gebruiken, zoals het meer moderne Martini-geweer, een opvolger van de Snider.¹⁸⁶ Beide geweren waren gemakkelijk verkrijgbaar omdat ze gestandaardiseerd waren in het Britse leger, waardoor aan massaproductie werd gedaan

¹⁸⁵ Fussell, *Abroad*, 203.

¹⁸⁶ Glave, *Six years of adventure*, 94, 111, 148, 177.

en ze daardoor ook populair werden in de jachtwereld.¹⁸⁷ In tegenstelling tot Glave heeft Bailey negatieve ervaringen gehad met het Martini-geweer, waarbij hij vaak geconfronteerd werd met het probleem van een geblokkeerde lege huls, wat resulteerde in het mislukken van het schieten en dus ook het gevaar voor zijn eigen veiligheid. Hierdoor besloot hij het geweer nauwelijks nog te gebruiken. Naast het schietvermogen benadrukt Bailey het belang van het gewicht van het geweer, aangezien een lichter geweer veel comfortabeler is om de hele dag mee te schieten, vooral in de hitte van Afrika. Hij stelt echter dat elke jager zijn eigen voorkeuren heeft wat betreft het geweer dat hij gebruikt, en dat het dus afhangt van individu tot individu.¹⁸⁸ Cooper en Roby hadden bijvoorbeeld een grote voorkeur voor het Winchester-geweer, een reeks vuurwapens vervaardigd door het Amerikaanse bedrijf *Winchester Repeating Arms Company* dat opgericht werd in 1866 door Oliver Winchester, één van de meest succesvolle wapenfabrikanten in het negentiende-eeuwse Amerika. Het Winchester-geweer was revolutionair omdat het één van de eerste commerciële geweren was die in staat waren continu te vuren zonder dat er na elke ronde opnieuw geladen moest worden.¹⁸⁹ Cooper wijst daarenboven op het belang van vaardigheid: de jager dient bekwaam te zijn in het schieten vanuit verschillende posities en onder verschillende lichtomstandigheden. Ook moet hij in staat zijn om zowel het geweer op de linker- als de rechterschouder te gebruiken, aangezien een schouderblessure snel kan optreden.¹⁹⁰ Vaak worden ook inheemse geweerdragers, samen met andere dragers, spoorzoekers en gidsen, ‘ingehuurd’.¹⁹¹

Ten tweede is een goed uniform ook van groot belang. Zo verkondigt Bailey dat kleding en laarzen snel slijten, en dat een goede voorraad dus essentieel is. De jager zelf vond tennisschoenen erg handig, omdat men in staat is veel geruislozer op naderend wild af te stappen dan met laarzen. Bailey gebruikte deze schoenen vooral bij het olifantenjagen in de bossen en wouden, waar geen moerassen waren, waardoor hij vaak heel dichtbij kon komen. Verder bestond zijn outfit uit knickerbockers van kaki, met een jas van hetzelfde materiaal, stevige kousen en een pet. Ook raadt de jager kleren aan die kunnen beschermen tegen een zonnestek; hij dekte bijvoorbeeld zijn rug af door een extra stuk kleding aan zijn overhemd te naaien. Het zou ook aan te raden zijn dat de kleding een groenachtige kleur heeft, zodat de jager gecamoufleerd is in de jachtomgeving en niet gezien kan worden wanneer een wild dier wordt benaderd.¹⁹² Cooper reisde in een gelijkaardig uniform: een dikke helm, kaki flanellen overhemd met zakken, korte knickerbockers en beenbandages. Ook hij stelt dat sterk schoeisel noodzakelijk is, maar dat te zware botten af te raden zijn. De schoenzolen

¹⁸⁷ Beide geweren behoorden tot de Enfield geweren, die één van de meest succesvolle vuurwapens ter wereld waren. De Enfield serie werd voor het eerst geproduceerd in 1853 en werd gebruikt in het Britse leger. Het heeft een belangrijke rol gespeeld in cruciale oorlogen zoals de Krimoorlog, de Boerenoorlog en de Wereldoorlogen. In 1866 werd het eerste Snider-geweer, dat de soldaat in staat stelde drie keer zo snel te schieten, in gebruik genomen door het Britse leger. Ondanks dat het geweer nog succes kende tot de jaren 1890 in het koloniaal Indisch leger, werd het toch vervangen door het meer moderne Martini-geweer. Door massaproductie waren beide modellen erg goedkoop en populair bij het jagen; het Snider-geweer werd vooral als secundair wapen gebruikt bij het Martini-geweer, die de voorkeur had bij onder andere de buffeljacht. Er werden ook veel andere geweren geproduceerd die specifiek waren ontworpen voor de sportjacht op groot wild en die sterk waren gebaseerd op de Martini. Deze vielen in de smaak bij sportjagers in de jaren 1880 tot de vroege jaren 1900. Zie Karen Sue Garvin, “Enfield Rifle,” in *The British Empire: a historical encyclopedia. Empires of the world*, ed. Mark Doyle (Santa Barbara, Californië: ABC-CLIO, 2018), 160-62; Stephen Manning, *The Martini-Henry Rifle* (Bloomsbury Publishing, 2013), 7, 24; Sally K. May, et al., “Symbols of power: The firearm paintings of Madjedbebe (Malakunanja II),” *International Journal of Historical Archaeology* 21, nr. 3 (2017): 696.

¹⁸⁸ Bailey, *Travel and adventure*, 145-46, 249.

¹⁸⁹ Cooper, *Hunting and hunted*, 31; Roby, *My adventures in the Congo*, 5; Laura Trevelyan, *The Winchester: legend of the West* (London New York: I.B. Tauris, 2016), XIV-XV.

¹⁹⁰ Cooper, *Hunting and hunted*, 111.

¹⁹¹ Bijvoorbeeld in Bailey, *Travel and adventure* 109; Cooper, *Hunting and hunted*, 16-17; Roby, *My adventures in the Congo*, 23, wordt de aanwezigheid van ‘gun-bearers’ benoemd. Dit wordt meer in detail besproken in hoofdstuk 4.

¹⁹² Bailey, *Travel and adventure*, 142-43.

zouden volgens de Brit daarenboven moeten voorzien zijn van nopen, omdat men anders niet door het droge, gladde gras kan trekken.¹⁹³ Volgens Roby zouden uniformen enorm prijzig zijn en enkel voorzien zijn voor mannelijke jagers. In haar geval moest ze een volledig nieuw uniform laten maken, gezien geen enkel pak haar paste. Dit zorgde voor een heleboel problemen, aangezien de kleermakers nog nooit een uniform voor een vrouw gemaakt hadden. Het vergde Roby dan ook verschillende pogingen en meerdere kleermakers om een passend uniform te kunnen verkrijgen.¹⁹⁴

Wanneer de jager erin geslaagd is geschikte geweren en uitrusting te verkrijgen, blijft nog één belangrijk aspect over om te overwegen: de jachtvergunningen. Zoals eerder besproken in het vorige hoofdstuk, heeft de Conferentie van Londen in 1900 ervoor gezorgd dat naast het instellen van reservaten, de verlening van jachtvergunningen strenger werd gereguleerd.¹⁹⁵ Met name Roby ondervond moeilijkheden met deze vergunningen, aangezien ze niet geldig waren voor het gehele Congolese grondgebied en ze meerdere districten wenste te bezoeken. Zo had ze reeds een vergunning bemachtigd in het Katanga district van Belgisch Congo, maar deze was niet geldig toen ze wenste olifanten te gaan schieten in het Stanleyville district, ten noorden van Katanga. Toen Roby van plan was zonder een geldige vergunning te gaan jagen, dreigden verschillende Belgische ambtenaren haar geweren en alle ivoor dat ze zou vergaren te annexeren. De jager had echter een maas in de wet gevonden door in een conflictgebied, dat nu gekend staat als de 'Kivu grensstrijd',¹⁹⁶ te gaan jagen, omdat het op dat moment als niemandsland beschouwd werd en een vergunning dus niet nodig was om er op olifanten te schieten.¹⁹⁷ Om dieren te vangen had je eveneens een vergunning nodig van de Belgische ambtenaren. Zo had Martin Johnson een vergunning op zak die hem toeliet om één gorilla te vangen. In zijn enthousiasme bij het vangen van het gorillakoppel, vergat hij deze vergunning en ving hij dus één gorilla te veel. Toch was Johnson er van overtuigd dat de Belgische regering een vergunning zou verlenen, aangezien het gorillakoppel een wetenschappelijke primeur was. Uiteindelijk werd de Amerikaan toch geautoriseerd om beide gorilla's mee te nemen naar Amerika, en heeft hij de gepaste som voor de nieuwe vergunningen betaald.¹⁹⁸

De benodigdheden voor de camerajacht zijn gelijkaardig als bij de geweerjacht, met als toevoeging uiteraard een camera. Om echter een film te maken die bestemd is voor het witte doek, komt er heel wat meer bij kijken. Zo had Johnson een volledige Europese crew met zich mee: een geluidcameraman, een verantwoordelijke voor de geluidsapparatuur en een verantwoordelijke voor auto's en fotoapparatuur. Daarnaast hadden ze ook nog eenentwintig Afrikanen van verschillende nationaliteiten ingehuurd die instonden als koks, chauffeurs, bedienden, opzichters en geweerdragers. Omdat ze veel materiaal bijhadden om de film te maken, huurden ze ook een privéauto in voor zichzelf en enkele platte wagens voor alle apparatuur.¹⁹⁹

¹⁹³ Cooper, *Hunting and hunted*, 15.

¹⁹⁴ Roby, *My adventures in the Congo*, 7, 9-10.

¹⁹⁵ Van Schuylenbergh, *Faune sauvage et colonisation*, 107.

¹⁹⁶ In de Conferentie van Berlijn werden in 1885 de grenzen van de Onafhankelijke Congostaat officieel vastgelegd. Hoewel veel gebieden voorafgaand aan de conferentie werden 'ontdekt' door Europeanen, werd het Kivu-meer pas in 1894 'ontdekt'. Hierdoor was er nog niet veel bekend over het gebied toen de grenzen werden vastgelegd. Dit resulteerde in conflicten met Duitsers en Engelsen, die koloniale interesses hadden in het aangrenzende Oost-Afrika. Dit incident kon in 1910 uiteindelijk diplomatisch opgelost worden, waardoor een koloniale oorlog vermeden werd. Roby stelt dat er tijdens het grensconflict honderden olifanten gesneuveld zijn ten gevolge van jagers die er zonder vergunning gingen jagen. Zie André Lederer, "Incident de frontière au Kivu," *Civilisations*, nr. 41 (1993): 1, 5; Roby, *My adventures in the Congo*, 206.

¹⁹⁷ Roby, *My adventures in the Congo*, 198, 206.

¹⁹⁸ Johnson, *Congorilla*, 174-75, 194-95.

¹⁹⁹ Johnson, *Congorilla*, 15-16.

2.3.2. Technieken en strategieën

De koloniale jagers voorzien vaak een deel van hun verslag van een soort handleiding over hoe precies op bepaalde dieren gejaagd moet worden. Naast het vermelden van welke benodigdheden er essentieel zijn voor de jacht, geven ze ook jachttechnieken mee die zouden moeten leiden tot een succesvolle confrontatie met de dieren. Eén van deze technieken is gericht op welke lichaamsdelen het beste kunnen worden getroffen tijdens het schieten, vooral bij olifanten. Bij de olifantenjacht is Bailey van mening dat de jager op het hoofd van het dier zou moeten mikken, ongeveer tien centimeter boven het midden van een denkbeeldige lijn die de ogen verbindt. Ook recht boven het oog zou een goede schietplaats zijn volgens de Brit. Een ander punt waar de jager op zou kunnen richten is het hart en de borst, zeker in het geval dat de olifant aanvalt, omdat het dan onmogelijk is om het hoofd te raken.²⁰⁰ Cooper contesteert deze techniek en beargumenteert dat de knie de beste schietlocatie is als een olifant aanvalt. Volgens de jager zou er tijdens een aanval geen tijd zijn om een degelijk schot op het hart of de hersenen te kunnen nemen. Bovendien zou de olifant, indien in het hart geschoten, vaak nog lange afstanden kunnen afleggen voordat ze neervalt. Hoewel erg kundige jagers een schot in de hersenen zouden kunnen klaarspelen, raadt Cooper dit toch af, aangezien het inschatten van waar te schieten niet altijd eenvoudig is. Een slecht schot in het hoofd van het dier zou kunnen resulteren in het feit dat de olifant nog lang zou leven, waardoor je hem dagenlang zou moeten achtervolgen.²⁰¹ De aanpak van Cooper lijkt effectiever te zijn geweest, aangezien Bailey daadwerkelijk te maken kreeg met een olifant die hij in het hart had geschoten, maar toen hij het dier de volgende dag probeerde op te sporen, bleek het nog in leven te zijn.²⁰² Het opsporen van het dier is een andere cruciale tactiek waarop gewezen wordt. Elk dier laat sporen achter, meestal in de vorm van voetafdrukken, die de jagers konden helpen het dier te vinden. Vaak werden er ook inheemse spoorzoekers ingehuurd, die als taak hadden de sporen te vinden en identificeren. Bailey meent dat een goede spoorzoeker essentieel is, gezien dit bepalend kon zijn of een dier gevonden werd of niet.²⁰³ Als een dier dodelijk gewond is geraakt tijdens de jacht, werd de volgende dag ook het bloedspoor opgespoord om het dode (of gewonde) dier te vinden.²⁰⁴ Ook tijdens het camerajagen was het spoor van groot belang, bijvoorbeeld bij het lokaliseren van gorilla's.²⁰⁵

De nijlpaardenjacht is een geval apart. De meeste jachtexpedities werden te voet gedaan in open velden, bossen of bergen. Bij het nijlpaard diende meestal op het water gejaagd te worden, waardoor er andere strategieën moesten worden toegepast. Om op het water te jagen, met geweer of camera, wordt er in de meeste gevallen een kano gebruikt. Volgens Bailey zou het essentieel zijn om goede 'bemanning' te hebben die gewend is aan de manoeuvres van het nijlpaard.²⁰⁶ Net zoals bij de buffeljacht is het onmogelijk om zich te verstoppen, waardoor het belangrijk is om ook hier de kalmte te bewaren tijdens het jagen. Glave toont aan dat paniek bij de 'bemanning' grote gevolgen kan hebben, gezien het moeilijker wordt om een degelijk schot te nemen vanuit een woelige kano.²⁰⁷ Aangezien de jacht plaatsvindt in het water, is het ook niet mogelijk om een

²⁰⁰ Bailey, *Travel and adventure*, 146.

²⁰¹ Cooper, *Hunting and hunted*, 110.

²⁰² Bailey, *Travel and adventure*, 223.

²⁰³ Zoals in hoofdstuk 3 en 4 wordt besproken krijgen inheemse helpers, zoals spoorzoekers, vaak de schuld als een jachtexpeditie mislukt. Dat Bailey meldt dat een goede spoorzoeker essentieel zijn, is ook in grote mate een retorische strategie om zijn eigen mislukkingen goed te spreken door te wijzen op een 'slechte' spoorzoeker. Bailey, *Travel and adventure*, 119.

²⁰⁴ Zie bijvoorbeeld Roby, *My adventures in the Congo*, 87.

²⁰⁵ Zie bijvoorbeeld Johnson, *Congorilla*, 152.

²⁰⁶ Bailey, *Travel and adventure*, 151.

²⁰⁷ Ook hier is het belangrijk om op te merken dat de 'panikerende' 'bemanning' de schuld kan krijgen als een tactiek om het falen van de jacht te rechtvaardigen. Glave, *Six years of adventure*, 52.

bloedspoor te achtervolgen na het doden van het dier. Glave wijst op het feit dat het neergeschoten dier in het water zinkt en dat het lichaam, afhankelijk van de watertemperatuur, enkele uren niet aan de oppervlakte komt bovendrijven. Dit betekent dus dat de jager enige tijd moet wachten vooraleer hij het nijlpaard kan claimen. Ook Bailey benadrukt dat je pas zeker kan zijn dat een nijlpaard dood is als deze zinkt.²⁰⁸

Weersomstandigheden verplichtten de jagers vaak ook om hun tactiek aan te passen. Bij regenval werd het bijvoorbeeld moeilijker om sporen te volgen, aangezien verse sporen dan niet langer onderscheiden kunnen worden van oude sporen.²⁰⁹ Ook op het water jagen met een kano is bij slecht weer aanzienlijk gevaarlijker. Wanneer een seizoen gekenmerkt wordt door veel wind, zijn er volgens Glave veel tornado's die de rivieren plagen. Dit is een te groot gevaar voor de kano's, waardoor de jager metalen lichters aanraadt, sterkere boten die elke weeromstandigheden zouden kunnen trotseren.²¹⁰ De jagers maken steeds een onderscheid tussen verschillende seizoenen. Zo had je bijvoorbeeld het natte seizoen, dat moeilijkheden met zich meebracht voor de jager. Open velden nabij waterlichamen, waarin er vaak gejaagd werd, werden in dit seizoen overstroomd met water. Bailey werd bijvoorbeeld gedwongen om een dag te wachten vanwege overstromingen in rivieren als gevolg van hevige regenval, tot dat het waterpeil voldoende was gezakt om door te kunnen gaan.²¹¹ Glave schrijft ook dat dieren zich dienden aan te passen aan het natte seizoen. Door de overstroming van de velden moesten veel wilde dieren zwemmen van plaats tot plaats opzoek naar voedsel. Volgens Glave zou dit de inheemse bevolkingen in staat stellen om veel zwemmende buffels te doden door ze in het water te omsingelen, ze in één kudde te drijven door stokken te werpen, en vervolgens aan te vallen met speren.²¹² Het weer heeft ook een invloed op de camera. Zo stelt Johnson dat hij in slecht weer zijn camera niet kon gebruiken; deels door gevaar voor beschadiging van de apparatuur, en deels door de donkere belichting ten gevolge van bewolking die het niet toelaat om degelijke foto's te nemen.²¹³ In het algemeen geven de reizigers boordevol informatie mee van de knowhow van de jacht. Dit kan aan de ene kant informatie meegeven over de benodigdheden en nodige vaardigheden van de jacht, maar aan de andere kant toont het opnieuw aan dat de reisverslagen, door delen te wijten aan een 'jachtgids', als 'nuttig' worden geportretteerd ten voordele van toekomstige reizigers of de mensen thuis, waardoor het zich kan onttrekken van een negatieve koloniale stempel, en eerder gezien wordt als iets dat bijdraagt aan de kennis van de mensen (een 'anti-conquest').

2.4. De evolutie van jachtideologieën

De verslagen bieden op het eerste zicht dus een heleboel informatie over de koloniale jacht. Toch is het belangrijk om te erkennen dat de verslagen niet louter eenduidige bronnen zijn die de historicus in staat stellen informatie te onttrekken over het thema. De jagers zetten de verslagen ook bewust en onbewust in om het lezerspubliek te overtuigen van bepaalde ideologieën over de jacht, Congolese bevolkingen en lokale natuur. In dit deel worden ideologieën over de koloniale jacht, en de retorische strategieën die hieraan gekoppeld zijn, benaderd doorheen de periode van de Congo-Vrijstaat tot Belgisch Congo in het interbellum. Door elke periode apart te bekijken wordt het ook mogelijk om een evolutie van de ideologieën te schetsen.

²⁰⁸ Glave, *Six years of adventure*, 53; Bailey, *Travel and adventure*, 151.

²⁰⁹ Bailey, *Travel and adventure*, 189.

²¹⁰ Glave, *Six years of adventure*, 111.

²¹¹ Bailey, *Travel and adventure*, 162.

²¹² Glave, *Six years of adventure*, 145.

²¹³ Niet enkel slecht weer, maar ook vochtig klimaat, dat bijvoorbeeld eigen is aan het Ituri bos in het oosten van Congo, vormden een groot risico voor filmapparatuur. Dit wordt besproken onder natuurlijke obstakels die deel uitmaken van een heldenverhaal in het volgende hoofdstuk. Johnson, *Congorilla*, 57, 75.

2.4.1. Het begin van de Congo-Vrijstaat: een overvloed aan dieren

Zowel E.J. Glave als Henry Bailey trokken doorheen Congo in dienst van de Vrijstaat. Hun taak bestond dan ook uit het ‘openen’ en ‘civiliseren’ van het grondgebied aan de Kongo-rivier.²¹⁴ Conform met het koloniale gedachtengoed betraden ze een ‘nieuw’ gebied dat slechts enkele jaren voordien ‘ontdekt’ geweest is door H.M. Stanley, waardoor het als ‘onaangeraakt’ werd beschouwd. Dit gedachtengoed stelt beide actoren in staat om de koloniale jacht te legitimeren en verheerlijken; ze leggen een grote focus op de ‘ongereptheid’ van de dieren. Omdat de wilde dieren nog niet vaak in aanraking zijn gekomen met het Europese geweer, zijn ze volgens de jagers in overvloed aanwezig en zou de jacht dus geen problemen op de dierenpopulatie mogen leveren. Een citaat van Glave toont deze tendens aan:

“Herds of elephants are to be found, with very few exceptions, throughout the whole territory of the Congo Free State. I suppose at the present time they are to be found there in greater numbers than in any other part of the world. In the deadly swamps and impenetrable forests of Central Africa, they are secure for many years to come”²¹⁵

Deze ideologie wordt door beide jagers bekrachtigd door enerzijds het gebruik van woorden en anderzijds het gebruik van ongespecificeerd cijfermateriaal. In dit laatste geval worden hoge, vage cijfers gekoppeld aan de aanwezigheid van het wild. Zo schrijft Glave dat hij in aanraking kwam met ongeveer tweehonderd buffels in één station, honderden olifanten in een ander station en dat olifanten in het algemeen in kuddes van twee- tot driehonderd reisden.²¹⁶ Op weg naar Leopoldville beweert Bailey eerst drieëndertig olifanten tegen het lijf gelopen te zijn, waarvan hij er twee doodde en twee verwondde, en erna meer dan honderdvijftig olifanten in het district geteld te hebben. Daarnaast zou hij ook honderden buffels en zeker duizenden nijlpaarden tegengekomen zijn, die volgens hem overal aanwezig waren tijdens zijn reis.²¹⁷ Ook woorden die geen betrekking hebben op cijfers, weergegeven in tabel 2, moeten getuigen van de grote hoeveelheid dieren die in Congo aanwezig zouden zijn:

Woordgebruik	Gebruikt door	
	Glave	Bailey
“Abound(ed)”	X	X
“Everywhere to be seen”		X
“Herds of...”	X	X
“In (greater) numbers”	X	X
“Numerous”		X
“Plenty of...”	X	X
“Swarmed”		X

Tabel 3. Woorden, gebruikt in de reisverslagen van E.J. Glave en Henry Bailey, die een overvloed aan wilde dieren benadrukken in de Congo-Vrijstaat (alfabetisch gerangschikt).

De tabel toont dat beide actoren verschillende woorden gebruiken om de hoeveelheden te benadrukken. Bailey hanteert de strategie van woordkeuze echter meer dan Glave. Dit verschil kan grotendeels worden toegeschreven aan de aard van hun respectievelijke verslagen. Terwijl Glave ook uitgebreid over de bevolkingen schrijft, is het merendeel van Bailey's verslag gewijd aan de jacht en dieren.

²¹⁴ Glave, *Six years of avdventure*, 16; Bailey, *Travel and adventures*, 1.

²¹⁵ Glave, *Six years of avdventure*, 174-75.

²¹⁶ Glave, *Six years of avdventure*, 160, 175-77.

²¹⁷ Bailey, *Travel and adventures*, 226-27, 300, 319.

In het bovenstaande citaat van Glave wordt ook duidelijk een speciale status verleend aan Centraal-Afrika. Het idee van een overvloed aan olifanten wordt aan de hand van een derde strategie gekoppeld aan de geografische locatie van Congo. In de Congo-Vrijstaat zouden er talrijke olifanten bestaan juist door de ligging van het land. De ‘dodelijke’ moerassen en dichtbegroeide bossen die er aanwezig zijn zouden er voor moeten zorgen dat de olifant beschermd blijft, en volgens Glave zou dit nog vele jaren zo blijven. Eigen aan deze strategie van de geografische status, is dat er een vergelijking wordt gemaakt met andere gebieden. Zo meldt de jager dat de olifant in de Congo-Vrijstaat in grotere aantallen aanwezig is dan waar dan ook ter wereld. Glave geeft daarnaast het specifieke voorbeeld van Zuid-Afrika, waar hier en in andere delen van de wereld de olifant bijna uitgeroeid is omdat de jager niet wordt blootgesteld aan het klimaat van het moerasland van Congo. Klimatologische obstakels die de jagers tegemoetkomen in Congo zou volgens Glave dus de reden zijn dat olifanten hier in numerieke hoeveelheden zouden geleefd hebben.²¹⁸

Een bijkomende tactiek die typerend is voor de verheerlijking van de jacht, is het ontnemen van de dieren hun status als waardige organismen, en ze in plaats daarvan te karakteriseren als monsterachtige wezens door middel van het gebruik van specifiek woorden. Door wilde dieren te beschouwen als ongetemde wezens, wordt het eenvoudiger om de jachtavonturen in de verslagen te moraliseren. De volgende woorden worden vooral gebruikt:

Woordgebruik	Dieren	Gebruikt door	
		Glave	Bailey
“Beast(s)”	Buffel, luipaard, nijlpaard, olifant, verzamelterm	X	X
“Big, giant, huge, immense,..”	Buffel, nijlpaard, olifant	X	X
“Brute”	Buffel, nijlpaard, olifant	X	X
“Creature(s)”	Buffel, krokodil, olifant	X	
“Dangerous”	Buffel, krokodil, nijlpaard	X	X
“Game”	Algemene verzamelterm voor wilde dieren	X	X
“Monster”	Krokodil, nijlpaard, olifant	X	X
“Ugly”	Antilope, krokodil	X	X

Tabel 4. Woorden, gebruikt in de reisverslagen van E.J. Glave en Henry Bailey, die een ‘monsterlijke’ status toekennen aan de wilde dieren (midden kolom) in de Congo-Vrijstaat (alfabetisch gerangschikt).

Hoewel beide jagers verschillende woorden gebruiken om het wild te ontdoen van hun status als dieren, zet Glave ze toch aanzienlijk meer in. Vooral de woorden ‘*beast(s)*’ en ‘*brute*’ worden herhaaldelijk gebruikt. Dit eerstgenoemde woord wordt door Glave ook gebruikt om alle wilde dieren in het algemeen aan te duiden. Zoals de tabel aantoont worden ook vaak woorden gebruikt die de grootte van het dier aangeven, vooral bij de ‘grote drie’ van de Congolese dieren. Bij de krokodil en de antilope werd ook eenmalig de z gezegde ‘lelijkheid’ van het dier benadrukt. Het Engelse woord ‘*game*’ wordt over het algemeen gebruikt als een verzamelterm voor alle wilde dieren waarop sport beoefend kan worden. Het kan echter ook als een strategie gezien worden om sport te rechtvaardigen, aangezien ze op deze manier niet als dieren worden beschouwd maar als doelwitten van sport en vrijetijdsbesteding. In het algemeen wordt jacht op dieren in het begin van de Vrijstaat dus op verschillende manieren verheerlijkt.

2.4.2. Belgisch Congo in de vroege 20ste eeuw: een tussenfase

In de beginperiode van Belgisch Congo zijn de Europeanen intussen al meer dan twintig jaar op het grondgebied aanwezig. Dit betekent dat het idee van onaangetaast wild niet meer zo sterk aanwezig is als in het begin van de Vrijstaat. Toch bespreekt Marguerite Roby nog steeds locaties waar een

²¹⁸ Glave, *Six years of adventure*, 174-75.

overvloed aan wilde dieren zouden aanwezig geweest zijn. Zo gebruikt ze woorden en cijfers als ‘*plentiful/plenty of*’, ‘*thousands*’, ‘*abounded*’ en ‘*numerous*’ om hoeveelheden wilde dieren uit te drukken. Echter, over het algemeen gebruikt ze deze woorden niet zo vaak, en dus ook aanzienlijk minder dan de verslagen van de Vrijstaat. Het is zelfs zo dat ze gebieden waar spoorwegen en dorpen aanwezig zijn benoemt, waar dieren afwezig waren of zich teruggetrokken hadden uit angst voor de jager.²¹⁹ Op deze manier krijg je in deze periode een spanningsveld tussen ‘aangeraakte’ en ‘onaangeraakte’ gebieden in Congo, waar de dierenpopulatie sterk varieert. Toch heerst er nog het idee dat de Congolese dieren in het algemeen niet in gevaar zijn. Zo stelt Roby het volgende:

“...the districts of Central Africa through which I passed a few months ago are in no danger of destruction, let alone ‘utter’ destruction, either as regards their human population, their game, or the natural products of the soil.”²²⁰

Jacht in gebieden of districten waar nog een ‘overvloed’ aan wilde dieren aanwezig zouden zijn, wordt op deze manier gelegitimeerd. Bij R.D. Cooper, die ook in het begin van Belgisch Congo zijn reis maakte, is de tactiek van hoeveelheden zelfs volledig afwezig.²²¹ De enigste keren wanneer de auteur over een ‘overvloed’ aan dieren spreekt, is wanneer dit hem verteld werd door inheemse bevolkingen. Dit ziet hij als een ‘sluwe tactiek’ om de blanke jager te overtuigen om te gaan jagen om vlees te vergaren. Telkens wanneer de jager dan op de locatie aankomt waar een overvloed aan dieren zou moeten zijn, zou hij volgens Cooper echter geen grote groep dieren zien en beseffen dat hij in de val is gelokt. Dit is echter geen verheerlijking of kritiek op de jacht, maar eerder een tactiek om de bevolkingen op een bepaalde manier te portretteren (cf. hoofdstuk 4).²²²

Hoewel de tactiek van aantallen in mindere mate wordt ingezet, worden de dieren nog steeds geportretteerd als gevaarlijke wezens om zo de jacht te legitimeren (zie tabel 4).

Woordgebruik	Dieren	Gebruikt door	
		Roby	Cooper
“Beast(s)”	Buffel, olifant, verzamelterm	X	X
“Brute(s)”	Buffel, krokodil, olifant, parelhoender	X	X
“Creature(s)”	Antelope, aap, krokodil, verzamelterm, vogels	X	
“Enormous, great, huge, massive,...”	Olifant		X
“Game”	Algemene verzamelterm voor wilde dieren	X	X
“Monster”	Buffel	X	

Tabel 5. Woorden, gebruikt in de reisverslagen van Marguerite Roby en R.D. Cooper, die een ‘monsterlijke’ status toekennen aan de wilde dieren (midden kolom) in het begin van Belgisch Congo (alfabetisch gerangschikt).

Vooraf ‘*beast(s)*’ en ‘*brute(s)*’ worden, net zoals in de verslagen over de Vrijstaat, grootschalig gebruikt om de dieren te beschrijven. De genoemde dieren in de verslagen uit deze periode zijn minder gevarieerd dan in de vorige periode, maar dit komt vooral doordat Cooper zich hoofdzakelijk heeft gericht op de olifant in Belgisch Congo en minder interesse heeft getoond in andere dieren. Het is dan ook vooral voor dit dier dat de grootte wordt gebruikt om een monsterlijke status toe te kennen. Bij Roby wordt de grootte van de dieren nooit als strategie gebruikt, maar ook zij gebruikt vaak andere bewoordingen om de jacht te legitimeren.

²¹⁹ Roby, *My adventures in the Congo*, 21, 51, 88, 100-1, 173, 178, 291.

²²⁰ Roby, *My adventures in the Congo*, 274.

²²¹ Cooper vermeldt wel dat er een overvloed aan pythons en krokodillen in het land aanwezig zou zijn. Hoewel er op de dieren kon geschoten worden, was dit is meer bedoeld als waarschuwing voor gevaar, eerder dan om de jacht te verheerlijken. Cooper, *Hunting and hunted*, 43, 140.

²²² Cooper, *Hunting and hunted*, 156, 195, 207-8.

Kenmerkend voor deze periode is het actieve gebruik van fotografie, die wordt ingezet om de tendens van jachtverheerlijking te versterken. De lezer wordt herhaaldelijk blootgesteld aan 'gruwelbeelden' die de doodgeschoten dieren visueel weergeven en dus normaliseren. Amerikaanse schrijfster Susan Sontag schreef in *On Photography* (1977), een collectie van essays, onder andere over het idee dat gefotografeerde beelden van lijden (in dit geval het lijden van dieren) het geweten en het vermogen om medelevend te zijn juist corrumperen. Beelden van gruwel kan de mens een vertrouwdheid geven met wreedheid en hen daarom verdoven.²²³ Marguerite Roby heeft dergelijke beelden van doodgeschoten dieren gebruikt in haar reisverslag, wat zou kunnen bijdragen aan het 'verdoven' van de lezer (fig. 6). Uiteraard kan deze verdovingstactiek onbewust gebruikt worden, aangezien de beelden vaak ingezet worden om de eigen heldhaftigheid (en de afwezigheid van lokale jagers) te promoten (cf. hoofdstuk 3). Toch laten deze beelden zien dat in deze periode de jacht niet als problematisch werd beschouwd, maar eerder werd geprezen. Cooper heeft geen beelden gebruikt van zijn jachtprestaties in Belgisch Congo, vooral omdat hij matige successen kende in de olifantenjacht in dit gebied. In de plaats gebruikt hij wel een foto van een leeuw die hij doodgeschoten heeft nabij Nairobi in het begin van zijn verslag, wat ook meteen de toon van zijn reisavontuur zet (fig. 7).

²²³ Susan Sontag, *On photography* (New York: Rosetta, 2005), 15.

Figuur 6. Marguerite Roby poseert naast een bok die ze doodgeschoten heeft in Belgisch Congo. Foto uit Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (Londen: Edward Arnold, 1911), 174.

Figuur 7. R.D. Cooper poseert naast een leeuw die hij doodgeschoten heeft nabij Nairobi. Foto uit Reginald Davey Cooper, *Hunting and hunted in the Belgian Congo* (Londen: Smith, Elder & Co., 1914), 10.

2.4.3. Belgisch Congo in het interbellum: stemmen van kritiek

In het begin van de twintigste eeuw werd de jacht nog steeds sterk gerechtvaardigd in de verslagen, maar in de jaren 1920 begon dit te veranderen. In de vorige periode werd reeds een onderscheid gemaakt tussen ‘aangeraakte’ en ‘onaangeraakte’ gebieden, maar deze fungeerde niet als een kritiek op de koloniale jacht. Carl Akeley gebruikt deze ‘aangeraakte’ gebieden wel als kritiekpunt. Een citaat vanuit zijn verslag weerspiegelt dit duidelijk:

“We had heard much of Ruindi Plains in the Belgian Congo as the wonderful game country that it no doubt used to be. To me it seems a vast graveyard. ‘There, too, commercialism has played its part in exterminating the animals and, while we found two or three species of antelope and many lions, other large game is very rare. I suppose that the Ruindi Valley was discovered among the last of the great game pockets and that ivory poachers are responsible for the disappearance of much of the other game as well as of the elephant.’”²²⁴

Volgens Akeley zijn er op dat moment geen grote wildgebieden meer over, omdat de laatste ontdekt zou zijn door ivoorstroppers. De taxidermist koestert een diepgewortelde angst voor het snel verdwijnende landschap van Afrika, en had daarom de wens om een olifantengroep te creëren met behulp van de taxidermie en deze te plaatsen in het AMNH, zodat dit dier nooit vergeten zou worden. Akeley droeg reeds nostalgische gevoelens voor iets wat hij als verloren beschouwde. Hij stelt ook dat de genoemde vallei, die volgens hem het laatste rijke wildgebied zou zijn, elk bewijs draagt dat het ooit een prachtig wildland moet zijn geweest in het verleden. Voor de Amerikaan was het gebied op het moment dat hij het bezocht slechts een treurig overblijfsel van de prachtige dieren die er ooit leefden. Akeley hanteert dus een tactiek die een zekere nostalgie probeert op te roepen naar een prachtig land dat op dat moment omgevormd is tot een kerkhof door de commerciële jager die een honger naar ivoor heeft. Ook bekritiseert hij uitgebreid de sportjacht zelf, waarbij hij stelt dat er in Afrika verschillende soorten sportmannen waren. Akeley heeft vooral kritiek op diegenen die streefden naar het neerschieten van een recordaantal dieren, zoals het geval was bij Bailey, en op degenen die alles willen doden wat de wet en de vergunningen hen toestaan, ongeacht hun behoeften, zoals bijvoorbeeld de grootte van de hoorns. De auteur ziet hierin een kans om de camerajacht, die hij superieur aan de geweerjacht acht, te promoten. Hier benadrukt hij vooral het idee dat het wild in leven blijft, zonder dat het sportgevoel verloren gaat. Dat wordt bevestigd door Martin Johnson, die de gorilla camerajacht als de meest spannende sport van ze allemaal ervaart.²²⁵ Toch betekent de opkomst van de camerajacht niet altijd dat de geweerjacht actief bekritiseerd wordt. Zo kochten Martin en Osa Johnson bijvoorbeeld jachtvergunningen, die hen in staat stelde om twee olifanten en andere dieren dood te schieten.²²⁶ Hoewel hun reisverslag voornamelijk gericht is op de camerajacht op gorilla's, hadden ze nog steeds de behoefte om aan geweerjacht te doen. Zij hadden dan ook niet dezelfde uitgebreide kritiek op deze vorm van jacht als Akeley, die een goede vriend van het koppel was.

In deze periode ontstaat er ook een belangrijk discussiepunt met betrekking tot de gorilla. Om het dier te kunnen beschermen, wordt er geprobeerd om de reeds bestaande beeldvorming en populaire verhalen over de gorilla te ontcrachten. Kennis over de gorilla was in deze tijd nog sterk gericht op de reizen van Paul du Chaillu (1831?-1903), een Frans-Amerikaanse ontdekkingsreiziger die in het midden van de negentiende eeuw grote delen van Centraal-Afrika afgereisd heeft voor wetenschappelijke doeleinden. Hij zou als één van de eerste Europeanen in contact zijn gekomen met het ras van de gorilla in Afrika.²²⁷ Volgens Akeley zou Du Chaillu ervoor gezorgd hebben dat de gorilla in de natuurhistorie als één van de krachtigste en woeste dieren op aarde werd voorgesteld. De Amerikaan gaat echter niet akkoord met de algemeen ervaren wreedheid van de gorilla, en ontcracht dit aan de hand van zijn eigen observaties van het dier. Hij is van mening dat de gorilla juist een erg beminnelijk en fatsoenlijk wezen is en enkel zal vechten uit zelfverdediging.²²⁸ Met

²²⁴ Akeley, *In brightest Africa*, 56.

²²⁵ Akeley, *In brightest Africa*, 54-56, 152-53, 155; Johnson, *Congorilla*, 121.

²²⁶ Johnson, *Congorilla*, 41-42.

²²⁷ Henry H. Jr. Bucher, “Canonization by repetition; Paul du Chaillu in historiography,” *Revue française d’histoire d’outre-mer* 66, nr. 242 (1979): 15.

²²⁸ Akeley, *In brightest Africa*, 195-96.

behulp van de retorische tactiek van herhaling²²⁹ benadrukt Akeley keer op keer in zijn verslag dat, nadat hij in contact is gekomen met een gorilla, dit absoluut geen gevaarlijk dier is.²³⁰ Ook Martin Johnson probeert de populaire beeldvorming van het dier teniet te doen. Reeds in het begin van zijn verslag haalt hij aan dat er vreemde verhalen over de gorilla worden verteld. In dergelijke legendes zou worden beweerd dat de gorilla schreeuwende vrouwen uit het bed van doodsbanne echtgenoten zouden rukken, met de mens zou paren, zwarte jongens zou ontvoeren om deze op te voeden als bergrovers, enzovoort. Johnson noemt dit onzin en hardnekkige fantasieën, maar stelt dat er wel een bron bestaat waaruit deze verhalen ontstaan zijn. Op basis van zijn eigen ervaringen stelt Johnson dat de gorilla zo tot de verbeelding spreekt omdat er juist weinig over dit dier bekend is. Vandaar dat fantasierijke schrijvers lugubere verhalen over het dier zouden vertellen, die gebaseerd zijn op gebrekkige en meestal onjuiste verslagen. Na zijn reis trekt de Amerikaan dan ook dezelfde conclusie als Akeley: de gorilla is geen gevaarlijk of kwaadaardig dier en zal niemand aanvallen die hen niet lastig valt.²³¹ Beide Amerikaanse reizigers hanteren dezelfde strategie van het ontkrachten van de gangbare verhalen over de gorilla op basis van hun eigen observaties en ervaringen. In de vorige periodes werden dieren nog afgebeeld als monsters. Met de gorilla wordt hier het tegenovergestelde gedaan, waardoor de jacht op het dier onaantrekkelijker wordt.

Ook de tactiek van aantallen wordt door Akeley omgedraaid: in plaats van een overvloed aan gorilla's, meldt de reiziger een uitputting:

“The gorilla is on his way to extinction. He is not particularly numerous. He is neither wary nor dangerous. He is an easy and highly prized prey to the ‘sporting’ instinct.”²³²

Op basis van de overtuiging dat het dier niet gevaarlijk is en met uitsterven bedreigd wordt, ontwikkelt Akeley zijn idee van een gorillareservaat dat zou moeten zorgen voor het behoud van deze dieren. Dit zou later het ANP worden.²³³ Johnson is echter van mening dat Akeley's opvatting over het aantal gorilla's onjuist was, en spreekt dit rechtstreeks tegen:

“I am now convinced that the gorilla population of the Belgian Congo is many, many times larger than ever before supposed. I am equally certain that these animals are in no danger of extermination.”²³⁴

De filmmaker betoogt dat de gorilla op dat moment in enorme aantallen in Belgisch Congo leefde en dat het onmogelijk is om de gorilla uit te roeien, ongeacht hoeveel er ook worden gedood door jagers. Johnson gebruikt daarvoor ook onofficieel cijfermateriaal aan de hand van zijn eigen schattingen. Zo schat hij bijvoorbeeld, op basis van zijn eigen observaties, dat er in een specifiek gebied dat hij bezocht maar liefst 20.000 gorilla's zouden leven. Bovendien concludeerde hij samen met een Belgische ambtenaar dat er in totaal zeker tienduizenden gorilla's op het grondgebied van Belgisch Congo zouden rondlopen. Dit geschatte cijfermateriaal stelt Johnson in staat om zijn gorillavangst te legitimeren. Zo schrijft hij zelf dat, met zijn kennis van de grote gorillapopulatie in Congo, hij er zeker van was dat het verwijderen van enkele van deze dieren uit hun natuurlijke habitat geen effect zou hebben op de voortplanting van de diersoort. Desalniettemin uit Johnson lof voor het ANP, dat de gorilla beschermde en wetenschappelijk onderzoek van het dier mogelijk maakte. Hij betreurde later ook zijn vangst van de twee gorilla's, omdat hij westerse dierentuinen als wreed beschouwde. Hij vond de kooien te klein en geloofde dat de dieren verlangden naar

²²⁹ Het herhaaldelijk vermelden van eenzelfde idee kan als retorische strategie worden beschouwd, omdat het idee op deze manier beter doordringt tot de lezer.

²³⁰ Akeley, *In brightest Africa*, 196, 216, 226, 232, 237, 248.

²³¹ Johnson, *Congorilla*, 11, 207.

²³² Akeley, *In brightest Africa*, 248.

²³³ Akeley, *In brightest Africa*, 248.

²³⁴ Johnson, *Congorilla*, 180.

vrijheid in hun natuurlijke habitat.²³⁵ Hij sloot zijn verslag dan ook af met een spijtbetuiging en de toegeving dat hij niet in staat was om de gorilla's terug te brengen naar hun natuurlijke habitat:

“...I am truly sorry that I did take them away from their mountain side. If I were to return them they would probably be set upon and killed by their own kind, or forced to lead a life of loneliness and privation at best. They have been completely alienated from their native home. I doubt if they could survive at all if taken back. [...] My hand can no longer stay its course. Again I say, I regret having brought these animals to civilization. I will never send another into captivity,...”²³⁶

2.5. Een alternatief voor het MacKenziaans model

Dit hoofdstuk heeft aangetoond dat de praktijk van koloniale jacht in Congo complex en veelzijdig is. Verscheidenheid in de voorkeuren van individuele jagers met betrekking tot de keuze van dieren, effectieve jachttactieken en -methoden en heersende jachtideologieën, die vaak verweven zijn met de tijdsgeschiedenis, illustreren dat een eenduidig model zoals dat van MacKenzie verouderd is. Ondanks de bewering van MacKenzie dat reisverslagen, zoals degene die hier besproken zijn, volledig gericht zijn op sport, wordt in dit hoofdstuk aangetoond dat er tal van primaire vormen van jacht bestaan die als hoofddoel kunnen worden beschouwd. Het is echter belangrijk om op te merken dat de grenzen tussen deze verschillende vormen van jacht niet altijd duidelijk zijn. Daarom is het niet zinvol om een strikt alternatief model voor te stellen op basis van deze jachttypen. Wat wel interessant is, is om de jacht vanuit het perspectief van de dieren te bekijken en dus de verschillende doelstellingen van de jacht aan individuele diersoorten te koppelen. Dit wordt weergegeven in de onderstaande tabel (tabel 5). Merk op dat dit gegevens zijn op basis van zes verslagen van jagers met verschillende profielen. Dit is geen universele lijst die geldt voor alle koloniale jagers in Congo, aangezien er steeds sterke individuele verschillen bestaan. Wanneer functies naast elkaar worden geplaatst (functie A/functie B), betekent dit dat er geen duidelijke hiërarchie is die aangeeft welke als belangrijker wordt beschouwd. Daarom wordt er vanuit gegaan dat deze functies een even grote betekenis hadden voor de jagers. De vetgedrukte woorden met een ster naast vertegenwoordigen de ‘grote drie’ van Congo; deze dieren kennen overduidelijk de grootste populariteit als prooidieren bij de koloniale jagers. Opvallend is het belang van de olifant in Congo: deze behoort tot alle categorieën van de geweerjacht.

²³⁵ Johnson, *Congorilla*, 141, 233-34.

²³⁶ Johnson, *Congorilla*, 235-36.

Koloniale prooidieren	Voornaamste functie(s) v/d jacht
Antilopesoorten	1. Sport/vlees 2. Ivoor
Aapsoorten	1. Ongedierte 2. Vlees
Buffels*	1. Sport/vlees 2. Ongedierte
Gevogelte/vogels	1. Sport/vlees 2. Ongedierte
Gorilla's	1. Camerajacht/wetenschap
Krokodillen	1. Ongedierte 2. Sport/vlees
Nijlpaarden*	1. Sport/vlees 2. Ivoor
Olifanten*	1. Ivoor/sport 2. Ongedierte/vlees
Roofdieren	1. Ongedierte

Tabel 6. Overzicht van dieren (alfabetisch) waarop werd gejaagd door koloniale jagers in de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo (tot 1932), gekoppeld aan de belangrijkste redenen voor de jacht (opgesomd naar volgorde van belang) zoals geïdentificeerd in de zes bestudeerde verslagen.

Het is dus moeilijk om de jachtfuncties in te delen in fases doorheen de tijd, aangezien de meeste vormen van jacht in dezelfde tijdperiodes steeds aanwezig zijn. Toch is een chronologische evolutie in het gedachtengoed over de jacht niet helemaal onlogisch, aangezien er een evolutie te zien is in de jachtideologieën doorheen de tijd. De verschillende vormen van de jacht, ook gepaard met technologische evoluties (geweer, fotografie, film,...), nemen daarom ook grondige veranderingen aan. Hoewel er geen strikte fases met een scherpe transitie te herkennen zijn, heeft MacKenzie wel een belangrijk startschot gegeven door verschillende functionele jachtvormen te identificeren. Deze jachtvormen fungeren ook als strategieën om de koloniale jacht als 'ethisch' of 'nuttig' te beschouwen.

Hoofdstuk 3: De koloniale held: strategieën van heldhaftigheid

In dit hoofdstuk worden de verslagen bekeken als instrumenten die de auteurs in staat stellen zichzelf een heldhaftige status toe te kennen. Net zoals dit gedaan werd bij de evoluties van jachtideologieën, worden hier retorische strategieën uiteengezet. In dit deel wordt beargumenteerd dat deze tactieken door de auteurs worden ingezet om zichzelf te presenteren als koloniale helden die triomferen in de jacht en in staat zijn om allerlei obstakels te overwinnen die het Congolese grondgebied met zich meebrengt. Voordat dit wordt gedaan, wordt eerst betoogd dat de verslagen in grote mate autobiografische elementen bevatten, die bijdragen aan de toepassing van een heroïsche zelfpromotie. Daarna worden de specifieke strategieën van heldhaftigheid geanalyseerd, die zich manifesteren op twee manieren. De eerste soort strategieën hebben betrekking op de structuur van de verslagen; hier wordt betoogd dat elke reisverslag min of meer (onbewust) eenzelfde archetypische structurele opbouw volgt, die veel gelijkenissen toont met succesvolle mythische en religieuze heldenverhalen. Dit idee wordt bekrachtigd met behulp van het concept van de monomythe, dat verder in dit hoofdstuk uitgelegd wordt. De tweede soort strategieën doet zich voor in de tekst zelf, zowel in woord als in beeld. Deze verschillende vormen van strategieën hebben vooral betrekking op het tekstueel en visueel promoten van het geweer en de eigen schietvaardigheden, het beschrijven en visueel weergeven van confrontaties met aanvallende (of ‘*charging*’) dieren, het zichzelf presenteren als martelaars door pijn en lijden te benadrukken, en het maskeren van de eigen mislukkingen op het jachtveld. Tot slot wordt ingegaan op de literatuur binnen de genderstudies, zoals besproken in hoofdstuk 1, die het idee van een exclusieve mannelijke heldhaftigheid binnen koloniale reizen en jachtexpedities in vraag stelt. Vooral aan de hand van de casus van Marguerite Roby wordt betoogd dat er wel degelijk zoiets bestaat als vrouwelijke heldhaftigheid, waarbij vrouwen geconfronteerd worden met hun eigen, unieke obstakels

3.1. Jachtexpedities als heroïsche autobiografieën

Reisverslagen bevatten niet enkel de fysieke reizen en jachtervaringen, ze beschrijven ook de emotionele en psychologische reis binnenin de auteur. Deze innerlijke reis representeert een persoonlijke evolutie die de auteurs meemaken, waarbij ze een nieuw zicht op de wereld krijgen.²³⁷ Omdat de persoonlijkheid van de auteurs, en de promotie van de eigen heldhaftigheid, een grote rol speelt in de expedities, hebben de literaire verslagen onvermijdelijk een autobiografisch karakter. De carrière van Carl Akeley als taxidermist, één van de voornaamste voorbeelden om dit aan te tonen, heeft bijvoorbeeld een significante invloed gehad op zijn gorilla-expedities in Belgisch Congo. In het eerste hoofdstuk van zijn verslag bespreekt Akeley dan ook hoe hij reeds in zijn kindertijd geïnteresseerd is geraakt in taxidermie. De Amerikaan overloopt verschillende mijlpalen doorheen zijn leven die hij bereikt heeft binnen de taxidermiepraktijken. Door zijn verleden te beschrijven, maar ook door zijn individuele dromen voor de toekomst met betrekking tot het behoud van diersoorten, krijgt zijn reis een geheel nieuwe persoonlijke lading.²³⁸ Ook eerdere verslagen, zoals die van E.J. Glave en zijn diensten voor de Vrijstaat, zijn volledig getekend door zijn persoonlijk verleden. Hij beschrijft een somber leven in Londen gehad te hebben, waar hij de

²³⁷ Thompson, *Travel writing*, 96-97.

²³⁸ Zijn levenservaringen in de taxidermie beschrijft hij uitgebreid in een hoofdstuk dat hij ‘*A new art begun*’ genoemd heeft. Zie Akeley, *In brightest Africa*, 1-19.

onsmakelijke ervaring van kantoorwerk moest ondergaan. Toen de auteur op zijn negentiende in aanraking kwam met de *L'Association Internationale Africaine* van koning Leopold II, kon hij ontsnappen van het treurige Londense leven. Zijn reis naar de Congo-Vrijstaat staat niet alleen in het teken van het 'civiliseren' en de jacht, maar ook van zijn persoonlijke bevrijding.²³⁹ Hetzelfde is merkbaar bij Marguerite Roby, die haar verslag begint met haar leven als dienstmeisje in dienst van verschillende rijke werkgevers. Nadat ze haar verplichtingen als bediende, die niet altijd aangenaam waren, had beëindigd, verwierf ze uiteindelijk de vrijheid om eerst naar de Zuidzeeën en daarna naar Belgisch Congo te reizen. Door Roby's verleden kunnen haar reiservaringen ook in teken staan van een soort bevrijding.²⁴⁰ Omdat de jachtexpedities dusdanig worden verbonden met het persoonlijke leven van de auteurs, fungeren de verslagen ook als een instrument voor zelfpromotie. Dit wordt mogelijk gemaakt door zichzelf voor te stellen als een held in een avontuurlijke jachtverhaal, waarbij ze allerlei moeilijkheden en obstakels dienen te overwinnen, waarna ze naar het thuisland terugkeren als verlicht individu met nieuwe kennis en ideeën. Aan de hand van de verslagen wordt de lezer dan niet alleen blootgesteld aan nieuwe kennis van jacht, natuur en bevolkingen die de 'held' heeft opgedaan in het grondgebied, maar ze zijn ook getuige van de persoonlijke transformatie die de koloniale actoren hebben doorgemaakt. Het idee van bevrijding en zelf-verlichting wordt mooi samengevat in een citaat van R.D. Cooper:

“To roam around the world is all right for a youngster in his early twenties; it is, in fact, the most liberal education of all, you learn something of humanity, become self-reliant, and judge with broad views the world around you, its social and other problems;...”²⁴¹

De beste manier om kennis op te doen, over de bestemming maar ook over jezelf, is vrij rondzwerven in de wereld. De jacht is een uitstekend instrument voor (zelf)ontdekking, want al sinds de vroege mythes werd de jacht gezien als een activiteit met het grootste potentieel om naar een soort magische wereld te leiden.²⁴² Er bestaan verschillende retorische strategieën die jachtexpedities inzetten als een middel om zichzelf te presenteren als heldhaftig. Deze worden hieronder besproken.

3.2. Heroïsme en narratieve structuur – de monomythe

Eén van de strategische aspecten van heroïsme manifesteert zich niet expliciet in de tekst, maar wordt eerder weerspiegeld in de structuur en opbouw van het werk. Deze structuur reflecteert op zijn beurt de archetypische reis of queeste die de koloniale reiziger moet doorlopen om de status van 'held' te verwerven, waardoor hij in staat is zichzelf te verheerlijken. Het concept van de 'monomythe' biedt een perfect instrument om deze archetypische reis te belichten. Zoals besproken in hoofdstuk 1 werd deze term in 1949 gehanteerd door Amerikaanse schrijver Joseph Campbell, die de heldencyclus van verschillende tradities van oude mythes en religieuze verhalen heeft bestudeerd. Campbell herkent drie hoofdfases van de heldenreis: vertrek, inwijding en terugkeer. Heldenverhalen beginnen met een oproep of een toevallige gebeurtenis of ontmoeting waardoor de held een drempel overschrijdt van het normale leven naar een fabelachtige wereld. Nadat de drempel overgestoken is, verdwijnt hij in de nieuwe wereld ('inwijding'), waar hij allerlei beproevingen moet doorstaan voordat hij een dramatische ontdekking doet of een apotheose bereikt. De held krijgt een geschenk, zoals een levenselixir, een sleutel tot ultieme verlichting of een belangrijke openbaring. In de fase van de terugkeer keert hij terug naar de stoffelijke wereld om

²³⁹ Glave, *Six years of adventure*, 16-17.

²⁴⁰ Roby, *My adventures in the Congo*, 1, 6.

²⁴¹ Cooper, *Hunting and hunted*, xi.

²⁴² John M. MacKenzie, “Heroic myths of empire,” in *Popular imperialism and the military 1850–1950*, ed. John M. MacKenzie (Manchester University Press, 2017), 111.

zijn zegen beschikbaar te maken voor de mensen.²⁴³ Het werk van Campbell is tijdloos en heeft de dag van vandaag nog steeds een grote invloed op films, tv-programma's, games, stripboeken, romans en zelfs op de menselijke inspanning in het echte leven.²⁴⁴ Precies vanwege de universele invloed van het concept van de monomythe op diverse media, blijkt het een waardevol instrument te zijn voor literaire reisverslagen, waarin heldhaftigheid één van de centrale thema's vormt. De archetypische heldenstructuur die Campbell ontleed heeft, is dus ook een (onbewuste) strategie van de koloniale auteurs. Hieronder worden de drie hoofdfasen, opgedeeld in kleinere deelfases²⁴⁵, toegepast op de verslagen. Merk op dat dit een te structuralistische aanpak kan lijken. Echter, er wordt niet betoogd dat de structuur en opbouw van de verslagen determinerend zijn voor het toe-eigenen van een koloniale heldhaftigheid; het wordt gezien als slechts een onderdeel van een heleboel andere strategieën.

3.2.1. Fase 1 – Vertrek

Oproep tot het avontuur

Een essentiële voorwaarde voor het vertrek van de held is de oproep tot avontuur. In mythische heldenverhalen wordt de held opgeroepen door het lot om zijn geestelijke zwaartepunt te verplaatsen van zijn bekende omgeving naar een onbekend gebied, rijk aan zowel schatten als gevaren.²⁴⁶ Voor Glave manifesteerde deze oproep zich in de vorm van een langgekoesterde droom. De auteur verklaart dat hij al sinds zijn jeugd had besloten om op een dag zelf de prachtige landen te zien die hij las in reis- en avonturenboeken, die de volledige collectie van zijn eigen bibliotheek vormden. Reeds in zijn jonge verbeelding, aldus Glave, leefde hij in vreemde landen en tussen wilde 'stammen'. Na het werk van Stanley, "*Through the Dark Continent*" (1878)²⁴⁷, gelezen te hebben, vroeg hij zichzelf af of het ooit zijn geluk zou zijn om de zeeën over te steken of onder de tropische zon te leven. Specifiek Afrika had voor Glave een bijzondere fascinatie, waarbij de onbekende regio's aan de evenaar in het 'Donkere Continent' hem prachtig en mysterieus leken.²⁴⁸ De reisboeken die Glave hebben geïnspireerd, zouden in de woorden van Campbell de rol aannemen van de 'boodschapper', die belast is met het oproepen van de held. Campbell wijst ook op het idee dat dit een oproep kan zijn tot het volbrengen van een historische taak.²⁴⁹ Roby's boodschappers waren reisboeken die wreedheden over de Congo-Vrijstaat rapporteerden. De Belgische 'misdaden',²⁵⁰ volgens Roby, hadden een dusdanig grote impact op haar, dat ze reeds begon te verlangen om de locaties van dergelijke gruweldaden met haar eigen ogen te zien. Deze verlangens werden versterkt door een uitnodiging van nieuwe vrienden die ze had gemaakt tijdens een reis als dienstmeisje. Ze werd uitgenodigd om enkele maanden in hun verblijfplaats in Rhodesië (huidige Zimbabwe) door te brengen en deel te nemen aan de jacht. De vrienden stelden voor dat het een goed idee zou zijn dat ze, na hen bezocht te hebben, dertig lokale Rhodesiërs zou meenemen en

²⁴³ Zie MacKenzie, "Heroic myths of empire," 110-11, waarin MacKenzie ook de bijdrage van Campbell in zekere mate gekoppeld heeft aan het imperialisme, hoewel hij dit niet dieper uitgewerkt heeft, en zie Campbell, *De held met de duizend gezichten*, 23.

²⁴⁴ Christopher Vogler, "Joseph Campbell goes to the movies: the influence of the Hero's Journey in film narrative," *Journal of Genius and Eminence* 2, nr. 2 (2017): 9.

²⁴⁵ Campbell onderscheidt in totaal zeventien kleinere deelfases, die niet altijd allemaal toepasbaar zijn op heldenverhalen. Voor deze thesis werden de voornaamste fases geselecteerd die het best bruikbaar zijn voor literaire reisverslagen.

²⁴⁶ Campbell, *De held met de duizend gezichten*, 48.

²⁴⁷ Dit toont ook de invloed aan van eerdere reisverslagen op latere reizigers.

²⁴⁸ Glave, *Six years of adventure*, 15-16.

²⁴⁹ Campbell, *De held met de duizend gezichten*, 42.

²⁵⁰ Roby heeft het woord misdaden of *crimes* zelf tussen aanhalingstekens gezet; dit toont reeds aan dat ze het idee van Belgische wreedheden op de bevolkingen ontkent, wat ze ook uitgebreid doet op het einde van haar werk.

alleen een lange trektocht door Belgisch Congo zou maken. Ze waarschuwden echter dat dit een eenzame onderneming zou zijn, omdat ze voor een lange tijd geen enkel blank persoon zou tegenkomen.²⁵¹ Roby belast haarzelf, onder invloed van twee soorten externe boodschappers (reisboeken en vrienden), met een historische taak: het rapporteren van wreedheden in een ver land.

Een wederkerend thema bij de oproeping is dus het verlangen of de droom. Dit is ook het geval bij Carl Akeley en Martin Johnson, die in het interbellum hun reis naar Belgisch Congo maakten. Akeley was reeds bekend met het Afrikaanse continent door eerdere reizen, maar toch beschrijft hij dat deze reizen hem beïnvloed hadden tot het hebben van een nieuwe droom. Hij verlangde namelijk naar een grote Afrikaanse zaal in een museum die alle vooruitgang zou combineren die was geboekt op het gebied van taxidermie en de kunsten van museumtentoonstelling, die tegelijkertijd een blijvende herinnering zou vormen aan de snel verdwijnende wilde dieren van Afrika, dat voor hem het meest interessante dierenrijk is. Gorilla's bleven het interessantste dier voor de taxidermist, omdat hij gretig verslagen las van jagers of wetenschappers die één van deze dieren hadden gezien of gedood. Akeley's avontuur werd dus een gorilla expeditie, dat volledig op het vinden en bestuderen van dit dier gericht was.²⁵² Dit is ook deels het geval bij Johnson, die verlangde naar de berggebieden in Congo waar de gorilla's aanwezig waren. Johnson meldt dat vooral de wijdverspreide verhalen over de menselijke eigenschappen van de gorilla een sterke aantrekkingskracht op hem uitoefenden. Vooral de verhalen en avonturen van zijn goede vriend Carl Akeley, die op het moment van Johnson's reis reeds overleden was, prikkelde zijn verbeelding. Een andere ambitie van Johnson was het Ituri regenwoud, in het noordoosten van Congo (zie kaart 7 in bijlage), te bezoeken en de bewoners van het woud, aangeduid met de denigrerende term '*little people*' of '*Pygmies*', te bestuderen. Deze ervaring deed Johnson denken aan '*Gulliver's Travels*'²⁵³ (1726), waar de mythische reiziger Gulliver op avontuur ging met '*Lilliputians*', die hem duidelijk deden denken aan de bewoners van het Ituriwoud. Hij heeft dit boek tijdens zijn kindertijd gelezen, wat zijn fantasieën over het woud nog verder heeft versterkt. Zowel de verbeelding van de berggebieden van de gorilla als het regenwoud nodigden de Amerikaan en zijn vrouw Osa uit om op avontuur te gaan naar Belgisch Congo.²⁵⁴ Bij Henry Bailey en R.D. Cooper speelden het verlangen en de droom een minder prominente rol; hun oproeping was meer direct. Bij Bailey was dit het 'civiliseren' van het gebied aan de Kongo-rivier, zonder dat er een kinderlijke droom aan voorafging, zoals dit bij Glave het geval was.²⁵⁵ Echter, het koloniaal ideaal van 'beschaving' kan ook als een vorm van een collectieve droom gezien worden. Bij Cooper is dit het opdoen van kennis over de wereld en de mensen die er in leven, en deze kennis doorgeven aan zijn lezers.²⁵⁶ De specifieke 'boodschapper' die hen geïnspireerd heeft is echter afwezig bij zowel Cooper als Bailey. Op het moment dat de verschillende actoren een reden hebben om hun reis te beginnen, dan worden, in Campbells woorden, oude begrippen, idealen en emotionele patronen verworpen (denk bijvoorbeeld over het verwerpen van de beeldvorming over de gorilla of over

²⁵¹ Roby, *My adventures in the Congo*, 4-5.

²⁵² Akeley, *In brighest Africa*, 19, 188, 190.

²⁵³ *Gulliver's Travels*, geschreven door Jonathan Swift (1667-1745), vertelt het verhaal van Lemuel Gulliver, een chirurg en zeekapitein, die afgelegen delen van de wereld bezoekt. Het wordt verteld vanuit een eerste persoons perspectief en beschrijft vier avonturen. Het eerste avontuur begint wanneer Gulliver als enige overlevende van een schipbreuk aanspoelt op Lilliput, waar hij in aanraking komt met inwoners die slechts 15 cm lang zijn. Johnson maakt de vergelijking met de bewoners van het Ituriwoud, die als gemiddeld klein beschouwd worden. Zie *Encyclopedia Britannica*, lemma "Gulliver's Travels," geraadpleegd 28.4.2024, <https://www.britannica.com/topic/Gullivers-Travels>.

²⁵⁴ Johnson, *Congorilla*, 11-12.

²⁵⁵ Bailey, *Travel and adventure*, 1.

²⁵⁶ Cooper, *Hunting and hunted*, v, viii.

Belgische wreedheden, in de reisverslagen veranderen deze echter eerder geleidelijk aan), en is het tijd om de drempel te overschrijden.²⁵⁷

Overschrijden van de drempel

De drempel weerspiegelt de grens die overgestoken moet worden om het gebied van de lotsbestemming te bereiken. Het reflecteert de overgang van het bekende naar het onbekende. Op het moment dat de koloniale jagers deze grens beginnen te naderen, wordt de spanning voelbaar. Roby, die met een trolley van Noordoost-Rhodesië richting Congo reisde, schrijft dat de toenadering van de grens een vreemd gevoel gaf. Ze snelden voort door een steeds toenemende duisternis, terwijl spookachtig struikgewas zich als kilometers ver om hen heen uitstreckte, gelijkend op onbeweeglijke regimenten van misvormde reuzen die hen stonden aan te staren. Af en toe hoorde ze het gebrul van leeuwen en het spinnen van luipaarden.²⁵⁸ Ook Cooper, die vanuit Uganda meer en meer de grenzen van Belgisch Congo begon te naderen, begon de invloed van Centraal-Afrika te voelen. Naarmate Cooper de grens, die uit opdoemende steile bergen bestond, toe naderde, groeide de angst bij zijn Afrikaanse reisgenoten. Op dat moment spraken ze de woorden "*Congo bia sana*" uit, wat "Congo is erg slecht" zou betekenen in het Swahili.²⁵⁹ Dit draagt bij aan een zekere onrust. Bij Akeley werd de grens gelokaliseerd binnen het gebied van Belgisch Congo zelf, aangezien hij een onderscheid maakte tussen het 'gorillaland' in het noordoosten van Congo en de overige gebieden. Tijdens de reis richting dit gorilla gebied, kreeg Akeley een verhaal te horen over een gorilla die een bananen plantage binnendrong en de inheemse bevolkingen, die het dier trachtten weg te jagen, aanviel. De Amerikaan trok de waarachtigheid van het verhaal in twijfel, maar toch bevestigde het voor hem dat ze zich in het echte gorillaland begonnen te begeven, en dit deed zijn bloed sneller stromen.²⁶⁰ Zij die per boot richting de Congolese drempel voeren, merkten ook sterke veranderingen op. Na vijfenveertig dagen aan boord geweest te zijn op zee, zag Glave het water van de Atlantische Oceaan van kleur veranderen. Plots begaven ze zich niet langer in het diepblauwe oceaانwater, maar in een troebele, modderige stroom. De boot diende zich nu doorheen een massa tropische vegetatie te ploegen, terwijl het water steeds bruiner en donkerder werd naarmate ze langzaam naar de kust stroomden. Uiteindelijk was de drempel van het onbekende in zicht: de monding van de Kongo-rivier had zich kenbaar gemaakt.²⁶¹ Martin en Osa Johnson reisden vanuit Uganda naar Belgisch Congo door het Albertmeer te trotseren. Johnson beschrijft dit meer als één van de ruwste waterlichamen ter wereld. Toen ze richting de Congolese zijde van het meer aan het varen waren, dook er plots een verschrikkelijke storm op. Bliksem begon te flitsen en het houterig vaartuig bewoog heen en weer op wilde, klotsende golven. Een verhaal, verteld door de kapitein, van een vergelijkbare storm die een week eerder had plaatsgevonden en een benzineschip had vernietigd, voedde de Amerikaanse reizigers alleen maar met meer angst.²⁶²

Eens de drempel bereikt, worden de koloniale helden ondergedompeld in een nieuwe wereld. Hoe die wereld ervaren wordt, verschilt van reiziger tot reiziger en van locatie tot locatie. Glave en Bailey, die beide naar de monding van de Kongo-rivier reisden, moesten doorheen het Banana-station trekken, dat zich aan de monding van de rivier bevond. Dit station fungeerde dus als een soort toegangspoort. Voor beide ambtenaren van de Vrijstaat was deze plek een grote teleurstelling. Bailey had, gezien de naam, één groot bos van bananenbomen verwacht. Het station zou echter tot zijn grote ontgoocheling slechts over enkele handelshuizen van verschillende naties

²⁵⁷ Campbell, *De held met de duizend gezichten*, 42.

²⁵⁸ Roby, *My adventures in the Congo*, 16-17.

²⁵⁹ Cooper, *Hunting and hunted*, 28, 30.

²⁶⁰ Akeley, *In brightest Africa*, 200-1.

²⁶¹ Glave, *Six years of adventure*, 24.

²⁶² Johnson, *Congorilla*, 21.

bestaan, dat gebouwd is op een lange smalle strook zand.²⁶³ Ook Glave vond deze plek zeer oninteressant, aangezien het slechts een smalle zandvlakte was.²⁶⁴ Bij Roby was het omgekeerde waar; toen zij de grens overgestoken had en Congo betrad, kwam ze in aanraking met een opmerkelijk schouwspel. Voor haar uit, zo ver als ze kon zien, schitterden honderden gele vuurtjes in de nacht, en rond de vuurtjes zaten honderden tot duizenden inheemse bevolkingen ineengedoken. Roby meldt dat dit een treffende eerste indruk van Centraal-Afrika was.²⁶⁵ Typerend voor heldenverhalen is dat de held in contact komt met een drempelwachter bij de ingang van het gebied. Campbell schrijft dat deze bewakers de eigenlijke grenzen vertegenwoordigen. Drempelwachters in mythische verhalen hebben zowel een bewakend aspect, als een destructief aspect.²⁶⁶ Zo kan de angstaanjagende storm die Johnson diende te trotseren gezien worden als een metafoor voor de drempelwachter, gezien het de toegang bewaakte maar tegelijk ook voor vernietiging zorgde. Cooper merkte op dat het Congolese grondgebied bewaakt werd door gigantische bergen, en noemde deze ‘*Gaunt forbidding sentinels of the Congo*’, ofwel ‘magere, afschrikwekkende schildwachters van Congo’.²⁶⁷ Campbell beargumenteert dat zich achter de grensbewakers de duisternis, het onbekende en het gevaar bevindt.²⁶⁸ Dit is inderdaad het geval in het narratief van Cooper, die de reusachtige bewakers rechtstreeks aanspreekt:

“Gaunt forbidding sentinels of the Congo! What strange people dwell behind you! The dwarfs and others with their poisoned implements of war—cannibalism with all its attendant horrors. A people that cannot tell us of their past. The ages gone by are all a blank to them. These people are akin to the beasts of the forest, in as much as they care only for the present. [...] Tragedy follows tragedy behind those Bulegga mountains in the Congo,...”²⁶⁹

3.2.2. Fase 2 – Inwijding

De weg der beproevingen

De drempel is overschreden en de nieuwe, onbekende wereld heeft een eerste indruk achtergelaten op de reizende held. In de volgende fase wordt de reiziger aan een reeks beproevingen onderworpen, iets dat een bekend fenomeen is binnen het mythisch avontuur.²⁷⁰ In de reisverslagen manifesteren deze beproevingen zich als verschillende obstakels die het Congolese grondgebied biedt en die overwonnen moeten worden door de helden om hun missie succesvol te volbrengen. De obstakels kunnen in de bestudeerde reisverslagen opgedeeld worden in vijf categorieën²⁷¹:

I. Natuurlijke obstakels

Tijdens het reizen en jagen worden de reizigers uiteraard steeds geconfronteerd met hindernissen die de Congolese natuur teweege brengt, zowel in termen van fauna als flora. Hoewel de ‘onaangeraaktheid’ van de natuur ook diep bewonderd wordt (cf. hoofdstuk 4), vormt het ook een groot obstakel. Elke koloniale actor kreeg te maken met dichtbegroeide bossen en wouden, wat het doorkruisen ervan buitengewoon moeilijk maakte. Klimplanten, ranken, lianen, struikgewas, netels en andere dichte

²⁶³ Bailey, *Travel and adventure*, 89.

²⁶⁴ Glave, *Six years of adventure*, 24.

²⁶⁵ Roby, *My adventures in the Congo*, 17.

²⁶⁶ Campbell, *De held met de duizend gezichten*, 64.

²⁶⁷ Cooper, *Hunting and hunted*, 33.

²⁶⁸ Campbell, *De held met de duizend gezichten* 64.

²⁶⁹ Cooper, *Hunting and hunted*, 33-34. Cooper doet duidelijk beroep op mythische figuren, zoals schildwachters en dwergen, en op het idee dat er zich achter de drempel enkel tragedies voordoen. Uiteraard is dit ook wederom om negatieve stereotypingen aan de lokale bevolkingen toe te kennen (zie hoofdstuk 4).

²⁷⁰ Campbell, *De held met de duizend gezichten*, 81.

²⁷¹ Deze obstakels werden niet zo ingedeeld door Campbell; deze indeling werd voor deze thesis zelf gemaakt, op basis van de bevindingen in de verslagen.

begroeiing, in combinatie met plakkerige modder, steile heuvels en gladde paden, dienden overwonnen te worden.²⁷² Zoals Akeley aantoonde konden deze obstakels getrotseerd worden door de inheemse bevolkingen voorop te laten lopen en ze onderweg het dichtbegroeide spoor te laten omhakken. Door het gebruik van een gehaakt mes kon heel doeltreffend de hindernissen doorsneden worden.²⁷³ Insecten vormden ook een enorme plaag. Het waren vooral muggen die de reizigers continue in de weg stonden, zeker 's nachts wanneer ze de avonturiers wakker hielden door hun gezoem en beten. Om deze reden werden vaak muggennetten geïmplementeerd in de tenten en hutten, maar deze waren niet altijd effectief.²⁷⁴ De tseetseevlieg, waar de verslagen ten tijde van Belgisch Congo over rapporteren, was een ander hinderlijk insect.²⁷⁵ Deze vliegen waren de dragers en overbrengers van de parasitaire ziekte *trypanosomiasis* (ofwel, de slaapziekte), en veroorzaakten een reeks uitbraken in equatoriaal Afrika in het begin van de twintigste eeuw.²⁷⁶ Voor de koloniale reizigers in Belgisch Congo ging het contact met deze vliegen dus gepaard met een zekere angst. Roby, die zich doorheen een wolk tseetseevliegen moest navigeren, schrijft bijvoorbeeld dat ze liever geconfronteerd werd met leeuwen dan met deze insecten.²⁷⁷ Daarenboven ervaarde ook Johnson verschillende insecten als hinderlijk, omdat het gezoem de geluidopnames tijdens het filmen ernstig konden verstoren.²⁷⁸ Ook verschillende ongedierte, zoals beschreven in 2.2.4, werden uiteraard als obstakels ervaren. Vooral roofdieren die de kampen binnenslopen, of krokodillen die rivieren en meren 'infesteerden', waren hindernissen die overwonnen dienden te worden doormiddel van de jacht.²⁷⁹

II. Meteorologische obstakels

Een ander veelvoorkomend type obstakel heeft te maken met de weertoestanden in het Congolees grondgebied. In veel gevallen krijgen de jagers te maken met hevige weersomstandigheden die problemen veroorzaken tijdens het reizen. Eén veelvoorkomend meteorologisch obstakel zijn tornado's en hevige winden. Glave spreekt bijvoorbeeld over een '*season of winds*', een periode waar het gebied constant geplaagd wordt door wind en tornado's. Bij één incident kreeg de Brit bijvoorbeeld meerdere windvlagen te verduren tijdens het varen op de Kongo-rivier, waarvan één fataal werd en de kano deed kapseizen.²⁸⁰ Ook Bailey werd dagelijks geconfronteerd met stevige stormen zowel tijdens het afvaren van de rivier als op land.²⁸¹ Daarnaast kon, net zoals bij insecten, een te sterke wind een negatief effect hebben op de geluidopnames bij de filmsessies van Johnson.²⁸² Zeker op de Kongo-rivier konden zich

²⁷² Enkele voorbeelden waarin deze obstakels voorkomen zijn Glave, *Six years of adventure*, 98; Bailey, *Travel and adventure*, 104, 134, 276; Cooper, *Hunting and hunted*, 193, 214-25; Roby, *My adventures in the Congo*, 22-23, 103, 166; Akeley, *In brightest Africa*, 203, 206, 213; Johnson, *Congorilla*, 36, 90, 101, 123-25.

²⁷³ Akeley, *In brightest Africa*, 212-13.

²⁷⁴ In veel instanties wordt er verwezen naar muggen als ware plagen en het gebruik van muggennetten in de tenten. Zie bijvoorbeeld Glave, *Six years of adventure*, 25, 67; Bailey, *Travel and adventure*, 3-4; Cooper, *Hunting and hunted*, 22, 45-46, 226; Johnson, *Congorilla*, 92.

²⁷⁵ Cooper, *Hunting and hunted*, 142; Roby, *My adventures in Congo*, 121-23; Johnson, *Congorilla*, 24.

²⁷⁶ Daniel R. Headrick, "Sleeping sickness epidemics and colonial responses in East and Central Africa, 1900-1940," *PLoS Neglected Tropical Diseases* 8, nr. 4 (2014): 1.

²⁷⁷ Roby, *My adventures in the Congo*, 122.

²⁷⁸ Johnson, *Congorilla*, 19.

²⁷⁹ Glave, *Six years of adventure*, 63, 170, 219; Bailey, *Travel and adventure*, 183-84, 189, 210; Roby, *My adventures in the Congo*, 76-77, 80, 90.

²⁸⁰ Glave, *Six years of adventure*, 117.

²⁸¹ Bailey, *Travel and adventure*, 264.

²⁸² Johnson, *Congorilla*, 83.

ook sterke draaikolken voordoen. Zo beschrijft Bailey hoe deze verschijningen de boot meetrokken, waardoor ze enkele seconden later in een nieuwe draaikolk werden meegevoerd. Goed stuurwerk was essentieel om deze obstakels te overwinnen.²⁸³ Onweer en regenval waren andere veelvoorkomende hindernissen die de reis konden belemmeren. Deze verplichtten de reizigers om tijdelijk een halt toe te roepen aan hun reis en schuilplaatsen op te zoeken. Zeker 's nachts drong de regen vaak in de tenten, waardoor alles nat werd en de nachtrust verstoord werd.²⁸⁴ Overstromingen veroorzaakt door de regen, vooral tijdens het natte seizoen, konden er daarenboven voor zorgen dat het onmogelijk werd om de route verder af te reizen, waardoor afwachten de enigste optie werd.²⁸⁵ Tot slot had ook de temperatuur een aanzienlijke invloed op de reis. Cooper beschrijft dat de ondraaglijke hitte overdag aanhield en zelfs 's avonds nog voelbaar was. Koud water, hoewel aanlokkelijk, zou volgens deze auteur geen oplossing zijn om het obstakel te overwinnen. Volgens Cooper zou baden in koude rivieren in de hitte schadelijk zijn voor de huid en zelfs dodelijk kunnen zijn. Bailey had tijdens een te hete zon de alternatieve oplossing om een schaduwplek op te zoeken en daar voor enkele uren te schuilen tot de hitte vermindert.²⁸⁶ In de vulkanische berggebieden, waar Akeley zich vooral begaf, kon het 's nachts ook erg koud worden. Het gebruik van een kachel met kolen bood deels een oplossing, maar niet elke tent kon hiermee worden verwarmd.²⁸⁷

III. Medische obstakels

Omdat de reizigers blootgesteld werden aan een natuur, klimaat en weeromstandigheden waar ze niet bekend mee waren, kregen ze vaak te maken met medische problemen. Eén constante waar zo wat elke actor mee te maken kreeg, is koorts. Dit lijkt ver uit de moeilijkste 'beproeving' te zijn om te overwinnen, aangezien er weinig aan te doen is. Vooral Roby werd tijdens haar volledige reis constant geconfronteerd met hoge koortsaanvallen. Op een bepaald moment voelde ze zich zelf zodanig slecht, dat ze meende dood te gaan. De talloze koortsaanvallen hebben er ook voor gezorgd dat ze aan een aanzienlijk gewichtsverlies geleden heeft.²⁸⁸ Ook in alle andere verslagen wordt koorts ervaren als één van de meeste destructieve hindernissen. Op zo'n momenten werd de reis tijdelijk stopgezet en moest er gerust worden in de kampen, stations of opgezette tenten, tot de reis verdergezet kon worden.²⁸⁹ Andere aandoeningen, zoals reuma, huidziekten en -infecties, zweren en bloedvergiftiging konden zich ook voordoen.²⁹⁰ Akeley kreeg bijvoorbeeld te maken met bloedvergiftiging, wat hem bijzonder verzwakte, maar toch voelde hij zich gedwongen zijn reis voort te zetten omdat hij van mening was dat er in de wereld van de wetenschap, in tegenstelling tot de sportjacht, geen tijd kon worden verspild.²⁹¹ Medische obstakels voeden daarenboven het idee van de held als een soort martelaar, die constant aan pijn lijdt en geconfronteerd wordt met bijna-doodervaringen (zie later).

²⁸³ Bailey, *Travel and adventure*, 99-100.

²⁸⁴ Zie bijvoorbeeld Bailey, *Travel and adventure*, 185-86; Roby, *My adventures in the Congo*, 63-64; Cooper, *Hunting and hunted*, 226.

²⁸⁵ Bailey, *Travel and adventure*, 132.

²⁸⁶ Cooper, *Hunting and hunted*, 37, 53; Bailey, *Travel and adventure*, 281.

²⁸⁷ Akeley, *In brightest Africa*, 227.

²⁸⁸ Roby, *My adventures in the Congo*, 135-37, 227.

²⁸⁹ Glave, *Six years of adventure*, 30, 48; Bailey, *Travel and adventure*, 294; Cooper, *Hunting and hunted*, 199; Akeley, *In brightest Africa*, 225; Johnson, *Congorilla*, 136.

²⁹⁰ Bailey, *Travel and adventure*, 144; Akeley, *In brightest Africa*, 211.

²⁹¹ Akeley, *In brightest Africa*, 211.

IV. Menselijke obstakels

Deze vorm van ‘obstakels’ wordt vooral in hoofdstuk 4 besproken, omdat het deel uitmaakt van een strategie van racistische stereotyperingen conform met het imperiale gedachtengoed. Inheemse bevolkingen worden afgeschilderd als primitief, kannibalen, wilden,... die de blanke reiziger in de weg staan. In veel gevallen worden zij dan ook gezien als obstakels tijdens het jagen of reizen die overwonnen dienen te worden. Dit gaat vaak gepaard met dreigementen en geweld. Zo kreeg Glave te maken met dorpsbewoners die trachtten zijn geschoten nijlpaard te stelen, waarbij hij dreigementen met zijn geweer, dat hij beschouwde als superieur aan de 'primitieve' wapens van zijn tegenstanders, als enige oplossing zag. Daarnaast kreeg hij bijvoorbeeld ook te maken met een inheems dorp, naburig aan het Lukolela station waar hij aan het hoofd stond, waarvan de dorpsleider een vijandige attitude had. Volgens Glave zou deze leider bewoners van zijn station vaak gevangen nemen en soms zelfs doden. Nadat een gesprek met het dorpshoofd en dreigementen niets hadden opgeleverd, besloot de Brit om, samen met de bewoners van Lukolela, het dorp plat te branden als ‘straf’.²⁹² Ook ‘deserteurs’ zijn een veelvoorkomend obstakel waar veel van de jagers mee te maken kregen. In dit geval zetten inheemse werkers, zoals gidsen en dragers, het op een lopen, en laten ze de Europese reiziger achter. Het bestraffen van deserteurs ging ook gepaard met verregaand geweld. Zo had Bailey bijvoorbeeld een deserteur gevat en stevig vastgebonden.²⁹³ Roby ging hier nog verder in en bestrafte gevatte deserteurs steeds met zweepslagen.²⁹⁴

V. Geografische obstakels

Deze obstakels hebben betrekking op specifieke geografische locaties, en worden voorgesteld vanuit een breder perspectief. Deze locaties kunnen de reeds genoemde obstakels bevatten, maar worden toch vaak gezien als aparte hindernissen. Zo had je bijvoorbeeld de Kongo-rivier, die geteisterd werd door weersomstandigheden, ongedierte, dichtbegroeide natuur,... maar die zelf ook gezien werd als iets dat getrotseerd en overwonnen moest worden. Zowel bij Glave als Bailey speelde de Kongo dan ook de grootste rol in de reisverslagen, omdat ze erg afhankelijk waren aan de rivier om op bepaalde locaties te geraken.²⁹⁵ Historica Joanne Yao, onder andere gespecialiseerd in ecologische geschiedenis, verklaart in haar boek *The ideal river* (2022) dat de Kongo-rivier in de ontdekkingsfase door Europeanen gezien werd als iets dat getemd moest worden. Het temmen van de rivier betekende volgens de auteur de totaliserende triomf van hun persoonlijke- en beschavingsdoelstellingen en de eindoverwinning van de westerse rationaliteit op de mythische ‘monsters’ die in het onbekende op de loer lagen. Door de Kongo-rivier te temmen kon de Europese mens de maatstaf van alle dingen worden.²⁹⁶ De grote meren in het Congolese grondgebied kunnen, net zoals de rivier, ook als geografische obstakels beschouwd worden. Zoals

²⁹² Glave, *Six years of adventure*, 53-55, 71-73.

²⁹³ Bailey, *Travel and adventure*, 295.

²⁹⁴ Roby, *My adventures in the Congo*, 125. Er zijn veel voorbeelden van Roby die zweepslagen (met een *chicotte*) inzet tegen de inheemse bevolkingen. Dit, en hoe ze dit geweld retorisch tracht te verdedigen, wordt besproken in het volgende hoofdstuk.

²⁹⁵ Beide verslagen zijn volledig gebaseerd op de reis in de Kongo-rivier, dit is bijvoorbeeld te zien op het respectievelijk kaartmateriaal die ze beschikbaar gesteld hebben in hun verslagen (kaart 1 en 2 in bijlage)

²⁹⁶ Joanne Yao, *The ideal river: how control of nature shaped the international order* (Manchester University Press, 2022), 152.

eerder besproken diende Johnson het Albertmeer te overwinnen (of te ‘temmen’) om het Congolese grondgebied te kunnen bereiken.²⁹⁷ Hetzelfde gold voor specifieke bergen in het landschap. De Mikenovulkaan (Oost-Congo, zie kaart 6 en 7 in bijlage), bijvoorbeeld, moest zowel door Akeley als Johnson getrotseerd en beklommen worden als voorwaarde om de gorilla’s te kunnen bereiken. Vooral de hoogte en steilheid van de vulkaan zorgde voor moeilijkheden bij het klimmen en de jacht op gorilla’s.²⁹⁸ Het Ituri regenwoud, gelegen aan de noordoostelijke rand van stroomgebied van de Kongorivier, werd ook ervaren als één groot geografisch obstakel door Johnson.²⁹⁹ Dit regenwoud beschrijft hij dan ook als “*a land of shadows, chill, and fog, wherein the little people dwell...*”³⁰⁰

Apotheose en het uiteindelijke geschenk

Na de verschillende obstakels overwonnen te hebben, laat de held alle verschrikkingen en ook de onwetendheid achter. De held is zagezegd bevrijd van alle angst die ze hebben moeten doorstaan.³⁰¹ Door hun ervaringen hebben de reizigers een persoonlijke transformatie ondergaan (‘apotheose’), waardoor ze een ‘wijsheid’ opgedaan hebben waarover anderen niet beschikken. In de meeste gevallen neemt dit de vorm aan van kennis over het Congolese grondgebied en alles wat er in leeft. Zo heeft Glave tijdens zijn reis de ontdekking gedaan van wat het werkelijke kwaad is dat in het gebied ronddwaalt: de ‘Arabische slavenhandelaars’. Glave is tot de realisatie gekomen dat niet de inheemse bevolkingen, of de Europeanen, kwaadaardig zijn, maar wel de ‘Arabieren’, waarbij het hart van Afrika het jachtgebied zou zijn waar ze slaven en ivoor, op gruwelijke wijze, vergaren. De wreedheid van de ‘Arabieren’ zou volgens deze jager dan ook de ‘wildheid’ van de inheemse bevolkingen moeten verklaren.³⁰² Ook Cooper heeft kennis opgedaan over wat hij het vrije en open leven van de kolonies noemt. Zijn transformatie omvat het besef van de tijdloosheid, afzondering, goddeloosheid en onwetendheid van het land en de bevolkingen die er leven. Cooper was naar eigen zeggen een hernieuwde man, en was in staat om thuis in zijn comfortabele stoel te dromen over de bewoners van de bossen en andere sprookjesachtige streken van Centraal-Afrika, die hij ‘vreemde mensen’ noemt, en ook over de exotische natuur en dieren die er leven.³⁰³ Voor velen is de ervaring en de kennis over de natuur en de bevolkingen dan ook het ultieme geschenk die de reis heeft teweeggebracht. Voor Roby was het geschenk de kennis over de wreedheden in Congo, waarbij ze de ontdekking gedaan heeft dat er helemaal geen sprake is van gewelddadigheden zoals vele ‘leugenachtige’ rapporten geschreven hadden. Haar persoonlijke transformatie omvatte ook de ontdekking dat geweld, waar ze voor haar reis sterk tegen was, een noodzakelijk instrument is om de inheemse bevolkingen in toom te houden en om de jachtexpedities succesvol te volbrengen.³⁰⁴ Het uiteindelijke geschenk kon, naast de kennis, uiteraard ook fysieke vormen aannemen. Dit was bijvoorbeeld het geval bij Akeley en Johnson, die naast nieuwe wetenschappelijke kennis ook daadwerkelijk foto- en filmmateriaal hadden verzameld, en gorilla's (dood of levend) naar hun thuisland hadden meegebracht.³⁰⁵ Uiteraard is deze apotheose vooral deel van koloniale propaganda: de zagezegde ‘wijsheden’, waarbij er gewezen wordt op de kracht van de eigen

²⁹⁷ Johnson, *Congorilla*, 21.

²⁹⁸ Akeley, *In brightest Africa*, 217; Johnson, *Congorilla*, 107.

²⁹⁹ *Encyclopedia Britannica*, lemma "Ituri Forest," geraadpleegd 30.4.2024, <https://www.britannica.com/place/Ituri-Forest>.

³⁰⁰ Johnson, *Congorilla*, 12.

³⁰¹ Campbell, *De held met de duizend gezichten*, 127.

³⁰² Glave, *Six years of adventure*, 228-30.

³⁰³ Cooper, *Hunting and hunted*, 255.

³⁰⁴ Roby, *My adventures in Congo*, 263-66, 269.

³⁰⁵ Akeley, *In brightest Africa*, 236; Johnson, *Congorilla*, 235-36.

getuigenissen, zijn strategieën om een specifiek koloniaal beeld te creëren of in stand te houden over Congo.

3.2.3. Fase 3 – Terugkeer

Meester van twee werelden

Wanneer de helden opnieuw de drempel overgestoken hebben en succesvol teruggekeerd zijn, wordt de opgedane wijsheid en kennis gebruikt om het thuisland te ‘verlichten’ (uiteraard opnieuw als onderdeel van koloniale propaganda). Ze kennen zichzelf de status toe van meester van twee werelden. In de meeste gevallen gaat dit gepaard met het brengen van een belangrijke boodschap. Zo riep Glave op dat de gehele ‘geciviliseerde’ wereld zich moet verenigen en nobel werk dient te verrichten in Afrika door te strijden tegen de ‘Arabische mensenjagers’. Zowel de Congo-Vrijstaat als de koloniale Franse, Engelse, Duitse en Portugese regeringen, zouden volgens de auteur hun onderdanen moeten beschermen van de ‘gierige Arabische slavenhandelaars’.³⁰⁶ Cooper brengt de boodschap dat de lokale bevolkingen ‘niet allemaal’ even slecht zijn, en dat ze daarom een betere behandeling verdienen dan onder de ‘beschaafde’ vlag het geval was.³⁰⁷ Roby duidt op de ‘leugenachtige’ verslagen en rapporten die wreedheden tegenover de bevolkingen gerapporteerd hebben. Ze kent haarzelf en haar verslag een superieure autoriteit toe door de te stellen dat de andere auteurs hoogstwaarschijnlijk geen voet op het Congolese grondgebied gezet hebben, in tegenstelling tot haar ‘echte’ getuigenissen. Haar missie om fotografisch bewijs van gruweldaden te verzamelen, faalde, aangezien ze van mening was dat er niets gruwelijks was om te fotograferen. In de plaats brengt ze wel de boodschap dat rapporten over wreedheden met een korrel zout moeten genomen worden.³⁰⁸ Het is opmerkelijk dat deze verslagen, voornamelijk voortkomend uit jachtexpedities, vooral resulteren in een vernieuwde kijk – of dat beweren ze tenminste, het bevestigt vooral bestaand koloniaal gedachtengoed – op de lokale bevolkingen, en niet op de Congolese dieren. Bij Akeley is dit wel het geval. Eerder dan zich uit te spreken over de bevolkingen, brengt hij de mededeling dat de Congolese gorilla in gevaar verkeert. Hij verschaft het idee van een gorillareservaat (later het ANP), waarvan hij van mening is dat het relatief makkelijk en goedkoop op poten zou gezet kunnen worden.³⁰⁹ Johnson’s boodschap resulteerde uit zijn vergissing van de gorillavangst. Door zijn (wetenschappelijke) ervaringen in Belgisch Congo kwam Johnson tot het besef dat dieren het best in hun natuurlijke habitat blijven wonen, dat de gangbare manieren van het dierenvangen wreedaardig zijn, en dat daarenboven de transportatie van de dieren naar het thuisland ook steeds in erbarmelijke omstandigheden voor de dieren gebeurt. Johnson zijn vergissing van de gorillavangst fungeert ook meteen als boodschap.³¹⁰ Henry Bailey vormt hierin een uniek geval, aangezien hij, in tegenstelling tot andere verslagen, geen concluderende boodschap of oproep heeft geformuleerd. Hij beweert dat zijn enige doel was om zijn koloniale sportervaringen te beschrijven.³¹¹ Desondanks zou kunnen betoogd worden dat zijn nieuwe inzichten over de jacht zijn geschenk vormen, en dat zijn reisverslag, net als bij andere auteurs, de rol aanneemt van boodschapper om Europeanen te verlichten. Op deze manier fungeren de auteurs, volgens hun eigen beschrijvingen, als brug tussen twee werelden, namelijk tussen het

³⁰⁶ Glave, *Six years of adventure*, 233.

³⁰⁷ Hoewel dit zijn uiteindelijke boodschap was, wordt dit tegengesproken doorheen het gehele reisverslag van Cooper, dat boordevol racistische stereotyperingen staat. Ook het idee van een interne hiërarchie binnen de lokale bevolkingen, waarbij er ‘goede’ en ‘slechte’ Congolese bevolkingsgroepen bestaan, is een strategie van ‘othering’. Dit is opnieuw een strategie die in het vierde hoofdstuk besproken wordt. Cooper, *Hunting and hunted*, 257.

³⁰⁸ Roby, *My adventures in the Congo*, 264, 267.

³⁰⁹ Akeley, *In brightest Africa*, 247-49.

³¹⁰ Johnson, *Congorilla*, 234-36.

³¹¹ Bailey, *Travel and adventure*, viii.

Westen en Congo. Door zich deze rol toe te eigenen, wordt het ook makkelijker om koloniaal gedachtengoed, bijvoorbeeld over 'exotische' natuur en bevolkingen, te promoten (cf. hoofdstuk 4).

3.3. Tekstuele en visuele strategieën van heldhaftigheid

De zes reisverslagen volgen min of meer de archetypische route van Campbell's monomythe. Door (onbewust) een structuur te volgen die ook door mythische en religieuze heldenverhalen gebruikt worden, weerspiegelen de auteurs zich impliciet als helden die eenzelfde weg der beproevingen moeten afleggen als populaire heldhaftige figuren. Er zijn echter ook specifieke strategieën die zich niet in de structuur, maar wel in de tekst zelf manifesteren, zowel tekstueel als visueel. Deze vorm van strategieën wordt in dit deel besproken.

3.3.1. De cult van het geweer

Vaak neemt het geweer een centrale plaats in de reisverslagen in, juist omdat het de reizigers in staat stelt zichzelf te presenteren als helden, terwijl dit wapen niet of minder toegankelijk is voor lokale bevolkingen. Historica Karen Jones, gespecialiseerd in Amerikaanse- en milieugeschiedenis, schrijft dat vuurwapens deel uit maakten van het fantasierijke arsenaal van de mannelijke held, dat ze een cruciale rol in de vertelcultuur van de jacht speelden en dat ze soms zelfs een eigen agency leken te hebben. Vuurwapens zouden volgens Jones een vitale rol spelen in het discursieve landschap van strijd, gevaar en mannelijke triomf.³¹² Vaardig zijn met vuurwapens is dus van groot belang om zich als heldhaftig op te kunnen stellen tijdens de jacht. Glave beweert bijvoorbeeld dat door voortdurende oefening op het Afrikaanse groot wild, hij een vaste hand heeft ontwikkeld en zich steeds vrij zeker voelde over zijn precisie met het geweer. Doorgaans keerde hij, naar eigen zeggen, na een dag jagen tussen de buffels of nijlpaarden dan ook telkens met minstens één van deze dieren terug naar huis.³¹³ Door het bezitten van uitstekende schietvaardigheden kon de 'heldhaftige' reiziger de lokale bevolkingen dan ook voorzien van vlees (zie 2.2.2.) en hen beschermen tegen roofdieren en ander ongedierte (zie 2.2.4.). Deze vormen van jacht fungeren in grote mate als strategieën om zichzelf te presenteren als koloniale helden, omdat de reiziger op een heroïsche wijze de lokale bevolking zogezegd 'bevoorraadt' en 'beschermt'. Hierdoor wordt een narratief gecreëerd waarin alleen de blanke kolonialist met het geweer in staat is dit te doen. Het geweer wordt dus doorgaans beschouwd als het meest krachtige wapen, en wordt daarom ook als superieur beschouwd ten opzichte van de 'primitieve' wapens van de inheemse bevolkingen. Zo stelt Cooper in 1914 dat veel van de bevolkingen in Congo zelfs niet weten wat blanken met een geweer kunnen doen en wat de beperkingen ervan zijn, waarbij hij wijst op de kracht van een vuurwapen.³¹⁴ Door de zogezegde superioriteit van het geweer is de koloniale reiziger dan ook in staat om op heroïsche wijze te triomferen in conflicten met lokale bevolkingen. Wanneer Glave zijn eerste nijlpaard in de Congo-Vrijstaat had doodgeschoten, en deze na drie uur wachten boven water kwam drijven, werd hij omringd door de bewoners van omliggende dorpen, bewapend met speren en messen, die volgens hem beweerden dat een blanke man geen recht heeft op het vlees dat in hun territorium geschoten wordt.³¹⁵ De Brit sprak de aanvallers rechtsreeks aan en wees op de macht van het geweer:

³¹² Karen Jones, "Guns, masculinity and marksmanship: Codes of killing and conservation in the nineteenth-century American West," in *A cultural history of firearms in the Age of Empire*, eds. Karen Jones, Giacomo Macola en David Welch (Routledge, 2013), 43-44.

³¹³ Glave, *Six years of adventure*, 117.

³¹⁴ Cooper, *Hunting and hunted*, 152.

³¹⁵ Glave, *Six years of adventure*, 53-54.

"These men of mine are armed with the same weapon with which I killed that animal. You have not such thick hides as he has, so I advise you to quickly retreat."³¹⁶

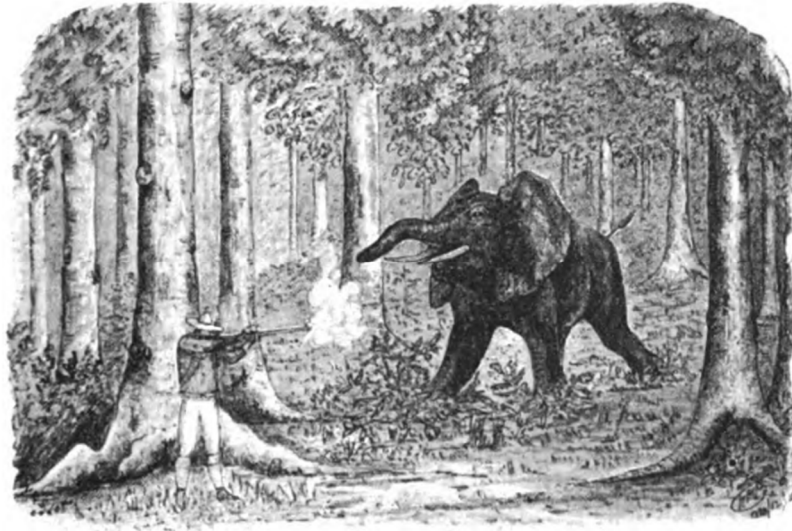
Juist door het bezit van vuurwapens, ziet Glave het als mogelijk om zich heroïsch op te stellen tegen een grote groep aanvallende bevolkingen. Dergelijke conflicten met lokale bevolkingen en jachtsituaties worden vaak gevisualiseerd, waarbij het geweer een centraal element vormt in het beeldmateriaal. Fig. 8 weergeeft bijvoorbeeld een aanval van een dorpshoofd, die Glave met een mes bestormt. Uit de schets blijkt duidelijk dat door de geconstrueerde 'superioriteit' van het geweer, Glave in staat is om heroïsch op te treden en de aanval een halt toe te roepen. Uiteraard voedt dit tegelijk ook het narratief van een Europese superioriteit tegenover een 'primitieve' Ander (cf. hoofdstuk 4).

Figuur 8. *Schets van Glave die zijn vuurwapen op het aanvallende dorpshoofd richt en hem beveelt zijn mes te laten vallen.* Overgenomen uit E.J. Glave *Edwards James Glave, Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 66.

De bovenstaande tekening van Glave vertoont opvallende gelijkenissen met een schets van Henry Bailey (fig. 9). De houding van de jager en de positionering van de jager tegenover de aanvaller is bijna identiek aan die op de schets van Bailey, waarop te zien is dat de jager zelfs in staat is om een reusachtige olifant van zeer dichtbij te benaderen vanwege het bezit van een vuurwapen. Op basis van beide tekeningen kan geen onderscheid worden gemaakt tussen welke figuur Glave vertegenwoordigt en welke figuur Bailey vertegenwoordigt. Er ontstaat een soort archetypische held, wiens beeltenis consistent is in termen van kleding, houding, positionering en de prominente aanwezigheid van het geweer.

³¹⁶ Glave, *Six years of adventure*, 54.

Figuur 9. Een schets van Bailey die zijn vuurwapen gebruikt in een 'heldhaftig' duel met een aanvallende olifant. Overgenomen uit *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting* (Londen: Chapman & Hall, 1894), 311.

Ook fotografie benadrukt vaak het belang van het geweer als een symbool van heldhaftigheid. Bijvoorbeeld, fig. 6 en fig. 7, zoals weergegeven in Sectie 2.4.2., tonen aan hoe het geweer inbegrepen wordt op de foto door Roby en Cooper wanneer de jagers poseren met het geschoten dier. Er wordt dus niet alleen belang gehecht aan wie er geschoten heeft en wat er geschoten is, maar ook met welk wapen dit gedaan werd.

3.3.2. 'Charging animals'

Een andere strategie van heroïsme is het benadrukken van confrontaties met aanvallende dieren, aangeduid met het werkwoord 'to charge'. Zoals eerder aangetoond werd de buffeljacht beschouwd als de meest opwindende sport, juist omdat dit dier bekend staat om regelmatig aan te vallen. Het woord 'charge' benadrukt de snelheid en woestheid van het dier, en geeft het daarmee een connotatie die het gevaarlijke aspect van de aanval benadrukt. Alleen de meest heroïsche jagers zijn in staat om dit gevaar te trotseren. Bailey beschrijft dat buffels die op de jager afstormen, meestal met hun kop omhoog, hoorns naar achteren en de neus recht naar voren, steeds heel dichtbij de jagers komen. Vervolgens halen ze hun kop naar beneden, en zijn ze klaar om toe te slaan. Indien de jager dan de pech heeft om gegrepen te worden door de hoorns, zou er volgens Bailey weinig kans zijn om er levend vanaf te komen.³¹⁷ De buffeljacht is dus het ultieme symbool van heldhaftigheid. In één ervaring met een aanvallende buffel had Bailey het, naar eigen zeggen, op het nippertje overleefd. Op het moment dat de buffel op de Brit afstormde, waren kogels niet voldoende om het dier te stoppen. Wanneer de jager opzij sprong en het dier voorbij stormde, werd hij licht geraakt op zijn rechterheup. Samen met zijn hond, een fox-terrier³¹⁸, slaagde hij er

³¹⁷ Bailey, *Travel and adventure*, 148.

³¹⁸ Opvallend genoeg vermeldt Bailey nooit de aanwezigheid van zijn hond tijdens zijn jachtexpedities, behalve relatief laat in zijn reisverslag. Nochtans stelt hij in deze jachtscène dat deze hond hem gewoonlijk bijstaat in zijn jachtexpedities en nooit zijn zijde verlaat zonder toestemming. Dit toont aan dat reisverslagen in grote mate een selectie ondergaan, waarbij wat wel en wat niet wordt vermeld een persoonlijke keuze is van de auteur. Het is mogelijk dat de hond in andere jachtervaringen van het verslag steeds aanwezig was, maar dat Bailey het niet de moeite waard vond om dit te vermelden, behalve wanneer de hond echt een verschil maakte, zoals in dit fragment.

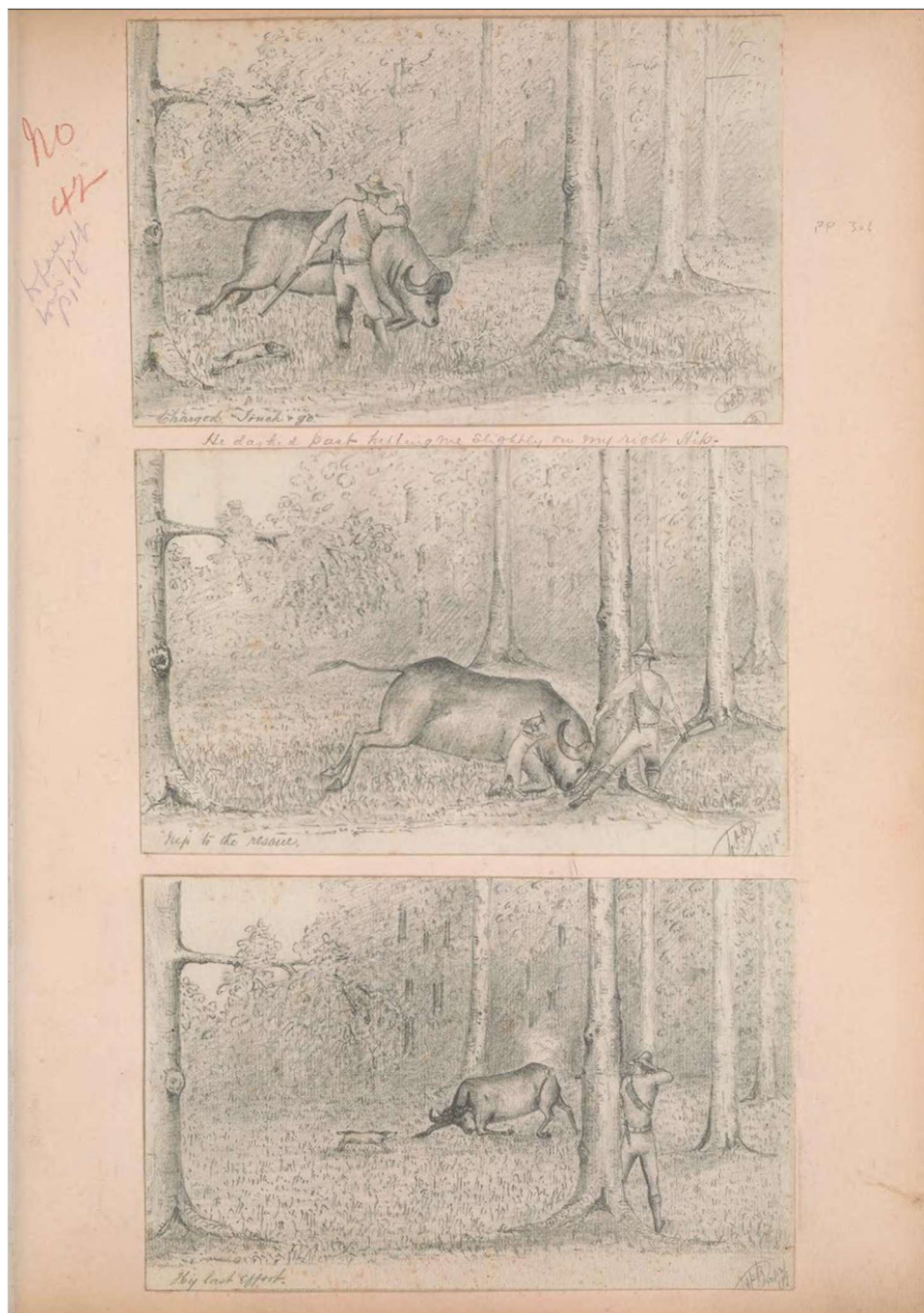
uiteindelijk in om het dier dood te schieten.³¹⁹ Een fragment van dit verhaal heeft hij gevisualiseerd met een bijhorende schets:

Figuur 10. Een schets van de confrontatie tussen Bailey met zijn hond en een aanvallende buffel, waarbij de jager licht op zijn heup geraakt wordt. Overgenomen uit *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting* (Londen: Chapman & Hall, 1894), 306.

Net als bij Bailey's schets van de olifantenjacht, benadrukt dit beeld hoe dicht de jager bij het dier komt tijdens het gevecht. Ondanks dat het beeld laat zien dat er veel bomen aanwezig zijn, lijkt Bailey toch geen dekking te zoeken tijdens de confrontatie met het aanvallende dier. De beslissing om deze schets op te nemen in het narratief is geen toeval. In een schetsboek van Bailey, dat schetsen en latere foto's bevat van zowel deze reis in de Congo-Vrijstaat als andere reizen, is te zien dat de Brit minstens drie verschillende tekeningen heeft gemaakt van dezelfde confrontatie:

³¹⁹ Bailey, *Travel and adventure*, 305-307.

Figuur 11. Pagina overgenomen uit Henry Bailey's schetsboek, getiteld *Hunting & other sketches in Central Africa, the Congo, Kwilu, & South West Coast district* (1884), pagina's ongenummerd. De pagina weergeeft drie schetsen van dezelfde confrontatie met een aanvallende buffel in de Congo-Vrijstaat.

De schetsen weergeven een soort stripverhaal van het gevecht met het aanvallende dier. Toch koos Bailey er voor om enkel de eerste schets te implementeren in zijn reisverslag. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat dit de meeste heroïsche afbeelding is. In de eerste tekening staat Bailey blootgesteld en onbeschermd in een open veld, terwijl het dier gevaarlijk dicht bij de jager komt, waardoor hij op het nippertje aan de dood ontsnapt. De andere twee afbeeldingen tonen echter dat Bailey dekking zoekt achter een boom. Op de laatste afbeelding is te zien dat het gevecht zich enkel tussen de hond en de buffel afspeelt, terwijl de jager veilig op de achtergrond staat en het dier op een afstand kan neerschieten. Deze geven een heel anders en minder heroïsch beeld dan de eerste

afbeelding. Dit toont aan dat ook beelden geselecteerd worden, en dat bij de selectie het heroïsche aspect sterk in overweging wordt genomen.

Naast de buffel worden ook andere '*charging animals*' gebruikt om een heroïsch narratief te creëren. Cooper spreekt bijvoorbeeld over '*charging elephants*', die volgens hem in tien seconden meer dan honderd meter ver kunnen lopen. In zo'n situatie zou een persoon zich alleen kunnen redden door naar rechts of links uit te wijken, of door op de grond achter een struik of boom te gaan liggen zonder een spier te vertrekken totdat het gevaar geweken is. Cooper voegt eraan toe dat, indien olifanten geen inferieure zicht en gehoor zouden gehad hebben, het jagen op olifanten pure zelfmoord zou zijn.³²⁰ Ook hier wordt gewezen op het gevaar en de nood aan dapperheid om een aanvallende olifant te confronteren. Bailey's ervaring met een aanvallende olifant, gevisualiseerd op fig. 9, wordt ook beschreven als een spannende beleving. Conform met de methode die Cooper beschreef, kon Bailey de naderende olifant ontwijken door opzij te springen, waarna hij meerdere kogels richting het dier kon afvuren.³²¹ Een aanvallend nijlpaard kon evenmin voer vormen voor een heroïsch narratief, zoals het geval was bij Glave's eerste jachtervaring in Congo. Na een ontmoeting met een kudde nijlpaarden op de Kongo-rivier, op de terugweg naar zijn station (Lukolela), slaagde Glave erin om op één van deze dieren te schieten en het te verwonden. Bijgevolg werd het nijlpaard volgens de auteur woedend en plonsde het dier door het water richting de kano waar de jager en de 'bemanning' zich bevonden. Na het dier doodgeschoten te hebben, en het vlees uitgedeeld te hebben aan de bewoners van het Lukolela station, schrijft Glave dat zijn 'heroïsche' daad gevierd werd met dans en geluiden van feestvreugde.³²² Deze ervaring heeft Glave eveneens neergetekend:

Figuur 12. Een tekening van Glave en zijn inheemse 'bemanning' in een kano op de Kongo-rivier, die een 'heldhaftige' confrontatie hebben met een woest nijlpaard. Overgenomen uit E.J. Glave Edwards James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 53.

Ook hier zijn opnieuw archetypische conventies terug te vinden die een koloniale heldhaftigheid weerspiegelen. Het aanvallende dier, afgebeeld met zijn bek wijd open en zijn reusachtige tanden

³²⁰ Cooper, *Hunting and hunted*, 112.

³²¹ Bailey, *Travel and adventure*, 110-11.

³²² Glave, *Six years of adventure*, 52-53, 56.

onthuld, komt opnieuw gevaarlijk dicht in de buurt van de jager, waarbij het geweer slechts enkele centimeters verwijderd is van het nijlpaard. Daarnaast is er een duidelijk contrast tussen de ‘held’ en de inheemse ‘bemanning’. De ‘held’ zit koel en kalm op de boot, zijn concentratie gericht op het mikken van zijn geweer op het dier, terwijl de ‘bemanning’ angstig om zich heen kijkt en in paniek raakt, waardoor de boot begint te wankelen. Enkel door vaardigheid en dapperheid is de ‘heldhaftige’ jager in staat om het dier te doden, desondanks de zogezegde ‘incapabele’ ‘bemanning’ die het hem alleen maar moeilijker maken.

In het geval van de camerajacht staat het geweer niet langer centraal, maar de notie van ‘*charging animals*’ bleef wel bestaan. James R. Ryan wijst op het idee dat het fotograferen van dieren als spannender en gevaarlijker werd beschouwd, maar dat er tegelijk kritieken ontstonden op het idee van de sportiviteit van de camerajacht. Zo wijst de auteur op het scepticisme van de Britse jager Denis Lyell (1871-1946), die in 1923 kritiek leverde op ‘*charge photographs*’, verwijzend naar foto’s van aanvallende dieren. Deze foto’s waren volgens Lyell alleen ‘echt’ als ze van vóór het dier werden genomen, en bovendien stelde hij dat maar weinig dieren aanvielen tenzij ze gewond waren. Daarom zag hij het als gevaarlijker om een gewond dier te confronteren met het geweer.³²³ Het debat over de sportiviteit van de camerajacht tegenover de geweerjacht toont in elk geval dat het benaderen van ‘*charging animals*’ een blijvend idee van heroïsme was. In de verslagen van Akeley en Johnson, die beide doorgaans participeerden aan de camerajacht op de gorilla, is dergelijke fotografisch materiaal echter moeilijker te vinden. Dit heeft veel te maken met het feit dat ze de gorilla’s gerepresenteerd hadden als dieren die absoluut niet gevaarlijk waren, en dat ze dus niet geneigd waren om de mens zomaar aan te vallen (zie 2.4.3.). Foto’s van aanvallende gorilla’s zouden dus enkel mogelijk zijn indien het dier geprovoceerd zou worden door de jager, wat, in Lyell’s woorden, de ‘echtheid’ van het beeld zou wegnemen. Dit wordt aangetoond door Akeley, die in aanraking kwam met een groep gorilla’s tijdens zijn zoektocht op de Mikenovulkaan. De gorilla’s hadden zijn aanwezigheid reeds opgemerkt, maar één van hen stormde pas op Akeley af nadat hij een aantal schoten had afgevuurd. De Amerikaan nuanceert deze ervaring door te stellen dat dit eerder uitzonderlijk is, en dat het waarschijnlijk de snelste ‘*charge*’ is die ooit op een mens werd uitgevoerd door een gorilla.³²⁴ Johnson heeft zijn reisverslag wel voorzien van fotografisch materiaal waarop aanvallende gorilla’s te zien zijn, maar hij heeft dit ook genuanceerd door deze handelingen te beschrijven als valse aanvallen. Hiermee verwijst hij naar het idee dat gorilla’s die niet geprovoceerd worden zelden daadwerkelijk aanvallen, maar eerder bluffen door herhaaldelijk naar de jager toe te lopen en dan weer terug te keren.³²⁵ In principe is een foto zoals fig. 13, hieronder weergegeven, dus minder gekoppeld aan heldhaftigheid, zoals bij de tekeningen van Glave en Bailey, omdat ze in de tekst van het reisverslag genuanceerd worden. Echter, de foto in kwestie werd volledig aan het begin van Johnson’s verslag geplaatst, nog vóór het titelblad, met het bijschrift “*This fellow came screaming out of the jungle at our approach, beating his chest as he came.*” Dit koppelt het beeld los van het geschreven betoog in het reisverslag en geeft de foto, in combinatie met het bijschrift, toch een heroïsche connotatie.

³²³ Ryan, “Hunting with the camera,” 216.

³²⁴ Akeley, *In brightest Africa*, 214-15.

³²⁵ Johnson, *Congorilla*, 128.

Figuur 13. Een foto van een aanvallende gorilla die richting fotograaf Martin Johnson loopt. Overgenomen uit Martin Johnson, *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932), gelokaliseerd op de pagina vóór het titelblad..

3.3.3. De koloniale jager als martelaar

In het werk *Pain: a cultural history* (2012) betoogt Spaanse historicus Javier Moscoso dat de waarschijnlijkheid dat een ervaring als cultureel betekenisvol wordt beschouwd toeneemt indien het gaat over mensen met pijn. Dit zou nog eens extra bekrachtigd worden indien hun lijden en angst sympathie of medeleven kunnen opwekken. Pijn kan volgens Moscoso gezien worden als een retorische strategie waarmee de zekerheid van een ervaring wordt omgezet in een sociale en intersubjectieve waarheid.³²⁶ Ook binnen de context van de koloniale reisverslagen is lijden een steeds terugkerend element, en wordt het bewust of onbewust ingezet als een strategie om een heroïsch discours te benadrukken. Dit is verbonden met de verschillende obstakels die de ‘held’ dient te trotseren (cf. 3.2.2.), waarbij de pijn die ze ervaren ook een uitdaging vormt die overwonnen moet worden. Marguerite Roby beschrijft op dramatische wijze dat, op het moment dat ze leed aan een hoge koorts en zonnesteek, het leek alsof het einde nabij was en dat ze haar leven voorbij zag flitsen:

“All the world seemed to go spinning before my eyes after that, and I flew from scene to scene, from country to country, like some lost spirit adrift on the wings of the wind. Every picture was clearcut and distinct before my eyes, passing slowly like a cinematograph film, but I had no part or place in the scenes I witnessed, and none heeded me as I passed.”³²⁷

³²⁶ Javier Moscoso, *Pain: A cultural history* (Palgrave Macmillan, 2012), 8.

³²⁷ Roby, *My adventures in the Congo*, 136.

In haar reisverslag benadrukt Roby meerdere malen haar belevenis van pijn, lijden en de nabijheid van de dood, vooral veroorzaakt door hevige koortsaanvallen, en ze beschrijft dit op een fantasierijke, verhalende manier, zoals ook blijkt uit het bovenstaande fragment. Dit idee van een lijdensweg afleggen in naam van een 'goed doel' (gebieden 'civiliseren', kennis rapporteren, bijdragen aan wetenschappelijke vooruitgang,...) toont veel overeenkomsten met heroïsche martelaars. Akeley, die een bloedvergiftiging verkregen had, vertelt dat hij in een enorm verzwakte conditie terecht gekomen was. Maar, zo schrijft hij, omdat de wetenschap een '*jealous mistress*' is die weinig rekening houdt met de gevoelens van een man, had de taxidermist nooit de tijd om uit te rusten. Om de specimen, de geschoten gorilla's waarop hij gejaagd had, naar behoren te conserveren, mocht er geen enkele tijd verloren gaan. Het bewaren van een gorilla, dat wil zeggen het dier vellen, het skelet kuisen, lichaamsdelen opzetten en de hersenen en interne organen bewaren in formaline, zou volgens Akeley een volledige dag hard werken zijn. Bovendien ondernam Akeley tochten in bergachtige gebieden, ondanks zijn aanzienlijk verzwakte conditie, waarbij hij geconfronteerd werd met zeer steile hellingen die hij moest beklimmen. Daarbovenop kreeg hij ook nog te maken met koorts die, naar eigen zeggen, dreigde om zijn plannen ernstig te verstoren en hem in een gênante positie te brengen ten opzichte van de rest van het gezelschap, die hij een jachtexpeditie beloofd had.³²⁸ Alles bij elkaar genomen stelt Akeley zich dus op als een martelaar die, ondanks verzwakt te zijn door medische obstakels, zich toch bleef inzetten in naam van de wetenschappelijke vooruitgang. Zoals eerder in dit hoofdstuk aangetoond werd waren het niet alleen ziektes en koorts die de reiziger op de proef stelde, maar ook talloze andere obstakels, die vooral betrekking hebben op de Congolese natuur, weersomstandigheden, bevolkingen en geografie. Toch lijken vooral de medische problemen die de reizigers ondergaan, en die de andere obstakels nog ondragelijker maken, ingezet te worden om het kwellende heldenparcours te benadrukken.

Een ander gegeven dat geconnecteerd kan worden met het martelaarschap, is de benadrukking van de dood. Zoals uit het bovengenoemde citaat van Roby blijkt, bracht haar 'bijna-doodervaring' haar in een soort transcendente staat, waarin ze verschillende scènes uit haar leven kon herbeleven. Ze beschrijft hoe mensen en plaatsen die ze in elke uithoek van de wereld gekend had, in een verbijsterende opeenvolging uit het verleden op haar afkwamen, waarna zachte noten van lieflijke muziek haar oren bereikten, terwijl honderd lichten haar omringden. Ze was namelijk in één van de bekende restaurants van Londen terecht gekomen, omgeven door vele dierbare vrienden die haar bestaan leken vergeten te zijn. Dit zou een metafoor voor kunnen zijn voor een tijdelijke sterfte van Roby, die een geest van het verleden was geworden. Het was uiteindelijk Thomas, een inheemse jongen die ze als haar persoonlijke 'knaap' zag, die haar uit de dood gered heeft door haar tijdens haar 'trance' dagenlang te verzorgen.³²⁹ Het benadrukken van de dood en doodservaringen kan een strategie zijn om het gevaar van de koloniale missies te accentueren. Roby zou deze bijna-doodervaring wellicht op expressieve en verhalende wijze verteld hebben, om aan te geven dat haar leven op het spel stond door deze 'gevaarlijke' reis te maken. Het geeft aan dat in het 'donkere hart van Afrika' de dood steeds nabij is. Door de vermelding van het overlijden van mede-Europese jagers en vrienden, die dezelfde reis hebben gemaakt, wordt eveneens de dood ingezet als middel om spanning te creëren. Zowel Glave als Bailey verwijzen naar de Britse kolonialist en jager Walter Deane, die een bekende was bij beide auteurs en overleden is in de Congo-Vrijstaat. Deane vergezelde Bailey tijdens zijn jachtexpedities, maar toen Bailey getroffen werd door een hevige koortsaanval, moest hij tijdelijk terugkeren naar Europa. Dit liet Deane alleen achter in het kamp. Hij hoorde dat er een overvloed aan wild was in het Lukolela-station, waar Glave hem uiteindelijk naartoe bracht. Echter, tijdens een mistige dag liep één van de jachtexpedities met een olifant fataal af toen de hendel van zijn geweer vast kwam te zitten en hij

³²⁸ Akeley, *In brightest Africa*, 211, 220, 225.

³²⁹ Roby, *My adventures in the Congo*, 136-37.

door één van de olifanten werd gespietst. Zowel Glave als Bailey benadrukken de moed van deze jager. Glave merkt op dat Deane gedurende zijn hele carrière in Congo onbetwistbare moed heeft getoond, terwijl Bailey zijn dood beschrijft als een triest einde voor iemand die de vele gevaren tijdens zijn dienst in de Congo-Vrijstaat heeft doorstaan. Beide auteurs wijzen ook op het overlijden van de Britse koloniale ambtenaar Gamble Keys, die in 1884 werd gedood door een buffel, waarbij hij veertig verwondingen opliep door de hoorns en zijn kleren volledig werden verscheurd. Net als Deane werd Keys begraven op Congolees grondgebied.³³⁰ Beide scènes werden gedetailleerd beschreven, hoewel de auteurs niet persoonlijk aanwezig waren bij de gebeurtenissen. De heroïsche sterfgevallen van bekenden worden dus actief gebruikt in de verslagen om de gevaarlijke aard van de jacht te benadrukken. Het graf dat zich op het Congolese territorium bevindt, fungeert als een soort herdenkingsplaats waar de heroïsche daden gememoreerd worden, soortgelijk aan een martyrrium of een graftombe van een religieuze martelaar. Dit geldt ook voor Carl Akeley, die in 1926 overleed tijdens zijn laatste expeditie in Belgisch Congo. Ook hij werd begraven op Congolees grondgebied, op de Mikeno vulkaan, dezelfde berg waar hij voor het eerst werd geconfronteerd met gorilla's.³³¹ Eén van de nevenmissies van Martin Johnson was dan ook het graf van Akeley te bezoeken, die hem diep had geïnspireerd om zelf gorilla's op te gaan zoeken.³³² Het graf fungeert opnieuw als een soort martyrrium waar heldendaden herdacht worden.

Figuur 14. Foto van het graf van Carl Akeley, genomen door Martin Johnson. Het graf werd versierd door Osa Johnson; er is een krans bloemen te zien aan het hoofd met daarover een Explorer's Club-vlag en de Amerikaanse vlag. Daarna plantte ze varens en papavers rond de cementplaat. De foto is niet in de gebruikte Engelse editie van verslag te vinden (1932), maar wel in een Amerikaanse editie uit 1931. Overgenomen uit Martin Johnson, *Congorilla: Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1931), in bijlage dat achteraan in het boek te vinden is.

³³⁰ Glave, *Six years of adventure*, 113-14, 224-27; Bailey, *Travel and adventure*, 148, 151 324, 326.

³³¹ *Encyclopedia Britannica*, lemma "Carl E. Akeley," geraadpleegd 10.5.2024, <https://www.britannica.com/biography/Carl-E-Akeley>.

³³² Johnson, *Congorilla*, 12, 149.

3.3.4. Het maskeren van mislukkingen

Als een koloniale ‘held’ onder andere gekenmerkt wordt door het bezit van vaardigheid, een zelf toegeschreven ‘superioriteit’ tegenover inheemse jagers, het overwinnen van obstakels en het triomferen in de jachtexpedities, dan kunnen deze ‘helden’ zich uiteraard geen mislukkingen en gefaalde missies permitteren. Om deze reden worden er in de reisverslagen verschillende retorische strategieën gebruikt om dergelijke mislukkingen te maskeren, of anders gezegd, om de mislukkingen toe te schrijven aan andere factoren dan de eigen vaardigheid en heldhaftigheid. Wanneer Glave bij zijn eerste confrontatie met een nijlpaard meerdere pogingen nodig had om het dier neer te kunnen schieten, schreef hij dit niet toe aan zijn eigen bekwaamheid, maar eerder aan een slecht geweer en de paniek onder zijn inheemse ‘bemanning’. Hoewel Bongo Nsanda, een inheemse jager in de kano, het nijlpaard neerstak met een speer, waardoor het dier verzwakt raakte en Glave het gemakkelijker kon doden, werd alleen Glave achteraf geprezen als een held en werden de bijdragen van Bongo Nsanda niet meer vermeld.³³³ Dit illustreert hoe inheemse bevolkingen vaak worden gebruikt als zondebokken, waarbij hun vermeende ‘onbekwaamheid’ wordt aangewezen als de oorzaak van mislukkingen in het jachtveld, terwijl hun belangrijke bijdragen vaak een minder prominente rol spelen, en vaak zelfs volledig onzichtbaar zijn. Bailey, die te maken kreeg met een mislukte olifantenjacht, stelt dat enerzijds zijn inheemse dragers zo luidruchtig waren dat de kudde olifanten gestoord werd en terugkeerde naar waar ze vandaan kwamen. Anderzijds gelooft hij dat de jacht wel succesvol zou zijn geweest als ze geen onbekwame inheemse spoorzoekers hadden gehad, die niet in staat waren de verse sporen van de dieren te onderscheiden.³³⁴ Wat echter niet wordt vermeld, is dat Bailey zelf niet in staat was om de sporen te onderscheiden, en daarom afhankelijk was aan spoorzoekers. Het vermelden van deze afhankelijkheid zou zijn status als koloniale ‘held’ in gevaar kunnen brengen. Johnson, die op zoek ging naar gorilla’s, maskeerde eveneens mislukkingen door te wijzen op inheemse ‘onbekwaamheid’. Eén van deze gorilla-expedities was volgens Johnson uitgedraaid op een grote mislukking door de onbekwame jachtmethodes van de lokale bevolkingen. Toen ze zich realiseerden dat de jacht hierdoor een farce was geworden, gaven ze Pawko, de lokale gids die hen begeleidde, het bevel om de expeditie af te blazen. Sindsdien organiseerde Johnson de gorilla-expedities op zijn eigen manier. De filmmaker vermeldt nog een andere vergelijkbare situatie met zijn gids Pawko. Gedurende al hun reizen door Borneo en Afrika had Osa Johnson slechts drie kleine olifanten in haar leven kunnen schieten. Het was haar droom om tijdens de Congoreis een grote olifant met echt ivoor neer te schieten. Ook hier nam Pawko de rol van lokale gids aan. Toen ze een kudde olifanten tegenkwamen, vroeg hij om een geweer om het te ruilen voor zijn speer. Zonder waarschuwing zou Pawko plotseling een schot afvuren in de richting van de olifanten, waardoor de kudde op de vlucht sloeg. Johnson meldt dat Osa er erg kapot van was dat ze haar kans had gemist door de onbezonnen actie van de ‘dwaas’ Pawko.³³⁵

Het was vooral bij R.D. Cooper waar mislukkingen voortdurend werden gemaskeerd. Hoewel hij zichzelf aanvankelijk geclassificeerd heeft als een olifantenjager, lijken de meeste van zijn jachtervaringen in Belgisch Congo uit te draaien op mislukte missies. In veel gevallen stelt Cooper de kennis van de lokale bevolkingen in vraag wanneer hij niet in staat is om olifanten op te sporen. In één situatie kwam Cooper een groep Congolese krijgers tegen die op weg waren om op olifanten te jagen. De Brit suggereerde dat zijn vuurwapen, in lijn met het idee van de superioriteit van het geweer, veel nuttiger zou zijn dan de messen die de krijgers bij zich hadden. Bijgevolg trok Cooper, die zich als heroïsche helper opstelde, mee met de krijgers. Hij realiseerde zich echter al snel dat ze helemaal geen idee hadden waar ze naartoe gingen en of er überhaupt olifanten in de buurt waren,

³³³ Glave, *Six years of adventure*, 52-53, 56.

³³⁴ Bailey, *Travel and adventure*, 119.

³³⁵ Johnson, *Congorilla*, 165, 167, 170, 191-92.

en keerde hen misnoegd de rug toe. Opnieuw wordt 'gebrekkige' inheemse kennis, en niet die van Cooper, gezien als de grote boosdoener bij het opsporen van dieren. Het idee dat Europese jagers zelf geen idee hebben hoe een dier opgespoord moet worden, wordt bewust niet benadrukt. In een eerder geval werd, op weg naar Congo, de schuld geschoven op een lokale spoorzoeker genaamd Sabawa, die beweerde te weten waar olifanten gevonden konden worden. Cooper meldt echter dat het achteraf bleek dat deze spoorzoeker, die volgens de Brit duidelijk ook last had van de effecten van de zon, helemaal niets wist over het lokaliseren van olifanten. In een nog een andere jachtexpeditie zou de Brit naar verluidt enorm dicht bij een kudde van tweehonderd olifanten zijn gekomen, maar zouden deze zijn gevlucht door het luide gepraat van één van de dorpelingen die mee was. Anders dan te wijzen op inheemse 'gebreken', benoemt Cooper ook andere obstakels die voorkomen dat hij in aanraking komt met olifanten. Zo meldt de jager dat er op een ochtend het nieuws kwam dat er grote aantallen olifanten ten noorden van hem aanwezig waren, maar dat dit nieuws van weinig belang voor hem was, omdat hij last had van verschillende soorten puisten en huidzweren, veroorzaakt door doorns en gras. Voor Cooper zou het zware werk van lange, haastige marsen dus niet meer mogelijk zijn, ook omdat hij daarenboven erg zwak was door onophoudelijke aanvallen van malaria. Daarom liet hij, met tegenzin (naar eigen zeggen), de kans om aan een uitstekende olifantenjacht deel te nemen, links liggen. Voorafgaand aan deze gebeurtenis was de jager wel in staat om in aanraking te komen met een kudde olifanten, en slaagde hij erin om dicht bij deze dieren te komen. Echter, omdat de jagers werden geroken door een stier, kregen ze een stormloop van olifanten op zich af. Nadat deze voorbij was, en ze het miraculeus genoeg overleefd hadden, volgden ze de olifanten nog even, om vervolgens te beseffen dat ze een dichtbegroeid bos waren ingegaan. Omdat Cooper geen hakbijlen bij zich had, kon hij de olifanten wederom niet achtervolgen. Opnieuw resulteerde dit dus in een mislukte olifantenjacht. Cooper benoemt echter nooit expliciet dat dit 'mislukkingen' zijn, en beschouwde bijvoorbeeld deze laatste ervaring als een '*exciting sport*', waarbij elke andere vorm van jacht niets voorstelt ten opzichte van een stormloop van olifanten.³³⁶ In vele opzichten was de reis van Cooper in Belgisch Congo dus een gefaalde reis, hoewel hij dit zelf niet aangeeft. Dit wordt nog eens benadrukt door de afwezigheid van fotografisch materiaal van Belgisch Congo. In plaats daarvan gebruikt Cooper verschillende foto's van andere Afrikaanse locaties, vooral Brits Oost-Afrika, waarin hij gedode dieren of lokale bevolkingen toont. Dit kan eveneens een strategische zet zijn om de aandacht weg te leiden van het feit dat zijn expedities in Congo niet bijzonder succesvol waren, en dat hij dus niet werkelijk de triomferende 'held' was zoals hij zichzelf doet voorstellen.

3.4. Koloniale jacht en vrouwelijke heldhaftigheid

Zoals behandeld in het eerste hoofdstuk, wordt koloniale heldhaftigheid in de vroege literatuur vaak gekoppeld aan mannelijkheid, evenals aan de sportjacht in het algemeen. In het bijzonder heeft historica Angela Thompsell hier veel aandacht aan besteed. Ze betoogt dat vrouwelijke jagers werden afgeschilderd als belichamingen van een imperiale vrouwelijkheid. Thompsell gaat hierdoor in op geleerden die hebben beweerd dat vrouwelijke reizigers in koloniaal Afrika tijdelijk een meer mannelijke persoonlijkheid aannamen, waarbij dus gesuggereerd wordt dat sportjacht en heldhaftigheid rechtstreeks gekoppeld zijn aan mannelijkheid.³³⁷ In de bovenstaande analyse van retorische strategieën van heldhaftigheid, werd het woord 'mannelijk' nauwelijks gebruikt. De reden hiervoor is dat het idee van heldhaftigheid, dat zich eerder vaak impliciet nestelt in de tekst en afbeeldingen, slechts uitzonderlijk uitdrukkelijk gekoppeld wordt aan mannelijkheid in de bestudeerde reisverslagen. Wel zie je bepaalde ideeën terugkeren die aangeven dat de koloniale jachtexpedities in het algemeen aanvaard werden als een mannelijke bezigheid. Dit is bijvoorbeeld

³³⁶ Cooper, *Hunting and hunted*, 40, 181, 191-93, 212, 215-16.

³³⁷ Thompsell, *Hunting Africa*, 10.

sterk aanwezig in het verslag van Carl Akeley. In een deel van zijn reis in Belgisch Congo werd hij vergezeld door zijn vrienden Mr. en Mrs. Bradley, hun dochter van vijf jaar oud en Miss Martha Miller. Akeley had hen een expeditie in Afrika beloofd, en toen Mrs. Bradley zich afvroeg wat ze met hun dochter moesten doen, beloofde de taxidermist dat Centraal-Afrika volledig veilig en haalbaar was voor vrouwen en kinderen.³³⁸ Hier zien we al het idee opduiken dat bij expedities in Afrika de vrouw een andere positie inneemt dan de man. In de ogen van Akeley worden gevaarlijke reizen geassocieerd met mannelijke heldhaftigheid, terwijl vrouwelijke reizigers en kinderen gerustgesteld moeten worden dat een reis niet gevaarlijk zal zijn. Tijdens de reis zelf werd dit idee nog verder geaccentueerd. In één instantie besloot Akeley, in Kissenya (Uganda), de vrouwen in het kamp achter te laten terwijl hij verder zou trekken naar Belgisch Congo. Akeley's redenering was dat ten eerste Mrs. Bradley een lichte koorts had en dus beter achterbleef, en ten tweede dat, hoewel hij niet geloofde in het gevaar van de gorilla, het toch een kleine zorg kon zijn voor de vrouwen in een grote jachtgroep. Daarna, wanneer Akeley's persoonlijke missies ten einde waren, nam hij de vrouwen mee op een gorilla jachtexpeditie. Hier kreeg Akeley veel reactie op. Volgens de Amerikanen zouden niet-ingewijden in de Afrikaanse jacht hem veroordeeld hebben omdat hij de dames in zulke vreselijke gevaren had geleid. Anderen, die wel ervaring hadden in de jacht, waren licht geïrriteerd omdat hij liet zien dat dames zonder eerdere jachtervaring op gorilla's, olifanten en leeuwen konden jagen, waardoor veel van de heroïek die verbonden is aan de Afrikaanse jacht op groot wild zou beginnen verdwijnen. Akeley voegt toe dat hij, als natuurliefhebber die geïnteresseerd is in het behoud van het Afrikaanse wilde leven, graag alles deed wat het doden van dieren minder aantrekkelijk kon maken (hoewel hij zelf dieren gedood heeft). Dit betekende dus ook vrouwen meenemen in het jachtveld.³³⁹ Akeley's betoog en de reacties van zowel jagers als niet-jagers wijzen er dus enerzijds op dat vrouwen niet in staat zouden zijn om gevaren te trotseren, en anderzijds dat heroïsme toch gekoppeld is aan mannelijkheid en mannelijke vaardigheid, aangezien succesvolle vrouwelijke jagers dit heersende beeld in gevaar kunnen brengen.

Hoewel dit mannelijk beeld algemeen aanvaard en zo gepresenteerd werd, betekent dit niet dat er geen sprake was van vrouwelijke heldhaftigheid. Martin Johnson getuigt bijvoorbeeld dat zijn vrouw Osa, die hem vergezelde in zijn reis naar Belgisch Congo, persoonlijke jachtexpedities ondernam waar hij zelf niet bij was. Omdat Martin Johnson, en niet Osa, de auteur van het verslag is, en hij vanuit zijn eigen perspectief schrijft, worden niet veel details bij deze afzonderlijke expedities gegeven. Toch kan Johnson kort haar navertelde ervaringen neerpennen, bijvoorbeeld:

“While she was away it hardly once stopped raining. Several times rivers overflowed, and she had to move camp at night. Her pygmy guides deserted her. She stuck it out for eight days however, trying to keep dry, killing enough forest buck for meat, seeing plenty of elephants and buffaloes, but failing to find her bongo. When she returned to camp her clothing was caked with mud, and her tent was a mass of mud. The porters looked as if they had been swimming in muck for days.”³⁴⁰

Dit jachtavontuur vertoont duidelijk dezelfde obstakels die ‘mannelijke’ koloniale jagers tegenmoet komen, zoals meteorologische (harde regen, overstroming), natuurlijke (de confrontatie met verschillend diersoorten, modder) en menselijke (deserteurs) obstakels. Ook bewijst ze vaardig te zijn met het geweer, doordat ze veel vlees heeft kunnen vergaren door bokken te schieten. In tegenstelling tot Akeley wordt hier niet benadrukt dat dit iets uitzonderlijks is of op kritiek stuit. Dit kan natuurlijk ook te maken hebben met het feit dat Osa Johnson een bekendheid was en samen met Martin bekend stond als avonturier, terwijl de vrouwen bij Akeley als ‘onervaren’ werden

³³⁸ Akeley, *In brightest Africa*, 189.

³³⁹ Akeley, *In brightest Africa*, 201, 226.

³⁴⁰ Johnson, *Congorilla*, 60.

beschouwd. Marguerite Roby, die overigens haar eigen reis heeft beschreven in haar verslag, is een uitstekend voorbeeld van een ‘heldhaftige’ vrouwelijke jager. Ze werd namelijk vaak betrokken in de analyse van dit hoofdstuk, wat betekent dat ze dus dezelfde obstakels ondervonden heeft en dezelfde strategieën gebruikt heeft als de mannelijke auteurs. Echter, er zijn nog steeds elementen in Roby's verslag die wijzen op enkele verschillen die vrouwelijke heldhaftigheid toch onderscheidt van mannelijke heldhaftigheid.

Enerzijds krijg je bij Roby een andere invulling van het idee rond vaardigheid dan in de andere verslagen. Zoals hierboven besproken, neemt het geweer een belangrijke positie in bij het verwerven van een heroïsche status. In de verslagen wordt steeds de focus gelegd op vaardigheid met het vuurwapen, en persoonlijke mislukkingen in het jachtveld worden doormiddel van strategieën gemaskeerd. Roby's verslag wijkt hier van af. Terwijl er in de andere verslagen een algemene verwachting heerste dat de jagers met reeds opgedane vaardigheden het land binnenstapten, geeft Roby toe dat ze onervaren was in ‘*big-game shooting*’. In het begin van haar reis, waarbij ze vergezeld werd door een mannelijke Europese handelaar, kwamen ze in aanraking met een bok. Toen ze dichtbij het dier kwamen, riep de handelaar dat Roby het dier moest neerschieten, waarop Roby antwoordde: “*No, you shoot!*” Roby geeft toe dat ze in verlegenheid werd gebracht en dat ze niet wilde laten zien dat ze onervaren was. In plaats van deze ervaring te maskeren door te wijzen op externe factoren, benadrukt ze toch haar eigen onzekerheid over haar vaardigheden als jager. In een andere jachtervaring, niet veel later, kreeg ze te maken met een hartenbeest (een antilopesoort), waarbij ze een grandioze misser maakte door het vizier van haar geweer niet in de gaten te houden. Hierna gooide ze haar geweer op de grond en zwoer nooit meer te schieten, terwijl de mannelijke handelaar het dier in haar plaats doodde. De handelaar verzekerde haar echter dat ze in een paar dagen tijd vaardig zou worden in het schieten.³⁴¹ Dit was ook het geval; haar jachtexpedities weerspiegelen een leerproces waarbij ze steeds beter en beter in de jacht lijkt te worden. In haar eerste succesvolle jachtervaring, was ze dan ook instaat om een bok neer te schieten:

“Next I took careful aim at what I thought was the region of the heart, and fired. There was a curious sort of thud, and I saw them scamper off, while my boy rushed forward to where they had been standing. I followed him, although I was sure I had missed; but no, to my delight and surprise, I saw one actually lying on the ground. I had become a big-game shooter at last!”³⁴²

Door haar eerste jachtsucces kon Roby haarzelf een ‘*big-game shooter*’ noemen. Toch blijkt uit het fragment dat ze het niet volledig aan vaardigheid wijdt, maar ook voor een groot stuk aan geluk, aangezien ze er zeker van was dat ze gemist had. Deze conventies van nuanceren en bescheidenheid kunnen te maken hebben met het algemeen geaccepteerde beeld van vrouwelijke jagers. Zoals Akeley stelde, heeft het meenemen van vrouwen op een jachtexpeditie juist voor veel kritieken gezorgd van het publiek. Mogelijks zou Roby deze kritieken willen vermeden hebben door niet te wijzen op vrouwelijke schietvaardigheid, wat het ‘mannelijke heroïsme’ in gevaar zou kunnen brengen, en koos ze er daarom voor om haar jachtexpedities als een leerproces te beschrijven, in plaats van een vertaling van heldhaftigheid. Nochtans had ze reeds veel ervaring als een sportvrouw in Engeland, waar ze veel wild geschoten had.³⁴³ Dat Roby grote fouten zou maken bij het schieten in Congo, bijvoorbeeld door het vizier van een geweer te vergeten, doet dus vraagtekens oproepen.

Een ander element dat vrouwelijke heldhaftigheid onderscheidt van mannelijke, is het feit dat de vrouwelijke jagers bijkomende obstakels moeten overwinnen. Iets wat zich bij Roby al voordeed vóór haar vertrek naar Belgisch Congo, was het feit dat ze geen passend jachtuniform kon

³⁴¹ Roby, *My adventures in the Congo*, 14, 23-24, 26.

³⁴² Roby, *My adventures in the Congo*, 29.

³⁴³ Roby, *My adventures in the Congo*, 32.

vinden. Tijdens haar reis in Oceanië, voorafgaand aan Afrika, heeft ze tevergeefs gezocht naar een schietpak in Sydney, Melbourne en Auckland, waarbij uniformen voor dames volgens Roby schandalig duur waren. Nadat ze eindelijk het gepaste kaki materiaal in Samoa had gevonden, kwam ze voor de uitdaging te staan van het vinden van een kleermaker. Uiteindelijk kwam ze in contact met een Chinese kleermaker, die in alle eerlijkheid toegaf dat hij nog nooit een schietpak voor een vrouw gemaakt had. Toch waagde hij een poging, maar toen het pak aankwam ondervond Roby allerlei problemen met de pasvorm en andere nadelen zoals de broek die achteraan niet hoog genoeg kwam en de knopen die allemaal aan de verkeerde kant vastgezet waren. De klerenmaker probeerde opnieuw, maar door een nieuw stuk stof aan de achterkant van de broek toe te voegen, leek de drager van deze kledingstukken nu een staart te hebben. De jager zag geen nut meer in verdere discussie met de kleermaker, en besloot het daarbij te laten. Op weg naar Congo deed ze een nieuwe poging om een pak te laten maken in Johannesburg, maar toen deze aankwam in Rhodesië, bleken er opnieuw veel problemen mee te zijn, vooral met de grootte en het gewicht. Ze heeft het 'te mannelijke' uniform daarom teruggestuurd.³⁴⁴ Het narratief laat zien dat het vinden van een geschikt uniform een specifiek vrouwelijk obstakel was, aangezien schietpakken voornamelijk werden geassocieerd met mannelijke jagers.

Vrouwelijke jagers ondervonden ook nog andere obstakels omdat ze als uitzonderlijk werden beschouwd. Zo kon Roby vaak geen steun krijgen van vrienden en mede-jagers om alleen te reizen. In één geval kreeg ze in Johannesburg, op weg naar Congo, een brief van een vriendin in Rhodesië. De vriendin vond het te onveilig voor haar om alleen door Congo te trekken en had daarom een bekende blanke handelaar geregeld om haar te escorteren. Hier komt opnieuw het idee naar voren dat vrouwelijke jagers niet in staat worden geacht om zelf gevaren te trotseren. Roby zou, zelfs volgens een persoonlijke vriendin, een heldhaftige man nodig hebben om de verschillende obstakels te kunnen overwinnen. Op een bepaald moment, wanneer de handelaar Roby had achtergelaten na enkele disputen, was ze even een alleenstaande reiziger. Opnieuw zou dit snel veranderen. Wanneer ze in contact kwam met ene commandant Olson, een Deense heer, had deze jager vernomen dat ze alleen verder ging reizen op de route die hij zojuist had afgelegd. Hij vertelde haar dat dit een erg gevaarlijk land was, geteisterd door leeuwen en luipaarden, en hij raadde haar sterk aan om met hem terug te keren naar Elizabethville, waar Roby net vandaan kwam. Toen Roby weigerde, drong de commandant erop aan dat ze een kleine escorte van soldaten moest meenemen, en hoewel ze dit niet wou, was ze uiteindelijk genoodzaakt zijn aanbod van vier soldaten en een Belgische sergeant te accepteren.³⁴⁵ Deze sergeant werd de nieuwe reisgenoot van Roby, en verving de Europese handelaar als mannelijke escorte die moest toezien op de veiligheid van de vrouwelijke jager. In het algemeen wordt Marguerite Roby dus ontmoedigd om haar reizen alleen te maken, en wordt ze zelfs verplicht om vergezeld te worden door mannelijke figuren.

Een laatste hindernis die eigen is aan vrouwelijke reizigers, is dat ze op een andere manier ontvangen werden door mede-jagers en lokale bevolkingen in de kampen of Europese stations. Volgens Roby waren veel Europese jagers die al enige tijd in Belgisch Congo waren, alsook inheemse bevolkingen, niet (langer) gewend om in contact te komen met een blanke vrouw. Na het ontmoetingsmoment met commandant Olsen, schrijft Roby dat zijn adjudant haar tijdens de maaltijd voortdurend aanstaarde, wat haar zenuwachtig maakte. Toen ze hierover een opmerking maakte, antwoordde de adjudant als volgt:

³⁴⁴ Roby, *My adventures in the Congo*, 8-11.

³⁴⁵ Roby, *My adventures in the Congo*, 11, 49, 60.

"Forgive me, madame, for staring so rudely, but it is because you are the first white woman whom I have seen for three years and three months. I hope I have not been very rude."³⁴⁶

Roby merkt hierbij op dat ze tijdens haar expeditie in Centraal-Afrika continu ongewilde aandacht kreeg van mannen, en dergelijke voorvallen gebeurden inderdaad daarna nog meerdere malen. Dit was volgens de auteur ook het geval bij de Congolese bevolkingen, die nog nooit een blanke vrouw gezien zouden hebben. In één instantie werd ze in een dorp omringd door allemaal vrouwelijke bewoners, en had ze het gevoel dat ze optrad in een muziektheater met een publiek rondom haar. Op een andere moment wenste ze een bad te nemen, maar werd ze opnieuw omringd door inheemse bevolkingen die, volgens Roby, een glimp van haar huid wouden opvangen. Ze kon hen enkel weggagen door te dreigen met de *chicotte*, een soort zweep.³⁴⁷

In het algemeen kunnen we dus, in lijn met de analyses van Angela Thompsell, wel degelijk spreken van soort vrouwelijke 'heldhaftigheid' in koloniaal Congo. Hoewel vrouwelijke reizigers veel minder vaak voorkomen, zoals ook blijkt uit de ervaringen van Marguerite Roby met verbijsterde mannelijke jagers, worden zij geconfronteerd met specifieke obstakels die zij, naast de algemene hindernissen, moeten overwinnen. Hierdoor zou men kunnen stellen dat de reis voor vrouwelijke reizigers zelfs nog uitdagender is. Echter, deze uitdagingen worden vaak niet erkend door de vrouwelijke reizigers zelf, mogelijks om het algemeen aanvaarde beeld van 'mannelijk heroïsme' niet in gevaar te brengen. Een analyse van vrouwelijke reisverslagen, een onderwerp dat sinds het werk van Sara Mills in 1991 (zie hoofdstuk 1) steeds meer aandacht heeft gekregen, over Congo of andere gebieden, blijft dus een interessant studieobject. Het bestuderen van deze verslagen kan het gangbare idee van (mannelijke) heldhaftigheid in twijfel trekken en deconstrueren.

³⁴⁶ Roby, *My adventures in the Congo*, 62.

³⁴⁷ Roby, *My adventures in the Congo*, 43, 84, 94-95.

Hoofdstuk 4: Getuigenissen van 'exotische' natuur en de 'Ander'

Waar de koloniale reisverslagen in teken staan van de koloniale jacht en het (zelf)promoten van heldhaftigheid, worden ze ook ingezet als rapportages van de natuur en de mensen die zich in het territorium bevinden. Dit gaat hand in hand met een beeldvorming dat de reisverslagen positieve instrumenten zijn, die louter een informatieve functie hebben voor de mensen thuis, die de natuur en bevolkingen zelf niet kunnen ervaren ('*armchair travellers*'). Dit idee gaat gepaard met het uitgangspunt dat de koloniale reizigers getuigenissen van het gebied zijn, waardoor de verslagen de realiteit zouden weergeven en daarom als geloofwaardig worden beschouwd. Dit beeld is natuurlijk niet correct omdat, zoals in de vorige delen ook reeds aangetoond werd, de verslagen retorische wapens zijn, en de auteurs flexibel zijn in wat ze wel en wat ze niet zeggen. Dit kan glimpen van de realiteit bevatten, maar ook overdrijvingen of volledige onwaarheden die in lijn liggen met een koloniaal gedachtengoed. Vaak kunnen de auteurs zelf geloven in hetgeen dat ze rapporteren, vaak kunnen ze het ook bewust vervormen om het koloniale project te verdedigen. In dit deel wordt de informatieve functie van de verslagen gedeconstrueerd, en dit wordt gedaan op vlak van zowel de natuur als de bevolkingen. In context van de natuur wordt dit gedaan aan de hand van het concept van 'exotisme'. Eerst wordt hier een dubbele definitie aangegeven, aan de hand van schrijver Victor Segalen en historicus Benjamin Schmidt, waarna gekeken wordt hoe 'exotisme' ingezet wordt als retorische strategie om aan de hand van de natuur koloniaal gedachtengoed te verheerlijken. Ook het concept van de '*anti-conquest*', het idee dat er bijgedragen wordt aan een positief project, wordt hierin verwerkt. In het tweede deel wordt de focus gelegd op de bevolkingen, en meer bepaald op de strategie die als '*othering*' wordt aangeduid, verwijzend naar een breed scala aan tactieken die bevolkingen als de 'Ander' portretteren. Dit bevat het idee van ongelijktijdigheid, waar de bevolkingen als 'primitief' en 'wild' worden beschouwd op allerlei vlakken; het idee van dehumaniseren, dat bevolkingen ontdoet van hun status als mensen door het toewijzen van racistische stereotyperingen, het construeren van interne hiërarchieën en het verheerlijken van geweld; en tot slot het marginaliseren van de inheemse jacht, waar koloniale jacht als superieur wordt beschouwd door lokale jachttechnieken te minimaliseren of zelfs volledig onzichtbaar te maken. Als laatste worden deze ideeën gedeconstrueerd en wordt er uitgegaan van het idee dat de koloniale reizigers juist afhankelijk waren aan de natuur en lokale bevolkingen, en niet omgekeerd.

4.1. 'Exotische' natuur, wetenschap en de '*anti-conquest*'

In dit eerste deel wordt de focus gelegd op retorische strategieën die de Congolese natuur verheerlijken en in een koloniale context plaatsen. Deze strategieën worden onder de noemers van 'exotisme' en de '*anti-conquest*' geplaatst.

4.1.1. Exotisme en de bewondering van 'exotische' natuur

Exotisme gedefinieerd

In 1955 werd het postuum werk '*Essai sur l'exotisme*' van Franse schrijver Victor Segalen (1878-1919) gepubliceerd. Dit poëtische, onvoltooide werk, geschreven tussen 1904 en 1918, in de hoogtijdagen van het imperialisme, probeert het concept van 'exotisme' te kaderen. Yaël Schlick, een Canadese onderzoeker aan Queen's University die onder andere geïnteresseerd is in reisverslagen en literaire non-fictie, schrijft in de Engelse vertaling van het werk (2002) dat deze

essay, hoewel onvoltooid en met herhalingen en tegenstrijdigheden, een cruciaal document is voor koloniale studies. Het werk weerspiegelt Segalens verlangen om zijn tijdgenoten te bekritisieren op hun imperialistische opvattingen over diversiteit en om zichzelf en zijn eigen opvatting van exotisme te distantiëren van het toenmalige gangbare beeld van de ‘romantisch-exotische’ beleving.³⁴⁸ Het is relevant om dit historische werk in de context van literaire reisverslagen te plaatsen, gezien het concept van ‘exotisme’ in de verslagen een belangrijk gegeven is en het ingezet wordt als instrument (zie later). Segalen definieert exotisme als alles wat ‘buiten’ (zoals de betekenis van het voorvoegsel ‘exo’) onze huidige, bewuste dagelijkse ervaringen valt. Dit omvat alles wat niet tot onze gebruikelijke ‘mentale tonaliteit’ behoort, oftewel de normale mentale en emotionele staat waarin we ons doorgaans bevinden. De Franse schrijver maakt verder het onderscheid tussen *exotisme in tijd* en *exotisme in ruimte*. Bij *exotisme in tijd* maakt hij een verdere opdeling tussen het verleden, het heden en de toekomst. In het verleden is er een fascinatie voor een historisch exotisme merkbaar, dat anders en mysterieus lijkt in vergelijking met de tegenwoordige tijd. Het heden bestaat volgens Segalen niet binnenin het exotisme, aangezien dit buiten onze huidige ervaring en realiteit ligt. De toekomst verwijst dan weer naar een ‘imaginair exotisme’, waarbij ideeën gedissocieerd worden van hun normale context en geherassocieerd worden in de toekomst, wat een gevoel van vervreemding en verbeelding creëert. Segalen werkt echter vooral *exotisme in ruimte* verder uit. Hij stelt dat dit wijst op het onvermogen om zich aan te passen aan nieuwe omgevingen en dat het een emotionele menselijke ervaring van vervreemding en nieuwheid in verschillende omgevingen teweegbrengt. Dit wordt weerspiegeld in zowel kunst als literatuur.³⁴⁹ In deze termen kan exotisme dus gedefinieerd worden als de sensatie van vervreemding en verwondering ten opzichte van hetgeen dat buiten de eigen bekende ervaringen en waarnemingen ligt, zowel in de representatie van de natuur als van inheemse bevolkingen, in zowel tijd als ruimte.

Het werk *Inventing Exoticism* van Benjamin Schmidt (2015), zoals aangehaald in het eerste hoofdstuk, toont aan dat het studiegebied van exotisme zelfs honderd jaar na de essays van Victor Segalen nog steeds relevant is. Hoewel het toegepast is op de vroegmoderne Nederlandse koloniale wereld, is de manier waarop exotisme door Schmidt wordt gedefinieerd ook van toepassing op de literaire reisverslagen over koloniaal Congo in de late negentiende en vroege twintigste eeuw. Hier wordt exotisme beschreven als een cultureel en literair construct dat verspreid en versterkt wordt door literatuur en visuele cultuur. Waar Segalen de focus legt op de tijdelijke persoonlijke en emotionele ervaring van het vreemde en onbekende, laat Schmidt zien dat het ook een vastgelegde ideologische constructie is, die het gevoel van een Europese identiteit en superioriteit versterkt en de koloniale belangen ondersteunt. Dit toont aan dat zowel de gepubliceerde teksten over ‘exotisme’ als de geprinte afbeeldingen die ze bevatten, ‘alternatieve waarheden’ weergeven en dus met een korrel zout dienen te worden genomen.³⁵⁰ In deze invulling wordt exotisme met andere woorden gezien als een retorische en visuele strategie, een idee dat in lijn ligt met het uitgangspunt van deze thesis. Zowel het perspectief van Segalen als dat van Schmidt wordt in dit deelhoofdstuk geïmplementeerd; er wordt ingegaan op het idee dat exotisme in de verslagen als een tijdelijke persoonlijke ervaring wordt beschreven, en anderzijds dat het genre van de literaire verslagen exotisme inzet als een strategie om ideologieën van kolonialisme en de koloniale jacht te promoten en zo de tijdelijke ervaring te vereeuwigen.

³⁴⁸ Victor Segalen, *Essay on exoticism: an aesthetics of diversity*, vert. Yael Rachel Schlick (Durham, NC: Duke University Press, 2002), 1-2.

³⁴⁹ Segalen, *Essay on exoticism*, 16-17.

³⁵⁰ Schmidt, *Inventing exoticism*, 3,5; Quentin Buvelot, “Inventing exoticism: geography, globalism, and Europe’s early modern world, by Benjamin Schmidt,” *New West Indian Guide* 93, nr. 1-2 (2019): 102-3.

Exotisme als emotionele beleving

In de reisverslagen is een terugkerend gegeven dat, conform met de definiëring van Segalen, de Centraal-Afrikaanse natuur bewonderd en verheerlijkt wordt. De verschillende koloniale auteurs benadrukken hun emotionele ervaringen met de Congolese natuur en doen dit op verschillende manieren. Enerzijds is er sprake van een romantisering van de natuur waarmee de reizigers in aanraking komen tijdens de reizen en jachtexpedities. Glave, die een behoefte had om even te ontsnappen van de ‘onwetende’ bevolkingen van zijn Lukolela station, trok op een gegeven moment de omringende natuur in. De jager merkte op dat hij geen uitvlucht nodig had voor zijn doelloze omzwervingen, omdat het woud zelf, met zijn ongestoorde eenzaamheid en zijn schemerige groene nissen, hem altijd zo'n opluchting en stille rust bezorgde als hij moe en uitgeput was in geest en lichaam. Glave beschrijft hoe alle geluiden van stemmen en arbeid vervaagden, en dat alle sporen van menselijk leven achtergelaten werden aan de rand van het bos.³⁵¹ Deze beschrijving weerspiegelt een aantal typerende conventies met betrekking tot de beleving van exotische natuur. Zo wordt de natuur gerepresenteerd als iets ‘onaangeraakt’, weg van de bewoonde wereld. Er wordt gefocust op het idee van de ‘stilte’ en ‘ongestoordheid’ van de natuur, waardoor het een plek symboliseert waar de reiziger in staat is om tot rust te komen. Conform aan dit idee wordt vaak een tegenstelling gemaakt tussen de ‘exotische’ natuur en de ‘civilisatie’. Glave maakt in het voorbeeld een tweedeling tussen het woud en het Lukokela station, maar de Afrikaanse natuur vertegenwoordigt vaak op grotere schaal ook een contrast met de westerse civilisatie. Cooper beschrijft Centraal-Afrika bijvoorbeeld als volgt:

“And so in that mysterious unknown country you learn to appreciate something of wild, undisturbed nature and those equally wild, savage-looking people. You have for the time being left the outer world behind, London and the Mall are but half forgotten memories. Theatres, taxis, and the hypocrisy of civilization are left behind, while you probe the unknown depths of the wilds to revel in the mystery of the forests, fields, and plains in Darkest Africa.”³⁵²

In dit citaat van Cooper wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen ‘exotische’ natuur en de westerse ‘civilisatie’. De natuur, en de bevolkingen die er leven, worden beschreven als mysterieus, wild, ongestoord en als iets dat geapprecieerd wordt door de reiziger. Het wordt tegenover de hypocriete ‘beschaving’ geplaatst, die de reiziger achter zich laat op het moment dat hij of zij Afrika bereikt heeft. Het concept van het mysterieuze, het idee dat de onaangetaste natuur nog ‘ontdekt’ dient te worden, wordt geromantiseerd en verheerlijkt. Tegelijkertijd uit Cooper een angst voor de toekomst van deze onaangetaste natuur; hij voorspelt dat op een dag de opkomende vloed van beschaving, armoede, strubbeling, storm en strijd zal overwinnen, en dat de bossen, die tot dan toe bijna ondoordringbaar zijn gebleven, en de stille, diep stromende rivieren, allemaal zullen ophouden met de sfeer van romantiek en mysterie te dragen. De mensen die er sinds ‘mensenheugenis’ hebben gewoond zullen volgens de auteur slechts pionnen zijn op het schaakbord van de ambitie van het Christendom.³⁵³ De Centraal-Afrikaanse natuur, en de bevolkingen die er leven, worden ervaren en bewonderd als iets dat stilgestaan heeft in de tijd, iets dat zich nog in een verleden bevindt en waar de ‘moderne’, ‘geciviliseerde’, wereld naar verlangt. Dit alles zal volgens Cooper verdwijnen, gezien de kwaadaardige eigenschappen die eigen zijn aan de ‘moderniteit’. Roby beschrijft daarnaast gedetailleerd een woud met prachtige bloeiende klimplanten die zich van boom tot boom spreidden, en lange vederachtige varens, gelijkend op prachtige lichtgroene struisvogelveren, overhangend in een sprookjesachtige laan van bomen waar ze in gefascineerde verwondering naar staaide. Terwijl de zon opkwam in dit tafereel, begon de vorst te smelten en werden alle

³⁵¹ Glave, *Six years of adventure*, 98.

³⁵² Cooper, *Hunting and hunted*, xii-xiii.

³⁵³ Cooper, *Hunting and hunted*, xiii.

oppervlakken getipt met glinsterende diamantachtige druppels, waar de zonnestralen hier en daar door de overhangende bomen naar beneden sloegen. Roby schrijft dat ze een foto wenste te maken van deze scène, maar beseftte dat geen enkele foto recht kon doen aan de prachtige bloemen, de dauwdruppels en de zilveren vorst. Ook hier wordt indirect gesuggereerd dat deze verheerlijkte onaangetaste natuur stil is blijven staan in het verleden, en dat de 'moderniteit', waaronder de fotografie, niet in staat is deze taferelen te vatten.³⁵⁴

Centraal-Afrika krijgt daarnaast de speciale status toegekend als de plek waar men het beste de afgezonderde 'exotische' natuur kan ervaren. Cooper schrijft dat men nergens ter wereld dichterbij de natuur kan leven dan in het hart van Centraal-Afrika. Ook Glave benadrukt de afgezonderde status van deze geografische locatie en beschrijft het als een '*out-of-the-way place*', ver verwijderd van 'civilisatie'. Dit wordt verder bekrachtigd door de auteur, die beschrijft dat er geen kabel beschikbaar is om een bericht naar deze 'wilde gebieden' te verzenden en dat de postdienst over het algemeen onregelmatig en traag is. Zo stelt de Brit dat er zelfs oorlogen kunnen worden gevoerd in Amerika, Europa en Azië, dat steden tot de grond toe kunnen worden afgebrand, dat hongersnood en pestepidemieën van de ene kant van de aarde naar de andere kunnen razen, maar dat er maanden zouden verstrijken voordat de blanke man in Congo dergelijk nieuws zou ontvangen.³⁵⁵ Het is dus niet alleen de natuur dat onaangetast is, ook de koloniale reiziger wordt, eens hij het gebied bereikt heeft, tijdelijk afgezonderd van 'civilisatie'. Deze speciale geografische status die toegekend wordt aan Congo, is ook merkbaar bij Akeley en Johnson. Zowel de taxidermist als de filmmaker, die beiden al meerdere buitenlandse reizen hadden gemaakt, ervoeren en herinnerden de omgeving van de Mikeno vulkaan in Congo als het mooiste zicht dat ze ooit hadden gezien. Johnson beschrijft de berggebieden daarnaast als '*ancient gorilla mountains*,' wat opnieuw verwijst naar de 'tijdloosheid' van de natuur. Het was ook dit panoramische tafereel dat Akeley ervoer op de top van de Mikeno berg, dat hij liet reproduceren op canvas als achtergrond voor de gorilla's die in het museum werden opgezet.³⁵⁶ De Congolese natuur speelt ongetwijfeld een belangrijke rol in de reisverslagen, waarbij deze gekoppeld wordt aan een persoonlijke en emotionele beleving van hetgeen buiten de westerse beschaving valt. Deze verheerlijking en romantisering zijn echter niet ondubbelzinnig en dienen opnieuw als retorische strategieën in de verslagen.

4.1.2. 'Exotische' natuur als retorische strategie

In de reisliteratuur wordt exotisme gekoppeld aan een persoonlijk gevoel en beleving, maar meer dan dat fungeert het ook, in lijn met de definitie van Schmidt, als een retorisch wapen. Charles Forsdick (2003), professor aan de *Cambridge University*, ziet exotisme bijvoorbeeld ook als een proces in een koloniale context waarbij het vreemde wordt opgenomen in de thuiscultuur en geëssentialiseerd, vereenvoudigd en gedomesticeerd wordt om niet in het licht van de oorspronkelijke context te worden gepresenteerd, maar in plaats daarvan volgens de opvattingen die worden opgelegd door de cultuur waarin het wordt ontvangen. Deze opvattingen nemen volgens Forsdick meestal de vorm aan van verlangens en een diepgewortelde angst.³⁵⁷ In de reisverslagen spelen verlangens (en angst voor verdwijning) inderdaad een belangrijke rol, maar de Afrikaanse natuur neemt een nog complexere rol in dan alleen dat. Enerzijds gaf Glave een idyllische, geromantiseerde invulling aan het ongestoorde woud waarin hij kon ontsnappen en geestelijk tot rust kon komen, anderzijds diende hij in dit zelfde woud zich een weg te banen door de warrige massa kreupelhout en ondergroei opzij te duwen of weg te hakken.³⁵⁸ Er ontstaat dus een

³⁵⁴ Roby, *My adventures in the Congo*, 165.

³⁵⁵ Cooper, *Hunting and hunted*, 257; Glave, *Six years of adventure*, 46.

³⁵⁶ Akeley, *In brightest Africa*, 230-31; Johnson, *Congorilla*, 38, 101, 147, 153.

³⁵⁷ Charles Forsdick, "Revisiting exoticism: from colonialism to postcolonialism," in *Francophone Postcolonial Studies*, eds. Charles Forsdick en David Murphy (Routledge, 2003), 48.

³⁵⁸ Glave, *Six years of adventure*, 98.

spanningsveld tussen exotisme, waarin natuur geromantiseerd en verheerlijkt wordt als iets onaangeraakt, en natuurlijke obstakels, waarin de reiziger zich opstelt als koloniale held en de natuur dient te 'temmen' en 'overwinnen'. Dat de auteurs de prachtige Congolese natuur gedetailleerd omschrijven en verheerlijken, betekent dus niet automatisch dat ze er zelf een grote emotionele waarde aan koppelen; door de jacht dragen ze juist bij aan de vernietiging ervan. De reizigers beschrijven dan wel hun emotionele beleving, maar deze beschrijvingen kunnen ook fungeren als retorische strategieën om koloniale ideologieën te benadrukken. Hoewel Cooper steeds een grote kritiek uit op de vernietigende 'civilisatie', dat hij tegenover de ongerepte 'exotische' natuur plaatst, schrijft hij op een bepaald moment toch dat hij terugverlangde naar de 'beschaving' en zo snel mogelijk de terugweg naar huis wilde maken.³⁵⁹ Dit koppelt opnieuw de beschrijvingen van zijn emotionele beleving van de natuur los van de realiteit: het 'exotische' wordt als superieur gepromoot aan de westerse beschaving, maar toch blijkt Cooper de natuur als een obstakel te ervaren en uit hij een wens om terug te keren naar de 'bewoonde' wereld. Exotisme wordt dus eerder strategisch ingezet voor verschillende doeleinden.

In de periode van de 'ontdekking' van de Congo-Vrijstaat, waarover de verslagen van Glave en Bailey getuigen, kan de ongerepte natuur dienst doen om het 'civilisatieproject' te verdedigen. De 'onaangetaste' status van het gebied kan bijdragen aan de koloniale ideologie van een overvloed aan hulpbronnen en dus ook aan het idee van Europese interventie en het beheer van de 'wildernis'. Het 'temmen' van de wilde natuur, zoals bijvoorbeeld de Kongo-rivier en de omringende natuur, draagt dus niet alleen bij aan de heroïsche zelfpromotie van de auteurs, maar ook aan de superioriteit van het Westen. Cooper, die in tegenstelling tot Glave en Bailey geen rechtstreekse 'civiliseringsmissie' had, zette zich af tegen het idee van missionarissen en het brengen van de 'beschaving'. Maar, zoals reeds vermeld, had hij toch een verlangen naar de 'geciviliseerde' wereld en daarenboven staat zijn verslag boordevol racistische stereotyperingen over de inheemse bevolkingen, wat zijn afkeur voor het westerse project minder geloofwaardig maakt. Zijn gedetailleerde beschrijvingen van de 'exotische' natuur die daar aanwezig is, zouden niet in lijn staan met een koloniaal beschavingsproject, aangezien hij dit bekritiseert, maar wel met zelfpromotie. Het kan een manier zijn om zijn eigen reis naar Belgisch Congo een hoger doel te geven, aangezien hij de lezer kan informeren over hetgeen dat hij of zij zelf niet in staat is te ervaren. In het begin spreekt Cooper de lezer rechtstreeks aan met "*To you at home in Europe,*" en stelt dat het voor hen onvoorstelbaar is dat delen van Afrika er op dat moment nog net zo uitzagen als voordat de eerste blanke persoon voet op het continent zette.³⁶⁰ De Brit kent zichzelf de rol toe om dit minder onvoorstelbaar te maken voor het lezerspubliek en delen van deze 'onveranderlijke' natuur te rapporteren. Dit is gekoppeld aan het idee van de '*anti-conquest*' en het bijdragen aan wetenschappelijke vooruitgang, waar later dieper op ingegaan wordt.

Het idee van ongerepte natuur is ook onlosmakelijk verbonden aan het promoten van de koloniale jacht, iets dat gedeeltelijk in deel 2.4. besproken werd. Roby spreekt bijvoorbeeld over een route die door een prachtig gebied loopt, doorheen de bergen en daarna over een uitgestrekte vlakte, waar prachtige orchideeën groeiden, de mooiste vlinders over het gras fladderden, en waar kuddes '*wild game*' te zien waren, zoals zebra's en allerlei soorten antilopen.³⁶¹ Ook het idee van een overvloed aan dieren, draagt bij aan het esthetische en romantiserende aspect van de natuur, en weerspiegelt tegelijk het idee dat de koloniale jacht geen invloed zou hebben op de dierenpopulatie. Bailey beschrijft ten tijde van de Vrijstaat dat, toen hij arriveerde in Kinshasa, hij dit ervaaarde als het meest prachtige station dat hij tot dan toe in Congo had gezien. Hij verwijst ernaar als '*the Paradise of the Pool*', verwijzend naar Stanley Pool. In het land achter Kinshasa, aldus Bailey,

³⁵⁹ Cooper, *Hunting and hunted*, 249.

³⁶⁰ Cooper, *Hunting and hunted*, vii.

³⁶¹ Roby, *My adventures in the Congo*, 79.

bevond zich één grote uitgestrekte vlakte die geflankeerd werd door heuvels. In het natte seizoen zou hier maniok, aardnoten en aardappelen worden verbouwd door de inheemse bevolkingen, en zouden er buffels, antilopen, eenden, patrijzen, parelhoenders en kwartels in overvloed aanwezig zijn.³⁶² Net zoals de flora, leven ook de dieren nog onaangetast in een zogezegde primitieve, tijdloze staat, en het Europese geweer kan hier geen verandering in brengen. Nog een ander voorbeeld van Bailey dat exotisme connecteert aan een overvloed aan dieren, en dus de jacht verheerlijkt, is zijn beschrijving en visualisering van een gebied aan een rivier genaamd de Kwango. Aan beide kanten van deze rivier, zouden er volgens Bailey uitstekende jachtgronden zijn, en wemelt deze plek met olifanten. De jager heeft hier later in 1894 een schilderij met olieverf van gemaakt, getiteld *Elephant shooting on the Kwango river* (fig. 15).

Figuur 15. Henry Bailey. *Elephant shooting on the Kwango River*, 1894. Olieverf op canvas. ArtsDot.com, geraadpleegd 20.05.2024, <https://en.artsdot.com>.

In dit schilderij zijn de olifanten prominent op de voorgrond aanwezig en maken ze deel uit van de ‘exotische’ scène die Bailey afbeeldt. Op de achtergrond is de Kwango rivier zichtbaar, die doorheen een groen landschap stroomt, met vervaagde heuvels op de achtergrond. Op het landschap zelf wordt de weelderige vegetatie weergegeven die een ‘exotische’ biodiversiteit benadrukt: op de voorgrond zijn verschillende plantsoorten te zien, en daarachter wordt enerzijds een open vlakte afgebeeld en anderzijds, aan beide kanten van de rivier, dichtbegroeide bossen. Vooral opvallend aan dit tafereel is de volledige afwezigheid van menselijke factoren. Er is geen enkele persoon te bespeuren, noch enige bebouwing of transportatie op het land of de rivier. Hoewel het om een jachtscene gaat, wordt de menselijke jager niet afgebeeld, en wordt er een beeld gecreëerd van ongerepte, ongetemde wildernis, die ondanks de jacht blijft voortbestaan. Hoewel het gaat om de olifantenjacht is de algehele sfeer van het schilderij rustig en sereen; de enige indicaties die wijzen op de jacht zijn de trompetterende olifanten en de twee kogelwonden van de eerste olifant waaruit bloed stroomt.

³⁶² Bailey, *Travel and adventure*, 160-62.

Het idee van exotisme legitimeert dus de koloniale jacht, maar maakt tegelijk ook gedetailleerde, gruwelijke jachtbeschrijvingen en expliciete fotografieën mogelijk. Historica Harriet Ritvo beschrijft in *Animal Estate* een situatie waarin een beroemde, geliefde olifant in 1826 geëxecuteerd werd in de Londense menagerie *Exeter Change Menagerie*. Het ging om Chune, een grote Indiase olifant, die reeds zestien jaar in Engeland woonde. Vanaf 1820 kreeg het dier plots jaarlijkse aanvallen, gediagnosticeerd als seksuele opwindings. Uiteindelijk werd het dier gedefinieerd als een bedreiging voor de openbare veiligheid, waardoor er besloten werd om de olifant te doden. De dood van het van het dier, waarbij de doodstrijd één uur duurde en waarvoor zelfs soldaten oproepen dienden te worden, botste op veel lokale kritiek. Er werd uitgebreid aandacht aan besteed in de lokale pers, tijdschriften, prenten, enzovoort.³⁶³ Nu kan de vraag gesteld worden, waarom er reeds in de eerste helft van de negentiende eeuw kritiek kwam op het doden van dieren, en dat de doodstrijd van de olifant Chune als ‘luguber’ werd beschouwd, maar dat latere jachtverslagen wel in staat waren om gruwelijke beschrijvingen te maken van het schieten van dieren, en om jachtfotografie te presenteren die doodgeschoten dieren weergeven. Om de olifantenjacht te beschrijven gebruikt Bailey bijvoorbeeld bewoordingen zoals “*The blood spouting out like a fountain,*” “*blood trickling out of his mouth,*” “*the blood poured out of the bullethole,*” “*the bullet had struck him in the stomach [...] making a hole of which his entails were hanging,*” enzovoort.³⁶⁴ Dit zijn gedetailleerde, wrede beschrijvingen, maar toch is dit een constante in de jachtverslagen, wat betekent dat dit niet gecontesteerd werd door de consument van de reisliteratuur. De verklaring dat dergelijke beschrijvingen niet op kritiek stuiten, maar de dood van de olifant Chune wel, zou kunnen verklaard worden aan de hand van Ritvo’s uitleg dat Chune een lange en gevierde gevangenschap kende in de menagerie in Londen, waarbij hij bekend stond om zijn volgzzaamheid en vriendelijkheid. De olifant werd een bekende persoonlijkheid en werd een soort publiek huisdier.³⁶⁵ Een andere verklaring ligt echter bij de karakteristieken van het idee van het exotisme. Susan Sontag (2003), die zich focust op beeldmateriaal dat (menselijke) pijn weergeeft, stelt het volgende:

“The more remote or exotic the place, the more likely we are to have full frontal views of the dead and dying.”³⁶⁶

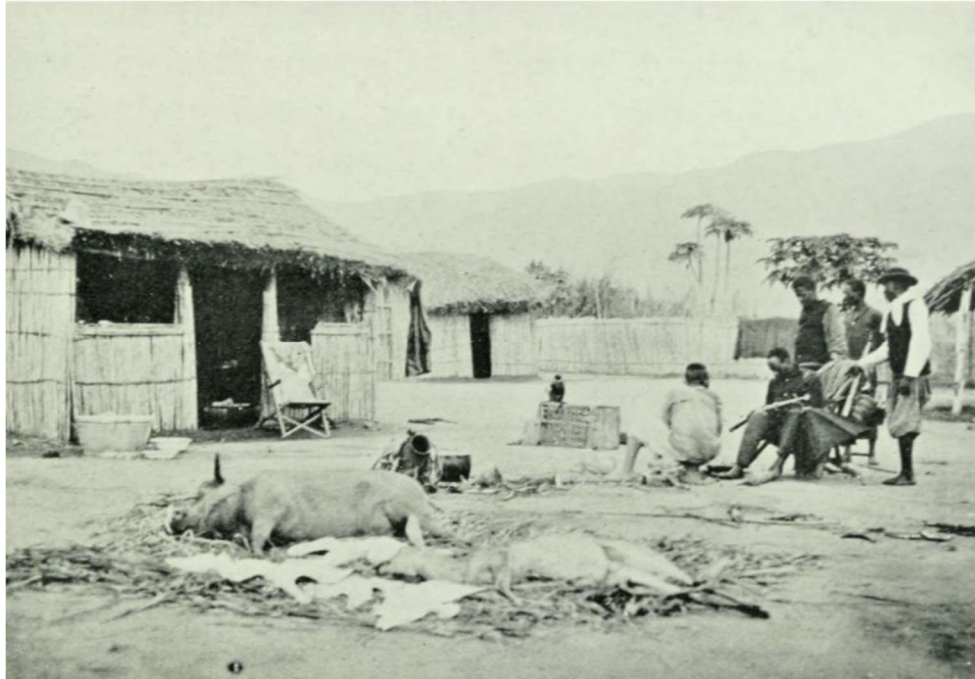
Het idee van exotisme distantieert de lezer dus ook met de geschoten dieren; ze zijn ‘onbekenden’, en hoe verder en exotischer een gebied zoals Congo wordt voorgesteld, hoe minder de lezer zich kan identificeren met het dier. Dit staat in contrast met Chune, een olifant die gekend en geliefd was en dichtbij de mensen leefde. Alles wat in de reisverslagen gebeurt, vindt plaats in een gemystificeerd, ‘afgezonderd’ gebied. Op deze manier wordt exotisme ingezet om dergelijke beschrijvingen zoals die van Bailey en foto’s van dode of gewonde dieren, zoals fig. 16 en fig. 17, mogelijk te maken.

³⁶³ Ritvo, *Animal estate*, 225-27.

³⁶⁴ Bailey, *Travel and adventure*, 235, 238, 258, 278.

³⁶⁵ Ritvo, *Animal state*, 228.

³⁶⁶ Susan Sontag, *Regarding the pain of others* (New York: Farrar, Straus en Giroux, 2003), 70.

Figuur 16. Foto van doodgeschoten wild varken, duiker en reiger die Roby nabij Lake George geschoten heeft. Overgenomen uit Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (London: Edward Arnold, 1911), 178.

Figuur 17. Foto van een giraf die Cooper doodgeschoten heeft in Brits Oost-Afrika. Opnieuw kan deze foto ook gezien worden als een tactiek om zijn jachtmislukkingen in Belgisch Congo te maskeren. Overgenomen uit Reginald Davey Cooper, *Hunting and hunted in the Belgian Congo* (Londen: Smith, Elder & Co., 1914), 254.

Tot slot wordt exotisme ook ingezet op het tegenovergestelde front: in plaats van jachtverheerlijking, kan het ook gebruikt worden om ideologieën van preservatie en conservatie uit te drukken. In hoofdstuk 1 werd besproken hoe de Afrikaanse natuur gezien kon worden als een paradijselijke tuin van Eden, iets dat dat verloren was gegaan in Europa en opnieuw herleefd kon

worden in Afrika.³⁶⁷ Zoals eerder vermeld had Akeley nostalgische gevoelens naar de *Ruindi Plains*, iets wat ooit prachtig land met een overvloed aan dieren zou geweest zijn, maar dat voor de taxidermist nu slechts een kerkhof was. Waar Cooper een angst beschreef voor de toekomst van de natuur door de opmars van ‘civilisatie’, was dit voor Akeley nu een realiteit van het heden die hij met eigen ogen zag. Omwille van het feit dat de Amerikaan actief de jacht bekritiseert (hoewel hij er zelf aan participeert in zijn gorilla queeste), zouden zijn beschrijvingen van de prachtige bergen en de ‘oerbossen’ (opnieuw een indicatie van tijdloosheid) van wonderlijke schoonheid kunnen dienen om het toekomstige ANP, en dus de bescherming van het gebied en de gorilla’s die er in leven, te promoten.³⁶⁸ Tegelijkertijd zou Akeley ook een zekere nostalgie kunnen proberen te creëren voor iets dat op het punt van verdwijnen staat, niet alleen in zijn tekst maar ook door het opzetten van de gorilla en het vereeuwigen van de scène op de Mikeno berg, waarvan hij getuige was, op een canvas achter de opgezette dieren.

4.1.3. De ‘anti-conquest’ en wetenschappelijke vooruitgang

Het idee dat de auteurs zichzelf de doelstelling geven om over de exotische natuur en de inheemse bevolkingen te rapporteren, heeft veel te maken met het concept van de ‘anti-conquest’. Deze term werd geïntroduceerd door Mary Louise Pratt, en verwijst naar de strategieën van representatie waarbij Europeanen hun onschuld proberen veilig te stellen op hetzelfde moment dat ze de Europese hegemonie bevestigen. Pratt beargumenteert dat in moderne reis- en ontdekkingsverhalen deze strategieën van onschuld zijn geconstrueerd in relatie tot een oudere imperiale veroveringsretoriek die geassocieerd wordt met het absolutistische tijdperk. Het is met andere woorden een tactiek om ‘onschuld’ te claimen, terwijl de Europese hegemonie behouden wordt, om zich zo in contrast te stellen met de imperiale verovering (een anti-verovering). Hierbij ligt de focus vaak op het systematiseren van de natuur.³⁶⁹ In de bestudeerde reisverslagen manifesteert dit zich zowel impliciet als expliciet. De gedetailleerde beschrijvingen van de natuurlijke omgeving, zoals hierboven besproken, kan fungeren om de mensen thuis, die niet in staat zijn om zelf ‘exotische’ omgevingen te ervaren (‘armchair travellers’), te informeren. Dit is dus gekoppeld aan het idee dat men iets goed aan het doen is; er wordt zagezegd bijgedragen aan de kennis van de Europese lezers en er zou niet geparticipeerd worden aan de koloniale verovering. De auteurs onttrekken zichzelf dus van het ‘kwaad’, en bekrachtigen dit door ‘kwaadaardige krachten’ te identificeren die een negatieve impact hebben op het gebied. Voor Glave waren dit de ‘Arabische slavenhandelaars’, die ivoor en slaven op de meest wreedaardige manieren zouden vergaren. Volgens de auteur is de blanke man ook gedeeltelijk schuldig, aangezien hij de ‘Arabieren’ voorziet van geweren en ammunitie, en dure slagtanden van hen koopt. In het algemeen ziet Glave zich participeren aan een ‘anti-conquest’; hij hoort noch bij de ‘Arabieren’, noch bij de blanke kopers, en promoot een anti-slavernijbeweging, waarbij hij het idee propageert dat bekwaame blanke mannen de leiding dienen te nemen en de Congolese ‘stammen’ dienen te verenigen, om tegen het kwaad te strijden.³⁷⁰ De boodschap die Glave brengt, stelt hem in staat om zichzelf te onttrekken van het project van de koloniale verovering, hoewel hij er rechtstreeks deel van uitmaakte. Hetzelfde is het geval bij Cooper, die zich tegenover de Belgische koloniale overheersing plaatst. Zijn bezoek aan het gebied bepleit hij als antikoloniaal; wanneer hij bijvoorbeeld in contact kwam met een bevolkingsgroep die hij als vreedzaam en respectvol ervaarde, merkt hij op dat zijn komst aanvankelijk niet goed ontvangen werd. Hij stelt dat deze mensen meer dan andere bevolkingen in contact gekomen zijn met de Belgen, maar hij stelde hen gerust dat hij niets te maken had met de koloniale administratie,

³⁶⁷ Anderson en Grove, “Introduction: the scramble for Eden,” 4.

³⁶⁸ Akeley, *In brightest Africa*, 56, 230-31.

³⁶⁹ Pratt, *Imperial eyes*, 8-9, 37-38.

³⁷⁰ Glave, *Six years of adventure*, 228-28, 244.

en dat hij gewoonweg opzoek was naar olifanten. Op deze manier promoot de Brit het idee dat zijn bezoek niet verbonden was aan het koloniale project, en plaatst hij zichzelf tegenover de Belgen (die wél verbonden zijn aan de imperiale ‘conquest’).

De gedachte dat men aan wetenschappelijke vooruitgang doet, voedt evenzeer het idee van de ‘anti-conquest’. Anders dan het louter beschrijven van de aanwezige natuur, kunnen de auteurs zichzelf een speciale status toekennen waarin ze een belangrijke rol spelen binnen de wetenschap. Akeley schrijft dat hij zich tijdens het filmen van gorilla’s zich niet realiseerde dat hij iets deed wat nog nooit eerder gedaan was. Hij kent zichzelf de rol toe van de eerste persoon ooit die filmisch beeldmateriaal, en later ook opgezette gorilla’s, heeft kunnen leveren.³⁷¹ Ook Johnson zag zichzelf als bijdrager van de wetenschappelijke vooruitgang, aangezien hij stelt dat zijn gorillavangst van groot belang was voor wetenschappelijke observatie. Johnson heeft zich niet beperkt tot alleen de gorilla, en zag ook de bevolkingen van het Ituri bos, benoemd met de gecontesteerde term ‘pygmeeën’, als deel van de natuur. Hij noemde deze bevolkingen dan ook ‘*unspoiled children of Nature*’. De filmmaker had de wens om enerzijds deze bevolkingen te filmen en anderzijds om over hen te rapporteren als ‘wetenschappelijke subjecten’. Het filmen van deze mensen gebeurde op een zeer merkwuurde manier; in plaats van hun echte leven te filmen, bouwde Johnson een kunstmatig dorp en liet hij vijfhonderd van deze bevolkingen er drie maanden lang leven.³⁷² Eigenaardig genoeg beschrijft de Amerikaan zelf de wreedheid van deze praktijk:

“The pygmies had been in camp three months, and long before the last month had passed our little people showed signs of restlessness. They were homesick for the forests. There they were only too glad to find a grass that may be cooked to resemble spinach, or dine on grubs and flying ants, or kill a monkey with their tiny arrows. But the life that they lived with us was an artificial life. The studio village was too bright for them and too torrid. The sun hurt their eyes and made their bodies hot. Their eyes were only used to the unending twilight of the forest, their bodies to the chill dampness of their primeval jungle haunts.”³⁷³

De bevolkingen worden door Johnson ontmenselijkt; ze worden afgebeeld als ‘primitieve wezens’ met ‘oergewoontes’ die ronddwalen in het Ituriwoud. De rechtvaardiging van de opsluiting en mishandeling van deze bevolkingen is opnieuw te vinden in het exotisme: het feit dat de bevolkingsgroep als deel van de ‘exotische’ natuur wordt gezien, zorgt ervoor dat de lezer zich niet met hen kan identificeren. Ze worden immers niet geportretteerd als mensen, maar als natuurlijke ‘subjecten’ die dienen bij te dragen aan de wetenschappelijke vooruitgang. Dit idee van vooruitgang legitimeert de praktijken van Johnson; het is een noodzakelijk kwaad, en dat maakt dergelijke beschrijvingen mogelijk. Door Johnson’s ‘anti-conquest’ (hij draagt naar eigen zeggen bij aan ‘vooruitgang’) is hij in staat om wetenschappelijke bevindingen te rapporteren over de bevolkingen en creëert hij holotypes: basismodellen van ‘typische’ ‘Pygmeeën’, hun gedragingen en de dorpen waarin ze wonen.³⁷⁴

³⁷¹ Akeley, *In brightest Africa*, 221.

³⁷² Johnson, *Congorilla*, 43, 174.

³⁷³ Johnson, *Congorilla*, 59.

³⁷⁴ Johnson, *Congorilla*, 40, 57.

A typical pygmy of the Ituri Forest. The little whistles hanging from his neck imitate bird sounds and are used by the pygmies in keeping track of each other while hunting in the forest.

Figuur 18. Foto met bijschrift die een wetenschappelijk 'ideaaltype' van een 'Pygmee' zou moeten vertegenwoordigen. Overgenomen uit Martin Johnson, *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932), 40.

Het concept van de 'anti-conquest' is gekoppeld aan het idee dat men bijdraagt aan iets bijzonder. Dit gaat ook gepaard met de gedachtegang dat ze 'beter' zijn dan koloniale actoren die niets bijgedragen hebben aan de wetenschap. Dit is duidelijk bij de taxidermist Akeley. Zoals eerder vermeld bekritiseert deze auteur de jagers die louter voor sport op dieren schieten, en dus geen enkele intentie hebben om deze te bestuderen. Akeley ziet zichzelf dus als 'superieur' aan de sportjagers, die volgens hem bijdragen aan de vernietiging van de natuur; terwijl hijzelf de preservatie ervan zou stimuleren.³⁷⁵ Deze gedachtegang werd verder bekrachtigd door Henry Fairfield Osborn (1857-1935), president van het AMNH, die het voorwoord van Akeley's reisverslag geschreven heeft. Osborn beschrijft dat, in de strijd tegen de sport-, voedsel- en ivoorjagers, Akeley's sympathieën allemaal aan de kant van de dieren lagen. Hij benoemt Akeley als dé biograaf van de Afrikaanse verdwijnende wereld, en stelt dat hij in nauw contact is gekomen met de dieren waar hij steeds een groeiende bewondering voor had.³⁷⁶ Ook Martin Johnson benoemt zijn vriend als 'a true nature lover'.³⁷⁷ Akeley kan zich dus schuilen achter zijn reputatie als strijder voor het behoud van de Afrikaanse natuur, terwijl hij in realiteit zelf participeerde aan de gorillajacht. Ook dit ging gepaard met gruwelijke beschrijvingen:

"So finally [...] I picked out one [gorilla] that I thought to be an immature male. I shot and killed it and found, much to my regret, that it was a female. As it turned out, however, she was such a splendid large specimen that the feeling of regret was considerably lessened. This female had a baby which was hustled off by the rest of the band. The baby was crying piteously as it went."³⁷⁸

³⁷⁵ Akeley, *In brightest Africa*, 56.

³⁷⁶ Akeley, *In brightest Africa*, x, xii.

³⁷⁷ Johnson, *Congorilla*, 147.

³⁷⁸ Akeley, *In brightest Africa*, 222-23.

Waar de Amerikaan eerst spijt betuigde voor het doodschieten van een vrouwelijke gorilla, ging dit gevoel snel weg omwille van het feit dat het om een ‘prachtig groot exemplaar’ ging, ondanks het ‘zielige gehuil’ van de babygorilla. Opnieuw wordt het idee van wetenschappelijke vooruitgang, en dus het idee van de ‘*anti-conquest*’, ingezet om jacht te legitimeren en om dergelijke beschrijvingen mogelijk te maken. Hoewel Akeley zichzelf distantieert van de koloniale jager door middel van deze strategie, blijkt hij er toch een participant van te zijn. Hetzelfde geldt voor zijn wens voor een toevluchtsoord voor de gorilla’s. Ondanks dat hij de preservatie van deze dieren promoot, gaat dit nog steeds gepaard met het toe-eigenen van grondgebied dat niet toebehoort aan de koloniale mogendheden. Inheemse bevolkingen worden op deze manier uitgesloten van het grondgebied. Tegelijkertijd stelt Akeley dat dieren zoals olifanten, buffels en andere soorten het reservaat zouden kunnen binnendringen en zo een probleem kunnen vormen, maar dat hun aantal kan worden beperkt (doormiddel van jacht) zonder het gevoel van de veiligheid van de gorilla’s te verstoren.³⁷⁹ Akeley’s promotie van het gorillareservaat gaat dus gepaard met principes van sociale uitsluiting en koloniale jacht, en op deze manier wordt de ‘*anti-conquest*’ toch een ‘*conquest*’, ingebed in koloniale ideologieën.

4.2. Representatie van de bevolkingen: strategieën van ‘*othering*’

Uiteraard is het niet alleen de fauna en flora die binnen het label van exotisme worden geplaatst; ook de inheemse bevolkingen die in het Congolese gebied leven worden vaak denigrerend geportretteerd als ‘exotisch’. In hun reizen en jachtexpedities kwamen de koloniale reizigers onvermijdelijk in contact met de lokale bevolkingen. Deze sociale ontmoetingsplek heeft Mary Louise Pratt de ‘*contact zone*’ genoemd, verwijzend naar sociale ruimtes waar uiteenlopende culturen elkaar ontmoeten, botsen en met elkaar worstelen, vaak in zeer asymmetrische verhoudingen van dominantie en ondergeschiktheid zoals kolonialisme en slavernij. In deze ruimte van imperiale ontmoetingen gaan de verschillende culturen relaties met elkaar aan, meestal onder omstandigheden van dwang, radicale ongelijkheid en conflicten.³⁸⁰ In overeenstemming met de analyses van Edward Said (zie hoofdstuk 1) hanteren de koloniale auteurs allerlei methoden om een wij/zij-denken te construeren en te bekrachtigen, gebaseerd op de ‘superioriteit’ van het Westen tegenover de ‘Ander’ (de Congolese bevolkingen).³⁸¹ De verzamelterm van deze methodes kan benoemd worden als ‘*othering*’. Carl Thompson beargumenteert dat dit een veelgebruikte term is in recente studies over reisliteratuur, en dat het vooral verwijst naar de processen en strategieën waarmee een cultuur een andere cultuur niet alleen als anders, maar ook als inferieur aan zichzelf afschildert. Deze strategieën zitten diep ingebed in het koloniale discours. Daarnaast stelt Thompson dat de motieven achter pejoratieve of neerbuigende portrettering van andere culturen divers kunnen zijn. Vaak zijn deze motieven onbewust en overbepaald, voortkomend uit een complexe mengeling van emoties, zoals angst, afgunst, walging, onbegrip en soms zelfs verlangen, wanneer een andere cultuur ‘taboe-fantasieën’ oproept die reizigers willen verdringen en verwerpen. Maar, Thompson benadrukt dat het pejoratieve ‘anders-zijn’ in de reisverhalen ook een belangrijke rechtvaardigingsfunctie heeft. Ze legitimeren het persoonlijke gedrag van de reiziger ten opzichte van de mensen die hij of zij heeft ontmoet. Belangrijker, volgens Thompson, is echter dat ze vaak ook het gedrag van de cultuur van de reiziger legitimeren. Het beeld dat de reiziger schetst van een ander volk of een andere plaats is vaak dus ideologisch gemotiveerd en probeert om een bepaald

³⁷⁹ Akeley, *In brightest Africa*, 249.

³⁸⁰ Pratt, *Imperial eyes*, 7-8.

³⁸¹ Said, *Orientalism*, 3.

beleid of een bepaalde handelwijze tegenover die anderen te rechtvaardigen en aan te moedigen.³⁸² In dit deel worden verschillende vormen van ‘othering’ geïdentificeerd en verder uiteengezet

4.2.1. Exotisme en ongelijktijdigheid: ‘primitiviteit’ tegenover ‘beschaving’

Waar de strategie van exotisme wordt ingezet om de natuur te gebruiken ter bekrachtiging van koloniale ideologieën, wordt deze ook ingezet om de bevolkingen op bepaalde manieren te portretteren. Net zoals de natuur worden de bevolkingen gezien als ‘tijdloos’: ze worden beschreven als groepen die niet mee ‘geëvolueerd’ zijn met de tijd (met de ‘moderne’ westerse beschaving als maatstaf), waardoor ze zich in een soort oeroud verleden zouden bevinden. De bevolkingen leven dus zogezegd ‘ongelijktijdig’ met de Europeanen, waardoor een binaire oppositie wordt gecreëerd tussen de ‘exotische’ Ander en het ‘moderne’ Westen. De ideologieën van ‘ongerepte’ natuur en ‘primitieve’ Congolese bevolkingen voeden samen het idee van een ‘*Darkest Africa*’. Het volgende citaat van Cooper illustreert dit:

“...I appreciated in how many senses one can employ the words “Darkest Africa”; they are applicable not only to a country of which most “civilized” men are extremely ignorant, not only to the darkness and mystery of its great silent forests, but to its people, who live in an atmosphere of darkness with deep-rooted superstitions and primitive ways, living for the most part just as Stanley found them forty years ago, often enough driven, murdered, and outraged to satisfy the whims and fancies of a white race in its headlong rush for wealth.”³⁸³

Eenzijds gebruikt Cooper de benaming ‘*Darkest Africa*’ om kritiek te leveren op het Westen; het geeft aan hoe weinig de “beschaafde” – een woord dat hij bewust tussen aanhalingstekens plaatst om zich zogezegd kritisch te positioneren tegenover de term – mensen weten over het Congolese grondgebied, wat tegelijk bijdraagt aan het mysterieuze karakter dat toegeschreven wordt aan het land. In lijn met de strategie van exotisme wordt deze mystificatie voortgezet door de vermelding van grote, stille bossen die als donker en geheimzinnig worden beschouwd. Ook de inwoners worden echter geportretteerd als bevolkingen met een diepgewortelde ‘bijgeloof’, ‘primitieve’ gewoontes en ‘onveranderlijke’ status (in de zin dat ze volgens de auteur niet veranderd zijn sinds Stanley hen ‘gevonden’ heeft). Zij leven volgens Cooper in een atmosfeer van duisternis, waardoor ze deel uitmaken van de verzamelterm ‘*Darkest Africa*’, en ze buiten de ‘moderne’, ‘rationele’ wereld worden gepositioneerd. Dit versterkt het koloniaal geconstrueerde beeld van de Congolese bevolkingen als ‘minder ontwikkeld’ en ‘achtergebleven’. Tegelijkertijd worden ze door de auteur als slachtoffers van het kolonialisme beschreven, en op deze manier onderscheidt Cooper zichzelf opnieuw van het koloniaal veroveringsproject (‘*anti-conquest*’). De reiziger is zogezegd slechts de rapporteur van de ‘vreemde gewoontes’ van de bevolkingen, en dus is hij niet de koloniale agressor zelf. De term ‘*Darkest Africa*’ heeft dus betrekking op de Afrikaanse natuur én op de bevolkingen, die beide gepercipieerd worden als ‘exotisch’ en ‘ongelijktijdig’ met het Westen. Dit idee wordt niet alleen door Cooper, maar ook door alle andere besproken reizigers, geïmplementeerd in de verslagen. Het concept van ongelijktijdigheid, dat verwijst naar het idee dat Afrikaanse bevolkingsgroepen in een ‘primitief’ verleden zijn blijven steken in vergelijking met de ‘beschaafde’ westerse wereld, wordt bekrachtigd door middel van specifieke strategieën in de werken. Deze verschillende strategieën worden hieronder uiteengezet.

I. De ‘bloeddorstige wilde’ versus de ‘nobeles wilde’

De meest voorkomende tactiek in de reisverslagen die ‘primitiviteit’ en ‘ongelijktijdigheid’ benadrukt, is het toekennen van een ‘wilde’ (‘*wild*’/‘*savage*’) status aan de bevolkingen. De

³⁸² Thompson, *Travel writing*, 132-33.

³⁸³ Cooper, *Hunting and hunted*, 191.

ondertitel van Glave's werk, *In savage Africa*, verraaft reeds dat de koloniale 'held' in aanraking zal komen met 'barbaarse' en 'wilde' menselijke obstakels. Glave houdt zich dan ook niet in om de bevolkingen die hij tegenkomt te benoemen met 'savages', die dienen 'geciviliseerd' te worden door de westerse mogendheden. Hij verwijst vaak naar Stanley's 'avonturen', die hij neergepend heeft in werken zoals *Through the Dark Continent* (1878) en *The Congo and the Founding of Its Free State* (1885), waarin de Britse ontdekkingsreiziger zijn leven zou riskeren door in contact te komen met 'mens-etende' 'savages', die zich in het binnenland van het territorium van Congo zouden bevinden.³⁸⁴ Op deze manier wordt ook de toon gezet voor een heroïsch verhaal: de 'bloeddorstige wilden' maken deel uit van gevaarlijke obstakels die de held dient te overwinnen (zie hoofdstuk 3). Echter, de term 'savages' verwijst niet alleen naar potentieel gevaar en vijandigheid; ook inheemse bevolkingen waarmee de reiziger 'vriendschappelijke' connecties mee heeft – hoewel het 'vriendschappelijke' aspect waarschijnlijk enkel zo door de reiziger ervaren wordt – worden nog steeds ervaren als 'wilden'. Het is tegelijkertijd dus ook een status die de bevolkingen toegeschreven krijgen om aan te duiden dat ze 'anders' zijn dan de 'geciviliseerde' reizigers, en dat ze in een soort 'primitieve' staat leven die eigen is aan een oeroud verleden. Wanneer Glave bijvoorbeeld voor de eerste keer nabij het Lukolela station aanmeerde, beschrijft hij een grote menigte goedghumeurde 'savages' die naar het strand afstroomden om Glave en zijn 'bemanning' te begroeten. Of ze nu 'bloeddorstig' of hoffelijk zijn, volgens de auteur blijven de bevolkingen beschikken over een 'primitieve wildheid'.³⁸⁵ Dit komt tot uiting in de beschrijvingen van specifieke gedragingen die worden toegeschreven aan de 'wilden'. Roby verwijst bijvoorbeeld naar 'savage warfare', oftewel 'wilde/primitieve' oorlogsvoering, en plaatst dit in contrast met de 'geciviliseerde' oorlogsvoering. Ze stelt vraagtekens bij de effectiviteit van speren door ze te vergelijken met kogels. 'Tribal warfare', oftewel oorlogsvoering door 'stammen' (een gecontesteerde term die de 'primitieve' status van deze bevolkingen onderstreept), wordt door Roby als wreed beschouwd. Ze beweert immers dat de verminkingen van de Congolese inwoners het gevolg zijn van deze 'stammenoorlogen', en niet van het Leopoldiaanse bewind. Roby is daarnaast onder de indruk van inheemse soldaten die geweren gebruiken in plaats van speren, en merkt op dat deze niet slecht schieten voor 'wilde zwarten'.³⁸⁶ Dit toont dus aan dat het toeschrijven van een 'wilde primitiviteit' aan de bevolkingen gepaard gaat met zekere verwachtingspatronen; de beschrijvingen van Stanley hebben een zeker beeld gecreëerd van de 'bloeddorstige wilde', en wanneer dit beeld niet gepaard gaat met de observaties van latere reizigers (bijvoorbeeld het vriendelijk ontvangst van Glave, het gebruik van geweren in plaats van speren,...), worden ze nog steeds als 'wilden' ervaren ("ze zijn vriendelijk maar blijven 'wilden'," "ze kunnen goed schieten voor 'wilde zwarten',"...).

Ook Cooper koppelt de 'wilde' status die toegeschreven wordt aan de bevolkingen, aan specifieke eigenschappen die voldoen aan de verwachtingspatronen van Europeanen. Zo zouden volkeren in hun 'wilde staat' altijd één zijn met de 'exotische' natuur, die even 'wild' zou zijn als de mensen die er leven, en zouden ze ver verwijderd zijn van de strubbelingen van 'civilisatie'. De 'wilde' is voor Cooper een individu dat enkel blijdschap kent, en dat gelukkiger zou zijn dan miljoenen blanken.³⁸⁷ Dit sluit aan bij het concept van de 'nobe le wilde', zoals uitgewerkt door de Franse filosoof Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Dit geïdealiseerde concept stelt de 'onbeschaafde' mens voor als symbool van aangeboren goedheid, omdat hij niet is blootgesteld aan de corrumperende invloeden van de 'beschaving'.³⁸⁸ Martin Johnson schrijft deze status van de

³⁸⁴ Glave, *Six years of adventure*, 35-36.

³⁸⁵ Glave, *Six years of adventure*, 43.

³⁸⁶ Roby, *My adventures in the Congo*, 158, 162-63, 268.

³⁸⁷ Cooper, *Hunting and hunted*, XII, 47.

³⁸⁸ *Encyclopedia Britannica*, lemma "noble savage," geraadpleegd 10.7.2024, <https://www.britannica.com/art/noble-savage>.

‘nobeles wilde’ ook toe aan de bevolkingen in het Ituri bos, de ‘Pygmies’, en stelt dat zij ‘primitieve’ mensen zijn die natuurlijke levens leven, onaangeraakt door de invloeden van de beschaving en de wereld van de ‘moderne’ mens. Ze zouden volgens de Amerikaan dan ook ongerepte kinderen van de natuur zijn, waardoor ze de gelukkigste mensen ter wereld zijn. Johnson beschrijft deze bevolkingen dan ook als ‘*tiny savages*’.³⁸⁹ In de literaire verslagen lijkt er dus steeds een tweespalt op te treden tussen de ‘bloeddorstige wilde’ en de ‘nobeles wilde’. Bailey en Akeley, waarbij deze laatste niet langer over ‘*Savage Africa*’ of ‘*Darkest Africa*’ spreekt, maar over ‘*Brightest Africa*’, zijn uitzonderingen en gebruiken deze benoemingen zo goed als nooit. Vooral in Bailey’s geval is dit merkwaardig, aangezien Glave zich bezighield met een gelijkaardig ‘beschavingsproject’, en hij de term wel actief ingezet heeft om de ‘civilisering’ van de bevolkingsgroepen te legitimeren. Bailey beschreef dan ook in het begin van zijn verslag dat hij zich vooral zou focussen op zijn jachtverwezenlijkingen, en dat hij beschrijvingen over de bevolkingen achterwege zou laten (niet omdat hij dit contrasteert, maar omdat er al reeds veel descripties hierover zouden bestaan).³⁹⁰ Echter, zoals hieronder wordt besproken, zijn er nog andere strategieën van ongelijktijdigheid en ‘othering’ waar Bailey wél aan participeert. De jacht is dan ook onlosmakelijk verbonden aan ontmoetingen met verschillende bevolkingsgroepen in Congo (‘*contact zone*’).

II. ‘Kannibalen’ en ‘mensenjagers’

Geconnecteerd aan het toeschrijven van een ‘wilde’ status aan de Congolese inwoners, worden veel bevolkingsgroepen ook geportretteerd als ‘kannibalen’. Dit is opnieuw een strategie van ongelijktijdigheid, aangezien het als iets ‘exotisch’ en als een gecontesteerde praktijk uit het verleden wordt ervaren. Glave beschrijft bijvoorbeeld twee ‘roverstammen’ aan de Kongo, de *Lufembé* en de *Ngombé*, die hij als ‘vraatzuchtige kannibalen’ en ‘wrede mensenjagers’, die een nomadisch bestaan leven, afbeeldde. ‘s Nachts zouden ze volgens Glave dorpen omsingelen, en bij het eerste ochtendgloren zouden ze zich storten op de bevolkingen, waarvan ze alle mannen doden die zich verzetten, terwijl ze de andere mannen en vrouwen gevangen nemen. In de regel zouden er, aldus de auteur, veel mensen gedood worden voor ‘kannibaalse orgieën’. De nog levende gevangenen zouden door deze ‘bandieten’ geruild worden op verschillende slavenmarkten voor kralen, stof, koperdraad en andere prullaria.³⁹¹ Het idee van kannibalisme stelt de auteur in staat om de ‘primitiviteit’ van de inwoners verder te benadrukken; het zijn niet alleen ‘menseneaters’, het zijn ook nog eens ‘rovers’, ‘plunderaars’ en ‘slavenhandelaars’, die zich bezighouden met de eeuwenoude traditie van ruilhandel. De blauwdruk om bevolkingen in het licht van de kolonisatie als ‘mens-etende wilden’ te portretteren, ligt niet bij Stanley. Al reeds op het einde van de 15de eeuw, in het begin van het tijdperk van de grote ‘ontdekkingen’, werd er gerapporteerd over ‘kannibalen’ op het Amerikaanse continent dat ‘ontdekt’ werd door Christopher Columbus (1451-1506). In 1493 werd in de pauselijke bul *Inter caetera* het exclusieve recht aan de Spanjaarden verleend om het christendom in de Nieuwe Wereld te verspreiden. Dit werd echter ervaren als een bijzondere moeilijkheid, aangezien de inwoners beschouwd werden als ‘gevaarlijke wilden’ die een dierlijk leven leiden. Vooral de ‘monsterlijke zonde van het kannibalisme’, dat aanschouwd werd als onverenigbaar met welke vorm van religie dan ook, werd als ernstig beschouwd.³⁹² Dit is vergelijkbaar met het project van Stanley, Glave en Bailey, die de Kongorivier afvoeren en trachtten de bevolkingen te ‘civiliseren’, maar zagezegd in confrontatie kwamen met het probleem van ‘kannibalistische stammen’. Vooral de *Bangala*, beschreven als een ‘stam’ aan de Kongorivier in hoog-Congo, worden in deze narratieven geportretteerd als ‘kannibalistische barbaren’. Zo schrijft

³⁸⁹ Johnson, *Congorilla*, 12-13, 43.

³⁹⁰ Bailey, *Travel and adventure*, vii.

³⁹¹ Glave, *Six years of adventure*, 192-93.

³⁹² Cătălin Avramescu, *An intellectual history of cannibalism* (Princeton: Princeton university press, 2009), 107.

Glave dat Stanley reeds in 1877 in aanraking kwam met deze ‘kannibaalstam’, waarbij ze de ontdekkingsreiziger in monsterlijke kano’s met giftige peilen aanvielen, terwijl ze met een afschuwelijke, tekenende kreet ‘vlees’ schreeuwden. Toen Glave zelf de ‘kannibaaldorpen’ van de *Bangala* bezocht, merkte hij op dat deze bevolkingen nog steeds littekens en wonden hadden door hun gevecht met Stanley. Daarnaast beschrijft hij dat de *Bangala* zich nu wél redelijk netjes gedroegen en dat de bevelhebber van het Bangala station, luitenant Coquilhat, hen op slimme wijze in zijn macht gekregen had.³⁹³ Het idee van ‘barbaars’ kannibalisme verantwoordt met andere woorden het koloniale project van ‘civilisering’, en Glave lijkt tegelijk te wijzen op de haalbaarheid van dit project. In Henry Bailey’s reis waren de *Bangala* belangrijke ‘helpers’ in de jachtexpedities, waarbij de jager stelt dat deze één van de meest betrouwbare Congolese bevolkingen waren om de blanke man te hulp te staan. Toch benoemt Bailey deze bevolkingen ook als ‘kannibalen’, gezien ze, naast dierenvlees en vis, ook occasioneel mensenvlees zouden eten.³⁹⁴ Dus, in tegenstelling tot de inwoners van de Nieuwe Wereld, wordt kannibalisme niet altijd als een groot probleem ervaren; zowel Glave als Bailey vermelden dat de *Bangala* in ‘toom’ kunnen gehouden worden door de blanke Europeaan, en dat dus de ‘civilisering’ of de ‘training’ (om ‘helper’ te worden van de jager, zoals in Bailey’s geval) van ‘kannibalistische’ bevolkingsgroepen volledig te rechtvaardigen valt en zelfs mogelijk is.

Of het kannibalisme enkel en alleen een strategie was om het kolonialisme te legitimeren, kan over gedebatteerd worden. Carl Thompson beargumenteert bijvoorbeeld dat kannibalisme zeker bestaan heeft in bepaalde menselijke samenlevingen, maar zo zou er voldoende bewijs zijn dat de beweringen die gemaakt worden in de literaire reisverslagen vaak weinig te maken hebben met de werkelijke activiteiten van de gemeenschap in kwestie. De literatuurwetenschapper schrijft dat praktijken die in de ene cultuur taboe zijn, vaak als krachtige indicatoren van culturele verschillen fungeren die op andere culturen kunnen worden geprojecteerd om hun vermeende ‘barbaarsheid’ en ‘morele inferioriteit’ te benadrukken. Echter, Thompson betoogt ook dat het portretteren van kannibalisme door auteurs zoals Stanley niet louter opzettelijk bedrog zou zijn. Zo kon de term ‘kannibaal’ zeker door Stanley ingezet worden om zijn verslag sensationeler te maken en om zijn eigen heldhaftigheid te benadrukken (zie ook hoofdstuk 3), maar tegelijkertijd kon Stanley ook echt geloven dat veel van de bevolkingsgroepen die hij ontmoette kannibalen waren. De reisverslagen die over kannibalisme rapporteren, tonen dus ook aan hoe de dominante denkpatronen van een cultuur ook de waarnemingen van de reizigers die de wereld intrekken bepalen. Thompson besluit dat reizigers zoals Stanley dus door het dominante discours van hun tijd opgeleid zijn om kannibalisme in Centraal-Afrika te verwachten, wat geleid heeft tot foutieve beschrijvingen van ‘menseneaters’.³⁹⁵ Dit zet zich verder in de periode van Belgisch Congo; Cooper veralgemeent de Congolezen als een ‘uitgemergeld volk’ om naar te kijken, ‘bloeddorstig’ en vaak genoeg ‘kannibalistisch’, die toch een goede kant hadden, mits ze geduldig en eerbaar werden behandeld. Ook hij vermeldt de *Bangala* en zag hen, zoals ze sinds Stanley’s ontmoeting (1877) in het koloniale collectieve geheugen zaten, als ‘kannibalen’. Later in zijn werk schrijft Cooper echter een ‘*plea for the savage*’ (een pleidooi voor de ‘wilden’), waarin het idee van de ‘nobeles wilde’ verder wordt benadrukt, en waarin hij stelt dat ‘kannibalistische wilden’ zwarte schapen zijn van het zwarte ras, net zoals er bij de blanken zwarte schapen zouden bestaan.³⁹⁶ Zijn twee uitspraken (“Congolezen zijn vaak genoeg kannibalen” – “Kannibalen zijn zwarte schapen van het zwarte ras”) zijn contradicties, iets dan vaak gebeurt in Cooper’s betoog omdat hij, enerzijds, de bevolkingen met racistische stereotyperingen als de ‘Ander’ probeert te portretteren en, anderzijds, de bevolkingen

³⁹³ Glave, *Six years of adventure*, 35, 164-65.

³⁹⁴ Bailey, *Travel and adventure*, 143, 204-5.

³⁹⁵ Thompson, *Travel writing*, 141-42.

³⁹⁶ Cooper, *Hunting and hunted*, viii, 190, 257.

als ‘nobeles wilde’ afschildert, om de modernisering van het Westen te bekritisieren. Waar ook Margeurite Roby nog rapporteert over ‘kannibalen’, lijkt dit in de twee Amerikaanse verslagen in het interbellum wat te vervagen. Martin Johnson schrijft dat zijn Afrikaanse metgezellen die met hem meereisde naar Belgisch Congo angst gekregen hadden voor de Congolese bevolkingen, omdat iemand hen verteld had dat de volkeren kannibalen zouden zijn. Johnson vervolgt dat ze dit verhaaltje geloofden, wat enerzijds wijst op het toeschrijven van een goedgelovigheid aan de Afrikaanse bevolkingen, maar anderzijds wijst het ook op de indicatie dat het idee van ‘kannibalen’ niet zo sterk meer als een waarheid aanschouwd werd, maar als een sprookje.³⁹⁷ In het verslag van Akeley is kannibalisme zelfs volledig afwezig.

III. ‘Primitieve’ kleding en naaktheid

Britse historica Philippa Levine (2008) heeft aangetoond dat ook een gebrek aan kledij bij gekoloniseerde bevolkingen sinds minstens de zeventiende eeuw ‘primitiviteit’ en ‘wildheid’ gesuggereerd heeft. Ze toont aan dat sculpturen en standbeelden van het oude Griekenland het heroïsche, naakte mannenlichaam vierden, en vaak nog steeds worden gezien als het toppunt van een geciviliseerde esthetiek, terwijl dit bij de ongeklede gekoloniseerde bevolkingen juist een afwezigheid van beschaving betekende. Dit ziet Levine als een paradox die ons iets kan vertellen over koloniale perspectieven. Vooral in de negentiende eeuw herkent de historica een verwarde en ambivalente houding, waarbij er een opvallend contrast te herkennen is tussen elegante, vaak delicate naaktheid van de Victoriaanse hoge kunst en de schetsen, prenten en foto's van de naakte inheemse bevolkingen.³⁹⁸ Vaak wordt dus het gebrek aan kledij benadrukt, waarbij de kleding die ‘wel’ gedragen wordt ook nog eens een ‘primitieve’ status krijgt toegekend. Glave, die de Ruki bezocht, een zijrivier van de Kongo, kwam in contact met de bevolkingen die aan de oever leefden. Niet alleen benadrukt hij opnieuw de aanwezigheid van kannibalisme, met ‘herhaaldelijke bewijzen’ die hij niet uiteenzet, maar ook de kledingdracht van de vrouwen. Hij beschrijft dat ze ‘eigenaardige’ kostuums droegen die bestonden uit een riem om hun middel, waaraan twee of drie wilde kattenhuiden hingen. Achteraan zou er een bos vezels bevestigd zijn die uitstak zoals een enorme hanenstaart. Echter, in zijn schets (fig. 19) van een ‘Ruki meisje’ lijkt Glave deze ‘vreemde’ kleding achterwege gelaten te hebben, en lijkt de focus juist op het gebrek aan kledij te liggen, zonder dit expliciet te vermelden.³⁹⁹

³⁹⁷ Johnson, *Congorilla*, 22.

³⁹⁸ Philippa Levine, “States of undress: nakedness and the colonial imagination,” *Victorian Studies* 50, nr. 2 (2008): 189, 191.

³⁹⁹ Glave, *Six years of adventure*, 237.

Figuur 19. Schets met benaming 'Ruki girl' die een 'typisch' meisje aan de Ruki-rivier zou moeten afbeelden. Overgenomen uit Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 237.

Voor al Cooper gebruikt het 'gebrek' aan kleding om de bevolkingen een 'primitieve' status te verlenen. Wanneer hij reisde in het noordoosten van Belgisch Congo, dat hij aangeduid heeft met de naam *Mangbettu country* (cf. kaart 4), benadrukt hij dat deze bevolkingen *nog* niet in contact gekomen zijn met missionarissen, en dat hun kleding voornamelijk uit een geklopte schors van een vijgenboom bestond die om hun middel wordt gehangen aan een grassnoer of een stukje kruipwilg. Kleding, en het 'gebrek' eraan, wordt dus ingezet in een narratief van 'primitiviteit' tegenover 'beschaving'. Zij die *nog* niet in contact gekomen zijn met de 'beschaving', dragen dus ook *nog* geen kleding. Daarnaast bespreekt Cooper ook een Congolese krijger die hij benoemt als een '*fine specimen*'. Hierbij beschrijft hij dat het lichaam en het gezicht van de krijger bedekt waren met vlekken gemaakt uit rode aarde, die zijn 'naaktheid' van top tot teen zouden bedekken. Zijn enige schijn van kleding, gaat de Brit verder, was een stuk stof dat als een schort aan zijn middel hing. Daarnaast was er een stuk gras door de lel van elk oor geboord en had hij een lange lans en boog vast. Enerzijds doet Cooper aan objectificatie door de krijger te benoemen als een '*specimen*'; het is een tactiek van ontmenselijking en reduceert individuen opnieuw naar een soort wetenschappelijk holotype, een veralgemeend representatief voorbeeld van een krijger dat een volledige cultuur zou moeten afbeelden. Anderzijds worden deze krijgers in een 'ongelijkzijdige' context geplaatst, door de naaktheid en 'primitieve' wapens te benadrukken.⁴⁰⁰ Deze beschrijving heeft Cooper verder bekrachtigd aan de hand van een afbeelding van een standbeeld (fig. 20) van Britse beeldhouwer en koloniale reiziger Herbert Ward (1863-1919), die overigens ook zelf een reis naar Congo gemaakt heeft. Het standbeeld, aangeduid met het bijschrift '*A Congo warrior*', bekrachtigt opnieuw een 'ideaalbeeld' van de krijger. Ook in dit 'representatief' standbeeld lijkt het gebrek aan kleding, maar ook 'primitieve' wapens (hij lijkt enkel een vuiststeen vast te hebben), centraal te staan.

⁴⁰⁰ Cooper, *Hunting and hunted*, 202, 240.

Figuur 20. Foto van een beeldhouwwerk van een Congo krijger, gemaakt door Herbert Ward. Overgenomen uit Reginald Davey Cooper, *Hunting and hunted in the Belgian Congo* (Londen: Smith, Elder & Co., 1914), 240.

Ook de bewoners van het Ituriwoud, waarvan Johnson stelde dat ze afgezonderd van de invloeden van de ‘beschaving’ leefden, krijgen de stempel van primitiviteit opgelegd door hun kleding te benadrukken. Johnson beschrijft dat hun ‘enige’ kleding een vierkant stuk boomschors was, dat tussen de benen wordt opgetrokken en op de hoeken wordt dichtgeknoopt. Verder vergelijkt hij dit met de luier van een baby, en op deze manier smaadt de auteur tegelijk met het gestalte van de bevolkingen. Daarnaast benadrukt hij ook de ‘simpelheid’ van dit kledingstuk door te stellen dat het gedragen wordt tot het uit elkaar valt, maar dat het vervangen kan worden door simpelweg een nieuw stuk schors van een andere boom te vervaardigen. De ‘pygmeeën’, aldus Johnson, zouden in het algemeen niet geïnteresseerd zijn in sieraden en versieringen.⁴⁰¹ Opnieuw versterkt dit de praktijk om een soort ‘basismodel’ van de Ituri bevolkingen te maken, dat zou moeten bijdragen aan de algemene kennis van het Westen. In dit ‘basismodel’ worden deze bevolkingsgroepen als ‘primitief’ en ‘wild’ voorgesteld door onder andere de ‘primitiviteit’ en ‘simpelheid’ van, en het gebrek aan, kleding te accentueren.

IV. ‘Bijgeloof’ en ‘fetisjisme’

Nog iets dat tegenover de ‘beschaving’ wordt geplaatst, en beschouwd wordt als ongelijktijdig met het Westen, zijn praktijken die te maken hebben met ‘bijgeloof’ van de bevolkingen. Het woord ‘bijgeloof’ (*superstition*) heeft in het algemeen reeds een negatieve lading, omdat het impliceert dat de overtuigingen of praktijken binnenin een bepaalde cultuur irrationeel of ongegrond zijn. Carl Akeley vertelt bijvoorbeeld een verhaal over een gorilla die in Belgisch Congo, nabij een missie die de Amerikaan bezocht, een bananenplantage geïnfiltreerd had. Het hoofd van het dorp, en dus de

⁴⁰¹ Johnson, *Congorilla*, 62.

eigenaar van de plantage, vertelde zijn volgelingen dat ze het dier moesten verjagen, maar niet gewapend moesten gaan, omdat het dier, volgens het ‘bijgeloof’ van de omgeving, heilige eigenschappen bezat. De onderdanen van de leider gingen dus met stokken op pad om de gorilla weg te drijven, maar hij weigerde zich te laten verdrijven en was zodanig woest over de verstoring dat hij één van zijn belagers te pakken kreeg en doodde. Na deze gebeurtenis vond het dorpshef de gorilla minder heilig en beval hij zijn onderdanen om hun speren mee te nemen en het dier te doden.⁴⁰² Dit verhaal dat Akeley vertelt zou moeten bevestigen dat het ‘bijgeloof’ van de lokale bevolkingen een irrationele overtuiging is. Het benadrukt niet alleen ‘exotische’ en ‘ongewone’ aspecten van een bepaalde cultuur, die bijdragen aan het beeld dat Belgisch Congo ‘mystiek’ en ‘primitief’ is, maar ook dat het ‘bijgeloof’ plots kan verdwijnen wanneer het geconfronteerd wordt met praktische noodzaak. Door de flexibiliteit van bepaalde overtuigingen te accentueren, wordt er getart met de ernst van het geloof van bevolkingsgroepen. Daarenboven kan natuurlijk ook de vraag gesteld worden of het verhaal echt gebeurd is en of het geen overdrijvingen bevat. Een ander voorbeeld waar een dier beschouwd wordt als heilig of bovennatuurlijk, is ook al eerder te vinden in het verslag van Glave. Hier werd de jager gewekt door zijn zogenaamde ‘dienaar’, die een nijlpaard gespot had. Omdat Glave naar eigen zeggen duizend meter van het dier verwijderd was, kon hij slechts een paar schoten lossen die het dier deed schrikken, wat het in staat stelde om te ontsnappen. Wanneer Mpuké, die aan het hoofd stond van het lokale dorp Makunja, net onder Lukolela, het station van de Brit bezocht, vertelde hij in een ernstige en plechtige toespraak dat het nijlpaard dat Glave probeerde te doden een vriend van hem was. Hierbij zou hij volgens de auteur beweerd hebben dat het dier oorspronkelijk een man was, die gestorven was en de vorm van het dier had aangenomen. Het nijlpaard zou volgens Mpuké bovennatuurlijke krachten bezitten, en daarom zou het geen zin gehad hebben om het dier te proberen doden. Omdat het dorpshef dusdanig zeker was van de onaantastbaarheid van zijn ‘huisdier’, besloot Glave om een punt te maken tegen de ‘bijgelovige doctrines’ door het dier te doden. Zo zou hij niet alleen voor bewijs gezorgd hebben, maar zou hij zich, naar eigen zeggen, wederom bewezen hebben als een vaardige jager op groot wild.⁴⁰³ In beide beschrijvingen van Glave en Akeley wordt het lokale ‘bijgeloof’ weerlegt door het te beschouwen als een ‘primitieve irrationaliteit’, en worden de bevolkingen geconfronteerd met het besef dat hun overtuigingen geen stand kunnen houden tegen de ‘realiteit’ (lees: de ‘moderne kennis’ van het Westen). Dieren die oorspronkelijk mensen waren en die bovennatuurlijke en/of kwaadaardige attributen bezitten, is een constant voorbeeld dat vooral Glave inzet om inheems ‘bijgeloof’ te ontcrachten.

‘Bijgeloof’ wordt ook verbonden aan ‘wreedardige’ praktijken. Bailey beschrijft bijvoorbeeld dat, voordat het koloniaal station van Kinshasa gebouwd werd, executies voor hekserij en voor de dood van een dorpshef regelmatig in de dorpen plaatsvonden. Hoewel dit volgens Bailey afgeschaft werd met behulp van de ‘grote moeite’ van Mr. Swinburne, een assistent van Stanley, konden de inheemse bevolkingen toch soms de waakzaamheid van de koloniale actoren omzeilen. Bij de dood van een dorpshef zouden de bewoners het aantal vrouwen en slaven dat bestemd was om de overledene te volgen naar zijn eeuwige jachtvelden, uit het dorp naar het bos brengen, en hen daar doden en begraven samen met de overledene. Bailey stelt dat er algemeen werd geloofd dat, als ze na de dood de andere wereld zouden binnengaan zonder hun vrouwen en slaven, ze als gewone en arme mannen zouden worden beschouwd, en hun eigen werk zouden moeten doen. Ze zouden in dit hiernamaals dus niet erkend worden als dorpsheffen. Volgens de auteur zouden de functionarissen van de Vrijstaat echter aangetoond hebben dat ze vastbesloten zijn om deze executies te stoppen, waardoor ze elk jaar minder en minder voortkomen, gezien de

⁴⁰² Akeley, *In brightest Africa*, 200.

⁴⁰³ Glave, *Six years of adventure*, 93-95.

bevolkingen bang zijn dat ze, als ze betrappt worden, gearresteerd en gestraft zullen worden.⁴⁰⁴ In Bailey's narratief worden inheemse 'wrede' praktijken als gevolg gezien van een diepgewortelde 'bijgeloof'. Dit wordt tegenover de kennis van koloniale actoren geplaatst, die trachten een halt toe te roepen aan deze praktijken. Dit legitimeert dus tegelijk het imperiale beschavingsproject, dat zou moeten optreden tegen 'barbaarse' executies. Ook Cooper vermeldt dezelfde praktijk; hij schrijft dat bij sommige 'stammen' de begrafenis van een dorpshef gepaard gaat met menselijke offers, zodat zijn geest niet alleen aan de grote reis naar het hiernamaals begint. De Brit voegt hier echter nog aan toe dat ze ook soms levend begraven kunnen worden met het dorpshef, waarna er honderden mensen aarde werpen in het levende graf. Aan het einde van deze 'verschrikkelijke gebeurtenis', aldus Cooper, dansen honderden 'naakte demonen' met glinsterende speren en woeste liederen in uitbundigheid terwijl de nacht valt. Trommels slaan luid tot de ochtend nadert, enorme vleermuizen cirkelen in het rond en vervuilen de lucht, honden janken en huilen, de koele bries doet de toppen van de statige palmen langs de rivier wuiven, waarvan het water wordt verlicht door de zilveren stralen van de maan.⁴⁰⁵ Het idee van een levende begrafenis, en de manier waarop het beschreven wordt, versterkt de gruwelijkheid en een dramatisch karakter. De auteur wilt laten blijken dat het 'bijgeloof' van de bevolkingen (die hij overigens dehumaniseert door hen te benoemen als 'naakte demonen') helemaal niet onschuldig is, en juist 'wrede' praktijken teweeg brengt.

Een ander aspect waar de nadruk op gelegd wordt is de zogenaamde 'fetisj'. Amerikaanse historicus William Pietz (1985) situeert de oorsprong van het woord bij de Portugese term '*feitiço*' (afgeleid van de Latijnse term *facticius*, dat 'vakkundig gemaakt' of 'artificieel' betekent), dat in de late Middeleeuwen zou verwezen hebben naar 'magische praktijk' of 'hekserij' die vaak uitgeoefend werd door de 'simpele', 'onwetende' klassen. In de zestiende en zeventiende eeuw, in de interacties tussen de Portugezen en de mensen aan de West-Afrikaanse kust, werd het woord aangepast in de lokale Pidgin-taal tot '*fetisso*'. Dit woord werd gebruikt om specifieke objecten aan te duiden die als magisch of spiritueel krachtig werden beschouwd. Pietz stelt daarnaast dat dit begrip vanaf de achttiende eeuw de Verlichte Europese visie ondersteunde dat de Afrikaanse samenleving 'irrationeel' en 'willekeurig' is.⁴⁰⁶ Ook in de late negentiende eeuw in de Congo-Vrijstaat wordt het lokale geloof gekoppeld aan 'fetisjisme' door de koloniale actoren. Zo beargumenteert Bailey dat *alle* inheemse bevolkingen 'fetisjen' aanbidden:

"Their [the natives] religion is a superstitious belief in good and evil spirits called fetishes, which are appealed to on all occasions-such as sickness, death, times of drought, etc. Fetish charms are worn by every native, even by the baby just born, to keep off all evils. Carved fetishes of women in different positions are kept in the villages and huts, varying in size from six inches to four feet. A native, when travelling, often has one carried in front of him to protect him from evil on the road."⁴⁰⁷

In dit citaat herleidt Bailey het algemene geloof van *alle* Afrikaanse bevolkingen tot een 'bijgeloof', wat opnieuw suggereert dat het volledige Afrikaanse (en niet enkel Congolese) geloofssysteem gebaseerd is op primitiviteit en irrationaliteit. 'Fetisjen' definieert Bailey als goede en kwade geesten, die deel uitmaken van het 'bijgeloof' van alle bevolkingsgroepen, die hen zouden beschermen tegen allerlei vormen van kwaad. Deze geesten worden bijgehouden en gedragen doormiddel van fysieke voorwerpen, zoals amuletten, die het kwaad zouden moeten afweren. Op een bepaald moment bezocht Bailey, na een geslaagde olifantenjacht, een inheems dorpje nabij de Kasai-rivier, een zijrivier van de linkeroever van de Kongo. Hier werd hij royaal ontvangen door

⁴⁰⁴ Bailey, *Travel and adventure*, 162-63.

⁴⁰⁵ Cooper, *Hunting and hunted*, 201.

⁴⁰⁶ William Pietz, "The problem of the fetish, I," *RES: Anthropology and Aesthetics*, nr. 9 (1985): 5, 8.

⁴⁰⁷ Bailey, *Travel and adventure*, 39-40.

het dorpshoofd en de bevolkingen, waarna de hoofdman vroeg om hem de lege hulzen van de kogels te geven waarmee hij de olifanten mee gedood had. Omdat Bailey deze hulzen had weggegooid tijdens het herladen van zijn geweer, heeft hij de lege hulzen moet ‘verspillen’ van twee ongebruikte patronen. Toen één van de bevolkingen er echter een gat in trachtte te boren om er een ketting van te kunnen maken, ontplofte de kap van de kogel, waardoor er een grote paniek ontstond bij de dorpsbewoners. Terwijl de bewoners volgens de auteur beweerden dat er een duivel in de kogel verstopt zat, moest Bailey hen uitleggen dat er nog wat buskruit in de huls overgebleven was dat de ontploffing had veroorzaakt en hen als ‘kinderen’ heeft doen laten schrikken. Twee jaar later bezocht de jager het district opnieuw, en merkte hij op dat het dorpshoofd de huls bijgehouden had en het droeg als een ketting. Hij vertelde de auteur dat, sinds hij de kogel gekregen had, olifanten nooit meer zijn plantages durfden verwoesten.⁴⁰⁸ Het gebruik van ‘fetisjen’ wordt aan de hand van dit verhaal als ongegrond beschouwd; het is een praktijk dat als ongelijktijdig wordt gezien met het ‘beschaafde’ Westen, aangezien Bailey wél de (wetenschappelijke) waarheid kent van de ontplofte kogel, in tegenstellingen tot de bevolkingen die het als een ‘fetisj’ met spirituele krachten aanbidden.

Glave spreekt daarnaast over de ‘*fetish-man*’. Fetisjmannen zouden volgens de auteur de waardering van de bevolkingen verdienen, omdat elke ongebruikelijke handeling en vertoning van vaardigheid of superioriteit wordt toegeschreven aan de tussenkomst van bovennatuurlijke krachten. Op deze manier ontstaat er een ambt, een soort priester, die wonderen uitvoert ten gevolge van toevallige gebeurtenissen. Successen op het jachtveld of heldhaftigheid tijdens oorlog, zou de superioriteit van dit individu moeten aantonen, waardoor hij respect kan afdwingen en misbruik kan maken van de ‘goedgelovigheid’ van zijn dorpsgenoten. Na deze waardering verzekerd te hebben, gaat Glave verder, begint de fetisjman een lucratieve handel in het leveren van amuletten, bestaande uit verschillende kruiden, stenen, stukken hout, antilopenhoorns, huiden en veren, samengebonden in kunstzinnige bundeltjes. Het bezit hiervan wordt verondersteld de koper dezelfde macht over geesten te geven als de verkoper. Op het moment dat hij een bekende leverancier is geworden, zal hij ook nieuwe ‘fetisjen’ verkrijgen van fetisjmannen uit andere dorpen, en zal hij zo een grote voorraad amuletten verwerven. Zo konden Afrikanen die zich bezighielden met schieten, lege hulzen verkopen aan hun ‘lichtgelovige’ medemens, om hun schietkunsten te doen verbeteren.⁴⁰⁹ Het Afrikaanse geloofssysteem wordt door Glave op deze manier volledig illegitiem verklaard. Het gaat hier niet meer louter over een ‘irrationeel bijgeloof’; fetisjen zouden ook deel uitmaken van een businessplan die beroep doet op de ‘goedgelovigheid’ van de dorpsbewoners. De fetisjmannen, afgebeeld als sluwe verkopers, zouden het ‘bijgeloof’ misbruiken om op deze manier winst te kunnen maken. Opvallend is dat het enkel Glave en Bailey zijn die expliciet praktijken van fetisjisme benoemen. Fetisjisme zou dus gezien kunnen worden als een pure strategie om de vroege beschavingsmissies van de Vrijstaat goed te praten, omdat het gebruikt wordt als het ultieme voorbeeld van de ‘irrationaliteit’ van het geloofssysteem van de Congolezen, en van de Afrikanen in het algemeen.

⁴⁰⁸ Bailey, *Travel and adventure*, 189-90.

⁴⁰⁹ Glave, *Six years of adventure*, 83-84.

Figuur 21. Schets van verschillende 'fetisj' voorwerpen die verkocht zouden worden door 'fetisjmannen'. Overgenomen uit Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 77.

V. Anachronisme: 'moderne' voorwerpen in een 'primitieve' wereld

Vaak wordt er vandaag afgevraagd hoe mensen uit het verleden, bijvoorbeeld uit de Middeleeuwen, zouden reageren op hedendaagse voorwerpen zoals een mobiele telefoon. Hoewel hierover gespeculeerd kan worden, is het onmogelijk om deze vraag met bewijzen te beantwoorden. Toch lijken koloniale reizigers te beweren dat ze in een soortgelijke situatie terechtgekomen zijn, waardoor ze een antwoord op dergelijke vragen kunnen bieden. Het koloniale idee dat Centraal-Afrika een plek 'uit het verleden' is, met 'ongerepte' natuur en 'primitieve' bevolkingen, bestempeld als naakte 'wilden' en vaak genoeg 'kannibalen' met 'bijgeloof' en 'eigenaardige' gewoonten, stelt hen in staat om een vorm van tijdreizen te ervaren. In lijn met dit gedachtegoed kan de lezer in het imperiale tijdperk zich afvragen hoe mensen reageren op 'moderne' voorwerpen die 'nog' niet uitgevonden zijn. Dit leidt tot een soort 'koloniaal anachronisme'⁴¹⁰: het idee dat het gekoloniseerde gebied niet 'mee geëvolueerd' is met het 'moderne' Westen, waardoor 'hedendaagse' voorwerpen in een 'historisch verleden' worden geplaatst. Waar in de eerder besproken strategieën een 'primitieve' wereld werd geconstrueerd, beschrijven de auteurs nu hoe deze geconstrueerde wereld reageert op de 'moderniteit'. Een voorbeeld hiervan is te vinden bij Cooper, die een grammofoon bij zich had toen hij op weg was naar Belgisch Congo. Wanneer hij muziek afspeelde, schrijft hij, keken zijn Swahili-dragers en de lokale bevolkingen met grote ogen en open mond naar deze 'nieuwigheid'. Ze vroegen hem om uitleg, en toen hij klaar was, zouden ze elkaar hebben aangekeken en in lachen zijn uitgebarsten. Cooper schrijft dat de trompet van de grammofoon zorgvuldig werd onderzocht en dat de opwindmotor voor sommigen meer was dan ze konden verdragen. Velen zouden in hun ogen hebben gewreven alsof ze in een droom waren, en anderen kregen hysterische lachbuien.⁴¹¹

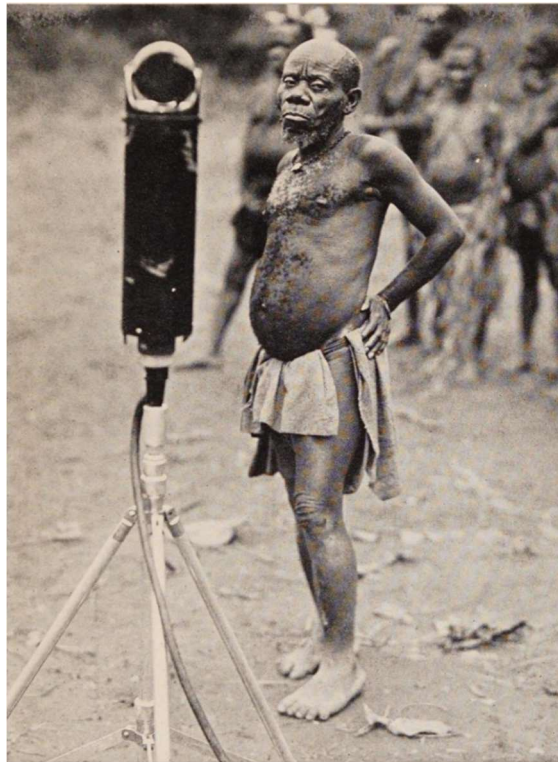
Een ander voorbeeld komt uit het verslag van Marguerite Roby. Toen ze op weg naar een berg tussendoor in een ongenoemd dorp verbleef, ging ze in gesprek met het dorpshoofd. Toen een windvlaag plotseling één van de kaarsen uitblies, haalde Thomas, haar persoonlijke 'helper', een elektrische zaklamp tevoorschijn. Zodra deze werd aangezet, schrijft Roby, renden het dorpshoofd en enkele bewoners in paniek weg. Thomas haalde hen echter terug en overtuigde hen om de zaklamp te onderzoeken. Ze probeerden hem aan te zetten, maar slaagden er niet in. Roby nam daarna de zaklamp vast, schudde ermee naar de maan en deed het licht terug aan. Toen ze het weer uitdeed, gaf ze het terug aan het dorpshoofd, maar hoewel hij en zijn metgezellen de lamp vele malen naar de maan geschud hadden, ging het licht maar niet aan. Ze verklaarden dat Roby wel een grote tovenares moest zijn.⁴¹² Beide verhalen creëren een soort anachronistisch effect. Zowel de grammofoon als de elektrische zaklamp worden gepresenteerd als technologisch geavanceerde

⁴¹⁰ Koloniaal anachronisme is niet een term die uit de literatuur afgeleid werd, maar wordt gebruikt in deze thesis om de bevindingen in dit deel mee aan te duiden.

⁴¹¹ Cooper, *Hunting and hunted*, 36-37.

⁴¹² Roby, *My adventures in the Congo*, 141.

objecten die buiten de tijd en kennis van de lokale bevolkingen vallen. In beide gevallen reageren de bevolkingen met verwondering wanneer het object 'geïntroduceerd' wordt. De auteurs stellen zichzelf dus niet alleen voor als reizigers naar een nieuwe geografische locatie, maar ook als tijdreizigers die 'nieuwe technologieën' introduceren in een tijdperk dat daar niet mee bekend is. De 'afgezonderde' bevolkingen in het Ituriwoud hadden volgens Johnsons verslag gelijkaardige reacties op 'moderne' technologie tijdens het filmen. Ze zouden verschillende apparatuur, zoals de microfoon en camera, niet begrijpen en angst vertonen wanneer ze in een wagen moesten stappen of hun eigen stem konden horen bij het filmen.⁴¹³ Een foto uit het verslag toont de 'introductie' van de microfoon:

Figuur 22. Foto van een lokale bewoner van het Ituriwoud die een microfoon 'uitprobeert'. Overgenomen uit Martin Johnson, *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932), 32.

Deze afbeelding wordt ondersteund met het volgende bijschrift:

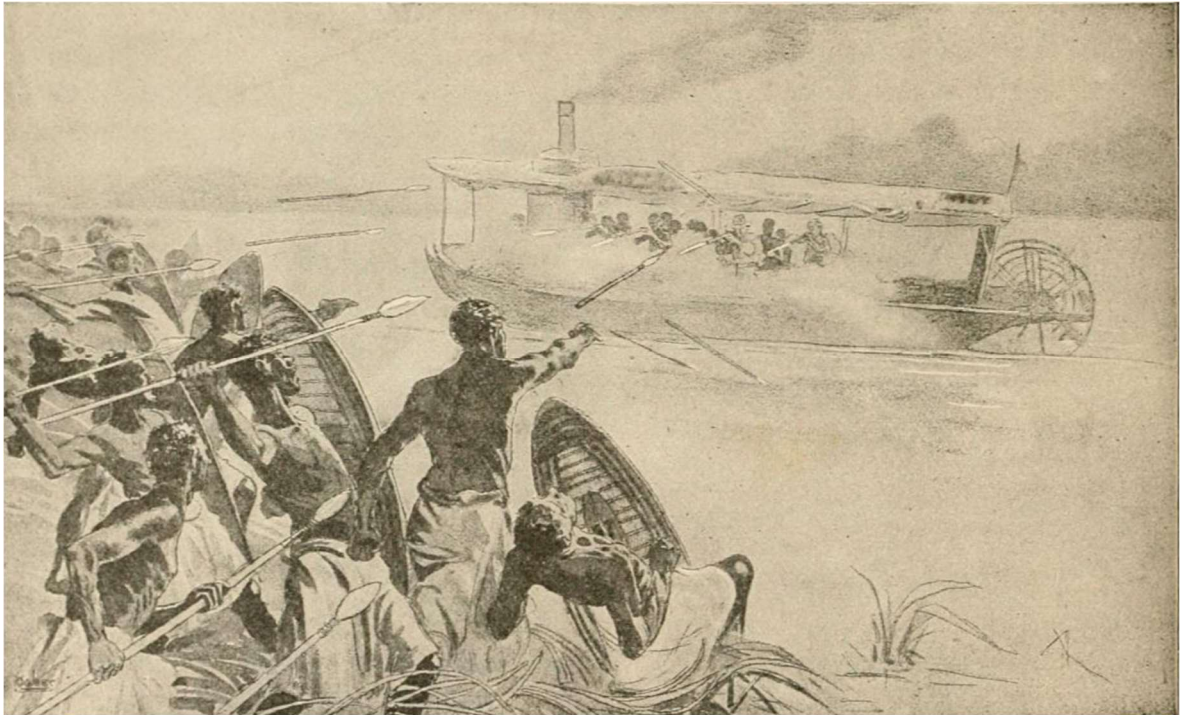
“Deelia before the microphone. Of course this little pygmy did not know what it was all about, but he was quite willing to talk or laugh or sing, as we told him to. He was a great assistance in getting the other pygmies before the camera.”⁴¹⁴

Opvallend genoeg wordt er beschreven dat Deelia, de man op de foto, zou lachen en zingen, terwijl de afbeelding een geheel andere gelaatsuitdrukking toont, wat de tekst tegensprekt. Daarnaast toont de foto een soort ontmoeting tussen 'primitiviteit' en 'moderniteit', waarbij in het bijschrift opnieuw wordt uitgegaan van inheemse 'onwetendheid'. Deze 'vermenging' komt overeen met één van de vormen van anachronisme die de Italiaanse filosoof Giambattista Vico (1668-1744)

⁴¹³ Johnson, *Congorilla*, 50, 76, 79.

⁴¹⁴ Johnson, *Congorilla*, 32.

herkende, namelijk, het idee dat 'anachronisme' kan verwijzen naar een 'fout' die periodes, die in wezen gescheiden zouden moeten zijn, verenigt.⁴¹⁵ Hoewel het hier uiteraard niet echt om twee verschillende periodes gaat, wordt het toch zo afgebeeld door de koloniale auteurs, waarbij het 'moderne' met het 'primitieve' vermengd wordt. Het verschil is dat dit niet wordt ervaren als een 'fout', maar als een bedoelde introductie. Een schets van Glave (fig. 23) weerspiegelt goed de zogezegde ontmoeting tussen de twee gescheiden 'periodes', en dus de ontmoeting tussen 'primitiviteit' en 'moderniteit'.

Figuur 23. Schets van een strijd tussen 'kannibalen' op land en Glave en zijn bemanning op een stoomboot op de Ubangi rivier. Overgenomen uit Edward James Glave, *Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 218.

Deze afbeelding weergeeft een gevecht tussen Glave, samen met zijn 'bemanning', en zogezegde 'kannibalen' die hem aanvielen tijdens de vaartocht op de Ubangi rivier, een zijrivier aan de rechteroever van de Kongo. Glave schrijft hierbij dat, door herhaaldelijke vernederingen die de 'kannibalen' hem teweegbrachten, hij het geweer bovenhaalde, iets dat hij naar eigen zeggen enkel zou doen als laatste redmiddel. Toen hij het geweer toonde, zouden zijn tegenstanders hem bespotten en hem vertellen dat de speer hét wapen is om mee te doden, niet het geweer. Toen de boot uiteindelijk langzaam voorbij de dorpen stroomde, mondde het conflict uiteindelijk uit in een hevige strijd, afgebeeld op de bovenstaande schets. De schets portretteert niet alleen twee partijen in een gevecht, maar ook de ontmoeting tussen twee 'periodes'. Aan de ene zijde worden de *Ubangi* krijgers afgebeeld, die de 'primitieve' periode representeren. Ze worden geïdentificeerd, opnieuw zonder echte bewijzen, als 'kannibalen', en zijn gewapend met speren en schilden terwijl ze overig niet veel bescherming en kledij dragen. Aan de andere zijde, op de rivier, zien we een stoomboot met koloniale actoren en inheemse 'helpers', die gewapend zijn met geweren. Ten eerste staat de 'moderne' stoomboot in sterk contrast met de krijgers, die zich op het land bevinden en zich 'slechts' beschermen met schilden. Ten tweede heb je ook de 'ongelijkzijdige' ontmoeting tussen twee vormen van wapens: speren en geweren, waarbij dit laatste als superieur wordt beschouwd. De

⁴¹⁵ Srinivas Aravamudan, "The return of anachronism," *MLQ: Modern Language Quarterly* 62, nr. 4 (2001): 332.

opmerking “*the gun won’t kill*” is reeds een voorbode dat het ‘moderne’ geweer zich als superieur zou moeten bewijzen. Dit is ook wat er volgens het narratief van de auteur zou gebeurd zijn; het vernietigende vuur overwint de ‘willekeurige’ worpen van de speren, waardoor ze dekking dienden te nemen achter de hutten en de bomen. De ‘superioriteit’ van het geweer werd op deze manier bewezen, maar om dit nog verder te bevestigen, leerde Glave hen naar eigen zeggen een lesje door na de strijd hun huizen te verbranden en hun vee te vangen.⁴¹⁶ Terwijl de ‘primitieve’ samenleving als ongelijktijdig met, en inferieur aan, het ‘beschaafde’ Westen wordt beschouwd, dient het argument van ‘primitiviteit’ hier tegelijk als de legitimatie van geweld (“we moeten ze een les leren”). Natuurlijk is het idee van ongelijktijdigheid een volledige foutieve gedachtegang, zoals Johannes Fabian heeft aangetoond (zie hoofdstuk 1), en zit het volledige ingebed in koloniale ideologieën die beschavingsmissies legitimeren en die bevolkingen in het algemeen afbeelden als de minderwaardige ‘Ander’.

4.2.2. Het dehumaniseren van de ‘Ander’

Hoewel de strategie van ongelijktijdigheid, die bevolkingen als ‘wild’ en ‘primitief’ afbeeldt, ook de bevolkingen dehumaniseert, zijn er nog een heleboel andere tactieken van ontmenselijking, waaronder het gebruik van stereotypes, interne hiërarchieën en de legitimatie van geweld. Deze worden hieronder uiteengezet.

I. Stereotyperingen

Alle auteurs maken continue gebruik van stereotyperingen die de lokale bevolkingen dehumaniseren. Eén van deze stereotypes, de zogezegde ‘wildheid’ en ‘primitiviteit’ van de bevolkingen, werd reeds hierboven uitgebreid uiteengezet. Toch zijn er nog andere vormen van stigmatisering die aanhoudend worden ingezet door de koloniale reizigers als een manier om de bevolkingen te portretteren als de ‘Ander’, die inferieur wordt voorgesteld aan westerse bevolkingen. Dit gaat bijvoorbeeld vaak over het uiterlijk en geur, waarbij op racistische wijze ‘lelijkheid’, ‘vuilheid’ en ‘stank’ benadrukt wordt. Cooper spreekt bijvoorbeeld herhaaldelijk over ‘*hideous-looking savages*’ en in het algemeen over de ‘*hideousness*’ van de personen die op het territorium van Belgisch Congo leven.⁴¹⁷ Ook Bailey beschrijft een ‘stam’ waarvan hij de vrouwen erg ‘lelijk’ acht, omdat het de gewoonte van de ‘stam’ is om hun gezichten te tatoeëren.⁴¹⁸ Hieraan gekoppeld wordt het in de verslagen ook als typerend geacht dat de bevolkingen een specifieke geur zouden hebben. Zowel Cooper als Bailey beschrijven bijvoorbeeld ‘*strong-smelling natives*’. In één geval diende Bailey te schuilen met enkele inheemse bevolkingen tijdens een hevige onweersbui, en stelde hij dat de ‘stank’ van deze mensen één van de smerigste dingen was dat hij ooit had geroken.⁴¹⁹ Schotse historicus Josh Doble (2023) beschrijft het bestaan van een koloniale discours van geur, waarin hij stelt dat de geur van Afrikaanse plaatsen (zoals regen en houtrook) een verlangen kon oproepen (cf. ‘exotisme’), terwijl de geur van Afrikaanse mensen voor een zogezegde emotie van walging konden zorgen. Doble stelt dat geur ingezet werd om zowel fysieke als psychologische afstand te creëren tussen blanken en Afrikanen. Het was een koloniale strategie om het ‘bewijs’ te leveren tussen de ‘propere’, ‘beschaafde’ Europeanen en de ‘vuile’, ‘onbeschaafde’ Afrikanen.⁴²⁰

⁴¹⁶ Glave, *Six years of adventure*, 218-19.

⁴¹⁷ Cooper, *Hunting and hunted*, 33, 201.

⁴¹⁸ Bailey, *Travel and adventure*, 179.

⁴¹⁹ Bailey, *Travel and adventure*, 185-86; Cooper, *Hunting and hunted*, 36.

⁴²⁰ Josh Doble, “‘Africans smell different’: disgust, fear and the gendering of interracial intimacy in Kenya and Zambia,” in *Gender, emotions and power, 1750–2020*, eds. Hanne Parker en Josh Doble (University of London Press, 2023), 148-49.

Een andere stereotypering die een gelijkaardig discours creëert, is het idee van ‘Afrikaanse luiheid’. Glave spreekt bijvoorbeeld over inheemse bevolkingen die niet alleen ‘filthy’, maar ook ‘lazy’, in hun gewoontes zijn, en Roby stelt dat iedereen die ook maar een beetje ervaring heeft met zwarte arbeid weet dat deze mensen niet uit zichzelf werken.⁴²¹ De stigmatisering van ‘luiheid’ wordt door verschillende auteurs gehanteerd om verschillende ideeën te bekrachtigen. Ten eerste wordt het, vooral door Roby, gebruikt om geweld tegenover de bevolkingen te legitimeren, aangezien ze, indien geen geweld gebruikt zou worden, zagezegd geen enkele arbeid zouden verrichten.⁴²² Ten tweede bekrachtigt het de stereotypering dat de bevolkingen vaak zouden ‘deserteren’ (een woord dat uitgaat van vrijwillige arbeid, en geen dwangarbeid), en dat ze dus de reizigers door hun ‘weigering om te werken’ aan hun lot overlaten.⁴²³ Ten derde stelt het de auteurs in staat om de koloniale jacht te verheerlijken, aangezien de bevolkingen zagezegd een ‘lust voor vlees hebben’ maar zelf te ‘lui’ zijn om het te verwerven (zie hoofdstuk 2). ‘Luiheid’ benadrukt dus ook een ‘afhankelijkheid’ aan de blanke jagers. Ook deze stereotypering is niet nieuw; de Liberiaans-Zwitserse historica Cassandra Mark-Thiesen (2017) argumenteert dat het beeld van de ‘lazy native’ regelmatig samen met Europa’s aanvankelijke interesse en latere overheersing van het Afrikaanse continent geconstrueerd werd. De verspreiding van de mythe werd al vanaf de vijftiende eeuw versterkt door Europese reizigers en bestuurders, om verschillende economische beleidsmaatregelen met betrekking tot imperiale expansie en kolonialisme te legitimeren. Mark-Thiesen besluit dat deze mythe over het algemeen diende om Europese interventie in Afrika op verschillende momenten in de geschiedenis te rechtvaardigen.⁴²⁴

Ook een heleboel andere specifieke persoonlijkheidskenmerken die zagezegd inherent zijn aan de lokale bevolkingen, zouden opnieuw een blanke superioriteit moeten aantonen. Zo worden ze afgebeeld als ‘nieuwsgierig’, zoals in het geval van het ‘koloniaal anachronisme’, waarin het idee wordt bekrachtigd dat ‘moderne’ voorwerpen in een ‘primitieve’ context worden geplaatst. Ook heerst de retoriek dat veel bevolkingsgroepen nog nooit een blanke man of vrouw zouden gezien hebben, waardoor ze ‘nieuwsgierig’ zouden zijn naar het uiterlijk van de reizigers en hen vaak ook op storende wijze zouden omsingelen en achtervolgen. Zo beschrijft Glave dat de meerderheid van de Congolezen nog nooit een blanke man gezien hadden, waardoor hij vaak een attractie werd voor menigten ‘verbaasde’ bevolkingsgroepen. Ook Roby schrijft steeds een gevoel te hebben dat ze een soort performance uitoefende, aangezien ze lokaal publiek lokte door haar status als blanke vrouw.⁴²⁵ Hieraan wordt een beeld gekoppeld dat inheemse bevolkingen ‘onwetend’ en ‘simpel’ zouden zijn. Zo beschrijft Johnson bijvoorbeeld niet alleen dat baden onbekend is bij de Ituri bevolkingen (wat bijdraagt aan het koloniale discours van geur), maar ook dat zeep meteen opgegeten werd toen Johnson dit aan hen gaf.⁴²⁶ Om dit discours van ‘onwetendheid’ te bekrachtigen worden de bevolkingen door verschillende auteurs dan ook vaak vergeleken met kinderen.⁴²⁷ Dit vertaalt zich volgens de auteurs ook in, zoals besproken in hoofdstuk 3, inheemse ‘onbekwaamheid’ op het jachtveld wat, door fouten toe te wijzen aan de ‘helpers’, de eigen mislukkingen van de koloniale jagers maskeert. In het algemeen krijg je dus

⁴²¹ Roby, *My adventures in the Congo*, 280.

⁴²² Zie bijvoorbeeld Roby, *My adventures in the Congo*, 269.

⁴²³ Bijvoorbeeld Bailey, *Travel and adventure*, 294; Roby, *My adventures in the Congo*, 269; Cooper, *Hunting and hunted*, 212.

⁴²⁴ Cassandra Mark-Thiesen, “African women and the ‘lazy African’ myth in nineteenth century West-Africa,” in *Histories of productivity: Genealogical perspectives on the body and modern economy. Routledge studies in modern history* 21, eds. Peter-Paul Bänziger en Mischa Suter (New York: Routledge, 2017), 42, 44.

⁴²⁵ Glave, *Six years of adventure*, 58; Roby, *My adventures in the Congo*, 44.

⁴²⁶ Johnson, *Congorilla*, 59.

⁴²⁷ Zie bijvoorbeeld Glave, *Six years of adventure*, 96, waar de auteur spreekt over ‘child-like ignorance’ of Johnson, *Congorilla*, 62, waarin de bevolkingsgroepen in het Ituriwoud beschreven worden als kinderen, zowel op mentaal (benadrukking van ‘simpelheid’) als fysiek (tarten met het uiterlijk) vlak.

een breed scala aan racistische stereotyperingen, die deel uitmaken van het collectieve koloniale geheugen. Dergelijke stereotyperingen dragen enerzijds bij aan verwachtingspatronen bij reizigers waardoor werkelijk geloofd kan worden dat de geconstrueerde beeldvorming de realiteit is, en anderzijds stelt het de reizigers in staat om het ‘civiliseren’ van de bevolkingen te legitimeren, om verregaand geweld toe te passen en om de eigen mislukkingen te verbergen. In de onderstaande tabel (tabel 7) worden de voornaamste koloniale stereotyperingen opgesomd die bijdragen aan de strategie van ontmenselijking en ‘*othering*’ in het algemeen. Deze lijst is niet exhaustief, en er kan nog een veelheid aan andere stereotyperingen geïdentificeerd worden. De opgesomde stereotypes zijn echter de meest gebruikte en de meest sprekende.

Stereotype	Uitleg	Voornaamste auteurs
'Afhankelijkheid'	De inheemse bevolkingen worden in veel gevallen beschouwd als 'afhankelijk' aan de blanke reizigers, bijvoorbeeld in het vergaren van vlees of in het beschermen tegen ongedierte	Glave, Bailey, Roby, Cooper, Akeley, Johnson
'Deserteurs'	Inheemse bevolkingen worden vaak beschreven als 'deserteurs' die de blanke reizigers abrupt achterlaten	Bailey, Roby, Cooper, Akeley, Johnson
'Dronkaards'	Inheemse bevolkingen worden soms afgebeeld als 'dronken' (<i>'intoxicated'</i>), waardoor ze als 'agressiever' en 'wilder' dan 'normaal' worden beschouwd	Glave, Bailey, Johnson
'Geur'	Vaak wordt een sterke geur toegeschreven aan de inheemse bevolkingen, dat bijdraagt aan een beeld van 'onreine primitiviteit'	Glave, Bailey, Cooper, Johnson
'Incapabel'	Inheemse bevolkingen worden vaak als 'incapabel' voorgesteld in activiteiten gerelateerd aan reizen en de jacht, waardoor hun vaardigheden als inferieur worden beschouwd	Glave, Bailey, Roby, Cooper, Akeley, Johnson
'Lafheid'	Inheemse bevolkingen krijgen vaak de status van 'bang' en 'laf' toegeschreven, wat hen zou moeten onderscheiden van de koloniale 'held'	Glave, Bailey, Roby, Cooper, Akeley, Johnson
'Lelikhed'	Vaak wordt het uiterlijk van de inheemse bevolkingen beschreven als 'lelijk', wat zorgt voor een verdere ontmenselijking	Glave, Bailey, Roby, Cooper, Johnson
'Luidruchtig'	Soms worden de inheemse bevolkingen ook als 'luidruchtig' beschouwd, waardoor de rust van de reizigers verstoord zou worden	Glave, Cooper, Johnson
'Luiheid'	Vaak worden de inheemse bevolkingen als 'lui' beschreven, zodat het koloniale discours van geweld en 'civilisering' goedgepraat kan worden	Glave, Bailey, Roby, Cooper
'Nieuwsgierigheid'	Vaak worden de inheemse bevolkingen als 'nieuwsgierig' beschouwd, waardoor 'moderne' voorwerpen en westerse reizigers als superieur worden gezien	Glave, Bailey, Roby, Cooper, Johnson
'Passieve slachtoffers'	Op bepaalde momenten worden de inheemse bevolkingen afgebeeld als enkel 'passieve slachtoffers' van de Belgen en/of 'Arabische slavenhandelaars', waarbij hun agency volledig ontnomen wordt	Glave, Cooper, Johnson
'Simpelheid'/'Onwetendheid'	In veel gevallen worden de inheemse bevolkingen beschreven als 'simpel' en 'onwetend', waardoor de westerse kennis en 'beschaving' als rationeler wordt gezien	Glave, Bailey, Roby, Cooper, Akeley, Johnson
'Wildheid'/'Primitiviteit'	Er worden veel verschillende strategieën van ongelijktijdigheid gebruikt die de inheemse bevolkingen als 'wild' en 'primitief' afbeelden	Glave, Bailey, Roby, Cooper, Akeley, Johnson
'Wreedheid'	Vaak worden de bevolkingen als 'wreed' en 'vijandig' beschreven, toegeschreven aan 'primitiviteit' en 'bijgeloof', wat opnieuw 'civilisering' en geweld legitimeert	Glave, Bailey, Roby, Cooper, Johnson

Tabel 7. Lijst van veelvoorkomende racistische stereotyperingen die als strategieën van ontmenselijking en 'othering' in de literaire reisverslagen gebruikt worden. De linkerkolom lijst de benaming van de stereotypering op, de middelkolom geeft een korte uitleg over de stereotypering en de rechterkolom benoemt de koloniale auteurs die de stereotyperingen actief inzetten als een strategie van 'othering'.

II. Construeren van interne hiërarchieën

Door gebruik te maken van racistische stereotyperingen, wordt er een hiërarchie gecreëerd waarin het westen als superieur wordt aanschouwd en waarin imperiaal gedachtengoed van verovering wordt ondersteund. Echter, een andere tactiek, die tegelijk de inheemse bevolkingen opnieuw ontmenselijkt, is het construeren van een interne hiërarchie tussen verschillende Congolese, alsook andere Afrikaanse, bevolkingsgroepen, waarbij de ene bevolkingsgroep als ‘beter’ dan de andere wordt beschouwd. In het algemeen worden bevolkingsgroepen vaak onder de primitieve noemer van ‘stammen’ geplaatst, terwijl de verschillende benoemde ‘stammen’ (meestal ingedeeld per regio/dorp) hiërarchisch vergeleken worden met elkaar. Glave benoemt bijvoorbeeld de *Barumbé*, die hij beschrijft als een vredevolle ‘stam’ die niet participeert aan kannibalisme en mensenoffers. De naburige ‘stammen’ zouden volgens Glave op de *Barumbé* neerkijken, aangezien wrede ceremonies hen niet zouden aanspreken. Overigens ziet de auteur ze ook als fervente sportjagers en als uitstekende spoorzoekers.⁴²⁸ De koloniale reiziger legt de verschillende bevolkingsgroep dus een tribale status op, waarbij de ene (de *Barumbé* in dit geval) als ‘beter’ wordt beschouwd dan de andere (de omringende bevolkingen). De maatstaf die Glave hier gebruikt is hoe ‘wreed’ de bevolkingen zouden zijn. Een andere manier waarop bevolkingsgroepen kunnen ingedeeld worden, is op basis van hun vaardigheden. Bailey schrijft bijvoorbeeld het volgende:

“Really good native trackers are not to be had on the Lower Congo. Here and there you come across a fair one, but even then he is anything but good. [...] The natives of the Upper Congo are much better. Going in more for hunting, they have by long practice become good trackers. The most trustworthy are the Bangala and Equator men ; but, like all the others, you can never rely on their being to hand with your spare rifle when required.”⁴²⁹

In dit geval maakt Bailey een regionaal onderscheid: de bevolkingen van Beneden-Congo, tegenover de bevolkingen van Boven-Congo⁴³⁰, waarbij deze laatste als superieur wordt beschouwd in het spoorzoeken, hoewel ze niet als ‘volledig betrouwbaar’ worden geacht door de auteur. Net zoals bij Glave, wordt hier een maatstaf gebruikt (vaardigheid), waarbij algemene stereotypes worden ingezet om de ‘goedheid’ en ‘nuttigheid’ van de bevolkingen te meten. Hoewel de *Bangala* hier door Bailey als superieur worden beschouwd binnenin Congo, acht hij later de ‘helpers’ uit Zanzibar en Zoeloes uit Zuid-Afrika als nog hoger in de hiërarchische piramide. Zo stelt hij dat de Zanzibari betere schietkunsten hebben, en dat de Zoeloes, in tegenstelling tot de *Bangalas*, niet geloven in fetisjen.⁴³¹ Nog een voorbeeld is te vinden bij Cooper, die bevolkingen die hij de *Mangbettu* noemt, gesitueerd in het Uele-district in het noordoosten van Belgisch Congo, als superieur aan andere inheemse bevolkingen van Centraal-Afrika zag, aangezien zij, in tegenstelling tot de anderen, over een scherpe intelligentie zouden beschikken. De auteur argumenteert dat dit heel wat anders is dan de ‘zinloze onzin’ van de ‘gewone’ inheemse bevolkingen, die minutenlang een lange toespraak kunnen houden waar je zelden wijzer van kan worden.⁴³² Cooper veralgemeent dus de inwoners van Centraal-Afrika als ‘gewone’ bevolkingen, met negatieve kenmerken, en ziet deze als inferieur aan de *Mangbettu*. Hier is intelligentie de maatstaf, en wordt de stereotypering van ‘simpele’ en ‘onwetende’ bevolkingen verder bekrachtigd. Zelfs binnenin de regio van het Ituriwoud deelt Martin Johnson de mensen hiërarchisch in. Zo stelt hij dat de ene bevolkingsgroep er ‘zwarter’ en ‘wilder’ uitzag dan de andere, en de ‘wildere’ bevolkingen doordrenkt waren met drank. Zo passeerden ze tientallen dorpen waar ineens alle inwoners zagezegd dronken waren. Ook

⁴²⁸ Glave, *Six years of adventure*, 183.

⁴²⁹ Bailey, *Travel and adventure*, 143.

⁴³⁰ Met Beneden-Congo en Boven-Congo wordt er gebieden ‘beneden’ en ‘boven’ aan de Kongo-rivier bedoeld.

⁴³¹ Bailey, *Travel and adventure*, 240, 247.

⁴³² Cooper, *Hunting and hunted*, 207.

buiten het woud herkent Johnson drie soorten bevolkingen in Belgisch Congo: de ‘*civilized*’, ‘*semi-civilized*’ en ‘*uncivilized blacks*’, die, door hun benaming alleen al, een hiërarchische rangorde opgelegd krijgen.⁴³³ Door verschillende bevolkingsgroepen te categoriseren aan de hand van hoe ‘toepasbaar’ de algemeen aanvaarde koloniale stereotypes zijn, worden alle bewoners in de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo verder ontmenselijkt.

III. Legitimatie van geweld

Uiteindelijk zorgen de koloniale stereotypes en de geconstrueerde interne hiërarchieën ervoor dat er een discours gecreëerd wordt waarin mishandeling en geweld wordt gelegitimeerd. Dat was bijvoorbeeld het geval bij Glave in zijn gevecht met de zogezegde ‘kannibalen’ op de Ubangi rivier. Na het conflict, zoals eerder besproken, verbrandde de reiziger de dorpshuizen en nam hij het vee van de bewoners gevangen. Diezelfde nacht kampeerde Glave op een eiland tegenover het dorp en hield hij de bewoners nauw in de gaten. De auteur stelt vast dat het verrassend was hoe zo’n ‘les’ de mensen verbeterde. Twaalf dagen later kwam hij terug naar hetzelfde dorp, en hoewel ze vreselijk bang waren, schrijft de reiziger, slaagde hij erin ze te kalmeren, en zelfs vrienden met hen te worden. Ze gaven volgens de auteur toe dat ze fout zaten en ze dachten dat hij, met zo’n kleine groep, gemakkelijk overwonnen kon worden, waardoor ze de aanval aangingen. Ze betaalden duur voor hun verkeerde oordeel, concludeert Glave.⁴³⁴ Hier wordt het geweld ondubbelzinnig goedgepraat. Niet alleen wordt het gebruik van het geweer geclassificeerd als zelfverdediging in een conflict, maar nog opvallender wordt het platbranden van het dorp gezien als een ‘les’ die moest geleerd worden aan ‘wilde kannibalen’. Het is dan ook erg betwifelbaar dat inheemse bevolkingen vriendschap zouden sluiten met onbekenden die hun dorp geïnfilteerd en verwoest hebben. Toch ziet de auteur ze als passieve gekoloniseerde bevolkingen die zijn zogezegde ‘les’ gewoonweg ondergaan en de gevolgen zonder meer accepteren. Geweld maakt hier deel uit van een ‘beschavingsmissie’, en wordt als onvermijdbaar ervaren. Dit laatste is ook het geval in het reisverslag van Marguerite Roby. Hierin is geweld en mishandeling één van de centrale thema’s van de reis; naast het avontuur en de ontplooiing van een vrouwelijke jager, was een andere hoofdmissie het getuigen van het Belgische geweld tegen de Congolese bevolkingen:

“...my thoughts had been turned towards the Congo through having read a couple of books, while on board, in which numerous fearful atrocities, said to have been committed by the Belgians upon natives, were set forth in lurid detail. So deeply did these “crimes” impress me that I was already growing anxious to view the scenes of such atrocities with my own eyes.”⁴³⁵

Het was haar bedoeling om fotografisch beeldmateriaal, of andere bewijzen, te leveren van verminkingen en tirannie die ze tijdens haar reis zou tegenkomen. De houding van Roby tegenover geweld evolueert echter op een sprekende manier in haar reisverslag. Al vroeg tijdens haar reis naar Belgisch Congo werd ze vergezeld door een Europese handelaar, die stelde dat de claims over de Belgische wreedheden schromelijk overdreven waren en dat verminkingen louter het gevolg waren van ‘stammenoorlogen’. Het enige potentieel geweld waar Roby, in het begin van haar avontuur, nog getuige van was geweest, was dat van de handelaar tegenover de inheemse bevolkingen, waar ze zich acuut tegen verzette. Echter, ze schrijft op dat moment nog geen enkele vorm van “*atrocities*” (dat ze bewust tussen aanhalingstekens plaatst als retorische strategie) tegengekomen te zijn. De bevolkingen en inheemse ‘dragere’ waarmee ze in contact kwam, zagen er volgens de jager erg gezond uit en vertoonden geen enkele vorm van mishandeling. Naarmate de reis vorderde, en ze steeds opnieuw zogezegd geen tekens kon vinden van Belgisch koloniaal geweld, begon Roby

⁴³³ Johnson, *Congorilla*, 40, 102.

⁴³⁴ Glave, *Six years of adventure*, 218-19.

⁴³⁵ Roby, *My adventures in the Congo*, 5.

meer en meer het nut in te zien van de *chicotte*, een zweep gemaakt uit nijlpaardenhuid. Waar ze in het begin nog tegen het ‘*chicotte*-gedoe’ van de Europese handelaar was, begon ze, naar gelang ze zagezegd te maken kreeg met de ‘wreedheid’ van de bevolkingen en ‘deserteurs’, zelf comfortabel te worden met geweld. In het begin gebruikte ze dit voorwerp nog louter als dreigement, waarbij ze het tevoorschijn haalde om bevolkingen die zich ‘misdroegen’ bang te maken. Dit deed ze bijvoorbeeld op het moment wanneer er enkele mensen uit ‘nieuwsgierigheid’ haar omringden om haar blanke huid te gaan bekijken. Opnieuw herhaalt ze echter dat er geen enkel teken van ellende, dwangarbeid of verminkingen te bespeuren was, waarbij ze zich ook afvroeg waar de andere schrijvers hun ‘leugenachtige’ observaties van Congo vandaan gehaald hebben.⁴³⁶

Op een bepaald moment bezoekt Roby tijdens haar reis ook even Uganda (zie kaart 3.1.), waar ze observeert dat de officiële straf voor overtreders tachtig zweepslagen met de *chicotte* is. Dit beschrijft ze als vreemd, aangezien dit in Belgisch Congo vijftientig zou geweest zijn. Enerzijds mitigeert ze het geweld in Congo door te stellen dat het ‘maar’ om vijftientig zweepslagen gaat, en anderzijds erkent ze op deze manier ook het bestaan van geweld in Congo, aangezien er een ‘officiële straf’ bestaat. Toch blijft ze volhouden dat het niet voorkomt, en dat ze nog in geen enkele Belgische post de aanwezigheid van de *chicotte* heeft gezien. In het midden van haar reis begon Roby meer en meer zelf te participeren aan dwangarbeid van inheemse ‘helpers’, zoals dragers en gidsen, terwijl ze haar zweep actief inzette als dreigement, maar dit nog niet zelf fysiek gebruikte (dit kan echter wel als psychologische marteling worden gezien). Ze ontkent dat dit dwangarbeid zou geweest zijn, door te stellen dat iedereen gewoonweg zou kunnen weglopen (terwijl ze tegelijk stelt dat ‘deserteurs’ hard gestraft dienen te worden). Roby ondervond daarnaast het idee van dwangarbeid als dusdanig hilarisch, omdat ze het bestaan ervan ontkent, dat ze met een sarcastische toon stelde dat ze er zelf aan participeerde (waarbij “*forced labour*” steeds tussen aanhalingstekens werd geplaatst). Een hoofdstuk in haar werk benoemt ze dan ook als *I experiment in “Forced Labour”*, waarbij ze onder andere inheemse bevolkingen op weg gevangenneemt en ze benoemt als haar ‘helpers’, gezien de vorige haar gedeserteerd hadden. Opnieuw wordt dit niet als dwangarbeid gezien door de auteur omdat ze betaald zouden worden. Ook haar gebruik van de *chicotte* onderging een verandering; het was niet langer enkel een wapen van dreigement, maar ze begon het ook actief in te zetten om mensen fysiek mee te ‘straffen’. Haar persoonlijke ‘helper’, Thomas, smeekte volgens Roby haar dan ook op een bepaald moment om een ‘lastige drager’ fysiek te straffen, wat ze toegelaten heeft. Dit kan makkelijk gelegitimeerd worden, omdat het een lokale inwoner was die de straffen zou uitgedeeld hebben, en niet zijzelf. Echter, het was later ook Roby die steeds zelf de straffen begon uit te voeren. In één geval kreeg ze naar eigen zeggen te maken met ‘slechtgetrainde’, ‘luie’ roeiers, wanneer ze haar reis verder diende te zetten met een boot. Toen ze weigerden haar bagage aan boord te brengen, dreigde ze reeds met de *chicotte*. Thomas zou daarnaast tijdens het varen een gesprek van de roeiers afgeluisterd hebben, waarin ze bespraken dat ze Roby zouden doden en al het vlees en de geweren die ze bij had zouden meenemen. De reiziger had ze echter te pakken gekregen, en heeft ze elk vijftientig zweepslagen met de *chicotte* gegeven. Indien ze deze straf niet zouden geaccepteerd hebben, schrijft de auteur, zou ze hen vermoord hebben met het geweer. De roeiers en de kapitein van de boot werden later nog verplicht om allerlei arbeid (haar voedsel brengen, haar dragen naar bestemmingen,...) te verrichten, en tussendoor werd de kapitein nog eens bestraft met vijftientig zweepslagen, en de rest van de bemanning nog eens met tien.⁴³⁷

Toch blijft Roby het bestaan van geweld op inheemse bevolkingen ontkennen. De vraag kan gesteld worden hoe Roby in staat is het wrede geweld dat ze zelf tegen de bevolkingen uitvoert te beschrijven, terwijl ze tegelijkertijd het bestaan ervan ontkent. Op het einde van haar werk, in een

⁴³⁶ Roby, *My adventures in the Congo*, 17-18, 20, 22-23, 70, 94-95, 99, 105.

⁴³⁷ Roby, *My adventures in the Congo*, 109, 126-28, 134, 182-83, 187.

betoog getiteld *The Congo and its critics*, biedt ze hier een antwoord op. In dit betoog verwijst ze naar ‘anti-Congo schrijvers’, zoals de Britse journalist E.D. Morel (1873-1924), die geen echte getuigen van de situatie in Congo zouden geweest zijn, in tegenstelling tot zichzelf. Het is een apologetisch betoog, waarin ze internationale (vooral Britse) kritieken op Belgisch koloniaal geweld tegensprekt. De voornaamste argumenten bevatten het idee dat, ten eerste, je enkel kan spreken over de feiten van geweld als je zelf getuige bent geweest (en zij ontkent de getuigenis van de zogenoemde ‘Congo-critici’). Ten tweede dat, als de feiten van geweld (‘indien’ deze zouden bestaan hebben) in het (verre) verleden zouden gebeurd zijn, niemand hier op veroordeeld zou mogen worden. Ten derde, dat de ‘anti-Congo schrijvers’ misleidende (fotografische) bewijzen hebben geleverd van verminkingen, omdat deze niet kunnen aantonen waar en wanneer de gebeurtenissen plaatsgevonden hebben. Ten vierde dat verminkingen, ‘indien’ deze er zouden zijn – want hiervan zou ze geen enkel spoor gezien hebben – louter het resultaat zijn van ‘stammenoorlogen’ en, tot slot, dat geweld wél gelegitimeerd kan worden als het gaat om blanke jagers die hun reis efficiënt willen doen verlopen. Waar dus koloniaal geweld van de Belgen ontkend wordt, wordt het geweld van de jager volledig gelegitimeerd. Ze schrijft hierbij dat gevangenschap praktisch nutteloos is als straf en dat de lokale bevolkingen juist het bangst zijn om geslagen te worden. Ze benadrukt de ‘luiheid’ en de praktijk van ‘deserteren’ om haar punt te bekrachtigen. Dit is een interessante casus, omdat niemand van de bestudeerde auteurs zo expliciet geweld heeft beschreven als Roby. Er zijn zeker glimpen van extreem geweld zichtbaar (zoals Glave die een dorp platbrandt), maar niet zo uitgebreid en gedetailleerd als bij Marguerite Roby. Er kan dus afgevraagd worden wat de andere auteurs allemaal *niet* vermelden als het om geweld gaat. Wel worden de bevolkingen soms afgebeeld als ‘passieve slachtoffers’ van ‘echte boosdoeners’ (bijvoorbeeld de ‘Arabieren’ en de Belgen), wat de auteurs in staat stelt om zichzelf kwade bedoelingen af te schrijven (‘*anti-conquest*’).⁴³⁸

4.2.3. Marginalisering en onzichtbaarheid van de inheemse jacht

De tactiek van ‘*othering*’ wordt ook ingezet binnen de context van de jacht. In het tweede hoofdstuk werd uitgebreid de koloniale jachtpraktijken en -ideologieën besproken, maar is er een opvallende afwezigheid van een analyse van inheemse jachtpraktijken en -ideologieën merkbaar. Dit komt omdat de koloniale auteurs, in hun jachtervaringen, de inheemse jacht in de meeste gevallen buiten beschouwing laten. Er is dus sprake van een zekere narratieve ongelijkheid, waarbij de koloniale reizigers, door hun literaire macht, bewuste selecties kunnen maken in wat er wel en wat niet gezegd wordt in hun werken. Wanneer inheemse jachttechnieken geprezen worden (bijvoorbeeld de *Bangalas* door Bailey), dan wordt dit nog steeds volledig in een context van de koloniale jacht geplaatst, waarbij de vaardige inheemse jagers louter gezien worden als ‘helpers’ die de koloniale ‘held’, die nog steeds als superieur geacht wordt op het jachtveld, dienen te helpen. Zo stelt Amerikaanse historicus Edward Steinhart (1987) dat de Afrikanen een gebrek aan sportgevoel kregen toegeschreven door de koloniale jagers, waarbij de Afrikaanse emotionele capaciteiten in vraag werden gesteld.⁴³⁹ Deze ‘emotionele gebreken’ (vertaald in het stereotype van ‘wreedheid’) wordt ook ingezet om de jachtpraktijken van de inheemse bevolkingen te marginaliseren. Hoewel Bailey in zekere mate de vaardigheden van de *Bangalas* benadrukte, kende hij ook een ‘wrede’ status toe aan hun jachtpraktijken. Nadat hij een olifant doodgeschoten had, gingen de *Bangalas* (afgebeeld als louter zijn ‘hulpjes’ in de jacht), aan het werk om het dier te snijden. Zodra het binnenste van het dier verwijderd was, schrijft Bailey, kleedde één van hen zich uit en kroop hij in de maag van de olifant om zichzelf met bloed te bedekken. Dit voorbeeld werd volgens de auteur

⁴³⁸ Roby, *My adventures in the Congo*, 263-69; Glave, *Six years of adventure*, 228-30; Cooper, *Hunting and hunted*, 180.

⁴³⁹ Steinhart, *Black poachers, white hunters*, 76.

gevolgd door de anderen die, na het bloedproces, een ‘*Bangala*-dans’ rond de olifant uitvoerden, waarbij ze het bloed op hun lichamen deden opdrogen.⁴⁴⁰ Inheemse gewoontes met betrekking tot de jacht wordt dus herleid tot ‘wrede’ praktijken van ‘bijgeloof’, wat de legitimiteit van de jachtpraktijken, in tegenstelling tot de ‘nuttige’ en ‘ethische’ koloniale (sport)jacht, belemmert.

Ook Cooper benoemt de inheemse jacht als iets ‘wreedaardigs’. Zo schrijft hij dat inwoners van Congo verschillende ‘gruwelijke’ methoden gebruiken om olifanten te vangen. Eén van deze methoden, aldus de auteur, is het gebruik van een lange speer met een breed blad, dat vaak voorzien is van weerhaken. Deze speer wordt volgens Cooper in de nek van het dier geboord, waarna de olifant zich van het wapen probeert te bevrijden, wat alleen maar meer wonden en lijden veroorzaakt. Uiteindelijk zou het dier door bloedverlies sterven. Na de dood van de olifant, gaat hij verder, komen de inwoners in grote aantallen naar de locatie en hullen zich in het bloed dat in enorme plassen rond het karkas ligt. Vrouwen en kinderen verzamelen de buit in manden gemaakt van palmladeren, schors of grote bladeren. Ze eten het vlees volgens de schrijver rauw en drinken het bloed uit hun handen. Cooper ervaart dit tafereel als weerzinwekkend en walgelijk.⁴⁴¹ Op fantasierijke wijze wordt de inheemse jacht hier opnieuw gemarginaliseerd, en wordt gesteld dat olifanten op de meest wreedaardige manieren gedood worden, zonder dat de jagers een emotionele connectie hebben met het dier. Ook hier wordt weer de focus gelegd op bloedrituelen. Om de ‘wreedheid’ van de jacht te benadrukken, wordt dus ook de focus gelegd op zogenoemde ‘primitieve’ wapens. Waar het geweer als humaner wordt geacht (terwijl paradoxaal toch vaak gruwelijke, gedetailleerde beschrijvingen worden gemaakt van het doden van een dier), wordt er bij bijna elke auteur de nadruk gelegd op ‘onmenselijke’ inheemse instrumenten, zoals speren, stokken, stenen, valkuilen, pijlen, enzovoort.⁴⁴² Opvallend is dat, waar in de koloniale jacht het dier enkel een monsterlijke status toegeschreven krijgt (‘*brutes*’, ‘*monsters*’, ‘*beasts*’,...), ze bij het benoemen van de inheemse jacht, hoewel nog steeds gezien als ‘monsters’, beschreven worden als arme, bange wezens (bijvoorbeeld ‘*poor, frightened creatures*’ bij Glave over apen en ‘*helpless brute*’ bij Cooper over een olifant).⁴⁴³ Zoals in dit deel en de eerdere hoofdstukken besproken werd, schrijven de auteurs daarnaast ook een afhankelijkheid toe aan de inheemse bevolkingen (bij vleesvergarig omdat ze te ‘lui’ zouden zijn, bij beschermen tegen ongedierte omdat ze zelf te ‘bang’ zouden zijn,...), en worden de vaardigheden ook, op momenten dat ze zich als ‘helpers’ opstellen tijdens de koloniale jacht, sterk gesmaad, vooral om de eigen mislukkingen te maskeren, zichzelf als superieur op te stellen en het aanvaarde beeld van de ‘Ander’ verder in stand te houden.

De meeste besproken vormen van ‘*othering*’ zijn dus ook allemaal toepasbaar op het jachtveld (vooral ‘primitiviteit’ en ‘wreedheid’ in de jachttechnieken en -overtuigingen worden vaak benadrukt), maar ook iets dat *niet* of *weinig* benoemd wordt, zoals de ‘onzichtbare’ inheemse jagers (zowel in tekst als op de tekeningen en foto’s), kan gezien worden als een retorische strategie. Door de praktijk van ongelijktijdigheid en ontmenselijking wordt een geschiedenis van de Congolese bevolkingen ontnomen en ontkent, en lijkt ook het bestaan van de prekoloniale jacht betwist te worden. In de verslagen lijkt de komst van de ‘echte jacht’ dan ook samen te vallen met de komst van het kolonialisme. Deze wordt aanschouwd als moreel aanvaardbaar (sport met ‘gedragcodes’) en nuttig (vlees, ivoor, ongediertebestrijding, wetenschap,...), terwijl de inheemse jacht als wreed en verwerpelijk wordt beschreven, of volledig buiten beschouwing wordt gelaten.

⁴⁴⁰ Bailey, *Travel and adventure*, 224.

⁴⁴¹ Cooper, *Hunting and hunted*, 183-84.

⁴⁴² Zie bijvoorbeeld Glave, *Six years of adventure*, 99; Bailey, *Travel and adventure*, 191-92; Roby, *My adventures in the Congo*, 112 en Cooper, *Hunting and hunted*, 183-185.

⁴⁴³ Glave, *Six years of adventure*, 99; Cooper, *Hunting and hunted*, 185.

4.3. Koloniale afhankelijkheid: deconstructie van de ‘Ander’

“Men have spoken of darkest Africa, but the dark chapters of African history are only now being written by the inroads of civilization.”⁴⁴⁴

Terwijl Cooper en Roby letterlijk spreken over ‘*Darkest Africa*’, bestaande uit het onbekende, de ‘verafgelegen’, ‘primitieve’ en ‘wilde’ natuur en mensen, spreekt Carl Akeley over het idee dat de donkere hoofdstukken van Afrika geschreven worden door het binnendringen van de ‘beschaving’ (waar Akeley, zonder dit toe te geven, uiteraard ook zijn eigen bijdrage aan geleverd heeft). Het beeld van ‘*Darkest Africa*’ werd gevoed door alle koloniale auteurs door de retorische strategieën van exotisme en ‘*othering*’ te hanteren, die de natuur als exotisch maar ook als grijpbaar voor de ‘beschaving’ bestempelt, en de bevolkingen als ‘ongelijkwaardig’ en de stereotype ‘Ander’ beschouwen, waardoor in beide gevallen het koloniale project van verovering, ‘civilisering’, en ook praktijken van koloniale jacht, gerechtvaardigd wordt. Het beeld van een donker Afrika, waarbij Centraal-Afrika het ultieme voorbeeld zou moeten zijn, kan echter gedeconstrueerd worden aan de hand van een methode van omkering. De term ‘deconstructie’ in het algemeen vindt zijn oorsprong bij Franse literair criticus en filosoof Jacques Derrida (1930-2004). Hoewel Derrida deconstructie niet ziet als een methode, werd het verder uitgewerkt door verschillende andere denkers, zoals Indiase literaire theoreticus Gayatri Chakravorty Spivak (1976), die onder andere stelt dat deconstructie als een set van regels kan gezien worden bij het lezen, interpreteren en schrijven van een tekst. Hierdoor kan deconstructie de volgende functies toegeschreven krijgen: om de veelbelovende marginale tekst te lokaliseren, om het onbeslisbare moment te onthullen, om het los te wrikken met de positieve hefboom van de betekenaar; om de bestaande hiërarchie om te keren, alleen om deze te verplaatsen; om te ontmantelen en te herstructureren wat altijd al ingeschreven is.⁴⁴⁵ Vooral het idee van het omkeren van de bestaande hiërarchie en het herstructureren van de tekst is een interessant gegeven in de context van exotisme en ‘*othering*’. Op vlak van de Afrikaanse natuur werd reeds aangetoond dat het niet alleen verheerlijkt werd, maar ook als obstakel werd beschouwd die de reis van de auteurs kon belemmeren. Echter, ook het beeld van de ‘Ander’ kan gedeconstrueerd worden, waarbij de hiërarchie die geconstrueerd werd door de koloniale actoren, die zich als ‘superieur’ wanen aan de ‘inferieure’ inheemse bevolkingen (geladen met een veelheid aan stereotyperingen), omgedraaid kan worden. Om deconstructie op deze manier toe te passen – toch als methode, ondanks het uitgangspunt van Derrida – wordt de hiërarchie dus omgedraaid aan de hand van tekens in de koloniale verslagen die juist een koloniale afhankelijkheid aan de inheemse bevolkingen aantonen, en niet een inheemse afhankelijkheid aan de kolonialisten. Op deze manier wordt de strategie van ‘*othering*’ volledig ontmanteld.

Glave, die zichzelf afbeeldt als een koloniale held in een belangrijke beschavingsmissie, dient zich toch af en toe van zijn heldhaftigheid te ontdoen om de geloofwaardigheid van zijn verslag in stand te houden. Hij spreekt namelijk soms een over een jonge, inheemse jager Bongo Nsanda, wat volgens de auteur ‘Lange Stok’ zou betekenen. Hij zou moedig en erg vaardig zijn en hem vaak bijgestaan hebben in hevige conflicten met ‘wilde mensen’ (op deze manier krijg je terug een interne hiërarchie tussen Bongo Nsanda en ‘anderen’) en woeste dieren. In veel gevallen toont Glave zich erg afhankelijk aan deze jonge jager, die toch de ‘primitieve’ boog en speer hanteert om te jagen. Dit is opvallend, aangezien de auteur in veel gevallen wapens zoals deze teniet gedaan heeft om het geweer te kunnen verheerlijken. Zeker in het navigeren blijkt Glave, ondanks zijn status als ‘held’ die zelf beproevingen dient te overwinnen, hulp nodig gehad te hebben van Bongo Nsanda, die zijn lokale kennis gebruikt om valkuilen voor dieren te situeren en te ontwijken. De

⁴⁴⁴ Akeley, *In brightest Africa*, 57.

⁴⁴⁵ Gary Rolfe, “Deconstruction in a nutshell,” *Nursing Philosophy* 5, nr. 3 (2004): 274-75.

auteur geeft dan ook toe dat hij zonder deze jager al enkele kerel in een kuil gevallen is. Hetzelfde geldt voor Thomas, het zogezegde persoonlijke ‘hulpje’ van Roby, waarbij de auteur zich erg vaak afhankelijk aan hem toonde. Terwijl de Europese handelaar haar in de steek gelaten had en haar gedeserteerd had, iets dat door de auteurs echter als typisch voor inheemse bevolkingen werd geacht, bleef Thomas aan haar zijde (met één uitzondering, toen hij volgens Roby weggelopen was om het geweld van de handelaar te ontlopen). In één belangrijk moment, beschrijft de auteur, had Thomas zelfs haar leven gered door, toen ze een hevige koorts had en een bijna-doodservaring had, constant haar koorts te meten en koud water over haar hoofd te gieten. Zonder Thomas zou Roby dus mogelijk overleden zijn (althans, volgens het ‘heldhaftige’ verslag). De tactiek van interne hiërarchieën wordt hier verder bekrachtigd: de ‘persoonlijke hulpjes’ worden als slimmer, moediger, capabeler,... beschouwd dan ‘andere’ bevolkingen. Het idee dat koloniale reizigers geholpen zouden worden door ‘wilden’, zou dan ook het beeld van de koloniale held en de beschavingsmissies in gedrang brengen. Toch zien we in deze gevallen al glimpen van een verregaande koloniale afhankelijkheid, maar dit wordt gemaskeerd door gebruik te maken van ‘vaardige’ bevolkingen, die als uniek worden beschouwd.⁴⁴⁶

Op vele vlakken was de reis van Cooper een gefaalde reis, aangezien het zijn primaire doel was om op olifanten te jagen, terwijl in het verslag nauwelijks succesvolle jachtervaringen te bespeuren zijn. Telkens wanneer het opsporen van olifanten uiteindelijk eindigde in een mislukte zoektocht, lag de fout volgens de Britse jager telkens bij foute kennis van inheemse bevolkingen of zijn ‘helpers’. De auteur doet dan ook zelf nooit de moeite om olifanten op te sporen, en is steeds gebonden aan lokale spoorzoekers.⁴⁴⁷ Cooper is dus met andere woorden honderd procent afhankelijk aan de lokale kennis, en indien deze niet in staat is om de dieren te vinden, dan zal de reiziger door zijn gebrek aan eigen vaardigheden ze ook zelf nooit kunnen vinden. Hoewel zijn reisverslag boordevol racistische stereotyperingen bevatten over de ‘onwetendheid’ en ‘luiheid’ van de bevolkingen, zou zijn reis zonder lokale hulp überhaupt nooit mogelijk geweest zijn. Zo blijkt dus dat de auteurs niet alleen afhankelijk zijn aan ‘persoonlijke helpers’ die ze als superieur achten aan ‘andere’ bevolkingen, maar dat ze ook afhankelijk zijn aan de mensen die zij zelf portretteren als ‘inferieure wilden’. Ook Bailey toont afhankelijk te zijn aan goede spoorzoekers, omdat hijzelf niet in staat is om verschillende sporen te onderscheiden. Niet alleen spoorzoekers, maar ook andere rollen die de bevolkingen (vaak gedwongen) aannemen, zijn essentieel voor een succesvolle (jacht)expeditie. Zo zie je bij Bailey bijvoorbeeld op verschillende momenten de nood aan mensen die de geschoten dieren snijden (voor vlees of ivoor), de nood aan dragers die alle benodigdheden over lange afstanden dragen, getrainde inheemse soldaten die de kampen bewaken, roeiers voor de boten, lokale gidsen, enzovoort.⁴⁴⁸ Op zijn missie om gorilla’s te vinden en te filmen, nam Johnson bijvoorbeeld, door de veelheid aan apparatuur, wellieft driehonderd inheemse dragers met zich mee. Daarnaast hadden de filmmakers ook tijdens hun tocht op de Mikeno berg nog eens tien lokale gidsen (waaronder mensen uit het Ituriwoud, die nochtans ‘simpel’ werden geacht door Johnson) en zes boswachters met zich mee. De lokale kennis over het leven en de gewoontes van de gorilla is dan ook erg nuttig gebleken tijdens deze reis.⁴⁴⁹ Ook Akeley toont aan dat hij zijn reis nog niet kon beginnen omdat de gidsen te laat waren, wat suggereert dat de reiziger geen succesvolle expeditie zou kunnen volbrengen zonder hulp van lokale kennis.⁴⁵⁰

Roby, die constant geteisterd werd door koortsaanvallen, was daarenboven ook afhankelijk aan medische hulp. Eén van de manieren om succesvol op een bestemming te geraken wanneer de

⁴⁴⁶ Glave, *Six years of adventure*, 62, 100; Roby, *My adventures in the Congo*, 49, 137-38.

⁴⁴⁷ De mislukkingen van Cooper en de afhankelijkheid aan lokale kennis werd in 3.3.4 besproken, zie ook Cooper, *Hunting and hunted*, 40, 181, 191-93, 212, 215-16.

⁴⁴⁸ Bailey, *Travel and adventure*, 111, 119, 136-37, 169, 214, 280.

⁴⁴⁹ Johnson, *Congorilla*, 91, 106, 149.

⁴⁵⁰ Akeley, *In brightest Africa*, 202.

reiziger ziek was, was de *machila*. Dit was een hangmat opgehangen aan één of twee palen, gedragen door Afrikaanse dragers, en werd gebruikt als transportmiddel op het moment dat de reiziger te ziek was om zelf verder te reizen. Het werd vaak ook meegenomen voor de zekerheid, indien de reiziger onderweg onwel zou worden. Het is dus een wrede praktijk waar inheemse bevolkingen de reizigers dienen te dragen naar zijn of haar bestemming, maar tegelijkertijd toont het opnieuw een grote afhankelijkheid aan. Zo had Roby op een bepaald moment zestien dragers met zich mee, die puur de taak hadden om de *machila* te dragen. De auteur heeft dan ook, door herhaaldelijke koorts, de *machila* meerdere malen ingezet. Finse historicus Markku Hokkanen (2017) heeft echter aangetoond dat de *machila* ook meer en meer ingezet werd voor de comfort van gezonde pionieren. De wens voor meer comfort ging vaak hand in hand met koloniale ideeën en praktijken, waarbij er niet alleen nood was aan een verbetering in vervoerswijzen (stoomboten, en later treinen en motorvoertuigen), maar ook van meer Afrikaanse arbeidskrachten, zoals stoombemanning, maar ook dragers van *machila*'s. Zo zette Roby inderdaad meer en meer de *machila* in bij de minste vorm van discomfort, ten koste van het comfort van de dragers. Zij die haar weigerden te dragen, werden ook vaak bestraft met geweld.⁴⁵¹ Aan de ene kant kan deze praktijk gezien worden als een verdere methode van 'othering' door de 'Ander' als inferieur te beschouwen en hierdoor dwangarbeid en geweld te legitimeren, aan de andere kant toont het aan dat, tijdens ziekte, vermoeidheid en nood aan comfort, Roby erg afhankelijk was aan de dragers. Geweld zou de 'superioriteit' moeten bevestigen, maar tegelijkertijd maskeert het de grote afhankelijkheid die de auteurs hadden aan de bevolkingen, of het nu dragers, roeiers, gidsen of spoorzoekers waren. Het feit dat 'deserteurs', waar Roby naar eigen zeggen zoveel mee te maken kreeg, een grote impact nalieten op de reis, toont ook het gebrek aan de eigen vaardigheden aan om de reis succesvol te volbrengen.

⁴⁵¹ Roby, *My adventures in the Congo*, 14, 19, 21-22, 190; Markku Hokkanen, *Medicine, Mobility and the Empire: Nyasaland Networks, 1859-1960* (Manchester: Manchester University Press, 2017), 65.

Figuur 24. Foto van Marguerite Roby die gedragen wordt in een machila door inheemse bevolkingen met sombere gelaatsuitdrukkingen. Het toont dwangarbeid aan, maar ook een grote afhankelijkheid van een zieke Roby. Overgenomen uit Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (London: Edward Arnold, 1911), 154.

Tot slot bewijst ook de praktijk van ‘bloedbroederschap’ dat er sprake was van een koloniale afhankelijkheid tijdens de vroege ‘verkenning’ van het gebied. Angela Thompsell definieert ‘bloedbroederschap’ als een levenslange band tussen twee mannen, en bij uitbreiding hun verwanten, die werd bekrachtigd door de rituele inname van een kleine hoeveelheid van elkaars bloed, afgedwongen door ‘bovennatuurlijke sancties’. Dergelijke relaties omvatten een verscheidenheid aan wederzijdse verplichtingen en taboes die vertrouwen en wederkerigheid bevorderden.⁴⁵² Hoewel Glave het religieuze aspect van de praktijk benadrukt, ziet hij er toch een groot belang in. Hij stelt bijvoorbeeld dat ook Livingstone en Stanley hun veiligheid vaak te danken hadden aan de heiligheid van de beloften van de dorpschouwen wier gunst en bescherming ze op deze manier hebben verworven. Dit is interessant, want ondanks dat auteurs zoals Glave het ‘illegitieme bijgeloof’ benadrukt hebben om bevolkingen te categoriseren, spreekt hij hier nu over een religieuze (en geen ‘bijgelovige’) praktijk, waarin hij zelf het nut van inziet. Juist omdat hij afhankelijk is aan de (dorps)chouwen, en het dus noodzakelijk is om een bloedbroederschap aan te gaan, gaat hij deze praktijk als meer legitiem beschouwen om zijn afhankelijkheid te verbergen. Het wordt in de verslagen gezien als een ‘nuttig instrument’ om de (dorps)chouwen te bespelen, terwijl ze eigenlijk geen andere keuze hebben als ze hun reis efficiënt en veilig verder willen doen laten verlopen. Zo heeft Glave het bloedbroederschap aangegaan met één van de machtigste chouwen in het district van zijn station, Mungaba, en hebben ze een aantal wederzijdse afspraken uiteengezet. Als de ene ziek was, moest de ander hem verzorgen; als de ene in oorlog was, moest zijn bloedbroeder hem helpen; als de ene kleren en sieraden had, had de ander, als hij er geen had, recht op een deel; en Mungaba's verwanten waren nu ook de verwanten van Glave. Deze praktijk bleek succesvol te zijn voor de reiziger omdat hij tijdens het conflict over een geschoten nijlpaard met

⁴⁵² Thompsell, *Hunting Africa*, 76.

lokale dorpsbewoners beroep kon doen op Ndombé, een ander dorpshoofd waarmee hij een bloedbroederschap mee had, om deze bewoners terug te roepen zonder bloedvergiet (hoewel Glave de overwinning vooral ook aan zijn eigen heldhaftigheid en zijn geweer wijdt). Ook Bailey ging bloedbroederschappen aan met belangrijke dorpshoofden, hoewel deze auteur stelt dat dit vooral een voordeel voor hem was om bepaalde zaken af te dwingen.⁴⁵³ Maar in welke mate zou bloedbroederschap echt nodig geweest zijn om tactisch koloniale wensen teweeg te brengen, aangezien deze al reeds met dwang en geweld werden afgedwongen? Er kan van uitgegaan worden dat de bloedrituelen geen koloniale strategie was, maar een vorm van koloniale afhankelijkheid, waarbij de ‘verkenner’ van de Vrijstaat zich genoodzaakt moesten onderdompelen in de gewoontes van de bevolkingen. De realiteit van zich genoodzaakt te moeten aanpassen aan de lokale gewoontes, zoals lokale (bloed)rituelen, jachttechnieken, kennis,... is iets dat gewoonlijk buiten beschouwing wordt gelaten in de verslagen, om het beeld van een westerse ‘superioriteit’ in stand te houden. Door deze opgelegde hiërarchie echter om te draaien, kan dit foutief beeld gedeconstrueerd worden.

⁴⁵³ Glave, *Six years of adventure*, 46-47, 55; Bailey, *Travel and adventure*, 207-8.

Hoofdstuk 5: Conclusie

5.1. Reisverslagen over Congo als literair wapen

Literaire reisverslagen als propagandistisch instrument

In dit onderzoek werd aangetoond dat, op basis van een comparatieve analyse van zes reisverslagen, de werken niet louter informatieve, avontuurlijke reisboeken zijn die lezers in staat stellen om de Congolese 'wonderen' vanuit huis mee te maken. In plaats daarvan blijken deze werken in grote mate propagandistische instrumenten te zijn, die gebruik maken van diverse retorische en visuele strategieën, bewust of onbewust geïmplementeerd door alle bestudeerde auteurs. Uit de analyse blijkt dat de koloniale jacht een belangrijke rol speelt in de reisverslagen; enerzijds zijn er narratieven waarin de jacht als het primaire doel van de reis wordt gepresenteerd (bijvoorbeeld Bailey), anderzijds speelt de jacht ook een significante rol in verslagen waar de reizen andere hoofddoelen hadden, zoals bij Glave (een 'beschavingsmissie'), Roby (het 'zoeken' naar bewijzen van koloniaal geweld), Cooper (een 'pleidooi' voor de lokale bevolkingen), Akeley (de gorillaqueeste en een pleidooi voor dierenbescherming) en Johnson (het verfilmen van en rapporteren over gorilla's en bevolkingen). Desalniettemin wordt de koloniale jacht overal gezien als een handig instrument dat enerzijds het koloniale project legitimeert, en anderzijds wordt gepresenteerd als de ultieme uiting van moedige 'heldhaftigheid'. Het wordt beschouwd als een belangrijke vorm van 'anti-conquest', omdat het bijdraagt aan de kennis over 'exotische' fauna en flora. Daarnaast functioneert de jacht als onderdeel van de 'contact zone', waar jagers in contact komen met de lokale bevolkingen en hen stigmatiseren met ontmenselijkende stereotyperingen. Hoewel in de thesis de hoofdstukken zijn ingedeeld naar verschillende functies (jachtverheerlijking, zelfverheerlijking en rapporteren), staan de jacht, mensen, natuur en de auteurs met hun overtuigingen in voortdurende interactie met elkaar, waardoor telkens een narratief wordt gecreëerd dat het imperialisme verdedigt.

Uit het onderzoek blijkt echter duidelijk dat het idee van imperialisme door elke auteur anders wordt ingevuld, afhankelijk van de tijdsperiode en de veranderende overtuigingen van de auteurs. De casussen van Glave en Bailey zijn gesitueerd in de beginperiode van de Congo-Vrijstaat, toen de reizen nog werden gezien als vroege 'beschavingsmissies' van de Vrijstaat. De koloniale stations waren toen nog maar recent opgericht, en de ontmoetingen met de lokale bevolkingen waren eveneens nog 'recent'. Het imperialisme stond in deze context in het teken van het 'civiliseren' van de bevolkingen en het beheersbaar maken van de natuur, waarbij de retorische en visuele strategieën vooral voor deze doeleinden werden ingezet. De reizen van Roby en Cooper vonden plaats in het jonge Belgisch Congo, een periode waarin er veel internationale kritiek op de kolonie was. Roby's strategieën waren er vaak op gericht deze kritiek te weerleggen, door te benadrukken hoe krachtig haar eigen getuigenissen waren en door vooral te ontkennen dat er geweld was vanuit de koloniale administratie, terwijl ze het geweld van koloniale jagers juist legitimeerde. Cooper ging op een andere manier om met de kritiek: hij bekritiseerde de 'beschaving' (het Westen) en portretteerde de lokale natuur en bevolkingen als 'exotisch' en daardoor vreedzamer en dichter bij de natuur ('nobeles wilden'). Desondanks stereotypeerde zijn verslag de bevolkingen als de 'Ander' en rechtvaardigde het, enigszins tegenstrijdig, koloniale toe-eigening door te wijzen op een 'anti-conquest'. In deze beide werken werd rekening gehouden met de kritieken, maar bleef het imperialisme toch gerechtvaardigd, zij het niet langer in dienst van de Belgische koloniale administratie. Vanaf dat moment ging het eerder om nog individuelere reizen met individuele doelstellingen. Verder in de periode van Belgisch Congo, tijdens het interbellum, breidde het idee

van de *'anti-conquest'* zich nog verder uit, en stond het imperialisme nu in het teken van een kennisproject. Zowel Akeley als Johnson hadden wetenschappelijke interesses en doelen, wat zich vertaalde in strategieën die hun reizen als superieur beschouwden ten opzichte van eerdere reizen, juist vanwege hun bijdrage aan wetenschappelijke kennis. De koloniale jacht, of deze nu plaatsvond met een geweer, een camera of door middel van vangst, stond in dienst van het vereeuwigen van de gorilla en andere dieren. Ook de beschermingsidealen die gepromoot werden, waren nog steeds ingebed in een idee van koloniale toe-eigening en sociale controle. Elke auteur promootte dus, aan de hand van een set literaire tactieken, het imperialisme, maar de manier waarop zij het imperialisme interpreterden, verschilde per auteur en per periode.

De speciale status van de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo

De regio Congo, en vaak ook Centraal-Afrika in het algemeen, kreeg in alle verslagen een speciale status toegewezen. Deze locatie stelde de auteurs in staat om hun ideologieën op grote schaal te implementeren. Dit verklaart waarom Britse en Amerikaanse actoren ervoor kozen om hun narratieven in deze regio te situeren. Glave en Bailey waren nauw verbonden met het Belgische koloniale project, waarbij vooral de verhalen van Henry Morton Stanley al hadden bijgedragen aan een avontuurlijke beeldvorming van het gebied rond de Kongo-rivier. Glave noemde Stanley's 'avonturen' meerdere keren en stond in het begin van zijn reis rechtstreeks in zijn dienst. De zogezegde 'obstakels' van de Congo-Vrijstaat, met zijn 'onaangetaste' natuur, de 'ongetemde' Kongo-rivier, het onvoorspelbare weer, en de 'wilde' bevolkingen, waaronder 'kannibalen' en 'primitieve stammen', zorgden ervoor dat deze regio een voer vormde voor een narratief dat niet alleen koloniale 'heldhaftigheid' kon benadrukken, maar ook een koloniale ideologie van toe-eigening kon bevorderen. Dit idee van Congo als een regio vol 'obstakels' zet zich voort in latere verslagen over Belgisch Congo, waar de reizigers geconfronteerd werden met natuur, mensen, medische problemen (vooral koorts), onweer en de algemene geografie (bergen, bossen, meren,...) van het gebied. Een interessante tweestrijd die in dit onderzoek onthuld werd, is dat de natuur van Congo enerzijds als obstakels werd beschouwd die de reizigers in staat stelden zichzelf een heldhaftige status toe te kennen, maar anderzijds ook werd verheerlijkt en onder het label van exotisme geplaatst. Het Congolese grondgebied werd door de auteurs gepresenteerd als de mooiste locatie van Afrika, wat bijdroeg aan een verlangen naar natuur die al lang in het thuisland verdwenen was. De consensus onder de verschillende auteurs was dat je in Congo, net zoals de lokale bevolkingen, het dichtst bij de natuur kunt leven. Congo lijkt dan ook een gunstige geografische locatie te zijn om de strategie van exotisme te gebruiken in de literaire en visuele cultuur om westerse beheersing te verheerlijken. De ideologie van de 'onaangeraakte' en 'exotische' status van Congo, gezien als het 'donkere hart van Afrika', versterkt het idee dat er een overvloed aan diersoorten aanwezig zou zijn, wat het gedachtengoed dat de jacht geen effect zou hebben op de natuur geloofwaardig maakt.

Zoals besproken verkregen de Congolese bevolkingsgroepen echter ook de status van 'onaangeraakt' en 'onveranderlijk', zeker tijdens de 'beschavingsmissies' in de Vrijstaat. Ook ten tijde van Belgisch Congo werden er nog bevolkingsgroepen 'gevonden' die als 'afgezonderd' werden beschouwd. Dit benadrukt wederom een idee van westerse superioriteit, aangezien deze Congolese bevolkingsgroepen door deze opgelegde status worden afgebeeld als 'primitief' en bovendien worden blootgesteld aan een reeks andere stereotyperingen. Daarnaast zorgt het geweld dat de Belgen tegen deze bevolkingen gebruikten, en de kritieken en kritische werken die hiertegen gericht waren, ervoor dat de reizigers zich konden distantiëren van de zogenoemde 'echte kolonialisten'. Dit deden zij door een betoog van *'anti-conquest'* te promoten of door het geweld van de koloniale jagers als een 'andere soort noodzakelijk geweld' te bestempelen, zoals Roby deed. Met andere woorden, zowel de Congo-Vrijstaat als Belgisch Congo vormden de ideale locatie voor

elk verslag om de besproken ideologieën (koloniale jacht, heldhaftigheid, exotisme, ‘*anti-conquest*’ en ‘*othering*’) toe te passen, vanwege de status die aan deze regio werd toegekend. Dit gold voor de Vrijstaat, met het idee van ‘civiliseren’ en ‘beheersen’ van natuur en mens, en zet zich voort in Belgisch Congo tot en met het interbellum, waar de Congolese gorilla een bijzondere wetenschappelijke status kreeg door Akeley en Johnson. Ook na het interbellum zijn er nog vele andere verslagen over Belgisch Congo verschenen, wat ruimte biedt voor verder, grootschaliger onderzoek.

5.2. Ideologieën en literaire strategieën

Niet alleen *welke* ideologieën er bekrachtigd werden in de verslagen werd benadrukt in deze thesis, maar ook *hoe* deze ideologieën geloofwaardig werden gemaakt, werd uitgebreid uiteengezet. Er werd met andere woorden gekeken naar welke retorische en visuele strategieën er specifiek gebruikt werden om bepaalde ideologieën over te brengen aan het lezerspubliek. Door de grootte van het onderzoek is het nuttig om alle bevindingen (de ideologieën en strategieën) nog eens samen te brengen. Aan de hand van een *framing-analyse* – het identificeren en uiteenzetten van deze strategieën – werd duidelijk dat de verschillende auteurs, in Robert M. Entman’s woorden, eenzelfde ‘cultuur’ deelden met elkaar. Dit betekent dat dezelfde ‘voorraad’ aan literaire strategieën steeds opnieuw gehanteerd werden. Om bijvoorbeeld de koloniale jacht te verheerlijken, maakten de verslagen over de Vrijstaat gebruik van strategieën zoals het benadrukken van een overvloed aan dieren, door specifieke woorden en aantallen te noemen. Deze strategie werd ook nog in 1932 door Martin Johnson toegepast om de gorillavangst te legitimeren. Hoewel alle auteurs hun eigen invulling gaven aan het kolonialisme, vaak in lijn met hun persoonlijke doelstellingen, werden in de meeste gevallen dezelfde strategieën gehanteerd. In elk verslag werd de koloniale jacht als functioneel gepresenteerd, waarbij sport, vleesvoorziening, ongediertebestrijding en ivoorvergaring vaak als rechtvaardigingen werden gebruikt. In latere verslagen van Johnson en vooral van Akeley werd er kritiek geleverd op deze functies, met name op de sport- en ivoorjacht. Toch werden de jachttechnieken nog steeds gepresenteerd als functioneel, waarbij camerajacht en wetenschappelijke jacht werden verheerlijkt. Zoals besproken, gingen ook deze vormen van jacht gepaard met koloniale toe-eigening. De camerajacht vereiste vaak, en soms zelfs meer dan andere vormen van jacht, inheemse arbeid, bijvoorbeeld voor het dragen van apparatuur. Daarnaast was de wetenschappelijke jacht een voortzetting van het doden of vangen van dieren, zoals het geval was bij Akeley, die gorilla's doodde in naam van de wetenschap. De functionele status die gegeven werd aan de koloniale jacht, stelde de auteurs in staat om de inheemse jacht te marginaliseren, ook door te stellen dat deze gebaseerd zijn op ‘wrede’, ‘primitieve’ praktijken, gebaseerd op ‘irrationeel bijgeloof’, terwijl de koloniale jacht als ‘nuttig’ of ‘moreel’ werd gezien. Ook het geweer werd als ‘humaner’ beschouwd, ondanks de gruwelijke beschrijvingen in de verslagen die mogelijk werden gemaakt door Congo als ‘exotisch’ te bestempelen. Op deze manier wordt ook duidelijk dat, hoewel besproken in verschillende hoofdstukken, eenzelfde strategie verschillende ideologieën kan promoten. Een andere strategie van koloniale jachtverheerlijking was het portretteren van dieren als ‘monsters’. Aan de ene kant was dit opnieuw een tactiek om de jacht ‘acceptabel’ te maken, door te stellen dat deze dieren ‘wilde’ en ‘woeste’ ‘wezens’ waren. Aan de andere kant past dit ook binnen de ideologie van koloniale heldhaftigheid, gezien de ‘held’ in staat is om aanvallende (‘*charging*’) monsters te doden, en sluit het ook aan bij de ideologie van exotisme, gezien de dieren onttrokken worden van de thuiscultuur en gezien worden als ‘monsters’ in een ‘afgezonderd’ land (wat het lijden en doden van dieren legitimeert). De opkomst van de fotografie stelde de jagers daarenboven in staat om te poseren met de geschoten dieren, en om zo de jacht, heldhaftigheid en exotisme verder te bekrachtigen. Op dergelijke fotografieën, vooral gebruikt door Roby en Cooper, is er ook een

duidelijke afwezigheid van inheemse bevolkingen, wat doet lijken dat de koloniale jacht de enige jacht is die er bestaat.

In het interbellum, en voornamelijk bij Akeley, zagen we ook, gepaard met het problematiseren van de sport- en ivoorjacht, ideeën opkomen van preservatie en conservatie. Het promoten van het latere *Albert National Park* door Akeley, en later het verheerlijken ervan door Johnson, ging gepaard met sociale uitsluiting van de bevolkingen, en een verderzetting van de jacht op dieren om de gorilla te 'beschermen'. Hoewel Akeley dus als een echte 'dierenliefhebber' en een ultiem voorbeeld van de 'anti-conquest' werd geportretteerd, worden ook hier koloniale ideologieën van toe-eigening en jacht verdergezet. De wetenschap werd actief gebruikt als strategie van de 'anti-conquest', maar in wezen voerde het, conform met wat Pratt beargumenteerd heeft, het Europese veroveringsproject door. Zo was de gorilla, een dier dat als wetenschappelijk onderbelicht werd beschouwd door Akeley en Johnson, slachtoffer van de wetenschappelijke jacht. Ook de bevolkingen, de 'pygmeeën' van het Ituriwoud, werden daarenboven door Johnson beschouwd als 'wetenschappelijke subjecten' en, door hen als 'primitieve kinderen' te beschrijven, kon de auteur hun maandenlange gevangenschap in een kunstmatig dorp legitimeren. De wetenschap, verbonden aan de jacht en het idee van de 'anti-conquest', is dus een actieve strategie die de verslagen in het interbellum inzetten om zich af te scheiden van het koloniaal project en de koloniale jacht, hoewel ze er zelf deel aan nemen. Ook het creëren van een nostalgie van de verdwijnende 'exotische' fauna en flora, het ontkrachten van mythes over dieren als 'monsters' (meer bepaald over de beeldvorming van de gorilla), en het beschouwen van de camerajacht als 'ethischer', werden ingezet om de jacht te problematiseren, maar op hetzelfde moment ook om de jacht in de naam van de wetenschap te verheerlijken. Hoewel in de thesis werd betoogd dat het fasemodel van John M. MacKenzie te strikt is en dat er geen sprake is van afzonderlijke 'jachtfasen', maar van jachtvormen die gelijktijdig bestaan, blijft het nuttig om de koloniale jacht in verschillende functies in te delen. Deze indeling stelt de auteurs namelijk in staat om de jacht een specifiek nut toe te kennen. De jachtindeling die werd gemaakt in dit onderzoek, geeft dus enerzijds betekenis aan hoe de jagers koloniale jacht definiëren, maar anderzijds wordt deze indeling ook als strategie gezien die de verschillende ideologieën versterkt.

De autobiografische elementen die verwikkeld zijn in de werken, is ook een belangrijk punt dat belicht dient te worden bij een *framing-analysis* van reisverslagen. Het zijn namelijk niet enkel instrumenten om koloniaal gedachtegoed te realiseren, maar ook om hun eigen reis, doelstellingen en zichzelf in het algemeen, betekenis te geven. Door hun eigen leven, dromen en verleden in de verslagen te verwerken, wordt de reis naar Congo beschouwd als een belangrijk deel van hun leven, dat eeuwigdurend wordt in de werken. Dit stelt hen in staat om zich op te stellen als getuigen van het land, waarbij ze een 'verlichte' kennis hebben van de gebieden die ze afgereisd hebben. Ze kennen zichzelf een belangrijke status toe, opnieuw verbonden aan de 'anti-conquest', waarbij enkel zij in staat zijn om de mensen thuis, de 'armchair travellers', de juiste kennis te brengen. Door het benadrukken van hun 'heldhaftigheid', lijden en opofferingen, kan deze status verder bekrachtigd worden. Door hun getuigenissen stellen de reizigers dat ze een metamorfose meegemaakt hebben, en hebben ze zagezegd toegang tot de échte waarheid, waardoor ze een belangrijke boodschap kunnen brengen aan de lezers. Voor Glave was dit het promoten van de strijd tegen 'Arabische slavenhandelaars'; voor Bailey was dit het brengen van zijn nieuwe kennis over de koloniale jacht; voor Cooper was dit een pleidooi 'ten voordele' van de bevolkingen; voor Roby was dit het ontkennen van het bestaan van koloniaal geweld, en het promoten van geweld op het jachtveld; voor Akeley was dit het promoten van ideologieën omtrent het gorillareservaat; en voor Johnson was dit het rapporteren over zijn nieuwe kennis over de gorilla en de bevolkingen in het Ituriwoud. Heldhaftigheid is dus een belangrijke ideologie op verschillende fronten, en ook dit werd bekrachtigd door verschillende strategieën. Zoals besproken in de thesis, vertaalde dit zich (onbewust) in een structuur die een heldenverhaal mogelijk maakte, (de 'monomythe'). Daarnaast

werden in de tekstuele en visuele cultuur diverse strategieën toegepast. Vooral het promoten van het geweer, de strijd met aanvallende dieren, het persoonlijke lijden en het verbergen van eigen mislukkingen werden voortdurend benadrukt door de auteurs. Zeker Cooper maakte veel gebruik van deze laatste strategie, aangezien hij een gefaalde olifantenjager is, iets dat hij zelf nooit erkend heeft. Veel van deze elementen waren sterk verbonden aan ‘othering’ omdat: ten eerste, de bevolkingen, door hun toegeschreven ‘wildheid’, door de reizigers als obstakels werden gezien; ten tweede werd het geweer als ‘superieur’ beschouwd ten opzichte van de ‘inferieure wapens’ van de bevolkingen, die hen niet in staat zouden stellen om heldhaftigheid te tonen; en ten derde werden jachtmislukkingen vaak toegeschreven aan de vermeende ‘onbekwaamheid’ van de bevolkingen op het jachtveld. Tot slot is er ook sprake van een ‘narratieve ongelijkheid’ tussen man en vrouw omdat, hoewel dit niet expliciet gezegd wordt, heldhaftigheid vaak gezien werd als iets mannelijk. Zo zag Akeley het als zijn taak om de vrouwen en kinderen die mee met hem meereisden te ‘beschermen’, en het verslag van Roby vertoonde een zekere ‘bescheidenheid’ als het ging om het tentoonstellen van haar vaardigheden en ‘heldhaftigheid’, wat gewijd zou kunnen worden aan het idee dat literaire reisverslagen ingebed zijn in een ‘mannelijke’ cultuur. Aan de hand van het verslag van Roby werd echter, conform met de visies van Angela Thompsett, het bestaan van een vrouwelijke ‘heldhaftigheid’ aangetoond, waarbij de vrouw in een heldenverhaal niet alleen dezelfde obstakels als mannen dient te overwinnen, maar ook nog eens bijkomende problemen moet oplossen (als vrouwelijke jagers in een ‘mannenwereld’). Dit zorgt ervoor dat auteurs zoals Roby zich kunnen ontplooien als vrouwelijke helden, terwijl ze op hetzelfde moment bescheiden dienen te blijven om hun zogezegd ‘minderwaardige’ verslagen overtuigend te maken.

De auteurs zelf, en hun persoonlijke elementen, spelen dus een belangrijke rol in de reisverslagen, en door deze nauwe verbondenheid tussen schrijver en tekst komen de ideologieën die ze wensen te promoten nog krachtiger over. Dit is ook het geval bij hun persoonlijke, emotionele belevingen met de ‘exotische’ natuur. Door gedetailleerde, geromantiseerde beschrijvingen van de Congolese natuur, wordt er niet alleen ‘bewijs’ geleverd van de getuigenissen, maar wordt de natuur door deze persoonlijke ervaring ook verder verheerlijkt, en wordt het ‘bereikbaar’ gemaakt voor de mensen thuis. Het exotisme draagt bij aan een beeldvorming van ‘*Darkest Africa*’, en zorgt ervoor dat gruwelbeelden en -beschrijvingen mogelijk gemaakt worden en dat de natuur als ‘ongerept’ wordt beschouwd, waardoor het beschavingsproject van de Vrijstaat goedgepraat wordt, en de koloniale jacht in alle verslagen verder verheerlijkt wordt. Het beeld van ‘*Darkest Africa*’ wordt daarenboven vervolledigd door ook alle Congolese bevolkingsgroepen onder de noemer van exotisme te plaatsen. Ze worden afgespiegeld als ‘afgezonderd’ en ‘ongelijktijdig’, waardoor ze één zijn met de ‘even primitieve’ natuur (ze worden afgespiegeld als ‘nobeles’, maar contradictoir genoeg ook als ‘bloeddorstige’, wilden). Het idee van ongelijktijdigheid is een strategie die overmatig wordt ingezet in de verslagen, niet alleen om de bijzondere status van de ‘ongerepte’ natuur te benadrukken, maar ook om de bevolkingen negatief te stereotyperen. Door het construeren van een ongelijktijdige status, worden de bevolkingen in de werken tegelijk gebruikt om het idee van een koloniale heldhaftigheid te verstevigen, omdat ze door hun toegeschreven ‘wildheid’, ‘kannibalisme’ en ‘bijgeloof’ als ‘gevaarlijke’ menselijke obstakels worden beschouwd. Bovendien wordt zo niet alleen het koloniale (beschaving)project opnieuw gelegitimeerd, maar wordt er een westerse ‘superioriteit’ in het algemeen geconstrueerd. Door te wijzen op een koloniaal anachronisme, waar de bevolkingen reageren op ‘superieure’ westerse voorwerpen en technologie, wordt dit alleen maar verdergezet. Ook toepasbaar op het concept van Entman’s ‘cultuur’, zijn de algemeen aanvaarde racistische stereotypingen, die de koloniale auteurs actief inzetten om bevolkingsgroepen als de ‘Ander’ te portretteren. Er is sprake van een soort ingebeelde doos waarin de stereotypes opgeborgen zitten, en waaruit de auteurs kunnen kiezen bij het schrijven van hun narratieven. Deze doos draagt enerzijds bij aan verwachtingspatronen van de reizigers, wat hun waarnemingen sterk kan vervormen, maar anderzijds wordt het ook gebruikt als strategie om een

koloniale ‘superioriteit’ op te leggen. Dit maakt het mogelijk voor de auteurs om interne hiërarchieën te construeren en om geweld te legitimeren. Dit kan echter gedeconstrueerd worden door de koloniale afhankelijkheid aan lokale bevolkingen te benadrukken.

Ideologie	Strategieën
Koloniale jachtverheerlijking	• Dieren als 'monsters' • Fotografische gruwelbeelden (BC) • Jacht (geweer/camera) als functioneel - Sport - Voorziening vlees en ivoor - Ongediertebestrijding - Wetenschap • Onzichtbaarheid/marginalisering inheemse jacht • Overvloed dieren (CVS) • Superioriteit geweer
Problematiseren (geweer)jacht	• Creëren nostalgie (BC) • Superioriteit camerajacht (BC) • Ontkrachting mythes (BC) • Uitputting dierenpopulatie (BC)
Heldhaftigheid	• Aanvallende dieren • Autobiografische elementen • Imperiale vrouwelijkheid (Roby) • Maskeren van mislukkingen • 'Monomythe' - Persoonlijke dromen/verlangens - Obstakels - 'Verlichte' koloniale held • Pijn en lijden (koloniale martelaarschap) • Superioriteit geweer
Exotisme (natuur)	• 'Anti-conquest' • Gruwelbeelden en -beschrijvingen • Macht van de getuigenis • Ongereptheid natuur - Promoten beschavingsproject (CVS) - Verheerlijking jacht • Preservatie en conservatie (BC, Akeley) • Romantiseren natuur • Speciale status Centraal-Afrika
'Anti-Conquest'	• Afscheiding koloniale project (BC) • <i>Armchair travellers</i> (rapporteren) • Identificatie kwaadaardige krachten - 'Arabieren' (CVS) - Belgen (BC) • Wetenschappelijke vooruitgang
'Othering'	• Interne hiërarchieën • Legitimatie geweld • Ongelijkwaardigheid - 'Wildheid' ('nobel'/'bloeddorstig') - 'Kannibalisme' - 'Bijgeloof' en 'fetisjisme' - Kleding en naaktheid - Anachronisme • Onzichtbaarheid/marginalisering inheemse jacht • Stereotyperingen

Tabel 8. Overzicht van de bevindingen van het onderzoek. De ideologieën (links, opgelijst volgens de chronologie van de hoofdstukken) worden gekoppeld aan literaire strategieën (rechts, alfabetisch opgelijst). Sommige strategieën bevatten substrategieën (aangeduid met het opsommingsteken '-') en sommige strategieën zijn enkel toepasbaar op verslagen over de Congo-Vrijstaat (CVS) of Belgisch Congo (BC).

In het algemeen heeft de thesis aangetoond dat er een hele reeks aan literaire strategieën zijn die ingezet kunnen worden door de koloniale reizigers. Deze strategieën worden, conform met wat Entman gesteld heeft, bekrachtigd door benadrukking, herhalingen en weglatingen (dit laatste vooral met betrekking tot lokale jacht en gewoontes). Het genre van literaire reisverslagen is het perfecte instrument om de koloniale ideologieën over Congo, die afhankelijk zijn aan de doelstellingen van de auteurs zelf, te bekrachtigen. In tabel 8 worden de ideologieën (kolom links) gekoppeld aan verschillende strategieën (kolom rechts). Opnieuw is het belangrijk om op te merken dat de strategieën verschillende ideologieën kunnen dienen, en dat de verschillende ideologieën in interactie staan met elkaar. De strategieën en ideologieën worden enkel op deze manier in de tabel gevisualiseerd om een overzichtelijke oplijsting te maken van de bevindingen van dit onderzoek. Deze lijst is opnieuw niet exhaustief, maar eerder een samenvatting van de elementen die als de belangrijkste worden geacht. Hoewel de *'anti-conquest'* als een strategie wordt gezien, kan het ook als een aparte ideologie worden beschouwd, gezien het een wezenlijk onderdeel vormt van de verslagen. De bevindingen vullen een belangrijk hiaat in onderzoek naar koloniaal Congo, met name op het gebied van koloniale propaganda. Hoewel dit onderwerp recentelijk meer aandacht heeft gekregen, kan deze thesis van waarde zijn voor toekomstig onderzoek door een nieuwe methode aan te reiken: het analyseren van literaire reisverslagen, met bijzondere aandacht voor de koloniale jacht als instrument om koloniale idealen met betrekking tot de lokale bevolking, de natuur en de heldhaftige reizigers te versterken. Omgekeerd draagt het gedachtengoed over bevolkingen, natuur en koloniale heldenverhalen ook bij aan de verheerlijking van de koloniale jacht, maar versterken ze ook elkaar. Alle ideologieën staan dus met elkaar in interactie.

5.3. Bijdrage, mogelijke kritieken en verder onderzoek

Het verrichte onderzoek werpt een nieuw perspectief op de geschiedschrijving over de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo. Zoals besproken bestaan er veel wetenschappelijke werken die het (Belgische) koloniale discours uiteenzetten, en is er ook een groeiende aandacht voor de koloniale jacht en de koloniale dierenbescherming in Congo. In globale context worden de literaire reisverslagen daarnaast erkend als ideologisch geladen bronnen binnenin (postkoloniaal) onderzoek over de koloniale jacht of kolonialisme in het algemeen. Deze thesis heeft getracht hier een nieuwe kijk op te geven door deze bronnen volledig te ontmantelen. Dat deze bronnen niet ondubbelzinnig zijn, is een logisch gegeven, maar de *framing-analyse* heeft kunnen aantonen *waarom* deze bronnen juist zo ambigue zijn als het gaat om de informatieve waarde ervan. De analyse heeft daarenboven ook het belang van deze bronnen bewezen, omdat ze aan de hand van een tekstuele en visuele studie van *framing* aangetoond hebben wat de heersende ideologieën waren, hoe deze evolueren doorheen de tijd en hoe ze overtuigend werden gemaakt. Iets dat nog niet volledig erkend werd in geschiedschrijving over het imperialisme, zeker in de context van de Congo-Vrijstaat en Belgisch Congo, is het belang van de onderliggende tekstuele en visuele cultuur die gedachtengoed bevestigt en construeert. Om deze reden heeft de thesis gebruik gemaakt van perspectieven en methodologieën uit zowel de historiografie als de literatuurwetenschappen; een noodzakelijk kruispunt om een diepgaande literaire analyse van dergelijke historische bronnen mogelijk te maken. Deze samenwerking kan ook in toekomstig onderzoek worden toegepast, aangezien er talloze literaire verslagen zijn die nog niet voldoende aandacht hebben gekregen en die nieuwe ideologieën en strategieën kunnen onthullen of bestaande kunnen bevestigen. Door literaire reisverslagen op deze manier uitgebreid te onderzoeken, worden nieuwe perspectieven op koloniale propaganda belicht.

Vanwege de grootschaligheid van het onderzoek, waarbij verschillende methodologische invalshoeken vanuit de wetenschappelijke literatuur werden gehanteerd voor de *framing-analyse*, zijn enkele kritische kanttekeningen bij de thesis mogelijk. Een belangrijke kritiek zou kunnen

wijzen op het ontbreken van een analyse van de prekoloniale jacht en een bottom-up perspectief van de inheemse bevolkingen. Hoewel in het onderzoek de marginalisering en onzichtbaarheid van de inheemse jacht, evenals de ‘othering’ van de bevolkingen, aan bod kwamen, werd dit voornamelijk vanuit een koloniaal perspectief benaderd. Dit is te verklaren door de aard van het onderzoek; om koloniale strategieën en propaganda te bestuderen en te deconstrueren, is het noodzakelijk om de verslagen te bekijken als instrumenten van koloniale actoren. Toch is het essentieel om ook de realiteit in overweging te nemen en te erkennen dat, ondanks het geconstrueerde beeld in de literaire reisverslagen, de prekoloniale jacht bestond en van groot belang was. Het zou interessant zijn om in een grootschaliger onderzoek de prekoloniale jacht te onderzoeken, bijvoorbeeld aan de hand van archeologische vondsten, iconografie, schriftelijke bronnen, en mondelinge overleveringen. Het vergelijken van deze gegevens met de beeldvorming (of het ontbreken daarvan) van de inheemse jacht in de literaire reisverslagen zou de deconstructie van retorische en visuele strategieën kunnen versterken. Daarnaast heeft de thesis gebruikgemaakt van een beperkt aantal debatten uit de discipline van ecologische geschiedenis over de koloniale jacht, met name het fasemodel van John M. MacKenzie, maar ook nieuwe perspectieven zoals die van Angela Thompson. Er zijn echter ongetwijfeld andere wetenschappelijke discussies die van belang kunnen zijn voor verder onderzoek. In deze analyse werd geprobeerd een balans te vinden tussen debatten over de koloniale jacht en invalshoeken uit de literatuurwetenschappen, met belangrijke auteurs zoals Carl Thompson en Mary-Louise Pratt. Hierdoor heeft de studie niet uitsluitend gefocust op thematieken rondom de koloniale jacht in Afrika, maar heeft ze ook ruimte geboden aan andere relevante thema’s, zoals oriëntalisme, koloniale wetenschap, exotisme en heldenverhalen. Deze onderwerpen zijn echter niet los van de koloniale jacht onderzocht, maar werden ook in relatie tot de jacht bestudeerd aan de hand van eigen onderzoek. Een terechte kritiek zou kunnen zijn dat er meer aandacht besteed had kunnen worden aan concepten en theoretische kaders over de koloniale jacht in het algemeen. Een diepgaande studie van literaire reisverslagen, specifiek gericht op de propaganda van de koloniale jacht en in vergelijking met bestaande literatuur hierover, zou een waardevolle aanvulling kunnen zijn voor toekomstig onderzoek.

Een andere bedenking kan wijzen op een te grote focus op de zender van het medium van de verslagen, en niet op de ontvangers. Er werd steeds gesproken over ‘*armchair travellers*’ en hoe de strategieën bedoeld waren voor een lezerspubliek, terwijl de receptie van de werken achterwege werd gelaten. Ook dit zou voer kunnen vormen voor een nieuw, uitgebreider onderzoek, zeker om de effectiviteit van de literaire tactieken te bestuderen. Dit lijkt echter een uitdagendere opdracht door een gebrek aan primaire bronnen, maar historische krantenrecensies en tijdschriften met een overzicht van verslagen en prijzen kunnen waardevolle inzichten bieden. De prijs van een verslag kan ook iets zeggen over wie het lezerspubliek is (bijvoorbeeld een breed publiek versus een hogere inkomensgroep). Ook de productie van het boek, en de productiekosten, kunnen mee opgenomen worden in deze analyse, aangezien deze de prijzen, en dus het doelpubliek, kunnen beïnvloeden. Op deze manier worden literaire reisverslagen dus ook bekeken als een commercieel product. Voor dit onderzoek werd het ontvangersperspectief echter nog achterwege gelaten, zodat er vooral op de bronnen en de literaire elementen zelf gefocust kon worden. De invloeden van eerdere reisverslagen op latere reizigers, is daarbij ook een invalshoek dat ingenomen kan worden. In deze thesis werd bijvoorbeeld vaak verwezen naar Henry Morton Stanley en het idee dat hij algemeen aanvaard koloniaal gedachtengoed gevestigd heeft (bijvoorbeeld over de aanwezigheid van ‘bloeddorstige kannibalen’), en dat dit verwachtingspatronen van andere reizigers bepaald heeft. Toch zou een analyse die zich specifiek toespitst op de invloeden van verschillende reisverslagen op latere auteurs ook een interessant onderzoek kunnen zijn. Dit zegt ook deels iets over de receptie van deze werken, aangezien ze een grote invloed gehad hebben op andere reisverslagen.

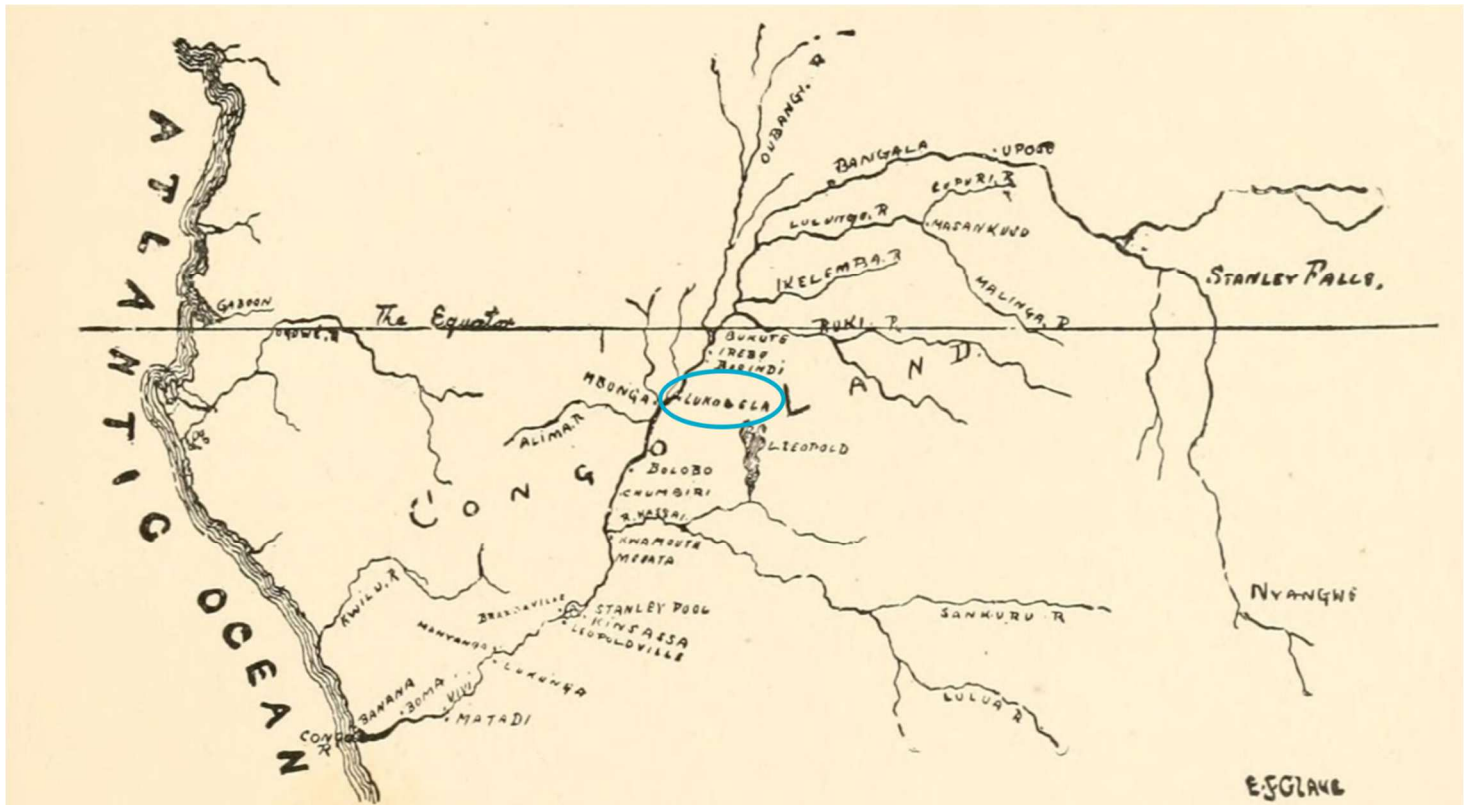
Tot slot zouden de onderzoeksresultaten misschien als te totaliserend gezien kunnen worden voor de koloniale geschiedenis van Congo, aangezien deze gebaseerd zijn op ‘slechts’ zes literaire

reisverslagen. Echter, deze resultaten dienen als startpunt voor verder, breder onderzoek, waarin nog veel andere reisverslagen kunnen opgenomen worden. Dit is ook een oproep om meer onderbelichte reisverslagen de aandacht te geven. Hoewel bekende, 'revolutionaire' verslagen zoals die van Stanley en Conrad voer zijn voor interessante analyses, kunnen minder bekende verslagen even interessant zijn, zoals aangetoond werd in deze thesis. Dit onderzoek is dus niet totaliserend bedoeld, maar wordt eerder gezien als een deel van een potentieel breder onderzoeksveld naar propaganda over koloniaal Congo.

Er zijn met andere woorden nog veel verdere onderzoekspistes die kunnen ingenomen worden bij het bestuderen van literaire reisverslagen. Naast het analyseren van *framing*, zijn er ook andere methodologieën mogelijk om retorische en visuele strategieën uiteen te zetten, bijvoorbeeld vanuit de disciplines van de narratologie (bestuderen van het vertellen van verhalen) of discoursanalyse (uiteenzetten van discours). Daarnaast kunnen er nog andere perspectieven ingenomen worden die nog niet vermeld zijn. Niet alleen de focus op prekoloniale jacht en inheemse bevolkingen zou interessant kunnen zijn, ook vanuit de gender studies zou een comparatieve analyse van vrouwelijke reisverslagen voor een interessant onderzoek kunnen zorgen. Zoals besproken in de thesis wordt hier meer en meer belang aan gehecht, maar de casus van Marguerite Roby heeft aangetoond dat ook in de context van Congo het idee van vrouwelijke 'heldhaftigheid' een belangrijk concept is. Het is een studie dat in het algemeen nog ontbreekt. Meer in het algemeen zijn er ook in de periode na het interbellum nog veel literaire reisverslagen, waarin er bijvoorbeeld veel aandacht wordt gehecht aan het ANP en andere nationale parken, het groeiende toerisme (die deze parken beïnvloeden) en georganiseerde safari's, die een andere invulling zouden kunnen geven aan de koloniale jacht en heldhaftigheid. De vraag zou hier gesteld kunnen worden hoe nieuwe ideologieën en strategieën in deze context ingezet worden. Ook bijvoorbeeld de focus op de invloed van jachttrofeeën en -frontiers, twee thema's die minder prominent aanwezig waren in de bestudeerde verslagen, zouden vruchtbare grond kunnen zijn voor nieuw onderzoek, op basis van andere, relevante verslagen. Andere auteurs en nieuwe type verslagen in latere (of vroegere) periodes, zorgen dus ook voor nieuwe mogelijke perspectieven.

Kaarten (bijlage)

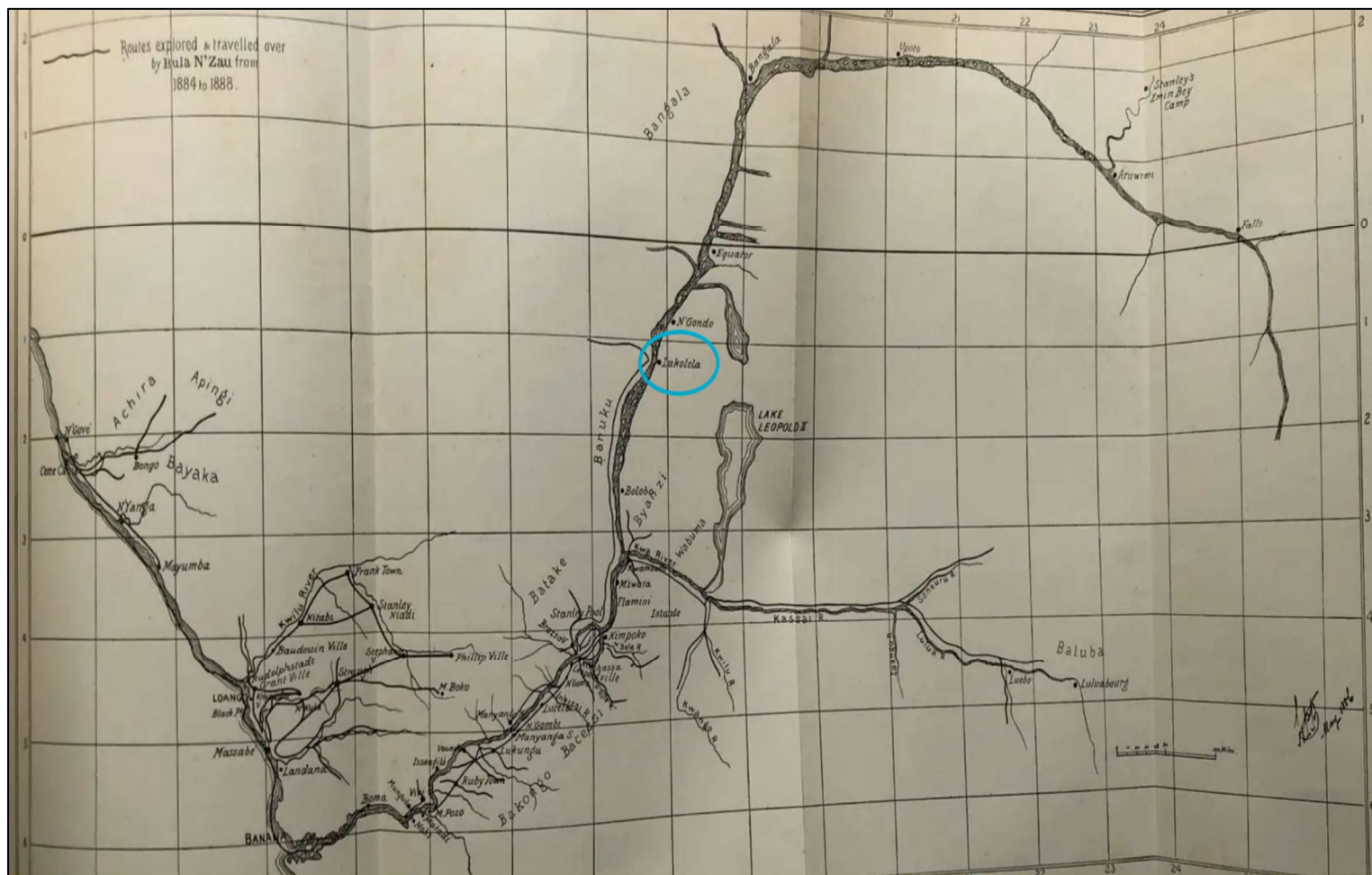
Kaart 1. Kaart van de Kongo-rivier in het reisverslag van E.J. Glave (1893)

Kaart 1. Kaart van de Kongo-rivier, benoemd als 'Congo-land', geschetst door E.J. Glave. De blauwe cirkel duidt het Lukolela-station aan, en werd achteraf voor deze thesis toegevoegd. Overgenomen uit *Edward James Glave, Six years of adventure in Congo-land* (Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893), 218.

Dit is een proportioneel kleine kaart die E.J. Glave (1893) geschetst heeft ter ondersteuning van zijn reisverslag. Het gaat om een tekening, wat betekent dat deze dus niet als geografisch correct beschouwd kan worden. Toch biedt het ons de mogelijkheid om een idee te krijgen van zijn route en om de reis cartografisch mee te volgen. De reiziger arriveerde in de Congo-Vrijstaat, komende van de Atlantische Oceaan (in het Westen op de kaart), en meer specifiek in het Banana-station. In zijn twee reizen – de ene in dienst van Stanley van 1883 tot 1886, de andere in dienst van de Sanford expeditie van 1886 tot 1889 – voer hij de Kongo-rivier af, maar vooral het Lukolela station (aangeduid met een blauwe cirkel), waar hij tot hoofd werd benoemd door Henry Morton Stanley, was de belangrijkste locatie van zijn reis. Dit station diende als een belangrijk knooppunt voor verschillende expedities, en Glave keerde regelmatig naar deze basis terug. Glave heeft daarnaast ook andere bezochte koloniale stations langs de rivier kenbaar gemaakt.

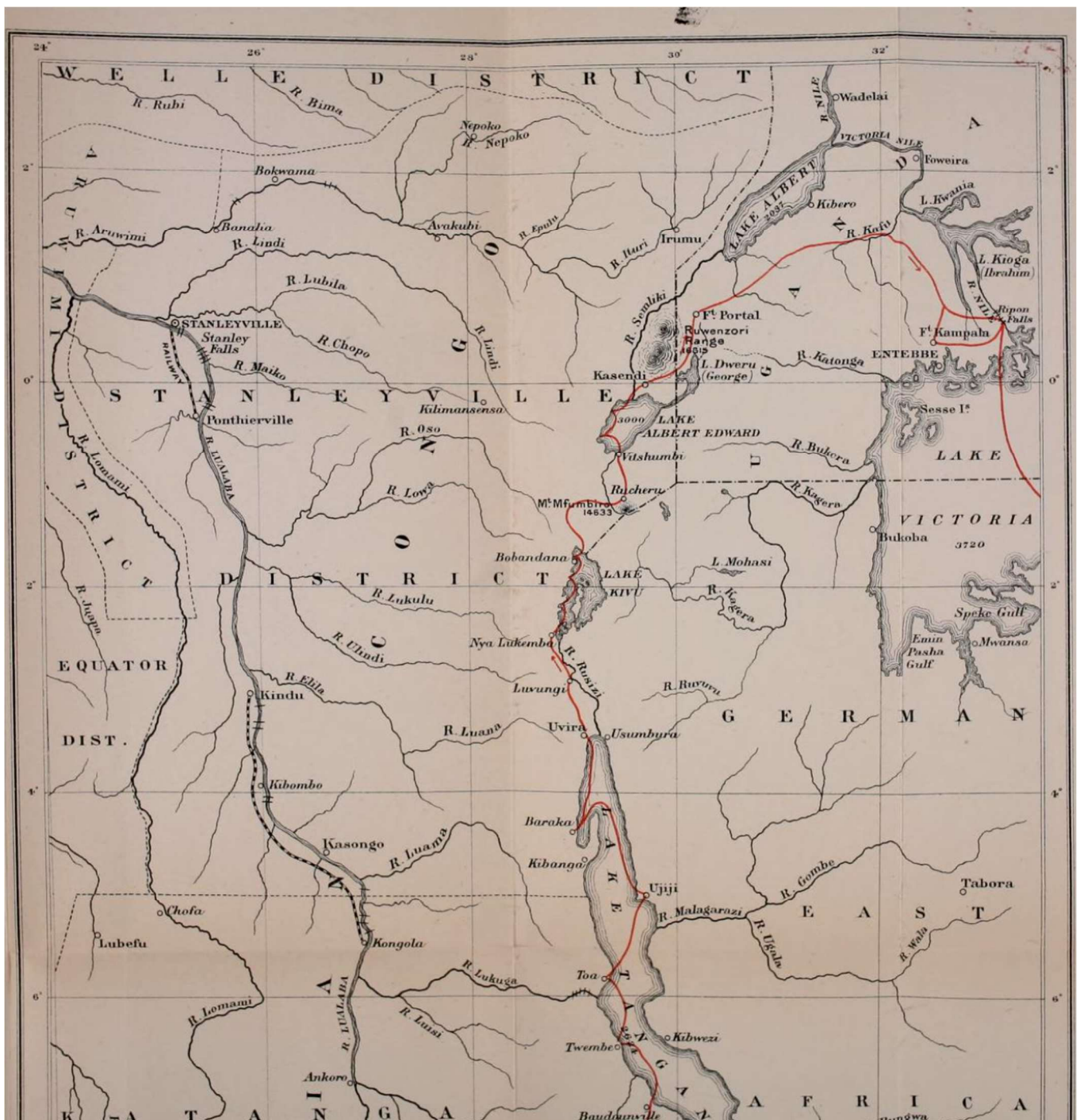
Kaart 2. Kaart van de Kongo-rivier in het reisverslag van Henry Bailey (1894)

Kaart 2. Uitklapbare kaart van de Kongo-rivier in het reisverslag van Henry Bailey. Deze ontbrak in het gescande reisverslag, waarschijnlijk was de kaart in de beschikbare versie verdwenen, of werd het niet gescand door de grootte. Common crow, used and rare books, geraadpleegd 26.2.2024, <https://www.commoncrowbooks.com>.

Ook Henry Bailey heeft zijn reisverslag voorzien van een kaart van de Kongo-rivier (1894). Het gaat om een grote, uitklapbare kaart dat achteraan werd toegevoegd aan het werk. Deze was niet langer beschikbaar in de gescande versie van het werk. Ook Bailey arriveerde in het begin van zijn reis – dat van 1884 tot 1888 duurde, zoals linksboven aangeduid – in het Banana-station, en voer net zoals Glave de rivier opwaarts af. In tegenstelling tot Glave was Bailey echter niet gebonden aan een station. De rivier en de stations op deze kaart vertonen veel overeenkomsten met de vorige kaart, maar er zijn ook aanzienlijke verschillen. Zo zijn er bijvoorbeeld afwijkingen in de grootte van de rivier, ontbreken bepaalde zijtakken (mogelijk omdat deze niet door de reizigers zijn verkend), en lijkt de positionering van de evenaar (aangeduid met een dikke lijn) niet overeen te komen met de eerdere weergave. Hoewel de kaarten geen exacte weergaven van de werkelijkheid zijn, biedt deze kaart waardevolle inzichten in hoe de auteurs de rivier hebben gepresenteerd en geeft het een idee van hun reisroutes. Het Lukolela-station, opnieuw aangeduid met een blauwe cirkel ter vergelijking met de vorige kaart, speelt echter een minder prominente rol in het verslag van Bailey, hoewel hij het station wel heeft bezocht.

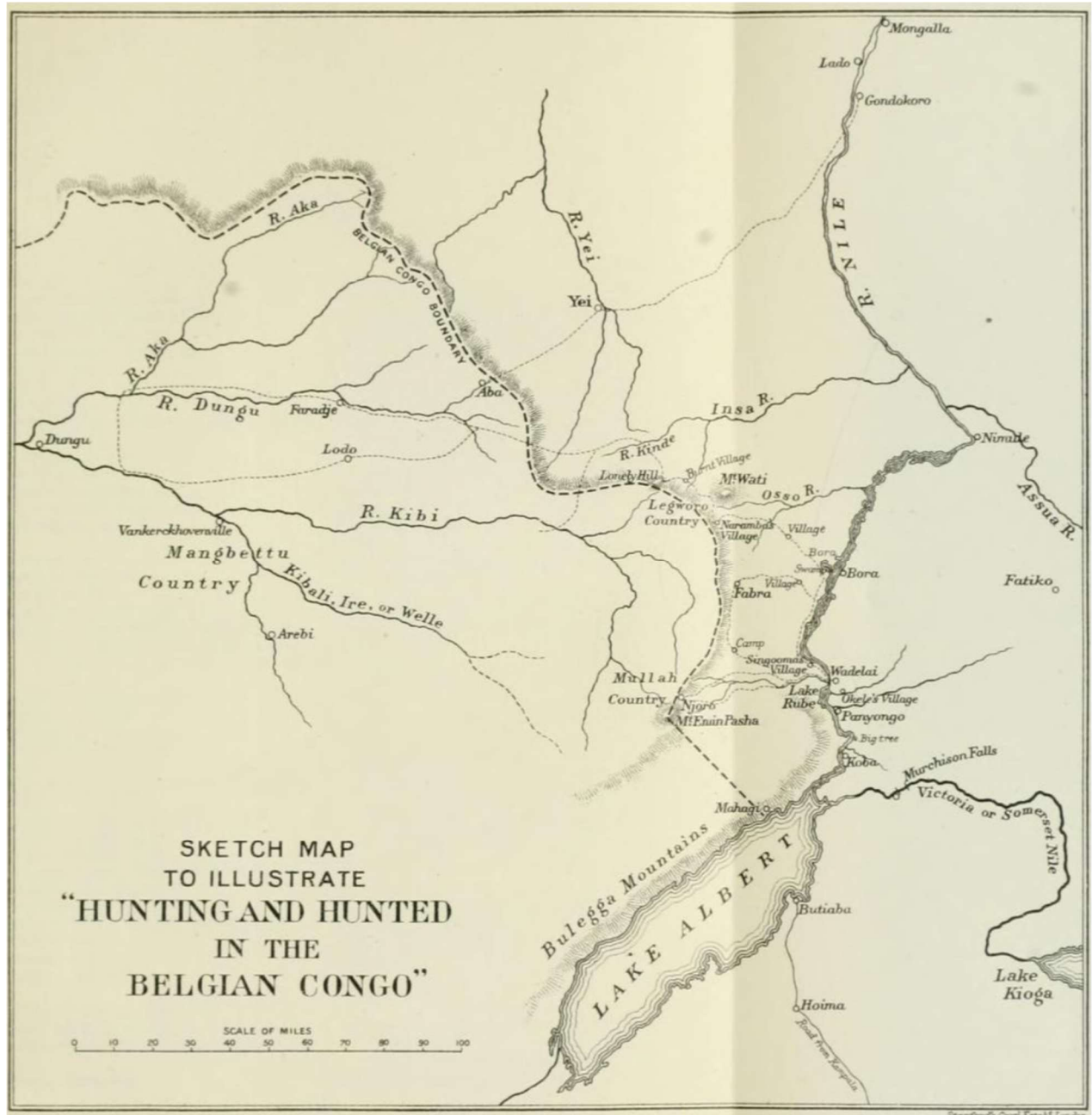
Kaart 3.1. Bovenste helft van de kaart van Marguerite Roby's route (Stanleyville district) in Belgisch Congo (1911)

Kaart 3.1. Bovenste helft van de kaart van Marguerite Roby (1911), die haar route in het Stanleyville District van Belgisch Congo (rode lijn) weergeeft. Overgenomen uit Marguerite Roby, *My adventures in the Congo* (London: Edward Arnold, 1911), als bijlage in het verslag.

Uganda, waarbij ze het Victoriameer oversteekt. De kaart lijkt niet door Roby zelf gemaakt te zijn; in plaats daarvan lijkt het een bestaande kaart te zijn waarop Roby haar route uitgestippeld heeft.

Kaart 4. Kaart van het noordoosten van Belgisch Congo en de Lado Enclave in het reisverslag van R.D. Cooper (1914)

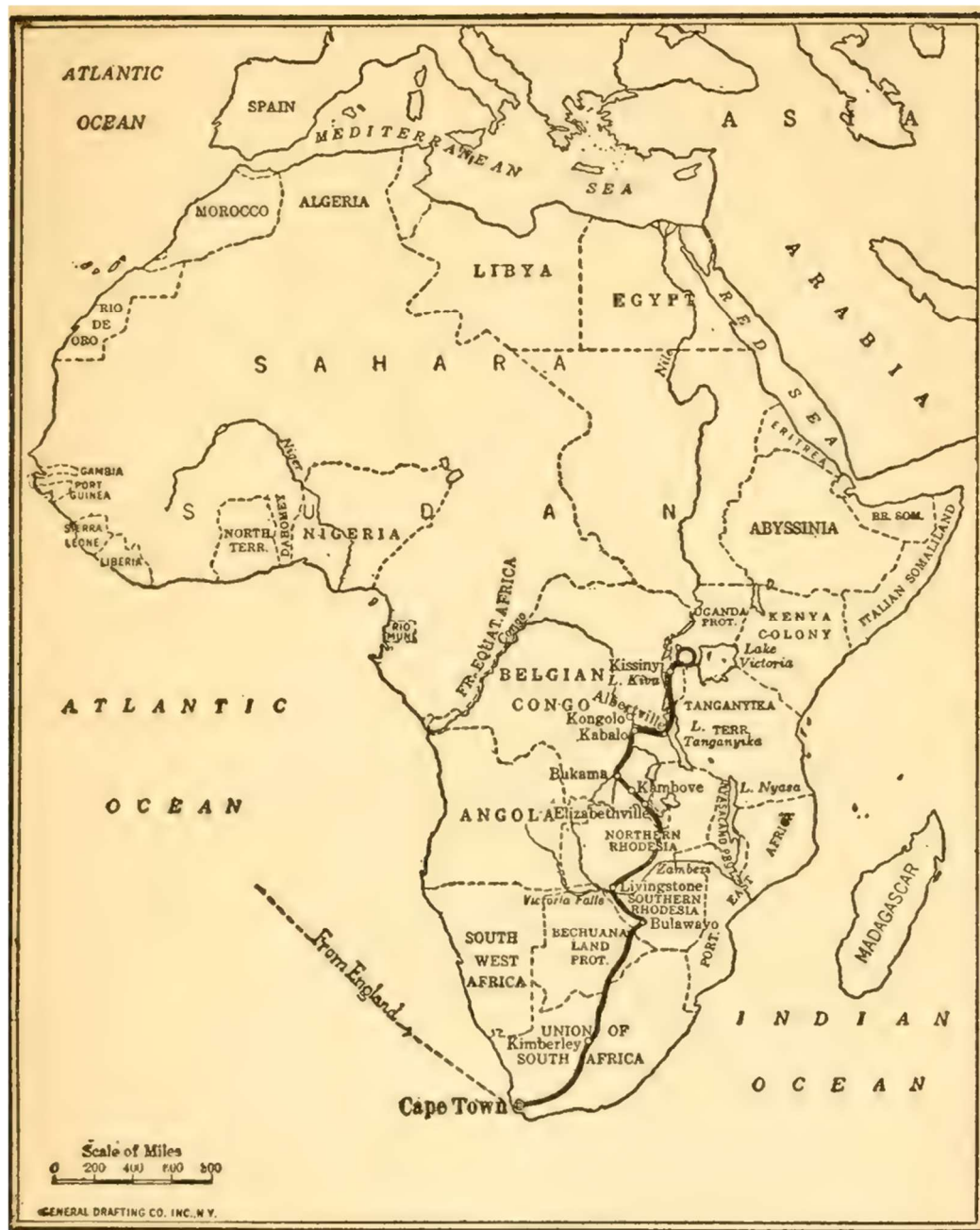

Kaart 4. Kaart van het Noordoostelijke deel van Belgisch Congo en de Lado Enclave weergegeven in het reisverslag van Reginald Davey Cooper. Overgenomen uit Reginald Davey Cooper, *Hunting and hunted in the Belgian Congo* (Londen: Smith, Elder & Co., 1914), als bijlage.

Ook Cooper voorziet zijn reisverslag van een kaart, die vermoedelijk niet door hemzelf is gemaakt. Deze kaart toont zijn aankomst via Uganda, gevolgd door een reis langs de oever van het Albertmeer en door de Lado Enclave. Van daaruit gaat hij het noordoostelijke deel van Belgisch Congo binnen, inclusief het Uelle District, dat gedeeltelijk zichtbaar is op de bovenhelft van de kaart van Roby. De exacte route van Cooper wordt niet op de kaart weergegeven, maar toch geven de benamingen een idee waar hij geweest is. De Lado Enclave, gesitueerd buiten het territorium van Congo, hoorde in de periode van Coopers reis en publicatie niet tot Belgisch Congo (het werd

geïncorporeerd door Sudan), maar het was wel een gebied dat deel uitmaakte van de Vrijstaat tot en met 1909.⁴⁵⁴ Ook de terugkeer van Cooper gebeurt langs Uganda, richting Kampala, hoewel deze niet zichtbaar is op de kaart (alleen de route ernaartoe werd aangeduid).

Kaart 5. De route van Carl Akeley naar Belgisch Congo, weergegeven in Akeley's reisverslag (1923)

Kaart 5. Een kaart dat Carl Akeley's route naar Belgisch Congo, naar een gebied nabij het Kivu meer dat hij de 'gorilla country' noemt, toont. Overgenomen uit Carl Akeley, *In brightest Africa* (New York: Garden City Publishing Co., 1923), 199.

⁴⁵⁴ *Encyclopedia Britannica*, lemma "Lado Enclave," geraadpleegd 10.8.2024, <https://www.britannica.com/place/Lado-Enclave>.

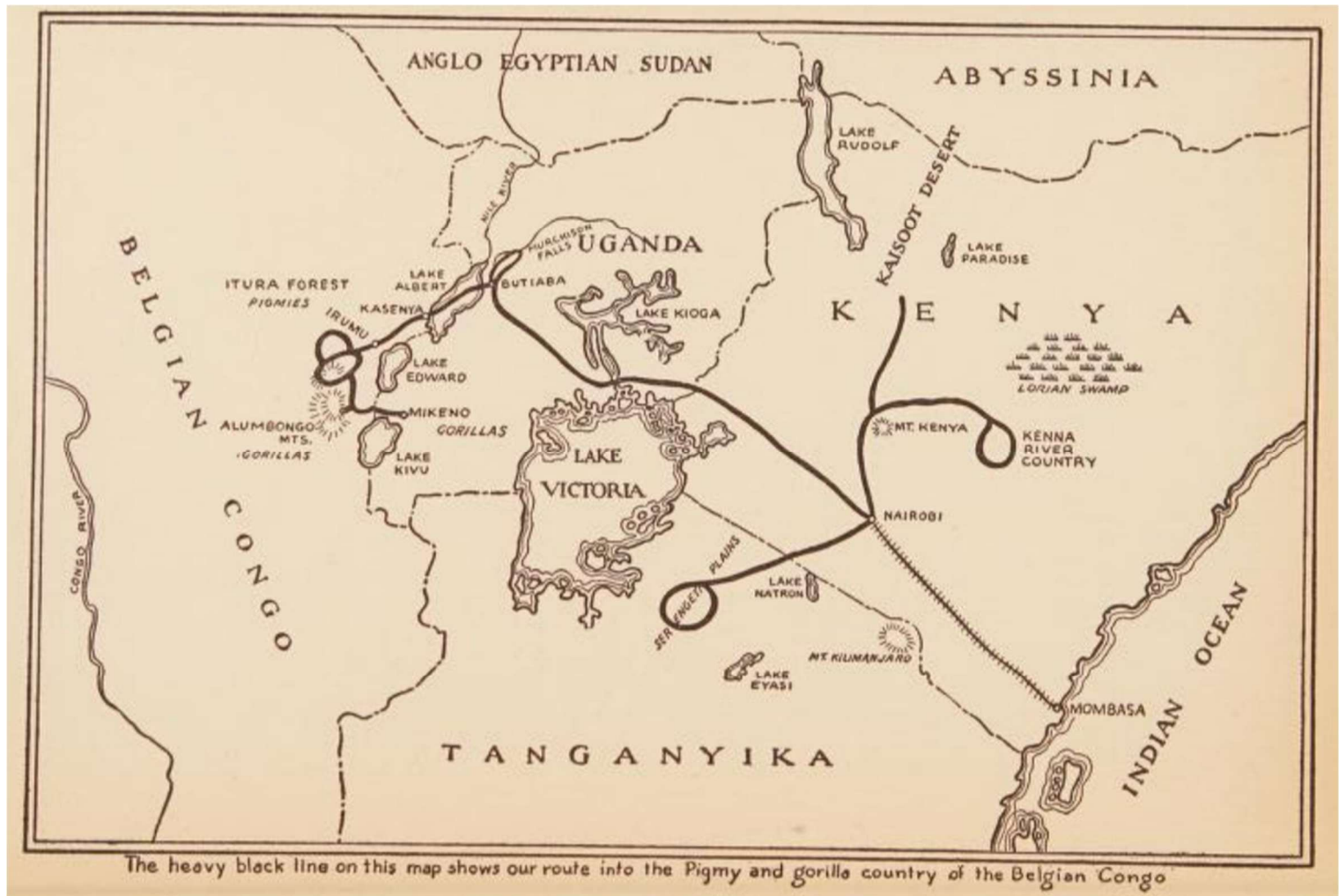
Kaart 6. Kaart van het Mikenogebirge (en de Karisimbi, Visoke) in
Carl Akeley's reisverslag (1923)

Kaart 6. Kaart van de Mikenogebirge, Karisimbi en Visoke in Carl Akeley's reisverslag (1923). Overgenomen uit Carl Akeley, *In brightest Africa* (New York: Garden City Publishing Co., 1923), 227.

Beide kaarten (5 en 6) zijn opgenomen in Carl Akeley's verslag (1923), specifiek in het deel over Belgisch Congo. De eerste kaart toont zijn route naar Belgisch Congo, waarbij hij vertrekt vanuit Zuid-Afrika en, vergelijkbaar met Roby, het gebied binnengaat vanuit het toenmalige Rhodesië. De tweede kaart weergeeft gebirges in en nabij het oosten van Belgisch Congo, dichtbij het Kivu meer, aangeduid met *Mt. Mikeno*, *Mt. Visoke* en *Mt. Karisimbi*, en hun respectievelijke hoogtes in meter. Een deel van dit gebied ligt buiten de grenzen van Belgisch Congo. Akeley heeft deze kaart opgenomen omdat hij beweert dat het gebied de laatste leefomgeving was van de uitstervende gorilla's. Het is ook dit gebied dat hij voor ogen had voor zijn plannen om een gorillareservaat op te richten.

Kaart 7. Route van Martin Johnson naar en in het Ituri regenwoud en het Mikeno gebergte (1931)

Kaart 7. Kaart uit Martin Johnson's reisverslag (1932). Het weergeeft de route (dikke lijn) naar en in Belgisch Congo, waarbij er vooral gereisd werd in het Ituri regenwoud en in het gebied van Mikeno gebergte. Overgenomen uit Martin Johnson, *Congorilla: Adventures with Pygmies and gorillas in Africa* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1931), 2.

De kaart van Martin Johnson (1931) is gelijkaardig aan het gebied dat Akeley weergeven heeft, maar hier is er ook een meer gedetailleerde route binnenin Congo te zien (aangeduid met een dikke lijn). Van New York reisden ze af naar Nairobi, waar Johnson samen met zijn vrouw Osa een verblijf heeft. Daarna reisden ze naar Uganda, en zo gingen ze, door het Albertmeer over te steken, het oosten van Belgisch Congo in. De focus van hun reis lag vooral op het Ituriwoud, en daarna het Mikeno gebergte, waarbij deze laatste ook te zien is op de tweede kaart van Akeley. Bij de terugkeer gingen ze, samen met gevangengenomen gorilla's (zie hoofdstuk 2), terug naar Nairobi, om na hun verblijf terug te varen naar New York (deze weg werd niet aangeduid op de kaart).

Bibliografie

Uitgegeven bronnen

Litteraire reisverslagen

Akeley, Carl. *In brightest Africa*. New York: Garden City Publishing Co., 1923.

Bailey, Henry. *Travel and adventures in the Congo Free State and its big game shooting*. Londen: Chapman & Hall, 1894.

Cooper, Reginald Davey. *Hunting and hunted in the Belgian Congo*. Londen: Smith, Elder & Co., 1914.

Glave, Edward James. *Six years of adventure in Congo-land*. Londen: S. Low, Marston & Company, Limited, 1893.

Johnson, Martin. *Congorilla. Adventures with Pygmies and gorillas in Africa*. Londen: George G Harrap & Co. Ltd., 1932.

Johnson, Martin. *Congorilla: Adventures with Pygmies and gorillas in Africa*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1931.

Roby, Marguerite. *My adventures in the Congo*. London: Edward Arnold, 1911.

Stanley, Henry Morton. *How I found Livingstone; travels and adventures and discoveries in Central Africa*. New York, Scribner's sons, 1892.

Stanley, Henry Morton. *The Congo and the founding of its Free State: a story of work and exploration*. New York: Harper & Brothers, 1885.

Online bronnen

(Online) kranten

El Paso Daily Herald. "The road to be passed." 3.8.1897. Geraadpleegd 13.2.2024. Chronicling America: Historic American Newspapers. Lib. of Congress, <https://www.loc.gov>.

Journal de Bruxelles. "Le voyage d'une femme blanche au Congo," 29.10.1911. Geraadpleegd 13.2.2024. KBR Belgicapress, <https://www.belgicapress.be/index.php>.

The Wadsworth dispatch. "Another African explorer." 30.8.1893. Geraadpleegd 13.2.2024. Chronicling America: Historic American Newspapers. Lib. of Congress, <https://www.loc.gov>.

Websites

"Explore: Henry Bailey." *Government Art Collection*. Geraadpleegd 13.2.2024. <https://artcollection.culture.gov.uk>.

Databanken

Britannica, <https://www.britannica.com>.

Secundaire literatuur

Anderson, David en Richard H. Grove. "Introduction: the scramble for Eden: past, present and future in African conservation." In *Conservation in Africa: people, policies and practice*, uitgegeven door David Anderson en Richard H. Grove, 1-12. Cambridge University Press, 1987.

Andrei, Mary Anne. *Nature's mirror: how taxidermists shaped America's natural history museums and saved endangered species*. University of Chicago Press, 2020.

Aravamudan, Srinivas. "The return of anachronism." *MLQ: Modern Language Quarterly* 62, nr. 4 (2001): 331-53.

Avramescu, Cătălin. *An intellectual history of cannibalism*. Princeton (N. J.): Princeton university press, 2009.

Barthes, Roland. "The photographic message." In *A Barthes reader*, uitgegeven door Susan Sontag, 194-210. New York: Hill and Wang, 1983.

Beinart, William and Lotte Hughes. *Environment and empire. Oxford history of the British Empire companion series*. New York: Oxford University Press, 2007.

Beinart, William. "Empire, hunting and ecological change in Southern and Central Africa." *Past & Present*, nr. 128 (1990): 162-86.

Beinart, William. "The night of the jackal: sheep, pastures and predators in the Cape." *Past & Present* 158, nr. 1 (1998): 172-206.

Bird, Dúnlaith. "Travel writing and gender." In *The Routledge companion to travel writing*, uitgegeven door Carl Thompson, 35-45. Routledge, 2016.

Bucher, Henry H. Jr. "Canonization by repetition; Paul du Chaillu in historiography." *Revue française d'histoire d'outre-mer* 66, nr. 242 (1979): 15-32.

Buvelot, Quentin. "Inventing exoticism: geography, globalism, and Europe's early modern world, by Benjamin Schmidt." *New West Indian Guide* 93, nr. 1-2 (2019): 102-3.

Campbell, Joseph. *De held met de duizend gezichten*. Vertaald door Aris J. van Braam. Utrecht: uitgeverij AnkhHermes, 2020.

Carruthers, Jane. "Creating a national Park, 1910 to 1926." *Journal of Southern African Studies* 15, nr. 2 (1989): 188-216.

Carruthers, Jane. "Game protection in the Transvaal 1846 to 1926." Thesis, University of Cape Town, 1988.

Carruthers, Jane. *The Kruger National Park: a social and political history*. Pietermaritzburg: University of Natal Press, 1995.

- Coosemans, M. "Edward James Glave." In *Biographie Coloniale Belge*, II, columns 415-17. Brussel, 1951.
- De Bont, Raf. "A world laboratory: framing the Albert National Park." *Environmental History* 22, nr. 3 (2017): 404-32.
- Doble, Josh. "'Africans smell different': disgust, fear and the gendering of interracial intimacy in Kenya and Zambia." In *Gender, emotions and power, 1750–2020*, uitgegeven door Hanne Parker en Josh Doble, 145-167. University of London Press, 2023.
- Driver, Felix. "Henry Morton Stanley and his critics: geography, exploration and empire." *Past & Present*, nr. 133 (1991): 134-66.
- Dunn, Kevin. *Imagining the Congo: the International relations of identity*. New York, N.Y: Palgrave MacMillan, 2003.
- Enright, Kelly. "On the jungle." *Environmental History* 13, nr. 3 (2008): 556-61.
- Entman, Robert M. "Framing: toward clarification of a fractured paradigm." *Journal of Communication* 43, nr. 4 (1993): 51-58.
- Fabian, Johannes. *Time and the Other: how anthropology makes its object*. New York: Columbia Univ. Press, 1983.
- Forsdick, Charles. "Revisiting exoticism: from colonialism to postcolonialism." In *Francophone Postcolonial Studies*, uitgegeven door Charles Forsdick en David Murphy, 46-55. Routledge, 2003.
- Franey, Laura E. "Sub-Saharan Africa." in *The Routledge companion to travel writing*, uitgegeven door Carl Thompson, 415-24. Routledge, 2016.
- Fussell, Paul. *Abroad: British literary traveling between the wars*. New York: Oxford University Press, 1982.
- Garvin, Karen Sue. "Enfield Rifle." In *The British Empire: a historical encyclopedia. Empires of the world*, uitgegeven door Mark Doyle, 160-162. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 2018.
- Grove, Richard. *Green Imperialism: colonial expansion, tropical island Edens and the origins of environmentalism, 1600-1860*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Harms, Robert. Recensie van *The empire of nature: hunting, conservation, and British imperialism*, door John M. MacKenzie. *The Journal of African History* 32, nr. 1 (1991): 156-57.
- Headrick, Daniel R. "Sleeping sickness epidemics and colonial responses in East and Central Africa, 1900–1940." *PLoS Neglected Tropical Diseases* 8, nr. 4 (2014): e2772.
- Hochschild, Adam. *King Leopold's ghost: a story of greed, terror, and heroism in colonial Africa*. Boston: Houghton Mifflin, 1999.
- Hokkanen, Markku. *Medicine, mobility and the empire: Nyasaland Networks, 1859–1960*. Manchester: Manchester University Press, 2017.

- Jones, Karen. "Guns, masculinity and marksmanship: codes of killing and conservation in the nineteenth-century American West." In *A cultural history of firearms in the age of empire*, uitgegeven door Karen Jones, Giacomo Macola en David Welch, 39-55. Routledge, 2013.
- Kennedy, Dane. Recensie van *Hunting Africa: British sport, African knowledge and the nature of empire*, door Angela Thompsell, *Victorian Studies* 59, nr. 4 (2017): 703-4.
- Kinsley, Zoë. "Travellers and tourists." In *The Routledge companion to travel writing*, uitgegeven door Carl Thompson, 237-45. Routledge, 2016.
- Lederer, André. "Incident de frontière au Kivu." *Civilisations*, nr. 41 (1993): 415-26.
- Levine, Philippa. "States of undress: nakedness and the colonial imagination." *Victorian Studies* 50, nr. 2 (2008): 189-219.
- Lindsay, Claire. "Travel writing and postcolonial studies." in *The Routledge companion to travel writing*, uitgegeven door Carl Thompson, 25-34. Routledge, 2016.
- MacKenzie, John M. "Chivalry, social Darwinism and ritualised killing: the hunting ethos in Central Africa up to 1914." In *Conservation in Africa: people, policies and practice*, uitgegeven door David Anderson and Richard H. Grove, 41-61. Cambridge University Press, 1987.
- MacKenzie, John M. "Heroic myths of empire." In *Popular Imperialism and the Military 1850–1950*, uitgegeven door John M. MacKenzie, 109-38. Manchester University Press, 2017.
- MacKenzie, John M. *Orientalism: history, theory and the arts*. Manchester: Manchester University Press, 1995.
- MacKenzie, John M. *The empire of nature: hunting, conservation and British imperialism*. Manchester University Press, 2017.
- Manning, Stephen. *The Martini-Henry rifle*. Bloomsbury Publishing, 2013.
- Mark-Thiesen, Cassandra. "African women and the 'lazy African' myth in nineteenth century West-Africa." In *Histories of productivity: genealogical perspectives on the body and modern economy. Routledge studies in modern history* 21, uitgegeven door Peter-Paul Bänziger en Mischa Suter, 42-56. New York: Routledge, 2017.
- May, Sally K., et al. "Symbols of power: The firearm paintings of Madjedbebe (Malakunanja II)." *International Journal of Historical Archaeology* 21, nr. 3 (2017): 690-707.
- Mills, Sara. *Discourses of difference: an analysis of women's travel writing and colonialism*. London; New York: Routledge, 1991.
- Moore, Jason W. "Sugar and the expansion of the early modern world-economy: commodity frontiers, ecological transformation, and industrialization." *Review (Fernand Braudel Center)* 23, nr. 3 (2000): 409–33.
- Moscoso, Javier. *Pain: a cultural history*. Palgrave Macmillan, 2012.
- Murray, Brian. "Building Congo, writing empire: the literary labours of Henry Morton Stanley." *English studies in Africa* 59, nr. 1 (2016): 6-17.

- Pietz, William. "The problem of the fetish, I." *RES: Anthropology and Aesthetics*, nr. 9 (1985): 5-17.
- Pouillard, Violette. "Dieren en milieu in Congo: was natuurbehoud ook natuurbescherming?" In *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, uitgegeven door Amandine Lauro, Idesbald Goddeeris and Guy Vanthemsche, 361-72. Kalmthout: Polis, 2020.
- Pratt, Mary Louise. *Imperial eyes: travel writing and transculturation*. Londen: New York, 2007.
- Ritvo, Harriet. Recensie van *The empire of nature: hunting, conservation, and British imperialism*, door John M. MacKenzie. *The American Historical Review* 95, nr. 5 (1990): 1544-45.
- Ritvo, Harriet. *The animal estate: The English and other creatures in the Victorian Age*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1987.
- Rolfe, Gary. "Deconstruction in a nutshell." *Nursing Philosophy* 5, nr. 3 (2004): 274-76.
- Ross, Corey. "Tropical nature as global patrimoine: imperialism and international nature protection in the early twentieth century." *Past & Present* 226, nr. 10 (2015): 214-39.
- Ross, Corey. *Ecology and power in the Age of Empire: Europe and the transformation of the tropical world*. Oxford University Press, 2017.
- Rothfels, Nigel. *Savages and beasts: the birth of the modern zoo*. JHU Press, 2002.
- Ryan, James R. "'Hunting with the camera': photography, wildlife and colonialism in Africa." In *Animal Spaces, Beastly Places*, uitgegeven door Chris Philo and Chris Wilbert, 205-22. Critical Geographies. Routledge, 2000.
- Said, Edward W. *Orientalism*. New York: Vintage, 1979.
- Schmidt, Benjamin. *Inventing exoticism: geography, globalism, and Europe's early modern world*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015.
- Segalen, Victor. *Essay on exoticism: an aesthetics of diversity*. Vertaald door Yael Rachel Schlick. Durham, NC: Duke University Press, 2002.
- Seibert, Julia. "Is de 'ontwikkeling' van Belgisch-Congo toe te schrijven aan dwangarbeid?" In *Koloniaal Congo: een geschiedenis in vragen*, uitgegeven door Amandine Lauro, Idesbald Goddeeris en Guy Vanthemsche, 131-44. Kalmthout: Polis, 2020.
- Sontag, Susan. *On photography*. New York: Rosetta, 2005.
- Sontag, Susan. *Regarding the pain of others*. New York: Farrar, Straus en Giroux, 2003.
- Spurr, David. *The rhetoric of empire: colonial discourse in journalism, travel writing, and imperial administration*. Duke University Press, 1993.
- Steinhart, Edward. *Black poachers, white hunters: a social history of hunting in colonial Kenya*. Oxford, 2005.
- Thompson, Angela. *Hunting Africa: British sport, African knowledge and the nature of empire*. Springer, 2015.
- Thompson, Carl. *Travel writing*. Routledge, 2011.

- Trevelyan, Laura. *The Winchester: legend of the West*. London New York: I.B. Tauris, 2016.
- Van der Velde, Paul. "The world according to Jacob Haafner (1754-1809): travel writer and anti-colonialist." In *The Asian studies parade*, uitgegeven door Alex McKay, 143-56. Leiden University Press, 2023
- Van Schuylenbergh, Patricia. *Faune sauvage et colonisation: une histoire de destruction et de protection de la nature congolaise (1885-1960)*. Brussel: Peter Lang, 2019.
- Van Sittert, Lance. "Routinising genocide: the politics and practice of vermin extermination in the Cape Province c.1889–1994." *Journal of Contemporary African Studies* 34, nr. 1 (2016): 111-28.
- Vandersmissen, Jan en Lisa van Diem. "'Les Indes africaines' versus 'Le Congo minotaure': debatten over klimaat, acclimatisatie, hygiëne en de idealisering van het imperiaal project van Leopold II in Congo, 1876-1908." *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, LI, nr. 3 (2021): 8-36.
- Vangroenweghe, Daniel. *Rood rubber: Leopold II en zijn Kongo*. Brussel: Elsevier, 1985.
- Vanthemscche, Guy. "Historiography of Belgian colonialism in the Congo." In *Europe and the world in European historiography*, uitgegeven door Csaba Levai, 89-119. Pisa University Press, 2006.
- Vogler, Christopher. "Joseph Campbell goes to the movies: the influence of the Hero's journey in film narrative." *Journal of Genius and Eminence* 2, nr. 2 (2017): 9-22.
- White, Hayden. *Metahistory: The historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimore, Md., 1975.
- White, James P. "The Sanford Exploring Expedition." *The Journal of African History* 8, nr. 2 (1967): 291-302.
- Yao, Joanne. *The ideal river: how control of nature shaped the international order*. Manchester: Manchester University Press, 2022.
- Youngs, Tim. "Africa / The Congo: the politics of darkness." In *The Cambridge companion to travel writing*, uitgegeven door Peter Hulme and Tim Youngs, 156-73. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Youngs, Tim. *The Cambridge introduction to travel writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.